

7718

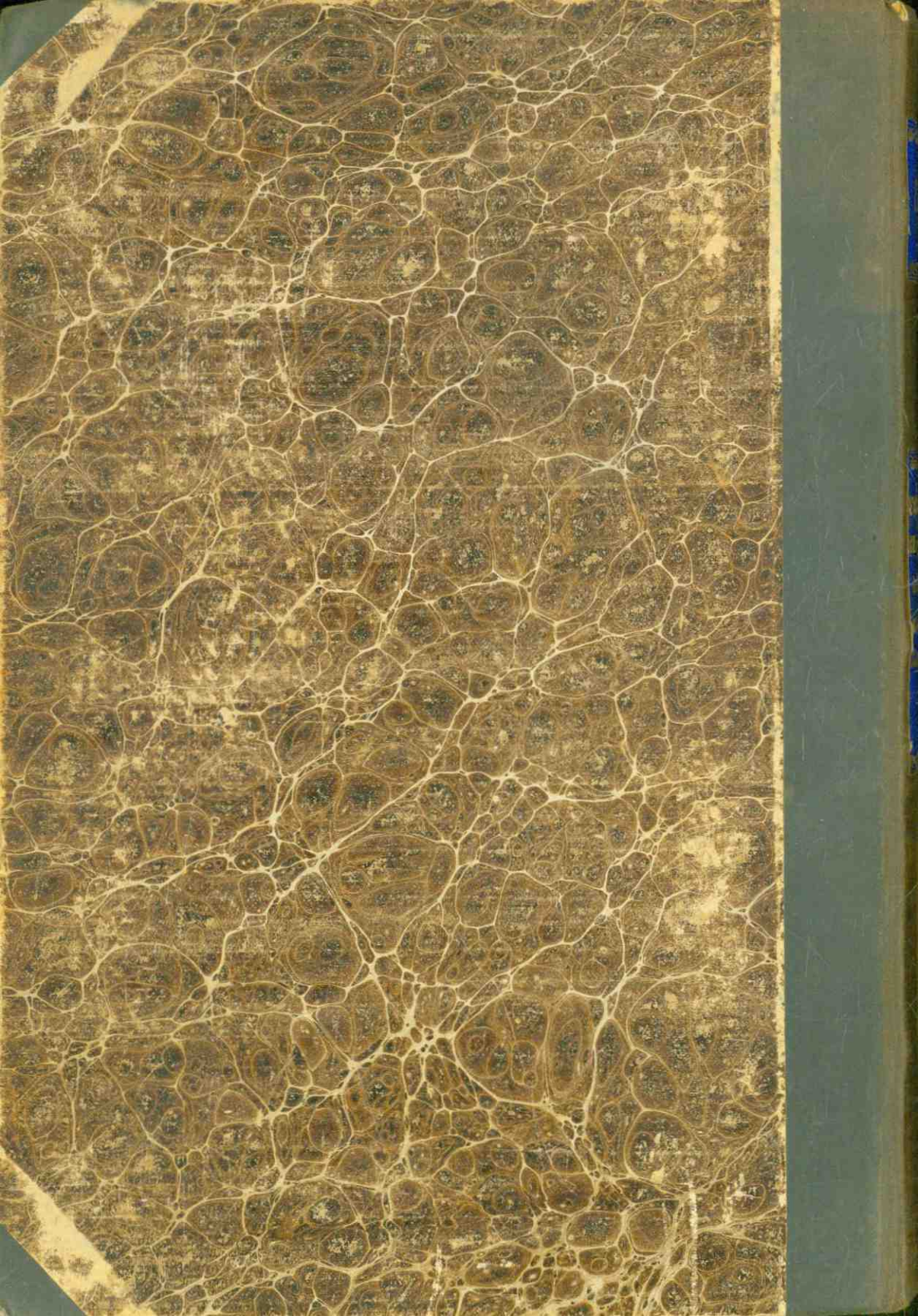
FERDINAN

Magyarország

közjogi

viszonya

Ausztriához

M. KIB. Bányamérnöki és
Erdőmérnöki Főiskola
Könyvtára

7718 szám.

7718 22488

7718

10

MAGYARORSZÁG

KÖZJOGI VISZONYA

AUSZTRIÁHOZ

ÉS ANNAK

TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE

IRTA

DR. FERDINANDY GEJZA

ELŐBESZÉDDEL ELLÁTTA

DR. VÉCSEY TAMÁS

EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1892

9437

ck

ME FŐKÖNYVTÁR
2004
LELT-ELLENŐRZÉS

ELŐBESZÉD.

A ki a budapesti egyetemen az ötvenes években tanult, mikor a magyar magánjog nem volt kötelező tantárgy, a magyar közjog pedig elő se adatott, az meg tudja becsülni azt a figyelmet, a melyet Lechner, Kautz és Hajnik vezetése alatt a hazai közjog tanulmányozásának szentel a mai ifjúság. A komoly törekvést jóakaró érdeklődéssel kísérve, bátorítottam a jelen tanulmánynak fiatal törekvő íróját, hogy lépjen a nyilvánosság elé tanulságos közjogi dolgozatával. A magyar állam és Ausztria közötti közjogi viszony sajátos történeti fejlődéssel bír. A ki e viszony jogi természetéhez s a közös szervek lényegéhez az 1867-ik évi törvényekben lerakott közjogi alaphoz szólni akar, annak a magyar nemzet multját és szenvedéseit, intentioit és aspiratioit nem csak értenie, hanem éreznie is kell, mint érti és érzi a szerző. Csak így sikerülhetett neki a nemzeti lét, szabadság és függetlenség iránti küzdelmek emlékének, az ellentálló nemzeti őserő ruganyosságának helyes megvilágítása, mely oly szépen záródik a nemzeti újraébredés jelenetével. Csak így tudja a rokonszenvet ébrentartani a nemzet iránt akkor is, mikor az egyértelmű volt a nemes-séggel, mely büszke s gyakran önző politikát űzött, de végre az 1847/8-iki még tisztán nemesi országgyűlésen Pozsonyban jogait kiterjeszté minden honpolgárra. Kifejté, megedzé a honfiai erényeket s úgy közlé ezeket a megnagyobbított nemzettel. A közhatalomban való részvét demokratizálása közelebb hozta egymáshoz a rendekre s felekezetekre szakgatott társadalmi rétegeket s a magyar nemzetnek tömörségét, erejét biztosítá. Szépen ismerteti a szerző a magyar

közjog diadalait az 1790/1. 1847/8. és 1867. évi országgyűléseken. Revelatiókkal nem dicsekszik, hanem gondolkodik s pragmatice okoskodik. Feltünteti a történeti haladást, változást, fokozatos fejlődést, úgy hogy szinte látjuk az intézmények evolútióját. A mit gyakorlatban tapasztalunk, azt elméletileg is levezeti, hogy Magyarország felett semminemű ügyekben más közhatalom nincs, mint a korona, hogy a magyar királyi és az osztrák császári trón két külön egyenrangú trón, hogy a magyar király és az osztrák császár két uralkodó, bár egy természeti személyben. Vizsgálódásaival erősíti hitünket, reményünket intézményeink fejlődésképeségében a második ezer esztendő kezdetéhez, mert a kiegyezés nem olvasztotta össze Magyarországot Ausztriával *egy* szövetséges *államban*, sőt azt a történelmi múlt és a politikai viszonyok jövőre is kizárják, mivel az összeolvadásnak útjában áll a magyaroknak az osztrákoktól elütő nemzeti jelleme, államalkotó s fentartó ereje, eltérő számos állami és társadalmi intézménye, s oda concludál a lelkes szerző, hogy a kiegyezési alapnak akár fentartása, akár lerontása esetén «marad Magyarország továbbra is független és szabad állam, mely semmi más népnek vagy államnak alávetve nincsen». A hazafias szellem, melyben ír, a tudományos cél, a vezérgondolat, a módszer, a melyet a szerző követ, mind közrehat, hogy könyvének olvasása hasznos legyen s hogy általa közjogunk ismerete terjedjen.

A magyar közjog tanulmányozásának mélyre kell hatolnia. Az erre való törekvés birja rokonszenvenet. Ennek jeléül irtam e kis előbeszédet s most átengedem a szót a szerzőnek, sok érdekést fog feltüntetni.

Vécsey Tamás
egyetemi tanár.

BEVEZETÉS.

*Motto : Egy nemzet legdrágább kincse az
állami függetlenség, melyért min-
dent áldozni legszentebb kötelesség.*

A mi nem sikerült a hatalmas hun népnek, és az őket követő álarokoknak, sem a hazánk területét lakó más népeknek; hogy a Duna és Tisza partjain, és a Kárpátok alján hosszabb életű egységes államot alkossanak; azt a maroknyi magyar nemzet nemcsak képes vala keresztül vinni, hanem Atilla örökén egységes önálló államot alkotva, annak önállóságát és épségét, ha nem is minden időben sértetlenül, de az állami önállóság jogának épségbentartása és a nemzeti aspirációk folytonos élesztése mellett, — annyi balszerencse és oly sok vizsály után is képes vala egy ezredéyen át fenntartani, s azt nemzeti jellegének, nyelvének és alkotmányának épségében, az utódokra is átszállítani.

Pedig azon ezredév folyamán sok viszontagság és súlyos csapások érték a nemzetet és országot. Idegen beavatkozások, belháborúk, vad népek inváziója, és belső szakadás emésztték nem egyszer a nemzet erejét, és a magyar nemzet mégis él, a magyar állam ma is létezik, és a nemzeti aspirációk, melyeket még őshonából hozott magával a magyar, ma is lelkesedésre gyújtják a késő nemzedéket.

Bámulva kérdezheti a gondolkozó, hogy mi lehet azon őserő, mely e maroknyi népet oly súlyos feladatok megoldásában segíté, és a mely nem engedte elveszni sem állami önállóságát, sem nemzeti individualitását, holott sem számra nézve nem vala hatalmasabb az őt környező népek-

nél, sem azoknál magasabb műveltséggel nem bírt, a midőn az egy évezred óta fennálló magyar államot megalapította.

Ez őserő pedig nem vala más, mint a nemzeti összetartozóság erőteljes érzete, mely kizárta az idegen hatalmi befolyások tartós érvényesülését, és azon közjogi rend, mely megosztá a hatalmat a nemzet és fejedelme között.

Még a keleti népek a despotizmus járma alatt nyögtek, még a nyugoti népek a hűbériség rendszere következtében érejüket elforgácsolák, és mellőzve a nemzeti irányt, a közszabadság rovására az egyéni szabadságot kultiválták, a minék következtében Európa nem államokra, de számos apró dominiumokra szakadt, melynek csakis a királyok főhűbérurasága által létrehozott gyöngye hűbéri kapocs adott némi rendezett tagoltságot, addig a magyar nemzet alkotott egy nemzeti államot, melynek alapja azon közjogi rend vala, mely a nemzet tagjait a nélkül, hogy a nemzet egyik tagjának szabadságát a másik rovására tulterjeszkedni engedte volna, egyenjoguvá tette, s mely létre hozta a királyságban a közhatalmat, a nemességben a közszabadságot, s a főhatalmat jogszabályok alapján nemzet és király közt megosztván, lehetővé tette, hogy egyik a másik rovására tul ne terjeszkedhessék. Mert az egyes hatalmaskodókkal szemben a királyi hatalom, mely erejét a nemzet támogatásában találta, mindég elégséges vala azok elnyomására; viszont a nemzet, mint szervezett egész, jogokkal állott a királylyal szemben, s lehetetleníté a királyi hatalomnak a szabadság rovására való hatalmi tulterjeszkedését.

Ennek eredménye lőn a nemzet tagjai közt támadt összetartozóság érzete, a mi viszont a független államiság-, vagy állami önállósághoz való ragaszkodást szülte a nemzetben és a királyi hatalmat kezelőben egyaránt.

Csakis ez tette lehetővé, hogy a magyar nemzetben, daczára a gyakori pártos viszályoknak, erőteljes összetartozósági érzet keletkezzék, mely — még a nyugoti népek összetartozósági érzete egyre gyengült — a magyar nemzetben folyton erősödött. A mi viszont létre hozta azt is, hogy még a nyugoti népeknél a gyengébbek az erősebbek főhűbéruri hatalma alá menekültek, addig a magyar király-

ság, melynek független állására a magyar mindenkor féltekeny volt, miután hatalmát a nemzet erejében találta, annak ragaszkodását megnyerendő — irtózott idegen hatalom védszárnyai alá menekülni, és daczára a pápák és német császárok gyakori kísérleteinek, függetlenségre és önállóságra törekedett mindenha.

De yiszont Magyarország sem vala khinai fallal elzárva a külföldtől. A nyugati befolyás lassanként hazánkban is érvényesült. Már az Anjouk korában bizonyos hűbéri elemeket találunk a magyar alkotmányban. Nem kevéssé járult ehhez az is, hogy az Árpádház kihaltával idegen uralkodó-családok kerültek Magyarország trónjára. Az Anjouk, mivel hatalmuk sulypontja Magyarországon vala, mihamar felfogták a magyar alkotmány szellemét, s már a második e házból származó királyunk, Nagy Lajos teljesen magyarnak tekinté magát. De a midőn egyrészt a belviszályok, másrészt a török növekedő hatalma a nemzet félénkebb részét oda terelték, hogy saját nyugalma és az ország belbékéjét megvédelmezendő külső hatalommal rendelkező fejedelmet hívjon meg a magyar trónra és mint leghatalmasabb uralkodóval, a német császárral iparkodott összeköttetést szerezni és I. Ferdinándot választá királylyá; a hatalmuk sulypontját külföldön bíró fejedelmek nem voltak képesek megérteni a magyar alkotmány szellemét, sem a nemzetnek történeti múltját, sem vérévé és fenntartó életerévé vált közjogi gondolkozását, és mindent elkövettek arra, hogy a magyar nemzetet más országok módjára kormányozhassák és birodalmukba teljesen beolvasszthassák.

A magyar nemzet azonban azután is szívósan ragaszkodott ősi jogaihoz és közjogi felfogásához, de azoknak megvédésére többé nem rendelkezhetett a kíváncsú anyagi hatalommal. Ebből azután azon ellentét keletkezett, mely hazánkban a jogi és ténylegs állapot között három századon át fennállott.

Az ezen korban lezajlott szabadságháboruk élénk képét nyújtják azon küzdelemnek, mely azon időben a jog és erőszak között folyt; és noha az erőszak több ízben legyőzte a jogot, a jog a benne rejlő erkölcsi hatalomnál

fogva minduntalan felül kerekedett, s ha rövid időre is, de ismét érvényre jutott. Így volt ez egészen 1848-ig. Ekkor a nemzet és az uralkodóház között ismét véres szakadás állott be, melyben győztes megint csak az erőszak maradt. De a jog a benne rejlő erkölcsi hatalomnál fogva ismét felül kerekedett és érvényre tört. Deák Ferenczet illeti a dicsőség, hogy a jog és a tényleges állapot között az összhangot helyre állította. Ő Magyarország független államiságának oly törvényekben adott kifejezést, melyek az Uralkodó és a Nemzet, a magyar állam és az Uralkodó egyéb tartományai és országai között az egyetértést és összhangzatos állami működést helyreállítják. És nehogy azon küzdelem, mely egyrészt a Magyar állam önállóságából és a magyar alkotmány jogi szelleméből, másrészt az Uralkodó egyéb országainak hazánk közjogával ellentétes közjogi rendjéből és az Uralkodók beolvasztási törekvéseiből támadt összeütközésekből keletkezett, ismét feltámadjon; a két államot, mely egy Uralkodó személy jogara alatt áll, egymáshoz közelebb hozta, a két állam közötti közjogi kapcsolatot a magyar állam önállóságának megszüntetése nélkül szorosabbra fűzte, és ez által a tényleges állapot és jogi állapot között az összhangot helyreállította.

Tekintettel arra, hogy a Magyarország és a Monarchia másik állama között fennálló közjogi kapcsolat leginkább az uralkodó személyének az 1723. 1. és 2. törvénycikkekben megállapított közösségében rejlik, szükségesnek látom, hogy úgy a történelmi fejlődés ecsetelésének folyamán, valamint a jelenleg fennálló állapot fejtegetésében, a hol azt a körülmények megértéséhez szükségesnek látandom, azon viszonyt is érintsem, illetőleg történelmi fejlődésének fejtegetésébe bocsátkozzam, mely a magyar nemzet és Uralkodója között fennáll, vagy fennállott. Mert csak úgy leendek képes, ha képes leendek — e tárgyat kellőkép megvilágítani és annak mélyébe hatolni, ha ezen szempontot sem tévesztem szem elől, és a viszony magyarázatánál ezt is segítségül hívom.

Végül szükségesnek látom előre is kiemelni, hogy Horvátországnak a tulajdonképeni Magyarországhoz való viszonyát, mely a Magyarország és Ausztria között fennálló

közjogi viszonytól egészen elűt, sehol érinteni sem kívánom, miután Horvátország állami különállással semmi tekintetben nem bír és soha sem is birt, hanem az mindenkor csak tartományi autonomia vala, és most is csak az maradt. A midőn a magyar államról vagy Magyarországról beszélek, akkor Horvátország is ezen kifejezés alatt értendő, mert Horvátország a magyar koronának, mint az állami egység kifejezésének — csak egyik alkatrésze.

ELSŐ RÉSZ.

Magyarország és a monarchia másik állama között fennálló közjogi viszony történelmi fejlődése.

I. FEJEZET.

Az Árpádok és a vegyes házból származó királyok kora.

1. §. Az Árpádok kora.

Szent István megalapította a független magyar királyságot. E királyság főjellege a választó királyság vala, és a nemzet a szabad választásban csak annyiban volt korlátozva, a mennyiben a vérszerződés első pontja kimondja, hogy *mindaddig, míg Árpád maradékai élnek — a fejedelem azok közül választandó.*

A magyar királyság választó jellege mindjárt Szt. István halála után érvényesült, a mennyiben nem csak hogy nem az követte őt a trónon, ki arra az örökösödési rendszer fennállása esetén hivatva lett volna, hanem Péter, István nővérének fia választatott királylyá; majd őt Aba-Samu, István sógora váltotta fel, és csak Péter másodszori elűzetése után hivatik meg I-ső Endre, az Árpád maradékai közül. Ő utána azonban mindaddig, míg Árpád maradékai éltek, a király ezek közül választatott. Igen helyesen jelzi Hajnik Imre a magyar trón betöltésének módját, midőn azt mondja, hogy az örökösödésbe oltott választás vala.

Királyaink mindenkor iparkodtak az ország függetlenségét minden külbefolyás ellen megóvni. E tekintetben nem is találunk más kivételt, mint Pétert, ki III. Henrik német

királynak le is tette a hűségi esküt és Salamont. De mindkettőnek ezen cselekménye, mely a nemzet érületével és önállósága iránti feltékenységével ellenkezett, trónjába került.

A német császárok és a pápák többször megkísérték ugyan Magyarországot hűbéresükké tenni, de mindannyiszor sikertelenül. Így VII. Gergely pápa megkísérté I-ső Géjzát rábírní, hogy Magyarországot a szentszék hűbérenek jelentse ki, de Gejza ezt tenni vonakodott.

Az erélyes és hős lelkű Szent Lászlót, ki a magyar fegyverek élet oly félelmessé tette vala, VII. Gergely pápa ismét megkísérté arra birni, hogy Magyarország felett a Szentszék főnnhatóságát elismerje, de a pápa ezen törekvései hajótörést szenvedtek László állhatatos ragaszkodásán az országnak úgy tényleges, mint alaki függetlenségéhez. Turóczy krónikás azt állítja, hogy 1088-ban a német birodalmi rendek Szent Lászlót kínálták meg a német császári koronával, de ő ezt el nem fogadta. Ha ez igaz, akkor a német császári korona visszautasításának okául mást nem gondolhatok, mint azt, hogy László attól tartott, hogy a magyar királyi és német császári koronának, habár ideiglenesen is, egy főn való egyesítése, esetleg a későbbi német császárok által, — Magyarország függetlenségének és állami önállásának rovására magyaráztatnék. Van okom, hogy Lászlóról ily korát felülmuló előre látó gondoskodást feltételezhessek, mert László több ízben, még a pápával szemben is, erélyesen védte a magyar állami önállóságot, nem ok nélkül tekinté tehát őt a hajdankor a legnagyobb és legnemzetibb királynak.

II-ik Gejza korában előbb Konrád német császár, majd Commen Mánuel görög császár, Konrád halála után rőtszákkalú Frigyes is megkísérték a magyar koronára főnnhatóságukat kiterjeszteni, de ezen törekvésükkel felhagyni kényszerültek.

Mánuel III. Istvánna, ugyszintén III. Bélával szemben is érvényesíteni akarta terveit, de itt is kudarczot vallott.

A hatalmas szomszéd fejedelmek törekvései, Magyarország főnnhatóságuk alá vetni, ez időtől fogva szünetel-

tek egész Kun Lászlóig. A IV. Béla által Frigyes osztrák hercegnek tett ígéret nem jöhet komoly számba. Oly erősen ki vala fejlődve a magyar nemzet önállósági érzete már a királyság kezdetén, hogy azt megrontani sem a német, sem a görög császárnak nem sikerült.

Rudolf Habsburg grófja és német császár ismét kiveté hálóját Magyarország önállósága ellen. Nyíltan fellépni nem mer, nincs is rá oka, de leveléből, melyet 1275-ben a magyar országnagyoknak Ottokár cseh király elleni szövetségbe vonása végett írt, ezen szándoka erősen kirí. E levélben Kun Lászlót és Endre vezért fiainak szólítja, *kiket — miután a végzet megfoszta az atyai hatalomtól mint testet, saját testéből, mint csontot, saját csontjából, úgy kíván atyai keblén ápolni.* Felszólítja a magyar urakat, *hogy ha létezik a római birodalomban oly kiváltság, melynek birtoka az urakat megörvendeztetné, folyamodjanak ezért hozzá teljes bizalommal.*

Ezen levél bizonyítja, hogy Rudolf nem csupán szövetséget akart kötni Kun Lászlóval, hanem a magyar urakat a római birodalom kiváltságaival magához édesgetvén, érdekeiket a római birodalom érdekeihez iparkodott csatolni. hogy akként céljait Magyarországra nézve könnyebben megvalósíthassa.

Rudolf és László között a szövetség létrejött, melyben az is foglaltatott, hogy Rudolf lánya, Clementina a király öccsével, Endrével eljegyeztessék. Majd Rudolf Lászlót találkozásuk után fiává fogadta.

Ottokár cseh király a stilfridi csatát elveszté és életét is ott hagyá. Ez volt második szövetekezése a magyar és a német elemnek a szláv hatalom megtörésére. Új kiadása vala ez az Arpád és Arnulf német király között Szvatopluk ellen kötött szövetségnek.

Rudolf céljait nyíltan még el nem árulta, László halála után azonban nyíltan fellépett terveivel és a magyar nemzet iránti hálából, mely őt Ottokár hatalmának megtörésében segíté, Magyarországot Erfurtban 1290-ben augusztus 31-én kiadott oklevélben, mint 4-ik Béla által a tatárjáráskor II. Frigyes császárnak felajánlott birodalmi hűbért fiára Albrecht osztrák hercegre ruházta.

De ugyanezen időben IV. Miklós pápa Magyarországot a szentszék részére igényelte, s Rudolf ezen intézkedését a pápai székre s jogigényeire nézve sérelmesnek nyilvánítá. Albrecht osztrák herczeg igényeinek érvényesítésére fegyverrel tört az országra, de III. Endre királyunk által békére kényszerítettett és igényeiről lemondott.

Ezekből látbatjuk, hogy hazánk önállóságának megromlására már az Árpádok idejében tétettek kísérletek, de királyaink és a nemzet azoknak sikerrel ellenszegülvén, azokat mindannyiszor meghiúsították.

Mindeddig még nem indult meg a magyar királyság körül az országoknak és tartományoknak azon tömörülése, mely a vegyes házból származó királyok alatt kezdetét vette s mely a mai Osztrák-Magyar Monarchia alakulásának alapját képezi.

Ezen fejlődési processus azonban nem sokára megindul, de befejezését csak 1804-ben Ferencz királyunk alatt nyeri.

2. §. A vegyes házból származott királyok kora.

Az Árpádok kihaltával VIII. Bonifác pápa elérkezettnek látta az időt, hogy Róbert Károlyt a magyar trónra juttatva, a szentszéknek Magyarország fölötti főnhatóságát megalapítsa.

Ezzel szemben azonban a nemzeti párt, élén Csák Mátéval és János kalocsai érsekkel, a szabad királyválasztás jogát a nemzetre visszaszállottnak mondotta és Róbert Károlynak a pápa által vitatott örökösödési jogát tagadta. Nehogy a pápa törekvéseit érvényesíthesse, Venczel cseh királynak hasonnevű fiát, ki az Árpádokkal közeli rokonságban állott és III. Endre leányának, Erzsébetnek jegyese is vala, választák királylyá. Sőt miután a pápa vitatta, hogy a magyar korona feletti rendelkezés kizárólag őt illeti, a budai papság a pápát, követét és mindazokat, kik Róbert Károlyt pártolták, ünnepélyesen egyházi átokkal sújtotta.

Később 1307-ben a rákosi országgyűlésen Róbert Károly királylyá választása alkalmával határozottan kije-

lenté az országgyűlés, hogy Károlyt a nemzet szabad akaratából választá királylyá és nem a pápa akaratának engedelmeskedve.

Károly mihamar megismerkedett a nemzettel, gondolkozásával, közjogi felfogásával és a hazai viszonyokkal, a mit fényesen bizonyít fiának, Lajosnak magyar szellemű neveltetése; de azért mégis megérzik uralkodásán és intézményein, hogy bár megértette a nemzetet, azzal együtt mégsem érzett.

Fáradozásai inkább családi hatalmának, mint a nemzet erejének nevelésére voltak irányulva. Míg az Árpád házból való királyaink nem iparkodtak idegen koronára, ő már kieszközli, hogy fia, Lajos, Kázmér lengyel király halála esetén trónörökösül választassék.

Ekkor már kezdetét veszi az uralkodó családi politikájának a nemzet politikájától való szétválása, de e kettő még parallel irányban halad egymás mellett, és az uralkodó ház hatalmának hordozója, súlypontja még mindig Magyarország, alapja még mindig a magyar nemzet ereje.

Nagy Lajos már teljesen nemzeti király. Hogy a nemzet rokonszenvét teljesen megszerezze, s a nemzet történelmi multjának és kegyeletének megfelelően a nemzeti genius által áthatva kezdhesse meg uralkodását, koronáztatása után Szent László sirjához megy fogadást tenni, hogy az ő a példáját fogja követni.

És mégis, ámbár nemzetével együtt érez, annak eszményeiért lelkesül és jólétét szíven hordozza, feléled benne a nyugoti vér és származásának jellege nem tűnik el uralkodásából. A családi hatalom gyarapítása lebeg az ő szemei előtt is és ő a legelső magyar király, ki idegen állam koronáját teszi fejére. Mert Árpád házbeli királyaink felvettek ugyan idegen királyi czimeket, de azon országokat a magyar koronához kapcsolták többé-kevésbbé szorosabb kapcsolatokkal, de Lajos Lengyelország koronáját tette fejére, a mi nagy különbség.

Ezt megelőzőleg IV. Károly császárral viszályba keveredett, mely a következő örökösödési szerződéssel ért véget: Cseh- és Magyarország a luxenburgi ház kihaltával az

osztrák házra szálljon, ha pedig ez halna ki előbb, az osztrák tartományok előbb a magyar királyi házra, s ennek is kihaltával a luxenburgi házra szálljanak.

Itt lép a magyar király először örökösödési viszonyba. az osztrák tartományokra, de nem Magyarországra nézve. Ugyanitt hasonló örökösödési viszony állapittatik meg az osztrák tartományok, továbbá Cseh- és Morvaország között. E szerint akár a luxenburgi ház halna ki előbb, akár az osztrák ház, ha a magyar királyi ház azokat tulélné, erre szálltak volna a mai osztrák örökös tartományok; ezen esetben tehát azon tömörülési processus, mely a mai osztrák-magyar monarchiát hozta létre, már akkor vette volna kezdetét, és pedig Magyarország képezte volna az új alakulások középpontját.

Ugyszintén azon körülmény is, hogy 1370-ben a lengyel és a magyar korona egy király fején találkozott, a későbbi tömörülésnek mintegy előjátékát képezi. Két önálló és függetlenségére, alkotmányára egyaránt féltékeny ország, Magyar- és Lengyelország egy királyt vallhattak magukénak a nélkül, hogy állami önállóságából egyik fél is engedett volna, tehát esetleges personál unióba léptek egymással. Lajos hatalmának középpontja azonban ezentul is Magyarország maradt, a mi az állami önállóságukat féltő lengyel rendeket Lajos halála után 1382-ben a personál unió felbontására vezette.

Hasonlóképen a most említett tömörülési processusnak egyik phásisát képezi még Lajos életében Halicsnak Magyarországhoz való szorosabb kapcsolása. Lajos ugyanis Halicsot, melyet eddig Kázmér halála óta a király nevében László opolyi herczeg kormányzott, s mely féligmeddig Lengyelországhoz, féligmeddig Magyarországhoz tartozott, szorosabban Magyarországhoz kapcsolta, és Czudar Péter vajdasága alá helyezte.

Lajos az által, hogy 1377-ben idősebb leányát Máriát IV. Károly császár fiával luxenburgi Zsigmonddal, ifjabb leányát Hedviget pedig még 1375-ben Vilmos osztrák herczeggel jegyezte el, kifejezést ad azon törekvésnek, hogy az osztrák tartományok, valamint Cseh- és Morvaország, a

magyar királyi családdal szorosabb összeköttetésbe hozzasanak, esetleg a mondott tartományok Magyarország királyának jogára alatt egyesüljenek.

Hedvig és Vilmos nem keltek egybe, mert Hedvig a lengyel trónra meghivatván, Jagelló litván fejedelem nejévé, s a Lengyelországban uralkodó Jagelló királyi háznak anyjává lőn. De Zsigmond Máriának férjévé, s Lajosnak, illetőleg Máriának halála után Magyarországnak királyává lőn.

Ámbár a nemzet mindig ellenezte, hogy az uralkodók Magyarországra nézve örökösödési szerződéseket kössenek, azért az ily szerződések mégis kötöttek azon reményben, hogy azokhoz a nemzet utólagos beleegyezése kinyerhető lesz. Így 1396-ban Prágában Zsigmond, bátyjával Venczel, a ki cseh király vala, oly szerződésre lépett; mely szerint ha egyikök örökös nélkül halna el, annak birtokait a másik örökölje. Majd 1402-ben Albert osztrák hercegnek oly ígéretet tett, hogy azon esetre, ha fiórökös nélkül halna el, Magyarországon őt teendi örökösévé; sőt Alberttel Pozsonyba menvén az évi szeptember 14-én oklevelet bocsátott ki, melyben kijelenti, hogy a rendek megegyeztével Albrecht osztrák herceget örökösévé óhajtja tenni. Az erről kiállított okmányt 110 ur és nemes, továbbá Pozsony és Sopron városok aláírásukkal látták el, s a király ezen szerződését akarataukkal megegyezőnek nyilvánították. Zsigmond Albertet három okmányban távollétére az ország kormányzójává is tette. Igaz, hogy ezen szerződések miatt Zsigmond távoztával az országban kitért az elégtelenség, s ezzel szemben a nemzet szabad királyválasztási jogát érvényre emelendő, nápolyi Lászlót királylyá kiáltották, de Zsigmond e párt felett idejekorán fegyverrel győzedelmeskedett.

Ezen szerződés, mely közjogunk szerint érvénynyel sohasem birt, Albert halála után tárgytalanná vált, de az ügyek további folyamára nézve mégsem maradt minden befolyás nélkül.

Zsigmond a Csehország és Ausztria közötti örökösödési szerződést 1409-ben akként újította meg, hogy azon esetben, ha Venczel és testvére Józsa halála után ő maga is

fiörökös nélkül halna meg, Cseh- és Morvaország az osztrák hercegre szálljon.

1410. szeptember 20-kán Zsigmond római császárrá választatott. A magyar rendeknek, kik mindinkább beleélték magukat a nyugoti viszonyokba, hízelt eme kitüntetés, és ennek fejében Zsigmond leányát Erzsébetet, ki 1420-ban Albert osztrák hercegnek lón jegyese, azon esetre, ha Zsigmondnak gyermeke nem születnék, örökösül fogadták.

A német császári és a magyar királyi korona itt egyesül először egy uralkodó fején, de az uralkodó hatalmának súlypontja, mint azt később látni fogjuk, még mindig Magyarország. Az 1412. évben Galiczia vitás birtoka nyert ideiglenes elintézet, a mennyiben az tényleg a birtokban lévő Ulászló lengyel királynál hagyatott, de a királyok egyikének halála esetén a birtokjog ismét függővé tétetett.

A mint látjuk, az országok és tartományok ezen tömörülési processusa, mely a mai osztrák-magyar kettős monarchiának adott létet, már ekkor erősen folyik, de abban gyakori visszaesés, többször beállott bomlás tapasztalható.

Venczel cseh királynak 1419-ben bekövetkezett halálával a cseh korona is Zsigmondra szállt, és így egyrésztől Magyarország és a német birodalom, másrésztől Magyarország és a cseh királyság között esetleges personal-unió keletkezett. A német birodalom nem volt egységes egész, és azon német császár, kinek hatalma nem nyugodott családi birtokán, vagy valamely közvetlen országlása alatt álló országon, nem vala képes tekintélyét fenntartanni. Zsigmond hatalmának súlypontját tehát ezután is Magyarország képezte, mert ez volt az uralkodása alatt álló országok leghatalmasbika.

De hazánk és a német birodalom között semmi jogi közösség, vagy szorosabb állami kapcsolat nem keletkezett, Magyarország ezentul is önálló állam maradt, és nem tartozott a római császárságot alkotó országok sorába, mint pl. Csehország. Csupán az esetleges personalunió volt a kapcsolat és a politikai érdekeknek egymáshoz való közeledése. Tehát a két, illetőleg három koronának egy főn

való egyesülése, jobban mondva, találkozása, hazánk eddigi önállását sem jogilag, sem tényleg nem csonkította. Annál is inkább, mivel Zsigmond, ki már gyermekkorától Magyarországon nyerte neveltetését, ha a nemzetet megérteni úgy mint Nagy Lajos képes nem is vala, mindazonáltal magát magyarnak tekinté, székvárosa Buda vala, itt érezte magát otthon, hatalma súlypontját ez országban találta; és így hatalmi politikája sem Magyarország állami önállása ellen volt irányítva, hanem annak javára szolgált. Inkább a német birodalmat akarta Magyarország befolyása alá juttatni, mint fordítva.

Ezen állításomat igazolja az is, hogy 1410-ben, a midőn Hohenzollerni Frigyes, mint a magyar király követét, a frankfurti birodalmi gyűlésre küldé, római császárrá választása alkalmával magyar királyi czimét a német birodalmi rendek által különösen figyelembe vétette, és 1411-ben a Frankfurtban tartott urnapi ünnepély alkalmával a német birodalmi czimer mellé a magyar birodalmi czimert is kifüggeszteté.*

Ez nem tehet egyebet, mint azt, hogy Magyarországot a német birodalommal egyenlő rangu birodalomnak tekintette, mely annak semmi tekintetben alávetve nincs.

Az 1429. évi ápril végén pedig a bajor örökösödési viszályok elintézése végett a német birodalmi törvényszéket Pozsonyban tartá, s birácul néhány magyar világi és egyházi urat is alkalmazott a német urak nem csekély boszúságára. Sőt az ugyanez évi november 8-ára Bécsbe hirdetett birodalmi gyűlést is néhány héttel később Pozsonyban, tehát Magyarország határán belől tartotta meg. És a midőn a német urak amiatt, hogy a tanácskozások vezetésére Albert osztrák herczeg mellé Garay Miklós nádort és János zágrábi püspököt nevezte ki biztosokul, felingerültek; Zsigmond válasza akként szólt: «hogy ő Magyarország érdekeit a német urak magán viszályainak fel nem áldoz-

* Lásd Venczel Gusztáv értekezését az Uj Magyar Muzeumban 1851/52. évfolyam VII. füzet 287. l. Hohenzollerni Frigyes viszonyairól Magyarországon.

hatja; s ha azzal fel nem hagynak, ám ő kész lemondani a római birodalomról; hiszi, hogy a nélkül is lesz Magyarországban mit ennie.» *

Zsigmond ezen magatartásának következése lón, hogy a nyugoti népek között a magyar nyelv ismerete az európai műveltség kellékének tekintetett.

Zsigmond halála után 1437-ben a székesfejérvári országgyűlésen leánya Erzsébet és veje Albert osztrák herczeg választatott királylyá. De az ország rendei tapasztalván a magyar ügyekre a király gyakori távollétéből származó hátrányokat, Alberttel koronáztatása előtt kikötötték, hogy az országban fog lakni, s idejét egészen a magyar ügyeknek szentelendi, és hogy megegyezésük nélkül a császári koronát sem fogja elvállalni. Viszont Albert halála után örököséül Erzsébet és gyermekei ismertetnek el.

Albert 1438. márczius 18-án császárrá választatván, a választást magyar tanácsosainak megegyeztével oly feltétel alatt fogadta el, ha állandóan Budán lakhatik, s ha két év lefolyása előtt nem tartozik megkoronáztatása végett a birodalomba utazni.

Örökösödés utján a cseh korona is rá szállván, a Zsigmond idejében létrejött esetleges personalunio — Magyarország, Csehország és a német birodalom között — továbbra is fennmaradt.

Albert volt az első királyunk, ki a Habsburg vagy Osztrák házból származott, a mi ismét új viszonynak lett megteremtője, mert a mai osztrák örökös tartományok közvetlen uralkodója — a mai női ágban uralkodó Habsburg dynastiának férfi ága ez által némi igényt szerzett a magyar koronára és a mai örökös tartományok egyrésze, — ide értve Csehországot is, — és Magyarország, egy uralkodónak közvetlen országlása alá kerültek.

Ugy látszik, őseink érezték, hogy az ország helyzete ez által tetemes változást szenvedett, s hogy az új uralkodóban s családjában nem láttak elég garantiát arra, hogy Magyarország állami önállása úgy mint eddig maga a

* Wencker: Apparatus et instructus Archivor. 924.

király által fog leginkább védelmeztetni, valamint attól is tartottak, hogy ha ezentul királyaink gyakrabban fogják viselni a császári koronát, de meg tulajdonképen családi birtokaik is az országon kívül fognak feküdni, a király családi politikája is ellenkezésbe jöhet Magyarország állami önállóságával és a magyar nemzet politikájával és érdekeivel. Garantiákat kerestek tehát, és mintán Albert 1439-ben Budán országgyűlést tartott és a világi s egyházi urak hozzájárulásával egy okmány látott világot, mely Albert halála után a magyar trónt Erzsébet királynénak és gyermekeinek biztosítja; a rendek is előálltak kívánataikkal, s a nemzet és király kölcsönös szerződést kötven, az törvénybe iktattatott. (l. 1439. 1—22. t. cz.)

Ezek szerint a nemzet hozzájárul a király kívánataihoz, viszont a király a rendek kiváltságait, az ország jogait és szabadságait ünnepélyesen megerősíti és a királyi hatalomnak némi korlátozásába beleegyezik.

Ezen törvényeknek 20. törvényezikre kiköti, hogy a király leányait az ország rendjeinek tanácsával házassítsa ki. Ennek célja az örökösödési szerződések ellensúlyozása.

Az, hogy a király Magyarországon lakjék, kifejezést ad az ország azon törekvésének, hogy a családi birtokaira idegen király mielőbb magyarrá legyen, és hogy hatalmának súlypontját itt keresse és itt találja.

Az sem mutat az új uralkodó házba vetett bizalomra, hogy míg addig a nádort a király nevezte ki, ezentul az országgyűlés választandja az előterjesztettek közül. A törvények ezen egész sora kifejezést ad azon féltékenységnak, melylyel a magyar nemzet az új uralkodó és háza iránt viseltetett.

Albertnek 1439-ben bekövetkezett halála után a lengyelek fiatal királya I. Ulászló választatott magyar királlyá, minek következtében hazánkban az osztrák ház uralma egy időre megszűnt és a hármass personálunió rövid élet után felbomlott. E helyett Magyarország és Lengyelország léptek ujjonnan ideiglenes personálunióra, az új király azonban daczára annak, hogy idegen vala, hatalma súlypontját az országban kereste.

I. Ulászló 1444-ben a várnai csatában elesett. Utánna Hunyady János és társainak kormányzósága következett.

Az 1445-ben Székesfehérvárott tartott országgyűlés — Albert fiának — V. Lászlónak a magyar koronához való jogát elismerte és ez által hazánk az örökös tartományokkal ismét némi kapcsolatba lépett. László azonban az országba nem hozatott és újra meg nem koronáztatott, és így bátran mondhatjuk, hogy az uralkodó közösségéből eredő kapcsolat csak Hunyady Jánosnak 1456-ban bekövetkezett halála után lépett ismét érvényre. Ekkor azonban V. László a magyar trónt tényleg elfoglalta és így a magyar király, a cseh király és az osztrák herceg, az ő személyben ismét egyesült. Ez azonban nem sokáig tartott. V. László 1457-ben elhalálozván, 1458-ban Hunyady Mátyás választott királylyá. Ez által a befejezéshez közelgő tömörülési processus ismét visszaesést szenvedett.

Magyarország trónján ismét nemzeti király ült, kinek sem családi birtokai az országon kívül nem voltak, sem más korona, mint a magyar nem diszité homlokát. Mindazonáltal a történelmi fejlődésnek már egyszer megindult iránya Mátyás uralkodása alatt sem változott. Mátyás nyugat felé irányító politikáját és a cseh korona elnyeréséért hosszas háborukat viselt, míg végre 1477-ben az osztrák Frigyes német császárral kötött békében tőle Csehországot, mint birodalmi hűbért elfogadta, és így a magyar és a cseh korona ismét egy uralkodó fején találkoztak. De Mátyás tapasztalván a csehek idegenkedését 1479-ben Ulászlóval békét kötött, és oly szerződésre lépett, mely szerint, ha Mátyás előbb hal meg, Ulászló Morvát, Sziléziát és Luszitzát 400 ezer aranyért visszaválthatja, ha pedig Ulászló hal meg előbb, a cseh korona Mátyásra szálland. A cseh királyi czimet mindketten ezután is viselik.

Háborukat viselt Ausztria birtokáért és Frigyes császár családi birtokait zavarta. 1485-ben június 1-én Bécsen is elfoglalta, s június 24-kére ott Alsó-Ausztria rendének országgyűlést is hirdetett. — Horvát Mihály a «Magyarország története» című munkájában azon nézetének ad kifejezést, hogy az elfoglalt Ausztriát Mátyás Corvin János

nevű fiának szánta. Ezen nézet nem alaptalan, mert Mátyásról az, hogy ok nélkül viselte volna a Frigyessel folytatott hosszas háborukat, fel nem tételezhető, más okot pedig ezekre aligha lehet találnunk.

Halála után trónviszályok zavarták az ország nyugalomát. Trónkövetelők voltak: Corvin János, Ulászló cseh király, Albert lengyel herezeg és Miksa római király. Ezek közül az oligarchia közreműködésével Ulászló cseh király választotta magyar királylyá, és így Chehország, Morva, Szilézia, Magyarország egy uralkodó személyt vallottak uroknak. Morva és Sziléziára nézve kimondatott, hogy azok mindaddig, míg a váltságdíj érettük le nem fizettetik, — Magyarországhoz tartoznak. Ugy szintén az is, hogy a király az országban lakjék.

Magyarország és Csehország tehát egy kalap alatt maradtak, Ausztria azonban elveszett.

A szellemi és anyagi jólétnek és a hatalomnak magas fokára emelkedett magyar birodalom a Jagellók gyöngye kormánya alatt mihamar vészies hanyatlásnak indult. Ezt sietteték azon külbefolyások és örökösödési szerződések, melyek hazánk közjogának ellenére, a nemzet hozzájárulása nélkül, a magyar koronára nézve, az osztrák uralkodóházzal kötöttek, és előkészíték a talajt arra, hogy Magyarország sorsa idegen kezekre kerüljön.

Ulászló mindjárt uralkodása kezdetén, 1491. november 7-én Miksa római császárral oly örökösödési szerződésre lépett, mely szerint, ha Ulászlónak örököse nem lenne, a magyar korona Miksára és utódaira szállna. Ezen szerződés az ország által is megerősítendő lett volna.

Az ország szabad királyválasztási jogát negligáló ezen békeszerződés azonban a németek ellen amugy is ellenséges indulatu nemesség körében az 1492. évi budai országgyűlésen nagy ingerültséggel fogadtatott, és csakis néhány ur által acceptáltatott.

Az 1498. évi országgyűlés 45. t.-ezikke pedig már azt is kimondja, hogy ha a király örökös nélkül halna meg, a királyválasztó országgyűlésre idegen fejedelmek követei, kik a választók közt pártokat kelthetnének, be ne bocsát-

tassanak, a nemzet fogja tudni érdekét, s e szerint oly királyt fog választani, ki a trónon becsülettel megülhessen.

Az 1505. évi rákosi országgyűlés még tovább ment és azt határozta, hogy ha Ulászló fiörökös nélkül halna el, csak magyar legyen királylyá választható.

Mindez világosan mutatja, hogy két irány küzdött egymással; az egyik, mely az ország függetlenségét a külföldi uralkodók trónraemelésével veszélyeztetve látta, ez volt a nemzeti párt; a másik, mely önző célokból indítatva, s feledve az országnak több századon át sértetlenül fenntartott függetlenségét, az udvari politika uszályhordozójává szegődött.

Ulászló a következő évben hármassági szerződést kötött Miksával. Ferdinánd főherczeg, Miksa unokája, Ulászló leányát Annát nőül veendi. Ha Anna kiskorában elhalna, s a királyné ismét leányt szülne, Ferdinánd főherczeg azt fogja nőül venni. Ha a királyné gyermekeket szülne, ez Miksa unokáját, Máriát, Ferdinánd testvérét fogja elvenni.

Ezekből világos, hogy a német császár Magyarországot családjának minden áron meg akarta szerezni. Ezen törekvéseinek valósitására mindent elkövetett, és a Jagellók kihalása esetére a magyar koronára való jogát vitatta, — kijelentvén, hogy arról lemondani nem fog.

De a nemzet látta az ebből eredhető veszélyt. Eddigi királyaink, kik a császári koronát viselték, oda a magyar trónról választattak meg, és így kötelességüknek tartották azt a német császári koronának elébe tenni; de ha Miksa, vagy valaki utódai közül kerülne a magyar trónra, hatalmának súlypontját nem a magyar királyságban, de külföldi hatalmában keresné, és a nemzeti törekvéseknek és Magyarország önállásának rovására csak családi hatalmát iparkodnék növelni. Mindezt a nemzeti párt tisztán látta. Ehhez járult még a nemzetnek Miksa iránt táplált gyűlölete, a mi azonban a katasztrópha bekövetkezését nem vala képes meggátolni.

1515-ben a fennebb előadott házassági szerződés megújított és 1520-ban akként ment teljesezésbe, hogy Fer-

dinánd főherczeg Annát, II. Lajos magyar király nénjét nőül vette és 1521-ben II. Lajos is egybekelt Máriával, Ferdinánd nővérével.

A következő évben már látjuk az ebből származó osztrák befolyás érvényre jutását. Lajos az országtanács meggyeztetével, Zeng, Klissza, Kupa, Szkradin, Lika és Csernovicza horvátországi várak védelmével sógorát Ferdinándot bizta meg, ki ezen várakba német őrséget helyezett.

1516. aug. 29-én a mohácsi csatában a magyar sereg a török által leveretett, s a király, II. Lajos, a csatában életét veszítette. Az osztrákház elérkezettnek látta az időt, hogy igényeit a magyar trónra érvényesítse. Ez a következő fejezetben előadandó módon sikerült is, és ezzel Magyarország az európai concertben való önálló szereplése megszűnik. Ekkor veszi kezdetét azon három századon át tartó harcz, melyet a jog vívott az erőszak és idegen beavatkozás ellen. Hogy az erőszak a jogot gyakori győzelme daczára végkép le nem tiporta, ez egyedül annak köszönhető, hogy a nemzet jogaihoz a megaláztatás súlyos napjaiban is szívélyesen ragaszkodott.

II. FEJEZET.

A Habsburg házból származó választott királyok kora.

3. §. *A mohácsi vész után keletkezett pártviszonyok irányelvei.*

A független állami életet élő Magyarország története a mohácsi gyásznappal be vala fejezve. Nincs okunk kételkedni, hogy azon esetben, ha Mátyás királynak nyugat felé irányított politikája sikert arat és gyökeret verhet, a mai osztrák-magyar monarchia területén egy hatalmas birodalom alakul, melynek magvát és hatalmi központját Magyarország, államalkotó nemzetét pedig a magyar nemzet képezendi. Mert ha tekintjük a történelmi fejlődést, a mai kettős monarchiát alkotó országok és tartományok között megindult tömörü-

lési processus, — bár abban annyi visszaesést látunk, — kérlelhetetlenül haladt a maga útján. A mondott tartományok és országok közt a kapcsolat minden megújulta alkalmával szorosabbá és erőteljesebbé szövődött, az érdekek egymással mindinkább egyirányuakká váltak és a világ-történelemben számukra kijelölt szerep hasonlósága is mind egyre erőteljesebb vonásokban jutott kifejezésre.

Nem szenved tehát kétséget, hogy ezen országok és tartományok egy birodalomra olvadtak volna össze.

De miután ezen országok a már akkor hatalmas magyar birodalom körül csoportosultak s miután önálló, minden más hatalomtól független állami életet köztük egyedül Magyarország élt, s a legnagyobb és legegységesebb nemzet a magyar nemzet vala s ha mindenhez hozzávesszük azon mindenek felett nyomatékos körülményt, hogy ezen országok és tartományok egy magyar nemzeti király kezében egyesültek volna, nincs okunk kételkedni benne, hogy a mai osztrák-magyar monarchiát alkotó országok és tartományok egy hatalmas magyar birodalomra alakultak volna; mely ugy ethnographiai, mint geographiai helyzeténél fogva, a kelet és nyugat között összekötő kapocs gyanánt szolgálni, s a nyugati míveltséget a kelettel közvetíteni, az egyre növekedő oszmán hatalom terjeszkedésének gátat vetni, vagy talán azt összetörni is lett volna hivatva. Ez volt az akkori történelmi fejlődés iránya, mely irány, ha abban a magyar szempont megerősödik és megvalósul, ugy hazánknak egészen más történelmi szereplését, mint egész Európának más formáját hozta volna létre és az emberiségnek és a művelődésnek főleg keleten — nagy hasznára válandott volna.

Az előbb mondott fejlődési irány meg is maradt, csak hogy abból a magyar szempont elenyészett, vagyis inkább elnyomatott, és az új viszonyok az egyesülési illetőleg egyesítési törekvésekre nem magyar, hanem osztrák pecsétet ütöttek.

Magyarország nagyhatalmi állása, nemzeti nagy létünk, mely a Jagellók gyenge kormányja alatt már is ezer sebből vérzett, 1526 aug. 29-én a mohácsi csatamezőn megkapta a halálos döfést. Méltán kiált fel a költő:

«Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek
Nemzeti nagylétünk nagy temetője Mohács!»

A mily gyorsan emelkedett Magyarország hatalomban, fényben, jólétben és politikai sulyban Mátyás uralkodása alatt, oly gyorsan hanyatlott a pula II. Ulászló alatt azon örvény felé, mely bár a tömörülési processust megváltoztatni képes nem vala, de igen is ezen tömörülési processusban a vezérlő zászlót kisodorta Magyarország kezéből s azoknak adta át, kik a magyar nemzet jogait esorbitani, Magyarország állami önállását megsemmisíteni s az alkotmányos országot családi birtokká alacsonyítani iparkodtak.

A mohácsi csatamező azon nagy temető, melynek fenekén Magyarország nagyhatalmi állása van eltemetve, de ezen temetést még azon oligarchák inscenirozták, kik I. Ulászló-nak királylyá választatását keresztülvitték. A többi már csak természetyszerű következménye volt az előzményeknek.

Maga a mohácsi vész, melyet történetiróink egyedül neveznek nagy csatavesztéseink közül véssznek, ha az egyet-értő nemzetet ér, koránt sem birt volna a vész jelentőségével és horderejével. Nem is annak vált az hasznára, ki ott a diadalt kivivta, hanem az osztrák uralkodóház absolutistikus törekvéseinek.

A mohácsi vész nem tette volna hazánkat ellenállásra képtelenné a török ellen, de igenis felfedte gyöngeségünket a nyugoti külföld előtt s megrémítvén a nemzet félénkebb részét, alkalmat adott arra, hogy a délfelől fenyegető veszély elhárítására a nyugat segedelméhez forduljon és nemzeti s állami önállóságát, a jognak formai hangoztatása mellett feláldozza kényelemszeretetének és oly dynastiát hívjon a trónra, mely hatalmi sulyát külföldön családi birtokaiban kereste, és nem az országban és a nemzet erejében volt keresendő, mivel mindenkor családi politikát üzött. («Bella gerant alii, tu felix Austria nube».)

De századok politikai hagyományait nem irthatták ki egy nemzet érzületéből és felfogásából sem egy tollvonással, sem ármánnyal, sem fegyveres erőszakkal.

Az idők és helyzetek változásai, az érdekek különböző

alakulatai hozhatnak nemzeteket oly helyzetbe, hogy azok saját érdekükből más nemzetekkel szorosabb szövetségbe, majd állami kapcsolatba lépjenek, és azon nemzet, mely erőre, politikai súlyra és talán szellemi tulajdonaira nézve közöttük leghatalmasabb, megtarthatja ezen új helyzetben is vezérszépét, s a kisebb nemzetekre, melyek körül csoportosulnak, beolvasztó és egyesítő hatást is gyakorolhat. De arra, hogy nemzet, mely századokon át önálló államot alkotott, s mely szabadságára és állami függetlenségére mindenkor féltékeny vala, melynek önállása úgy átment a nemzet vérébe, hogy azt egyedüli létalapjának tekinté; arra, hogy ily nemzet új államalakulatok létrehozására akarata ellen és akként használtassék fel, hogy abban vezérszerepét elveszítse s hogy eddigi uralkodói által is tiszteletben tartott alkotmányától megfosztassék és nemzeti sajátságaiból kivetköztessék és eddig nálánál politikai súlyra és állami életére nézve fejlettebb nép által felolvasztassék, a történelem alig tud példát felmutatni.

Egyes kis népek elnyomhatók, nagyobbak is meghódíthatók, de mind ez csak nagy véráldozatok árán történhetik és mindaddig, míg azon nemzetben él a nemzeti öntudat, használtatik a nemzeti nyelv, és egy fényes történeti múlt nagy férfiai és lélekemelő tettei, szabadságszeretet és más nemzeti hagyományok élnek a nemzet kebelében: azon nemzet megölvé nincsen, azon nemzet új életre fog ébredni századok elnyomatása után is.

Mert ha az önállóságra irányzott törekvések elnyomatnak is az erőszak fegyverei által, az egyszer élvezett hatalmi állás és állami önállóság utáni vágy századokon át, mint hamu alatt a parázs, él a nemzet kebelében: és csak alkalomra vár, hogy kedvező légáramlatok által felgerjesztve s felszínre hozva, újra lánggra lobbanjon, s megemészse mindazt a mi céljai valóításának útját állja.

Új életre ébredtek a századok hosszú során át elnyomott oly nemzetek is, melyek sohasem élveztek teljes önállóságot vagy alkotmányos szabadságot. Így újabb időben Szerbia, Oláhország, Bulgária. Annál kevésbé volt tehát elvehető az állami önállóság a magyar nemzettől, mely nemzeti és nem-

zetivé vált királyai alatt a hatalomnak oly magas fokán állott s mely mindenkor féltékenyen őrizte az osztályrészeül jutott állami függetlenséget.

És vetette légyen vissza a magyárt a mohácsi vész hatalmi fejlődésében bármennyire, s ragadta légyen ki kezéből mindazon előnyöket, melyek jövőendő nagyságának és hatalmának alapját megvetni voltak hivatva, egyet nem tudott benne megölni, mert akkor magát a nemzetet kellett volna kiirtania; és ez az állami önállósághoz és függetlenséghez való ragaszkodás.

Hazánknek a mohácsi vészt megelőző történelme Magyarországnak hatalma megalapításaért folytatott küzdelmeit foglalja magában. Mig a mohácsi vészt követő korszaka azon küzdelmek történelme, melyeket a nemzet saját uralkodójával szemben vívott állami önállóságáért és századok hosszú során fejlődött alkotmányának és szabadságának fenntartásáért.

Mig addig, ha különvált is egyes magyar királyok családi politikája a nemzeti politikától, azzal nem ellentétes, hanem parallel irányban haladt; ezután az uralkodó családi politikája a magyar nemzeti politika ellen való irányítva.

Voltak, kik érezték a mohácsi vész után bekövetkezett új helyzetek és viszonyok következményeit, és belátták, hogy a két irány között választaniok kell: a függetlenségi és hatalmi irány között. És miután azt hitték és nem ok nélkül hihették is, hogy az elsőnek választásával az elveszett hatalmi állást idővel visszaszerezhetik, mig a hatalmi törekvéseknek ugy a hatalom maga, mint a nemzeti eszmék is áldozatául eshetnek, a nemzeti irányhoz szegődtek.

Viszont voltak, kik részint azért, mert megfélemlettek, részint azért, mert saját hatalmukat így inkább hitték fenn tarthatónak, a külföld erejére és pártfogására támaszkodtak, oly uralkodót szemelve ki a trónra, ki képes lenne pótolni a megfogyott nemzeti hatalmat és ezáltal a nemzeti önállást, a független államiséget sorsára hagyták.

A nemzeti párt főtámaszát a köznemességben találta, mig a másik pártot, mely Ferdinánd osztrák főherczegre

veté szemét, leginkább a hazánknak a multban oly sok veszedelmet okozó oligarchák képezték. Lássuk, miként alakultak a pártok viszonyai és az azokban foglalt elvek miképen jutottak érvényre.

4. §. Az ellenkirályok.

Az oligarcha és nemzeti párt küzdelmei azonnal Mátyás halála után veszik kezdetüket. Ulászló megválasztatása az oligarcha-párt első győzelme vala. De nem sokára fordult a koczka és már 1505-ben a rákosi országgyűlésen a nemzeti párt kerekedett felül s ezen országgyűlésnek azon végzése, hogy a Jagellók kihaltával többé idegen nem választható királylyá, határozottan ezen pártnak diadala. A nemzeti párt, mely Szapolyai pártnak is nevezteték, a mohácsi vész után is többségben vala az országban. A II. Lajos alatt folyt küzdelmek, a kalandosok társulata és az oligarchák minden fondorkodásai, e pártot legyőzni nem voltak képesek.

A nemzeti párt az eredmények után ítélte és a belzavarok okait egyedül az idegen uralkodókban kereste. Álláspontja tehát ez vala: az ország a nemzeti királyok országlása alatt a hatalom, a külső és belső fejlődés magas fokán állott, míg az idegen uralkodók országlása alatt egyrészt az oligarchia féktelenségei, másrészt az idegenek növekedő befolyása a királyi hatalmat gyöngévé, a nemzet és ország érdekeit elhanyagoltta tévék.

Kiváncosnak tartá tehát, hogy Szt. István koronája nemzeti király homlokát ékitse, kiben a nemzet, mint saját testéből való uralkodóban teljes bizalmát vetheti. Ekként a nemzet zöme és a király egyetértésével, úgy a féktelenkedő oligarchiát megfékezhetőnek, mint az egyre növekvő oszman hatalom ellen az országot is megoltalmazhatónak tartotta.

Ezzel szemben az oligarcha-párt más véleményen vala: az idegen uralkodó külhatalommal is rendelkezik, melynek segélyével az ország a török ellen sikeresebben volna meg-

védhető; és tekintve azt, hogy a növekedő oszman hatalom ellen úgy saját, mint az egész keresztény világ érdekében mindent el fog követni az ország megvédésére, a hatalmasok, kiknek a folytonos háboruszkodásokkal járó terhek nem valának inyökre, remélték, hogy e terhek alól könnyebben szabadulhatni fognak és azoknak másokra tolása által helyzetükön javíthatnak.

És számítottak arra, hogy az idegen uralkodó, ki bízalom hiánya miatt a nemzet zömére nem támaszkodhatik, az ő jóindulatukat fogja keresni és így ők szabadon üzhetik majd önkénykedésüket.

Mihelyt a mohácsi vész híre az országban elterjedt, mindkét párt sietett célját megvalósítani.

Szapolyai János erdélyi vajda 1526 október 14-én Tokajba hívta össze az ország rendeit, hogy tanácskozzanak a felett, «hogy a hon védelme és megmaradása tekintetében mit kellessék cselekedni». E gyűlés elhatározá, hogy mindenek előtt király választassék, és miután arra legalkalmasabbnak Szapolyai János erdélyi vajdát tartották, királylyá választását elhatározták és e végből november 5-ére Székesfehérvárra királyválasztó és koronázó országgyűlés hirdettetett.

Ezzel szemben a Ferdinánd pártiak, élükön Báthori István nádorral, november 15-ére Komáromba hirdettek királyválasztó országgyűlést és tiltakoztak a fejérvári gyűlés ellen. A fejérvári országgyűlés mindazonáltal megtartott és november 10-én Szapolyai János királylyá választatván, november 11-én a legidősebb magyar főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök közreműködésével a szt. koronával megkoronáztatott.

János király megkoronáztatása után sietett trónra lépését a külfölddel is tudatni, de követei Ferdinánd főherceg által, ki időközben cseh királylyá lőn, nem fogadtattak úgy, mint királyi követek fogadtatni szoktak. Ferdinánd még nem lépett fel nyíltan, de mindenben óvakodott olyasmit cselekedni, a miből János elismertetése volna kimagyarázható.

Miután János Komáromot, hová Ferdinánd hívei az

országgyűlést hirdették, elfoglalta, Ferdinánd az országgyűlés helyét Pozsonyba tűzte ki. Ferdinándnak német tanácsosai azt javasláák, hogy az ország királyválasztási jogát el ne ismerje, mert ha elismeri, az által János királyságának jogát is el kell ismernie. Hanem miután a magyar korona örököse Ferdinánd, ha őt a magyarok nem akarják elismerni, fegyverrel szerezzen érvényt igényeinek. Ő azonban azon biztos reményben, hogy a pozsonyi gyűlés útján jogczimét a trónra könnyebben megszerezheti, e tanácsot el nem fogadta, hanem bevárta a pozsonyi országgyűlést, és azon napon, melyen az országgyűlésnek meg kellett volna nyílnia, november 30-án egy levelet adott ki, melyben a nemzet szabadságait és az ország törvényeit sértetlenül fentartani, sőt II. Endre végzeményeit is, melynek megtartására Magyarország királyai a koronázáskor megesküdni kötelesek, szentül megtartani igéri.

Majd az országgyűlésre kinevezett biztosainak adott utasításban ezeket írja: «*Praemittent (comissarii) eisdem Statibus et ordinibus, quod omnia et singula regni huius privilegia, libertates, decreta, et consuetudines haecenus observatas, de cetero non tantum conservare, firmiterque tenere, et adimplere, sed etiam illa eis maiora amplioraque efficere velimus, et intendamus*».

Deczember 16-án a pozsonyi gyűlésen Ferdinánd királylyá kiáltatott, és ekkor veszi kezdetét hazánkban ama szomorú korszak, melyben a két ellenkirály magának az országban párthiveket szerzendő, mindent elkövet, hogy célját érje és mindkét részről a vesztegetések, csábítások minden nemei alkalmaztatnak a nemzet erkölcesinek nem csekély corrumálására.

Kezdetben úgy látszik, mintha Ferdinándnak határozottan feltett szándoka volna az ország alkotmányának és a nemzet jogainak teljes épségben tartása. Erre vall különösen fentebb idézett levele és az ország királyválasztási jogának elismerése. Ámde később látni fogjuk, hogy mihelyt trónját biztosítva látta, azonnal megsértette az ország alkotmányát, sőt fiának Miksának megválasztatása alkalmával a nemzet királyválasztási jogát is vonakodott

elismerni, állítván: hogy az Miksát örökösödési joggal illeti.

Az 1527. év nyarán Ferdinánd külföldi haddal támadt az országra, s a készületlen Jánost megszalasztván, Szt. István napján bevonult Budára.

Szapolyai néhány vereség után Lengyelországba futott. Perényi, kinek őrizetére vala bízva a korona, azzal Budára ment, s miután Ferdinánd a Szt. Mihály napjára ide egybehívott országgyűlésen az ország jogainak épségben tartását ígérte, ugyanazon főpap által, ki Jánosnak tette fejére a koronát, Podmaniczky István által Székesfejérvárott nov. 3-án megkoronáztatott.

És most két koronás királya vala az országnak, kiknek egyike sem ismeré el a másikat.

János, ki időközben az országba visszatért, hogy a hazát a veszélyes német befolyástól megmentse, másrésről látva azt, hogy Ferdinánd sem képes az országot a török ellen megvédeni, 1529 július 29-én Szulejman török szultánnal szövetségre lépett, hogy az ellenséget barátjává tevén, a török pusztításoktól a hazát megóvhassa. Történetíróink között Jánost ezért többen vádolják és megfedkeznek arról, hogy néhány évvel később Ferdinánd is hasonlót tett, sőt még lealázóbb módon mint János. Az ellenkirályok harcrai tartottak 1538-ig, a mikor február 24-én Nagyváradon a két fél biztosai között béke kötött, mely a királyok által is megerősített.

E békének, mely szerint a királyok egymást királyul ismerik el, minket érdeklő tartalma következő: János lemond szövetségeseiről s Ferdinánddal köt szövetséget. Ferdinánd és a császár Jánost Magyar-, Horvát- és Dalmátországok királyául czimezik. Ha Jánosnak fia lesz, Ferdinánd annak egyik leányát adja nőül. Ki a mit az országból bir, ezután is királyi hatalommal tartja meg. Horvát- és Tótország Ferdinánd, Erdély János kezén marad. János halála esetén az ország Ferdinándra szálland, s ezen örökösödést minden János párti püspök, hivatalnok s városi előjáró, esküvel erősíteni. Ha Jánosnak fia lesz, az apjának minden magánjait szépesi herczeg czime alatt öröklí, Ferdinánd, midőn

az ország másik része is reá szálland, az ország jogainak és törvényeinek megtartására újra hitet teend, s erről alattvalóinak írott bizonyítványt ad. Ha a császár és Ferdinánd férfi maradékainak magva szakad, az ország ezek fimaradékaira szálland, ezek hijában a szabad királyválasztás joga ismét feléled. Az egész országra egy közös nádor választassék, a többi hivatalokat mindenik király tetszése szerint töltendi be.

A mi eddig csak tényleges állapot, és pártviszály szülte veszedelem vala, a magyar állam területének két államfő közötti szétszakittatása, az a nagyváradi békében a két király (de nem a nemzet) által sanctionáltatott. Mert az ellenkirályok eddig egymást bitorlónak tekintették, e békében azonban egymást királyul ismerik el, és így a magyar koronára mindketten elismerték egymás jogait. Ez annyit tesz, hogy a két király a magyar állam testének kettészakításában megegyezett, a mi két állam keletkezésének szolgált csirájául. A nagyváradi békére azonban a rendek beleegyezése megnyerve még nem volt, és így az abban foglaltak végleges bekövetkezésének akadály a nemzet akarata maradt.

De ugy látszik, Jánosnak sem vala szándékában Szt.-István koronájának egységes testét kettéhasítani. Mert a békében ki vala kötve, hogy János halála után az egész ország Ferdinándra szálland, még azon esetben is, ha Jánosnak fia születnék. Ki vala továbbá kötve az is, hogy az egész országra nézve egy nádor választassék. Bár mint gondolkozzam is azon, hogy miként akarták ezt az ellenkirályok eszközölni, és azt, hogy két királynak egy főtisztviselője legyen országaik kormányzásának vitelére, miként akarták megvalósítani, nem vagyok képes azt megfejtteni. Ezen intézkedésben nem tudok más célzatot találni, mint-hogy kifejezést akartak adni annak, hogy daczára a két államfőnek, a magyar állam egysége a nádor személyének, mint az ország legfőbb tisztviselőjének egységében nyerjen kifejezést.

De János, noha azon esetben is, ha fia születnék, megegyezett, hogy halála után az egész ország Ferdinándra

szálljon; nem szándékozott végképen lemondani arról, hogy esetleges utódai magyar királyokká legyenek. Ezt a következmények is igazolják.

János csak kedvezőbb alkalomra várt, hogy Ferdinándtól a birtokában nem levő országrészeket is visszaszerezze, őt a magyar tróntól megfoszthassa. Az őszinteség hiánya az ellenkirályok között a nagyváradi béke után is fennmaradt, Ferdinánd is fondorkodott János ellen, János is Ferdinánd ellen. De meg a nagyváradi béke a nemzet megegyezése nélkül kötöttet és János arra, hogy az ország ilyen kettészakításába a nemzet beleegyezni nem fog, méltán számíthatott.

Ezt igazolják az 1539 szeptember végén Pozsonyba egybehívott országgyűlés vitái is. Ezen országgyűlésen Ferdinánd a török elleni készülődésre kért segítyt egyebek közt azzal indokolta, hogy ő Magyarországot, mely őt örökösödés útján illeti, leginkább a török elleni védelem végett vette kormánya alá. A rendek ezzel szemben kijelenték, hogy Ferdinánd a nemzet szabad választása útján nyerte el a magyar koronát, és nem örökösödés útján. És megválasztatását épen azon eseménynek köszönheti, hogy a török ellen folytatott százados harcokban kimerült országot a nyugati kereszténység erejével fogja megvédelmezni a félhold hatalma ellen. Majd keserűen kifakadtak a nagyváradi béke ellen, mely a nemzet beleegyezése nélkül kötöttet meg, és kívánták, hogy erre nézve az egész nemzet véleménye hallgattassék meg, és a kérdés felett az egész nemzet együtt tanácskozzék.

A magyar nemzetből tehát a szakadás után sem halt ki az egység érzete, és annak adandó alkalommal sietett is kifejezést adni.

Ugy látszik, János erre is számított, úgy szintén arra is, hogy a jobb érzésű Ferdinánd-pártiak látva, hogy Ferdinánd az országot a török ellen megvédeni nem képes, az ő pártjára fognak állani.

János eme hitének, és azon meggyőződésének, hogy Magyarországot és függetlenségét kevesebb veszély fenyegeti a török patronátus, mint az osztrák házból származó királyok alatt, halálos ágyán is kifejezést adott.

Kevéssel halála előtt arról értesült, hogy neje fiat szült. A már beteg János király Frater Györgyöt fia és neje gyámjául nevezte, barátait fiának pártolására szólította, ezután elvesztvén eszméletét, 1440. júl. 22-én kiadta lelkét.

Ha János oly bárgyu és tehetetlen király lett volna, mint azt sokan feltüntetni szeretik, méltán kérdehetjük: mi volt hát oka annak, hogy oly nehéz viszonyok között, mint a milyenek közt ő viselte fején a koronát, egyrészt a külső segélyre támaszkodó Ferdinánd, másrészt a török által folyton fenyegetve, s minden hiányában a külhatalmak erejére való támaszkodásnak, képes volt magát haláláig 14 éven át fenntartani, és családjának, csecsemő fiának is hiveket és rokonszenvet szerezni az országban?!

Talán a török pártfogásnak köszönhető ezt? Hiszen a portán neki is hatalmas ellenségei voltak, és mi több, a török pártfogás sokat idegenített el tőle.

Talán Frater György lángelméjének? Hiszen e lángeszű férfiú gyűlölt volt a legtöbbek által, és hogy képes volt magát a hatalmon fenntartani, azt egyedül János személyének és a nemzetnek Jánoshoz, és családjához való ragaszkodásának köszönhető.

Ha volt erre valami különös ok, mely János személyes tulajdonságain kívül feküdt, az nem lehet más, mint az, hogy a nemzet nagyobb része ragaszkodott az eszméhez, hazánk trónjára nemzeti királyt ültetni, s Magyarországot megóvni a szabadságára s függetlenségére veszélyes német befolyástól, a minek káros és nemzetiségünkre veszélyes hatását három század véres történelme igazolja.

És vajjon nem akadt volna-e a hazában férfiú, ki alkalmasabb lett volna egy bárgyu, tehetetlen és gyöngye jellemű férfi helyett a nemzeti eszme képviselésére, ha János valóban oly nem trónra termett ember lett volna, mint a milyennek festeni szeretik? Erre megfelelni nagyon nehéz.

János halála korántsem hozta meg a kettészakadt országnak a nagyváradi békében kikötött egyesülését, sőt a végleges szakadást csak sietteté, létet adván az erdélyi

fejedelemségnek. Igaz, hogy ez által hazánk megszűnt egységes állam lenni, hogy az ujonnan keletkezett erdélyi fejedelemség és részeinek elszakadása következtében Szent-István koronája megcsonkult, s ez Magyarország hatalmának végképeni lehanyatlását vonta maga után. De igaz az is, hogy Erdély ezután oly történelmi hivatást teljesített, melynek ő maga a folytonos harcokban áldozatul esett ugyan, de megmenté a magyar állam függetlenségének, állami önállóságának eszméjét, és lehetővé tette, hogy az anyaországban a jog és erőszak között vívott harcokban győztes a jog legyen, s megóvta a jogot attól, hogy végképen eltiportatva, feledésbe menjen az utódok előtt. A független Erdély volt a magyar szabadság fellegvára. Mert a kis Erdély mindenkor pártfogója volt az anyaországi mozgalmaknak, és mint fényes fáklya világított keleten, intve az anyaországot arra, hogy egy nemzet legdrágább kincse az állami függetlenség, melyért mindent áldozni legszentebb kötelesség.

A magyar nemzeti királyság hiányát Erdélyország vala hivatva pótolni, hazánknak az osztrák örökös tartományokba való beolvasztását Erdélyország vala hivatva megakadályozni, a magyar nemzetiségnek, a magyar nyelvnek fenntartására, a magyar irodalom, és magyar nemzeti szellem kialakához közelgő tűzének élesztésére Erdély volt a gondviselés által kijelölve, és bár elbukott, és mélyen süllyedt a vívott nehéz harcok súlya alatt, még él magyar a földön, tisztelje-e kis fejedelemség emlékét, mert ez volt Magyarország állami önállóságának, és a magyar nemzeti szellemnek másfél századon át ezer sebből vérző nemes bajnoka.

5. §. A magyar szent koronának a német császári koronával állandóan egy főn való találkozása.

János halála után Ferdinand mindent elkövetett a portán, hogy Magyarországnak a János pártiak kezén levő részét a szultán megegyeztével a nagyváradi béke értel-

mében hatalmába kerítse. Ámde ezen kísérletei sikertelenek maradtak. A nemzetnek János pártján lévő része ezután is hű maradt az elvhez, és János fiához, látva, hogy Ferdinand az országot a török ellen megvédeni képtelen. Őt ur azonban, u. m. Frangepán kalocsai érsek, Perényi Péter, Bebek Ferencz, Balassa Zsigmond és Menyhért, oly feltétel alatt, hogy ha Ferdinand a hozzá fűzött reményeknek megfelelően, — hogy ha t. i. az országot a német birodalom segélyével a török ellen megvédené, — elhatározta, hogy Ferdinand pártjára áll nd. De Ferdinand mint eddig, mindent ígért, de minél kevesebbet tett.

János Zsigmondot pártja királylyá kiáltá s a szultán őt atyja örökében megerősítendő, János Zsigmondnak megerősítő okmányt küldött. Továbbá bibor ruhával, kornyétával, karddal és aranyos nyelvű buzogánynyal, mint a fejedelemség jelvényeivel ajándékozta meg. A szultánnak ezen megerősítő okmánya s a fejedelemség jelvényeinek adományozása alapjává lőn később az erdélyi fejedelmeknek a szultán részéről szokásossá vált megerősítésének.

A szultán 1541 aug. 29-én Budát hatalmába kerítvén, török őrséggel látta el. Izabellát és fiát pedig Lippára küldé, hogy az ország erdélyi és tiszántuli részei felett uralkodjék. A török álnok magatartása arra birta az ország egy nagy részét, hogy Ferdinand javára működjenek, és ez időtől kezdve, a János-pártiak közül is sokan fáradoztak azon, hogy a nagyváradi békében kikötött egyesülés valóban érvényre jusson.

Az 1542 február 12-ére Ferdinand által Beszterczére hirdetett országgyűlésen már 34 megye rendei vettek részt, kik Buda visszavételére hadi készületeket tettek.

Most Ferdinand is több erőt fejtett ki az eddiginél és 1542 nyarán 80 ezerre menő keresztény haderő állott készen Buda visszavételére. De az ügyetlen hadvezetés következtében e hadjárat kudarczczal végződött. Ehhez járult Ferdinand német tanácsosainak ármánya is, mely Perényi Pétert német börtönre juttatá.

Ez események méltán felháboríták ugy Frater Györgyöt, ki ekkor Erdély kormányzója vala, s az urakat, mint az

országot. Fráter György ekkor kezdé üzni azon kétszínű politikáját, mely egyrésztől Ferdinándot, másrésztől a törökök folyton hitegette s melynek célja Magyarországnak oly egyesítése vala, mely úgy a viszonyoknak, mint a nemzet érdekeinek legmegfelelőbb lenne.

Szulejman 1543-ban nagy hadat indított az országba.

1546-ban már nem két, de három részre volt az ország szakitva; a dunai részek és északnyugoti Magyarország I. Ferdinánd koronás király kezén, a tiszai részek és Erdély Fráter György kormánya alatt János Zsigmond választott király kezén és a dunántuli és Duna-Tisza közötti török hódoltságok szandzsákságokra osztva.

Mig tehát egyrésztől a tömörülési processus haladt a maga útján, mert Ferdinándban a koronás magyar király, a cseh király és az osztrák herezeg egyesült, addig másrésztől a keleti rész török patronatus alatt önállónak tekinthető, míg a hódoltságok az országnak mindkét felétől el voltak szakitva.

Ferdinánd és Izabella között szerződés kötött, mely szerint az egész ország Ferdinánd alatt egyesül. Ezen szerződés 1551-ben augusztus hó elején a Kolozsvárra egybehívott országgyűlésen elfogadtatván, úgy látszott, hogy az egész ország, a török hódoltságától eltekintve, a koronás király alatt egyesül. De csak látszott, mert Fráter Györgynek Castaldo tábornok által véghezvitt meggyilkoltatása után a viszonyok egészen más irányba tereltettek.

Az idegen katonaság garázdálkodásai és Ferdinánd erélytelensége tetemesen hozzájárultak ahhoz, hogy a török szultánnak 1555-ben kelt parancsa támogatásra találjon és János Zsigmond Erdély és a tiszai részek birtokába helyezzessék.

1556-ban az erdélyi rendek János Zsigmondot és Izabellát visszahívták s mindketten október 22-én ünnepélyesen bevonultak Kolozsvárra.

E közben a török hódoltság is folyton növekedett és habár Ferdinánd 1558 márcz. 14-én császárrá választatott, és ez időtől kezdve a magyar és cseh királyi és a római császári koronák állandóan egy uralkodó személy fejét

ékitették, másrésről a szakadás is Magyarország területén állandóvá lön.

I. Ferdinánd uralkodása óta szokásossá vált, hogy a király utódja *az 1847. 5. t.-cz. alapján, mely a királyt Ferdinánd utódai közül rendeli választani*, még elődjének életében választatott és koronáztatott királylyá. Ez által, mert mindig az választatott királylyá, kit az a trónöröklés esetében is illetett volna, t. i. az első szülött, Magyarország és a Habsburg-ház többi örökös országai és tartományai között bizonyos állandó viszony keletkezett.

I. Ferdinánd azt óhajtotta, hogy fia, Miksa, a formszerinti királyválasztás mellőzésével ismertessék el és koronáztassék magyar királylyá. Ez volt célja 1561 őszén a Bécsbe összehívott értekezletnek, de a nemzet nem akart lemondani a szabad királyválasztás jogának külső formájáról.

1563 aug. 20-ára tehát királyválasztó és koronázó országgyűlés hirdettetett, melyen Miksa királylyá választatván (nominatur), megkoronáztatott.

I. Ferdinánd trónraléptével nagyban változtak hazánk viszonyai. Ő volt első királyunk, ki nem lakott az országban. Alatta vették kezdetüket a területi csonkitások és az egységes magyar államnak kettészakadása, a magyar királyságtól független erdélyi fejedelemség alakulása. Ő az első uralkodónk, ki magát nem tekinté magyarnak és nem is akart azzá lenni, s valószínűleg ő az első, ki nem beszélt a hazai nyelvet. Uralkodásának, iránya Magyarországnak családi birtokká való alacsonyítása, a mit nem egy alkotmánysértő intézkedése tesz világossá, mely Magyarország állami önállóságát nem respektálja. Uralkodása alatt országgyűlések tartatnak ugyan, de a felvetett sérelmek nem orvosoltatnak, a nádori szék több ízben hosszabb ideig betöltetlen marad, idegen katonaság özönl el az országot, magyar alattvalók idegen földön bebörtönöztetnek stb. Az ő uralkodása alatt kezdődik a küzdelem a *hazai közjog* és *idegen erőszak* között és ő az első, kit mindig azon Habsburg követ a trónon, ki egyszersmind német császár is lesz. A többször említett tömörülési processus tehát az ő uralkodása óta visszaesést

többé alig szenved, sőt folyton halad, mert a magyar és cseh király és a német római császár ez időtől kezdve egy személy: az osztrák tartományok örökös uralkodója.

6. §. Erdély elszakadása a magyar koronától.

Az ország függetlensége ellen tett lépések mindjárt Miksa uralkodása elején határozottabb alakot nyertek. Az 1566-ban Augsburgban tartott német birodalmi gyűlésen Miksa segélyt kért a birodalmi rendektől Magyarország a török elleni megvédésére. A birodalmi gyűlés erre oly feltétel alatt volt hajlandó, hogy azon esetben, ha Magyarország német birodalmi segélyvel a török iga alól felszabadíttatnék, a birodalomhoz kapcsoltassék s a katonai terheket és költségeket, valamint a német birodalom céljaira fordítandó adót azzal közösen viselje. És Magyarország koronás királya az ajánlatot elfogadva, arra közreműködni késznek nyilatkozott.

Az 1567. év jun. 1-én Pozsonyba egybehívott országgyűlés bizonyítja a királynak Magyarország önállása ellen intézett törekvéseit, valamint a nemzet ellenállását. Miksa német nyelven nyitotta meg a gyűlést, «német iratban nyújtotta át a segélyre és némely egyéb dolgokra vonatkozó királyi előadásokat.»*

A rendek panaszai és ingerültsége azonban arra birták a királyt, hogy kijelentse, miszerint felavatási esküjét, melyre őt a rendek figyelmeztetik, meg fogja tartani. A sérelmek azonban ezután sem orvosoltattak, és okot adtak az 1568—69-ben létrejött összeesküvésre, melynek fő emberei Boeskey György és Békés Gáspár, Dobó Istvánt, az egri hőst is megnyerték.

1570 május 18-án a tordai országgyűlésen somlai Báthory István Erdélyország fejedelmévé választott, de hogy fejedelmiségében, melyet a porta is megerősített, Miksa által ne háborgattassék, letette Miksának a hűségi esküt, mely azonban az ellene feltámadt és a császár által támo-

* Forgách Lib. XVII. 487.

gatott Békés Gáspárnak 1575. júl. 16-án a szentpáli csatában történt leveretése után hatályát veszti és Erdélyország függetlenségét végleg biztosítja.

Miksának 1576-ban bekövetkezett halála után, a még 1572-ben királylyá választott Rudolf kormánya alatt a közjogi sérelmekhez a vallásszabadság több ízbeni megsértése is járult. Ezen időtől fogva, Rudolf uralkodásának későbbi éveiben, a vallásszabadság kérdése okot szolgáltatott azon felkelések hosszú sorára, melyek a független Erdélyországra támaszkodva, Bocskay István, Bethlen Gábor, Rákóczy György és Tökölyi Imre, majd II. Rákóczy Ferencz vezérlete alatt mindinkább politikai színezetet nyertek s a szatmári békével nyerték befejezésüket.

Ezen munkám keretén kívül esnék felsorolni és előadni az ezután történt történelmi eseményeket és a vallásszabadságért vívott háborúk lefolyását. Itt csak annyit említek meg, hogy egyrészt a tömörülési processus visszaesést többé nem szenvedett, mert Rudolf életében 1608-ban II. Mátyás, ennek életében 1618-ban II. Ferdinánd, ennek életében 1625-ben III. Ferdinánd, ennek életében 1647-ben IV. Ferdinánd és 1655-ben I. Lipót választattak magyar királylyá, másrészt azonban Erdélyország önálló állami élete sem nyert változtatást, a mennyiben a fejedelmi trónon Báthory Istvánt, 1575-ben Báthory Kristóf, 1581-től annak fia Báthory Zsigmond, 1603-ban Székely Mózes, 1605-től Bocskay István, 1607-től Rákóczy Zsigmond, 1608-tól Báthory Gábor, 1613-tól Bethlen Gábor, 1629-től Brandenburgi Katalin, 1630-tól Bethlen István, majd I. Rákóczy György, 1648-tól II. Rákóczy György, Rhédey Ferencz, Baresay Akos, Kemény János, 1661-től Apaffy Mihály, 1692-ben Tököly Imre követték.

Egyes erdélyi fejedelmek uralkodása alatt a német császárnak, illetőleg magyar királynak befolyása Erdélyország ügyeire növekedett, míg végre I. Lipót magyar király, miután a török hódoltsági részeket visszafoglalta, 1690-ben Erdélyt is elfoglalta és kormánya alá vetette, de Magyarországgal nem egyesítette. Erdély még egyszer elszakadt a magyar koronától II. Rákóczy Ferencz idejében, de azt a függetlenségi harcoknál fogom előadni.

Ezen eredmények a tömörülési processust már-már befejezték és miután 1687-ben az ausztriai ház férfiágának örökösödési joga az első szülöttség rendje szerint elfogadtatott, ha az újabb közjogi sérelmek újabb szakadást létre nem hoztak volna, az többé meg nem zavartatott volna, de az I. Lipót uralkodása alatt létrejött sérelmek egy 8 évig tartó szabadságháborút okoztak, mely majdnem semmivé tette a befejezéséhez közelgő fejlődést.

III. FEJEZET.

A Habsburg-házból származó örökös királyok a szatmári békéig.

7. §. *A trónöröklést kimondó törvény előzményei.*

II. és III. Ferdinánd uralkodása alatt vallási sérelmek okozták az elégtelenséget s ezek megszüntetése képezte a szabadságháborúk célját. A felkelők zászlajára nem az ausztriai háztól való elszakadás, hanem a vallásszabadság jelszava volt felírva. A vallási viszályok az 1606. évi bécsi, és az 1645. évi linzi békekötéssel rendeztetvén, elvesztették acut jellegüket; és miután azokhoz I. Lipót uralkodása alatt alkotmányjogi sérelmek járultak, a szabadságháborúk is más irányt vettek.

Bár eddig is fordultak elő közjogi sérelmek és királyaink nem egyszer negálták hazánk alkotmányát és független államiségát, a reformatio okozta vallási viszályok annyira elfoglalták a forrongó kedélyeket, hogy a közjogi sérelmek amazok mellett elhomályosodtak. De most, midőn a vallási villongások Európa nyugatán is lecsillapodtak, midőn a protestánsok kívánságai már-már ki voltak elégítve, a kedélyek az elébb elhanyagolt közjogi kérdések iránt ismét fogékonyakká váltak s a területi feldaraboltság is más alakot adván az eddig három részre tépett magyar birodalomnak, a nemzetben mindinkább erősödött a vágy elszakadni az ausztriai háztól és úgy a hogy, Magyarorszá-

got nemcsak jogilag, de tényleg is független nemzeti állammá tenni.

De hogy a helyzetet, melybe Magyarország a XVII. század második felében, tehát a trónöröklést kimondó törvény-cikkek megalkotása előtt jutott, tisztán láthassuk, és így a törvény-cikkek meghozatalának, valamint a II. Rákóczy Ferencz nevéhez fűződő nemzeti és függetlenségi törekvéseknek előzményeit és okait megismerhessük, szükségesnek tartom, hogy az I. Lipót uralkodása alatt megindult mozgalmakat részletesebben adjam elő, a mit a Bocskay és Bethlen nevéhez fűződő mozgalomnál mellőzhetőnek láttam.

Ez ugyan nem tartozik szorosan a Magyarország és Ausztria közötti jogviszony kifejtéséhez, de mivel egyedül a történelem háttére képes valóban áttekinthetővé tenni egy oly állapotot, mely történelmileg fejlődött, szükségesnek látom a jogviszony történelmi fejlődése mellett — annak megérthetése és átérezhetése végett — azon történelmi okokat is előadni, melyek a jog és tényleges állapot között támadt ellentétet s az ebből eredő küzdelmeket előidézték.

Barcsay Ákos erdélyi fejedelemsége tetemes változást idézett elő Erdélyország viszonyaiban a törökökkel szemben. 1658-ban Barcsay Ákos köprili nagyvezér által neveztetett fejedelemmé s a szabad fejedelemválasztás még formájától is megfosztatott.

A zsarolások és rablások, melyeket a török és tatár hadak véghezvittek, végromlásra juttaták Erdélyt és a részeket. Ehhez járult az is, hogy Barcsay és testvére nem szüntek meg zsarolni az országot, hogy a magas évi adót előteremthesék. Barcsay gyöngye jelleme elősegíté azt is, hogy Erdélyt a török mint meghódított tartományt tekintette és noha Kemény János rövid ideig (1661 — 1662) tartó fejedelemsége alatt iparkodott Erdélyország előbbi helyzetét visszaállítani, a török befolyás ismét érvényre emelkedett és Apaffy Mihályt ültetvé a fejedelmi trónra. Másrésről I. Lipót magyar király is folyton avatkozott Erdély ügyeibe, mi az erélytelen Apaffyt úgy a töröktől, mint Lipóttól függővé tette. Az erdélyi rendek is megunták a török folytonos avatkozását, mely őket szabad fejedelemválasztásuktól is

megfosztotta, és az egyre türhetetlenebbé váló zsarolásokat, és mindinkább Lipót felé hajoltak.

Lipót 1664-ben a törökkel háboruba keveredett, mely háboru alatt aug. 1-én Szent-Gothárdnál a keresztény hadak fényes győzelmet arattak a török felett. E győzelem eredménye a gyalázatos vasvári béke lön, melynek főbb pontjai következők:

Apaffyt mind a szultán, mind a császár fejedelemnek ismerik, Apaffy halála után Erdély szabadon választhatja fejedelmét. Szatmár és Szabolcsmegyék a hajdu városokkal Lipót birtokában maradnak, Érsekujvárt, Nógrádot és Nagyváradot viszont a török tartja meg. Székelyhid lerontatik, Zerinvár romokban marad, Leopold a Vág-vonal védelmére Érsekujvár helyett új várat építhet s négy hónap alatt a szultánt 200 ezer tallért érő ajándékkal tiszteli meg, mit ő hasonlóval viszonz. A béke 20. évig tartand. A zsitvatoroki béke pontjai, a mennyiben utóbb nem módosítottak, érvényben maradnak.

Ezen béke, mely a fényes győzelem daczára az országnak a törökkel szemben semmi előnyt sem biztosít, a magyar nemzetnek s a király magyar tanácsosainak meghallgatása nélkül kötöttet meg, holott törvényeink s maga a Leopold által kiadott hitlevél világosan mondják, hogy magyar ügyekben a király mindenkor magyarok tanácsaival éljen.

Méltó felháborodás támadt az országban s a nemzeti közvélemény vezérei; Vesselényi Ferencz a nádor, Zrinyi Miklós horvát bán és Zrinyi Péter, továbbá Líppay György esztergomi érsek, nem késtek kifejezést adni felháborodásuknak.

Ezt növelte az is, hogy a király a forrongó kedélyek megnyugtatósa végett nem hívott össze országgyűlést, melyen a béke megkötését indokolta volna, hanem néhány magyar főurat Bécsbe idéztetett, hogy a béke pontjait velük közölje.

A bécsi értekezlet azonban nem csillapította a hangulatot, sőt aggodalomba ejtette a nemzetet: nem készül-e az udvar körében valamely merénylet a magyar alkotmány ellen. Ezen aggodalmak mindinkább alaposabbak és súlyo-

sabbak lettek, mert a nemzet alkotmányának és szabadságának megvédésében vajmi kevésbé számíthatott arra, hogy a gyenge Apaffy kormánya alatt álló Erdélyországra sikerrel támaszkodhassék. Azon körülmény pedig, hogy egyrészt a török Érsekujvárról folytatta hódoltatásait, másrészt az országban levő fegyelmezetlen német zsoldosok rablásai és féktelenségei sok zavarra és verekedésre adtak okot, az elégtelenséget felette nevelték.

E közben Lipót miniszterének Lobkovitznak tervei, melyek a magyar nemzet szabadsága ellen irányultak, mindinkább nyilvánvalóvá lettek s okot szolgáltatottak azon tanácskozásokra, melyek a nemzet jogainak és szabadságának megvédését és megmentését célozták. Az első ily értekezlet tartatott 1666 tavaszán Zborón, I. Rákóczy Ferencnek Zrínyi Ilonával tartott esküvője alkalmával. A mozgalom fejei voltak: Vesselényi a nádor, Nádasdy országbíró, Rákóczy Ferenc és Zrínyi Péter. Elhatározták, hogy a nemzet Erdélyre és török segélyre támaszkodva s XIV. Lajos francia királlyal szövetségbe, fegyveresen fog felkelni az elnyomatás ellen.

Az 1667. márczius elején Beszterczén tartott értekezleten a teendők részletesen megbeszéltek és a kivitelre vonatkozó határozatok meghozattak. A mozgalomnak, mely az arany bulla 31. cikkének alapján állott, fejévé Vesselényi, titkárává Nádasdy, hadvezérévé Horvátországban Zrínyi, a Tiszánál Rákóczy neveztettek. De Vesselényi halála következtében a mozgalom vezérei között a nagyra-vágyás viszályokat támasztott s a magánérdek harcának a nemzeti eszme esett áldozatul.

Pedig a felkelésre szolgáló okok nem szűntek meg. Vesselényi halála után a nádori szék betöltetlen maradt, országgyűlés egybe nem hivatott, a német katonaság az országban hagyatott és üzte rablásait. Az udvarnak feltett szándéka vala Magyarországot idegen kormány által kormányoztatni, s az országban mindenfelé tartott gyülekezések követeléseit semmibe sem vette.

1669-ben Zrínyi Péter állott a felkelés ügyének élére, és a míg ő a törökkel alkudozott, Rákóczyt felszólította, hogy

a felvidéki rendekkel ez ügyben tanácskozzék. A kivitel azonban még mindig késett.

Végre Lipót 1670 márczius 27-re Besztercebányára gyűlést hívott egybe, ez azonban eredmény nélkül oszlott szét és csak sietteté a felkelés kitörését. Zrinyi és Frangepán már ekkor fegyverre keltek, de nem nyerték meg a töröktől várt segílyt; és miután a felkelés terve a király előtt sem vala többé titok, a horvátországi felkelés csirájában elfojtatott. Zrinyi és Frangepán tartván magukat a királyi ígéretekhez, kegyelmet kérendő Bécsbe siettek. Ennek hire a felvidék mozgalmának is mihamar véget vetett.

Az udvar ezen hazai törvényeinken, különösen az aranybulla 31. cikkének alapján álló felkelést lázadásnak bélyegezte, s ürügyül használta fel azon céljának kivitelére, hogy Magyarországot szabadságától megfossza.

Nádasdyt Bécsben, Zrinyit és Frangepánt Bécsujhelyben, tehát idegen földön, idegen bírakkal, idegen törvények alapján halálra ítélték és 1671 ápril 30-án lefejezték.

Számosan elfogattak, a mozgalomba beavatottak, közöttük nők is bebörtönöztettek, utóbbiak apácza-zárdába záratlak. Az országban az idegen katonaság száma szaporított, annak eltartása törvénytelenül kivetett adókkal az országra háríttatott, a húsrá, borra, pálinkára udvari rendelettel fogyasztási adó vettetett, s a kamara elnök Zichy István helyéről elmozdítatván, helyére Kollonich Lipót bécsujhelyi püspök, s a szepesi kamara igazgatására Folkra gróf neveztetett ki. Ehhez járult a protestánsoknak újabban kitört üldöztetése.

A nyomor, melyet a német katonaság rakoncátlan rablásai okoztak, s a protestánsok üldöztetése, a menekülteket, kik a felkelés elnyomásakor Erdélybe futottak, beütésre készítette az országba. A beütés következtében 1672-ben a felkelés is nagyobb mérveket öltött, de mihamar elnyomattatott.

Ezen fegyveres beütés újabb ürügyet és indokokat szolgáltatott az udvarnak arra, hogy Magyarországot, mint fegyverrel meghódított tartományt tekintse, és teljesen idegen uralom alá vesse, 1673 febr. 27-én Amprigen János

Gáspár — a német lovagrend nagy mestere — Magyarországot teljhatalmu kormányzójávé neveztetett, és melléje négy magyar és négy német tanácsos adatott.

Ezzel valóságos rémuralom vette kezdetét.

A német katonák (labanczok) kegyetlen zsarolásai a népet annyira elkéséríték, hogy sokan a török hatalom alatti részekbe menekültek, jobb sorsot remélve a pogány ortalma alatt, mint a keresztény szabadítók rabló markai között.

A Lobkovicz herczeg által megteremtett, s a magyar nemzet erejének és önállóságának megtörésére irányított kormányzati rendszer, a herczegnek 1674-ben bekövetkezett bukása után is érvényben maradt, és nem engedé, hogy a nemzet és királya között a rég nélkülözött egyetértés helyreállhasson.

A felkelés újból kitört. A bujdosók az ifju és lángeszű Tököly Imrét választották vezérökül, és újból az országba törtek. Tököly gyors sikerei végre változást idéztek elő a király szándékaiban, a zsarnoki uralom a nemzet szívós ellenállásán megtörött, s az alkotmány helyreállítása kilátásba helyeztetett.

Végre 1681 május 25-én Sopronban megnyílt az országgyűlés, melyre Lipót személyesen megjelent, és melyen a nádori szék is valahára Eszterházy Pállal betöltetett. Ezen országgyűlés azonban a vallási türelmetlenség következtében nem hozott létre üdvösebb eredményeket; annyit azonban mégis eredményezett, hogy az alkotmány főbb vonásaiban helyreállított.

Tököly és hivei azonban ezután sem nyugodtak, 1682 nyarán újra megkezdtek a háborút, és pedig oly szerencsével, hogy Kassa, felső Magyarország fővárosa is kurucz kézre került. Már csak Fülek volt a király hiveinek, vagy mint akkor nevezték a császáriak birtokában, de hosszabb ostrom után ez megvétetvén, Ibrahim pasa Tökölyt szeptember közepén királylyá kiáltatá, és az athnamét és a fejedelemség jelvényeit neki átadta. Tököly a királyi czímet (hogy miért, azt nehéz megfejtetni, valószínűleg korainak találta) el nem fogadta, és csupán Magyarország fejedelmé-

nek nevezé magát. Ezzel ismét feléledt a vallásszabadságért vívott harcokban jelentkező magyarországi fejedelemség, mely később II. Rákóczy Ferencz idejében több jogcímmeel és tisztább alakban ismétlődött, azt az egész nemzet részéről a függetlenségi nyilatkozat is követvén.

Tökölj fejedelemségét csak párthivei, az ország egy része, ismerték el, azonban ez is elég arra, hogy láthassuk, miszerint hazánkban ezen időben a nemzetnek egy nagy része törekedett arra, hogy az ausztriai háztól elszakadjon. ha máskép nem lehet, török fensőség alá jutva.

Tökölj 1683 jan. 13-ára Kassára országgyűlést hirdett. Lipót azon reményben, hogy ezen uton Tököljt is sikerülend megnyernie és a töröktől elszakítania, megengedte hiveinek, hogy ezen országgyűlésen megjelenjenek. Az eredmény azonban Lipótra nézve nem volt kedvező. A tiszai megyék ez országgyűlésen Tököljt fejedelmökkül ismervén, bemutatták hódolatukat, s elhatározták, hogy Tökölj halála után, fejedelmüket szabadon választják. Ezzel az északkeleti megyék részéről ki volt mondva az ausztriai háztól való elszakadás, és proklamálva az Erdélyhez hasonló magyar fejedelemség, mely a magyar királytól függetlenül, török fenhatóság, jobban mondva, patronatus alatt akart existálni.

Tökölj azonban elárulván nagyravágyó lelkének önkényes tulajdonságait, és önhatalmu intézkedései által népszerűségét elvesztvén, a Magyar fejedelemség megerősödését lehetetlenné tette.

Tökölj fejedelemségét megszilárdítandó, esetleg az egész Magyarország feletti uralommal a magyar királyságot is elnyerendő, a portát háborura ösztönzé Lipót ellen.

Kara Mustafa nagyvezér 1683 június havában megindult hadaival Magyarország ellen, és erős ellenállásra nem találván, Bécs alá vezette hadait, azt ostromlás alá is fogta, de Károly herczeg és Szobieszki János lengyel király egyesült hadai által tönkretétetett. A keresztény seregek most egymás után aratták győzelmeiket a törökök felett. Bécs felmentését követé Párkány és Esztergom visszavétele. A következő évben Vác és Pest, 1685-ben Érsekújvár is keresztény kézre kerültek.

A török e veszteségek miatt bűnbakot keresett, és Tökölyt elfogató; ezen ügyetlenség azonban sokat ártott ügyének, mert ennek következtében mihamar a kuruczok fészkei is császári kézre kerültek.

1685 okt. 25-én Kassa is meghódolt Lipótnak, s a kuruczok nagy része elpártolván a hanyatló félholdtól, 1686-ban már Lipót táborában harczoltak ellene. Már Apaffy is jónak látta Lipót pártfogását kérni, a mit később volt oka megbánni.

1685 szept. 2-án Buda is keresztény kézre került, és ezzel az oszman hatalom hazánkban meg volt törve. Buda visszavételét követte Simontornya, Pécs, Siklós, Kaposvár és Szeged megvétele.

E fényes sikerek azonban nem hoztak áldást az országra. A magyarokat gyűlölő idegenek nem tartva többé a nemzet ellenállásától, újra elővették félretenni kényszerült eszközeiket. Caraffa tábornok magyargyűlölete által indítatva, feljelentést tett a császárnak, hogy egy messze elágazó és veszélyes összeesküvésnek jött nyomára, kéri tehát a császárt, hogy engedje meg neki abban vizsgálatot indítani s a bűnösöket megbüntetni. A király hajolván Caraffa kérésére, felhatalmazta őt egy rendkívüli törvényszék felállítására, mely véres működését Eperjesen mihamar megkezdte, és mely törvénytelen törvényszék vérfagylaló kegyetlenkedéseinek számos jeles honpolgár esett áldozatul.

Ez alatt folyton folyt a török uralom alatt lévő részek visszafoglalása. Eszék és Pétervárad is keresztény kézre kerültek s a keresztény sereg Mohácsnál fényes diadalt nyert a törökön. De ezen diadal nem volt a magyar dicsőségnek, az állami önállóság és a szent korona szét tépett teste épségének helyreállítása.

8. §. *A trónöröklés kimondása.*

Az intézők elérkezettnek látták az időt, igénybe venni az Apaffy által kért pártfogást, s a pártfogásnak fogana-tosításához fogtak. Erdélyt német katonasággal szállották

meg; ott német kormányt állítanak fel, Apaffynak nem hagyván egyebet, mint a fejedelmi címet, és a fejedelemséggel járó jövedelmeket. Lipót nem vette fel a fejedelmi címet, csupán pártfogója akart lenni Apaffynak és Erdélynek.

És most, midőn a nemzet hosszú harcokban kifárasztva, erejében megtizedelve, Caraffa rémuralma által megfélemlítve, a török leveretése, de különösen Erdélynek a császári hadak általi megszállása óta minden támaszától megfosztva vala, a király 1687 okt. 18-ára országgyűlést hirdetett, hogy az elődei által oly sokszor megkísértett, de sikertelennek bizonyult tervet, a magyar királyságnak fiutódaira nézve örökössé tételét, formailag is érvényesítse, azaz formálisan összehívott országgyűlésen, formális törvény útján a nemzet által is elismertesse s az aranybulla 31-ik cikkének, mely neki oly sok zavart okozott, mely lehetetleníté, hogy Magyarország az uralkodó családi birtokaiba bekebeleztesse, — megszüntetését kimondassa, és idősebb fiát Józsefet, mint örökös királyt megkoronáztassa.

«Adhatna ugyan ő felsége ezen országnak — mondják az ezen évi október 31-én felolvasott királyi előadások — melyet részint a lázadók, részint a török kezéből — annyi munka, veszély, költség s az övéinek vérével foglalt vissza, teljes joggal új törvényeket, s a mit fegyverrel foglalt el, azt a hadjog szerint külön meg is tarthatná magának s örökösének, külön kormányozhatná szelid s alkalmas törvények által, Ő felsége mindazáltal vele született kegyelmességénél fogva stb.» Ezután előadja, hogy a fegyverrel visszafoglalt részek be fognak az országba bekebelezetni, s a karok és rendek jogai és kiváltságai épségben fognak tartatni, de csak úgy, ha az, mi I. Ferdinánd esküformájában II. Endre 1222. évi 31. törvénycikkének megtartásáról beiktatva létezik, «meg fog igazíttatni, egyszersmind a felséges osztrákház trónörökösödési joga, mely ünnepélyes szerződések által szereztetett, és ámbár az osztrák ház első szülött hercegeinek, a királyi széken egymást szakadatlanul történt felváltása által tényleg magtartatott, de az idők mostohaságában a belmozgalmak alkalmával e század

elején, a rosszakaratnak sérelmes értelmezése által szinleg meggyöngyített, s kétségbe vonatott, a rendek méltányos kijelentése által tökéletesen helyreállittatik, s az e végre alkotandó törvényezikk által örök időkre megerősítettik.»

Ezen fenyegető, de a mellett a törvények megtartását ígérő s hazánknak eddig fennállott törvényeivel ellenkező királyi leirat tárgyalásába a főrendek táblája nem akart addig belefogni, míg a rendek táblájának véleményét nem hallja. Dolni István olvasó kanonok és az esztergomi káptalan követé, sietett a papság nevében kijelenteni, hogy a királyi leiratban foglaltakat törvénybe iktatni kívánja. Az egy Petróczy János pozsony városi követ volt az, ki a szabad királyválasztás fentartásának érdekében annyit mondott: «Omnia nullus S. S. et O. O. regni esset contrarius, praevis tantum libera electio antecedit». De ő a királyi személynök által elhallgattatván, annak védelmére egy hang sem emelkedett többé.

Csermeczky Gáspár pedig, ki az ellenállási jog fentartása mellett emelt szót, hasonlóan elhallgattatván, Nádasdy Endre dunántuli követ és Kendy Ádám tiszai követ, bár a megyék utasításai ellenkezők valának, elfogadták a királyi előadásokban foglaltakat s ahhoz a többi rendek is hozzá járultak.

A főrendek tábláján kissé hevesebb volt az ellenzék, különösen Draskovics Miklós országbíró szólott ellene, de ő a király által elnémittatván s felindulása következtében beállott gutaütésben elhalálozván, az ellenzék ott is mihamar beadta derekát.

A mint ezekből látszik, a trónörökösödés elfogadása és az ellenállási jog eltörlése csakis annak tulajdonítható, hogy a nemzet már meg vala törve, az emberek meg valának félemlítve, s nem mertek a király akaratának ellent mondani. Nem heves viták után, nem lelkesedéssel párosult egyakarattal, mint inkább siri csendben ment végbe a királyi előadásokban foglaltak elfogadása, és a siri csend, mint a következmények igazolják, nem a nyugalom és megelégedés nyilvánulása vala, hanem méhében rejté a kitörő vihart.

Az 1687. évi 2. és 3. törvényczikk az eddig fennállott tényleges állapotot formai jogállapottá tette és törvény által sanctionálta.

Ezen két törvényczikk nevezetes változást idézett elő Magyarország és az örökös tartományok jogi viszonyában. Mert a mi eddig csak esetenként és a véletlen által létrehozott tényleges állapot vala, t. i. hogy mindig az választott magyar királylyá, a ki egyszersmind az osztrák örökös tartományok ura, Csehország királya, az ezentul állandósítva, és megváltozhatatlanná lett téve. Eddig a personalunió Magyarország és az osztrák birtokok között csak esetleg létezett, és az esetleg folyton megújult, ezentul azonban annak következtében, hogy Magyarországon is a trón ugyanazon uralkodócsalád tagjait illette az első szülöttség rendje szerint, mint az osztrák örökös tartományokban, az esetleges personal unió mindaddig, a mig Lipót ágycákból származó fiutódok léteznek, a lemondás esetétől eltekintve, állandóvá változott, és magyar törvény által, bár nem kifejezetten, sanctionáltatott. De az, hogy Magyarország és az örökös tartományok között personal unió áll fenn, a törvényben kifejezetten kimondva nincs, tehát az még mindig esetleges, de állandó.

Az 1688. év elején Eger is keresztény kézre került, s a hőselkü Zrinyi Ilona is feladta Munkács várát, a kurucok utolsó fészket. A török hatalma épügy, mint a kurucoké teljesen meg volt törve s Magyarország legnagyobb része a magyar királynak hódolt, Erdély pedig Lipót király hatalmával tartatott leigázva.

A kurucz fegyverek fénye még egyszer felragyogott, hogy rövid csillogás után pihenni térjen lángja a közöny hamuja alá, a hol ha fel nem bolygattatott volna, talán örökre kialudt volna. Apaffy Mihálynak 1690-ben bekövetkezett halála után, a török Tökölyt nevezte Erdélyország fejedelmévé, s kiadva neki az atbnamét, török segélyhadakkal ellátva Erdélybe küldte. Tököly 1690 aug. 21-én Zernyest mellett Telekyt, és a Heister parancsa alatt álló császári sereget tönkrevervén, magát a Szeben mellett tartott országgyűlésen szept. 22-én Erdélyország fejedel-

mévé választatta. De rövid volt uralkodása, mert már okt. 25-én a császári hadak által Erdélyből kiűzetett, Havasalföldre menekült, és azzal megszűnt szerepet játszani hazánk történetében.

Tököly kiűzetése után Lipót Erdélyt egészen hatalmába ejtette, s ekkor adta ki a diploma Leopoldianumot, mely Erdély s az uralkodóház között a viszonyokat szabályozta. Leopold a fejedelem czimét fel nem vette, de II. Apaffy Mihályt sem engedte a fejedelemségbe iktatni, hanem az országot kormányzó által kormányztatá, meghagyván az erdélyi alkotmány formáit, de megnyirbálván annak jogait.

A zentai győzelem után 1697-ben, az egykori Magyarország egész területe, a temesi bánság kivételével, Lipót kezébe esett, s az 1698. jan. 26-án Karlóczán megkötött béke értelmében Erdély régi határaiban s Magyarország, a temesi bánság kivételével, Titel és Bácska, valamint a Dunántuli részek a Száváig és Unnáig Lipót birtokába jutottak.

A magyar korona területének a 150 éves török járom alól felszabadult részei valahára szabadon lélegezhettek volna, ha a felszabadítók azokra a hódító jármát nem vetették volna.

És most két magyar állam volt a magyar király kormánya alatt, melyeknek mindegyike külön államszervezetel, egymástól különböző törvényekkel, külön — bár hasonló közjoggal, külön törvényhozással és külön kormányzati szervekkel birt. Az egyik a magyar királyság, a másik az erdélyi fejedelemség. E két állam feje azonban egy és ugyanaz vala, vagyis — az osztrák örökös tartományok ura, ki egyszersmind választott német császár.

Az összefüggő kapocs tehát Magyarország (ide értve Horvátországot is) Erdély (ideértve a Részeket) az osztrák örökös tartományok (ide értve Csehországot) és a német birodalom között jogilag egyedül az uralkodó személyének esetleges közössége, azaz: az esetleges personal unio vala. Így volt ez jogilag, de nem tényleg, mert tényleg a Magyarországot érdeklő ügyek, melyek nem kizárólag belügyek az uralkodó bécsi miniszterei által intéztetének és hasonlóan vala Erdélylyel is.

A katonaság nagy része idegen császári zsoldosokból állott, idegen tiszték és tábornokok vezetése alatt. Ezzel nem az van mondva, hogy Magyarországon és Erdélyben a hadügy kizárólag idegenek által és idegen törvények szerint kezeltetett volna, mert voltak magyar csapatok, sőt mondhatjuk, magyar seregek is, úgy Erdélyben, mint Magyarországon, melyeket magyar tiszték és magyar tábornokok vezettek, kik a magyar vagy erdélyi honvédelmi törvények és szokások szerint katonáskodtak, de azért a magyar király hadi hatalmát nem ezek képezték, hanem az idegen zsoldos hadak, s a magyar seregek csak kisegítőkné tekintettek. Ez időben már alig akadunk esetre, a hol nagyobb seregekben kizárólag magyarok szolgáltak volna, vagy vezérük magyar lett volna.

És a külföld ekkor már sem Erdélyt, sem Magyarországot nem tekinté önálló államnak, hanem csupán az osztrák ház birodalma egyik tartományának. Ámbár törvényeink kívánták, hogy a Magyarországot illető külügyekben a király által küldendő követségben, békekötéseknél stb. magyarok is alkalmaztassanak s a Magyarországot érdeklő ügyek a magyarok tanácsával intéztessenek, ez a karloviczi béke megkötésénél sem tartatott meg, sőt még az országgyűlésen is, ha a király személyesen nem jelent meg, magát idegen biztosok által képviseltette.

Mi természetesebb tehát, mint az, hogy a mint a közjog szerinti állapot, és a tényleg fennálló állapot között nagy volt az ellenmondás, úgy a magyar alkotmány támadtatása az udvar részéről és védelmezése a nemzet részéről, a királyt és a nemzetet újabb collisiókba keverték, melyből a magyar fejedelemségnek új, bár ideiglenes alakban való felállítása, Erdélynek ismét, noha rövid időre beállott elszakadása nemsokára bekövetkezett. Sőt a függetlenségi törekvés, mely eddig a török pártfogás és a vallási viszályok által szítva, vagy támogatva a nemzetnek egészét magáévá tenni képes nem vala s inkább csak pártküzdelemnek tekinthető, ezután a török hatalom megdőltevel és a török pártfogás elestével, a vallási viszályok és az ebből eredő kölcsönös gyűlölködések megszűntével, tisztább, öntuda-

tosabb és határozottabb alakban kezdett küzdeni az erőszakkal; és noha a jog anyagi védeszközei, a felkelő seregek leverettek is, a győztes mégis a jog és a nemzet maradt, mert volt a nemzetben szívós ragaszkodás állami önállóságához, intézményeihez és nemzeti alkotmányához, és mert volt, és van a jogban erkölcsi erő, mely annál vehemensebben tör érvényesülésre, minél erősebb a nyomás, mely azt meg akarja fojtani.

Az 1687. évi királyi előadásokban foglalt fenyegetések, noha a nemzet teljesíté azon feltételeket és meghozta azon áldozatokat, melyekhez azoknak alkalmazásba nem vétele köttetett, a török háboruk befejeztével mégis alkalmazásba vétettek.

Az udvarnak tendenciája ezután is csak az maradt, hogy Magyarországot örökös tartományaival szorosabban összekapcsolja, azokba az országot beolvassza. De tapasztalván azt, hogy ha ezen irányu törekvései ismét az udvartól indulnának ki, a nemzet az ellen erélyes ellentállást fejtene ki, arra törekedett, hogy ezen egyesítési törekvései a nemzet, vagyis magyarok által kezdeményeztessék és országgyűlésileg hozott törvények által hajtassék végre.

Lipót e végett egy magyarokból álló tanácsot akart alkotni, hogy a tervezett ujjaszervezést kidolgozza, s az országgyűlés elé terjessze, a mint magát II. Rákóczy Ferencz kifejezi: «E szándék sikeresítésére magyarokat akartak használni eszközül, hogy ők maguk lévén a rájuk vetendő nyűg kovácsai, annak hordása miatt utóbb ne legyen okuk a panasza.

De e bizottmányt, mely a tervbevett ugynevezett reformokat kidolgozza, a nemzet vonakodása következtében létrehozni nem lehetett. Ennek következtében még a török háboruk folyama alatt 1688-ban a bécsi minisztertanács a bizottmányt maga nevezte ki, s a munka elkészítése Kollonich Lipót győri püspök bibornokra és Krapf József tanácsosra bízott. A bizottmány többi tagjai is idegenek voltak.

1696-ban Kollonich bibornok esztergomi érsekké nevezetvén, az udvar elérkezettnek látta az időt terveinek kivitelére. E reformtervek céljait eléggé kifejezi Kollonich

eme mondása: «*Faciam Hungariam captivam, postea mendum, deinde catholicam*».

Ugyanez évben értekezletre hivattak a magyar főrendek Bécsbe, melyen Kollonich a terveket előadá. Az irányt, melyben az ország ujjaszervezését megoldani szándékoztak, e megnyitó beszédének következő szavai eléggé jelzik:

«Semmisem bizonyítja világosabban — ugymond — ő felsége atyai kegyelmességét, mint azon határozata, mely szerint ezentul Magyarországgal is oly módon fog bánni, mint Ausztriával, és egyéb örökös tartományaival. Szükséges tehát, hogy a mennyire csak lehet, az ország is alkalmazza magát az örökös tartományok szokásaihoz, igazgatási elveihez, erkölcsiéhez és törvényeihez. Magyarország törvényeiben felette sok a megigazitandó, mi hogy könnyebben sikerüljön, legtanácsosabb lesz eldobni a hagyományos törvénykönyv kötetét s belőlök csak azt tartani meg, mit ügyes személyek kiválogattak, s ezek mellé elfogadni azokat, mit ugyanazon személyek fognak kidolgozni, s azután könyörögni ő felségének, méltóztassék azokat az ország örökös törvényei gyanánt megerősíteni és kihirdetni».

De Széchenyi Pál érsek erélyes és egyenes fellépése ezen törekvések valósítását egy időre megakadályozta.

Amde a viszonyok ezután sem változtak. A katonaság továbbra is folytatta zsarolásait, az ország főméltóságait viselőket a törvények ellenére Bécsbe idéztettek, hogy a törvénytelenül kivetett adók növeléséhez és Kollonich bibornok terveihez hozzájárulásra bírassanak. E czélból Lipót 1698 szept. 10-ére újabb értekezletet hívott össze Bécsbe, melyre azonban nemcsak az urak, hanem a megyék követei is meghivattak. De a rendek nem voltak hajlandók a czélbavett reformtervekre nézve az ország határán kívül és országgyűlés nélkül határozni. Ezt követé az új törvénytelen adók kivetése és a néposztályoknak a nemesség elleni izgatása. Az udvar a magyar törvényeket többé semmibe sem vette, Magyarország állami önállását teljesen megállta és Kollonich terveit — az országgyűlés és törvé-

nyes formák mellőzésével, tényleg foganatba is vette. Ugy Magyarországgal, mint Erdélylyel meghódított tartományok módjára bánt, s a mint tudjuk a karloviczi békeokmány a nemzettel nemcsak nem közöltetett, és nemcsak hogy e béke megkötésénél a hazai törvények*) ellenére magyarok mint biztosok nem alkalmaztattak, hanem abban Magyarországról és a magyar királyról említés sem tétetett, hanem mindenütt *«császár, császári biztosok és császári alattvalók»* kifejezések használtattak.

Nem csoda, ha az országban az elégtelenség folyton fokozódott és imitt-amott zavargások is fordultak elő. A bécsi kormány, mely feenhatóságát — a törvény ellenére — hazánkra is kiterjeszté, komolyabb mozgalmaktól tartott és Rákóczy Ferenczet, Zrinyi Ilona és I. Rákóczy Ferencz választott erdélyi fejedelem fiát gyanuba vette, hogy ezen mozgalmaknak ő a vezére. Ezen gyanut növelék a Rákóczy kikémlésére rendelt Longuevalnál talált levelek, melyeket ő a francia királyhoz, Lajoshoz intézett. Ennek alapján Rákóczy 1701 ápril 18-án elfogatott és Bécsújhelyben ugyanazon börtönbe záratott, melyből nagyatyja Zrinyi Péter a vérpadra vezetett. Ugyan ekkor több elfogatások is történtek. Rákóczy börtönében kihallgattatása alkalmával kijelenté, hogy mint német birodalmi fejedelem és

* 1681. évi IV. t.-cikk: «Ő felsége kegyelmesen beléegyezvén, elhatározott, hogy a törökkel való béke és minden magyar ügyek a K. e. 1608 és a kir. hitlevél 3. és 13. feltétele, valamint az 1613. 25. 1630 : 29., 1635 : 25., 1655 : 50., 1559 : 8. t.-cikk szerint a magyar tanácssal tárgyalassanak és végeztessenek.

1. §. És az ékkép tárgyaltak s végzetek, mindég kellő módon az országlakókkal közöltessenek.

2. §. És a béke pontjai is ünnepélyesen a megyék által közhirre tétessenek.

3. §. És hogy a török udvarhoz helyezett császári küldötthez, vagy ott tartózkodóhoz — született magyar ott tartózkodó, ugy az országnak a török kapuhoz intézendő követségeinél, a császári követhez született magyar követ is állíttassék, hozzáadassék, a magyar ügyekre nézve egyenlő intézkedési hatalommal s kölcsönös jó érintkezés mellett, azon utasítás szerint, mely a magyar tanácssal együtt részére adatik, az 1655 : 50., 1630 : 36., 1647 : 47., 1649 : 7. t.-cikkek szerint, melyeket e helyen megújítanak.

mint magyar főrendü, csakis e két állam valamelyikének törvényszékét ismeri el bírójául. Midőn Rákóczy látta, hogy őt idegen bíróság által akarják elítéltetni, a megszöktetésére nyújtott alkalmat felhasználta s Lengyelországba menekült.

9. §. Rákóczy felkelése.

Mig Rákóczy künn időzék, az országban, nem szűnt meg a forrongás. A spanyol örökösödési háboru a francia király és Lipét közt kitört és a katonaság nagy része kivitetett az országból. A felkelőknek ez felette megkönnyíté helyzetüket és különösen a tiszai részekben a mozgalom mihamar megindult.

Egyes kurucz csapatok barangolták be a vidékeket, s a hol németeket, vagy német főveget viselőket találtak, azokat lekaszabolták. A kedélyek mindegyre izgatottabbá váltak s már csak vezér hiányzott, a ki a mozgalom élére állva, annak helyes irányt adni képes legyen. Rákóczy a felkelő csapatoktól hozzáérkezett felszólításoknak engedve, miután megelőzőleg a francia királylyal érintkezésbe lépett, elhatározá, hogy a felkelés élére álland és 1703 junius közepén az országba jöve. A nép mihamar tömegesen gyűlt zászalai alá s néhány hó alatt az egész Tiszavidéke és a Dunáninnen vidék nagy része, némely várak kivételével hatalmába került, sőt Erdély is mozogni kezdett.

1704 elején Károlyi Sándor, Rákóczy tábornoka a Dunán átkelvén, a Dunántuli részeket is csatlakozásra birta, miáltal az egész ország, néhány vár és a rácok által lakott vidékek kivételével, Rákóczy hatalma alá került és pártjára állott.

A bécsi udvar látván a felkelés gyors terjedését, bámulva kérdé, hogy mi lehet annak oka és békekesírleteket tön, melyekhez közbenjáróul a hazafias Széchenyi kalocsai érseket nyerte meg. Széchenyinek ez irányban kifejtett fáradozásait azonban siker nem közönázta.

Rákóczy kibocsátá manifesztumát «a világ valamennyi keresztény fejedelmeinek, államainak és minden rangu,

méltóságu és hivatalu rendeinek és karainak», melyben a felkelés okait előadja és mely ezen hazafiui fájdalomtól áthatott szavakkal kezdődik: «*Reerudescunt inclytæ gentis Hungaræ vulnera*».

A Gyöngyösön tartott és a béketárgyalásokkal foglalkozó értekezleten, melyen a rendek nagy száma vett részt, Rákóczy és hívei kejelemtették, hogy az ország jogainak épségbentartására — a multak után — a király ígértét nem találják többé elegendőnek, hanem arra nézve a külhatalmak garantiáját is követelik. A rendek ezen kijelentést magukévá tevén, Széchenyi érsek békekísérletei sikerre nem vezethettek; mert az udvar idegenkedett attól, hogy a béke idegen hatalmak garantiája mellett jőjjön létre, másrésről a felhatalmazó levél, melylyel a béke előmozdítására kiküldött angol és hollandi követek láttattak el, a magyar nemzetre sérelmes lévén, a kedélyeket mindinkább elkeserítették.

A magyar nemzet ugyanis e levélben «a császár «vazalljainak» nevezetetik s a követeknek a közbenjárást csak oly feltétel alatt engedi meg, ha a vazallok azután «készek fegyvereiket a császár lábaihoz letenni».

Széchenyi tudósításában maga is felháborodik a kitételek felett, mondván: hogy itt nem vazallokról, hanem szabad állam tagjairól van szó, «kik ennél fogva nem is kötelesek fegyvereiket, melyeket törvényeik és szabadságuk helyreállítására ragadtak kezeikbe, bárkinek is lábaihoz letenni.»

Valóban szomorú, hogy a külföld, sőt az alkotmányos Anliga is ez időben már nem birtak tudomással arról, hogy Magyarország önálló állam, és csupán maga a magyar nemzet volt az, mely állami önállásáról még némi tudomással birt és arról lemondani nem akart, mert azt sok százados gyakorlat és számos királyi eskü biztosították számára.

Széchenyi a fennebb említett tudósításában arról is értesít, hogy az elégtelenek az örökös királyság kimondását kiereszokoltnak tartották, és ennél fogva Józsefet csak az esetben ismerték volna el királyokul, ha a szabad királyválasztás helyreállíttatnék s az országglakók újabb választása által megerősíttetnék.

Az érsek eme előadása szemünk elé tárja az akkori magyar közjogi felfogást, mely a szabad királyválasztást és az ellenállási jogot a magyar nemzet elidegeníthetlen jogának tartotta és a mely a nehéz időkben, ha a lényegét nem is menthette meg, legalább a formához ragaszkodott, hogy azt az utódokra sértetlenül hagyhassa.

Ezután változó szerencsével folyt a háború, mi közben a békekísérletek is megújultak, de sikerre nem vezettek. Rákóczy 1704-ben július 6-án a gyulafejevári országgyűlésen Erdélyország fejedelmévé választatvtt. Ő a választást elfogadta ugyan, de a fejedelmi címet még nem vette használatba.

I. Lipót 1705, május havában elhalálozván, a trónon őt fia I. József megkoronázott trónörökös követte, első — bár ez időben el nem ismert — örökös királyunk volt ő az ausztriai uralkodó házból és első, kinek hitlevele elődeiétől abban különbözik, hogy abban az arany bulla ellenállási záradékának jogereje megszüntettetik.

József óhajtotta a béke megkötését és e végből az ország rendeit jogaik és szabadságaik fentartásáról s mindazoknak, miket hitlevelében ígért, megtartásáról biztosítván, Eszterházy nádort bizta meg a közbenjárással, ki Jeszenszky nádori titkárt és Szirmay Istvánt a biztosításokkal Rákóczyhoz Egerbe küldé, hogy meg tegyék neki a békeajánlatot. A biztosok azzal bocsáttattak vissza, hogy mielőtt a József hitlevelében tett ígéretekről beszélnének, előbb József magyar királyságának kérdését kell tisztábbra hozni. Különb is József hitlevelének azon része, mely szerint a törvények megtartására akként kötelezi magát, «a mint azoknak értelme és gyakorlata felett a király és rendek megegyeztével az országgyűlés végzend», — miután az a sarkalatos törvényeknél is tág tért nyit arra, hogy ezeknek új és az udvarra nézve kedvező értelem adassék, aggodalmakra ad okot.

A békealku tehát most sem sikerült és az ezzel újonnan megbízott Széchenyi érsek fáradozásai is sikertelenek maradtak.

A felkelő rendek eddig csupán mint Rákóczy hivei

harczoltak és Rákóczy csak saját szakállára folytatta a háborút. Ennek véget vetendő, hogy a felkelés szerves alakot nyerjen és másrészről a császári biztosokkal a békekötés felett tanácskozzandó, 1705 szept. 1-ére Széchenybe gyűlésre hívtak egybe az ország rendei. E gyűlésen tehát az ország rendei szervezkedtek s Bercsényi indítványára elhatározták, hogy miként ez Lengyelországban történni szokott, egymással szövetséget kötnek és a szövetség vezéreül II. Rákóczy Ferenczet választották. Hosszas vita után abban állapodtak meg, hogy Rákóczy, a szövetséges rendek vezére, vezérlő fejedelemnek címét viselje s melléje egy 24 tagból álló tanács adassék, kik vele a hadi, törvénykezési és közigazgatási ügyeket igazgassák.

Miután Rákóczy a gyűlésbe lépett s vezérlő fejedelemmé kiáltatott, a Telkesy egri püspök által mondott mise után felolvastatott a szövetség okmánya, mely így hangzik:

«Mi alólírt magyarországi Statusok és rendek, adjuk tudtára mindenkinek, a kiknek illik ezen levelünkben rendiben, hogy minek utána a szabadságos uraságra vágyódó ausztriai ház, a királyi diplomákat hite megszegésével általhágván, minden törvényeinket megvetvén és a földre tápodván, hazánkat, nemzetünket minden szabadságától megfosztotta, hanem feltalált minden kegyetlenséggel üldözte és sokakat közülök rettenetes kinokkal e földszinéről eltörteni nem irtózott volna; Istennek csodálatos vezérléséből, azon kegyetlen rabságából Méltóságos fejedelem Rákóczy Ferencz kegyelmes urunk kiszabadulván és ezen hazának eltörlő ártatlan vérünket szomszédos ausztriai ház ellen velünk együtt fegyvert fogván és már harmadfél esztendőttől hadakozván a végre, hogy ezen ügy dolgában közönséges akaratból tovább is annál jobb rend vétethessék, e folyó 1705-dik esztendőnek szeptember havának 1-ső napján *generális Conventusra* bennünket hívogató levelei által összegyűjtött volna, közönségesen ítéltük, hogy mindeneknek előtte egy oly fejedelmet választszunk magunknak, a ki velünk együtt hittel *confoederálván*, ezen hazánk ügyét valámig Isten által régi szabadságaink helyrehozá-

sának megnyerésével kívánt célját el nem éri, nemcsak a hadi dolgokban, hanem a törvényes, egyházi, bellicum oeconomicai állapotokban is igazgassa, kormányozza és velünk együtt oltalmazza; tetszett közönségesen és egyező akarat-tal a praetitulált méltóságos fejedelmet minekünk is confederált Státusoknak vezérlő fejedelemnek választanunk, a minthogy választottuk is. Meiynék hogy nagyobb ereje és állandósága legyen, a következő két rendbeli esküvésnek módjával ratificáltuk, stabiliáltuk, sőt annak világig való megtartására nem csak magunknak, hanem maradékainknak is, «sub poena notae infidelitatis et perduellionis in patriam obligáljuk és obstringáljuk».

Ezután a fejedelem, majd a főrendek, rendek és az ujonnan nevezett tanácsosok letették a szövetségi esküt.

A szövetségi okmányok aláírásával és megpecsételé-sével a felkelő ország szervezkedése be volt fejezve s Rákóczynek eddigi háboruskodása, mint a nemzet akaratából kifolyó, szentesítve.

Erdélybe követek küldettek, hogy a fejedelemnek még hátralévő fejedelemsé avattatása alkalmával Erdélyország is a szövetséghez való csatlakozásra bírassék.

Rákóczy 1705 nov. 11-én Gyulafehérvárra országgyű-
lést hirdetett, hogy magát az erdélyi fejedelemségbe iktat-
tassa. Azt azonban Herbeville betörése miatt végre nem
hajthatván, csak 1707 ápril 5-én, a marosvásárhelyi ország-
gyűlésen lőn Erdélyország fejedelmi székébe beiktatva.
Ekkor csatlakozott Erdélyország is a magyarországi rendek
szövetségéhez s az erdélyi országgyűlés elhatározá, hogy
az Ónodra május 1-ére egybehívott közönséges gyűlésre
követeket fog küldeni.

Az Ónodra egybehívott generalis conventus első nyil-
vános ülése május 31-én tartatott, midőn már az összes
megyék követei megérkezének. Junius 14-én Rákóczy tudatá
a rendekkel, hogy XIV. Lajos francia király mindaddig
nem akar vele formaszerinti szövetséget kötni, míg a nem-
zet és ő más hatalomnak alattvalói. A rendek tehát ezen
felkiáltással: «Eb ura fakó, mai napságtól kezdve József
nem királyunk,» Józsefet trónvesztettnek nyilvánították,

s az ausztriai uralkodó háztól való elszakadásukat a következő függetlenségi nyilatkozattal mondták ki: «Mai naptól kezdve Józsefet nem ismerjük el többé királyunknak, ellene mondunk uralkodásának, készebbek mindnyájan halált szenvedni, mintsem alattvalói maradjunk. Ezen nyilatkozatunkat szövetségünkre mondott hitünkkel erősítjük. A királyság mindaddig üresen fog maradni, míg a jövő országgyűlésen új királyt nem választunk. Józsefnek ezen letételét pedig a királyságból külön törvényczikkbe kívánjuk igdatni.»

A törvénybe igdatott függetlenségi nyilatkozat, mint második törvényczikk, így szól:

«Mintán az osztrák ház királyi hatalmával visszaélve és határozott törvényekben és hitlevelekben kifejezett köteleit tekintetbe nem véve, különféle ürügy alatt erőhatalommal és vérontással törekedett a nemes magyar nemzet romlására és magát nem akképen, mint királyhoz, kormányzóhoz és fentartóhoz illik, hanem az ország-lakosok és szabadságaik nyilvános ellensége gyanánt viselte és mintán a nemzet, mind az osztrák főuraknak, mind I. Leopoldnak, mint valamely istenségnek mély alázatossággal benyújtott számtalan könyörgéseire nem nyerhette meg sérelmei orvoslását, sőt naponként mindenek rosszabb állapotba süllyedtek; a súlyos iga s kényuralom mindazon sérelmet s szabadságainak eltiprását is méltán szemeink elé állítá, mely zsarnok kormányának elejétől fogva, de kiváltképen a mi korunk emlékezetére bármi ürügy alatt elkövettetett, s melyeket mi egybegyűjtve már egyéb nyilvános iratainkban terjesztettük a keresztény világ ítélete alá. És bár a sérelmek által felingerelve, már fegyverfogásunk s kényuralma ellen irányzott szövetkezésünk s a vezéri kormány megállapítása által is eléggé s tényleg ellentmondottunk a királyi hatalommal visszaélő hatóságnak s magunkat az alól, s az iránta való engedelmességtől fölmentetteknek nyilatkoztattuk; éretten megfontolván mindazonáltal a most uralkodó *I. József császárnak királyi koronákra képezett helytelen követelését*, melyet a pozsonyi diétán, az ország rendei és karai által örökös joggal nyertnek állit, s tekintve azt, hogy magából ezen diéta rendeletéből, mely így szól:

«Mi Leopold — —. Minthogy a mi Magyarországunk régi jólétének helyreállítására fordított gondjaink között az is hasznos eszköznek látszék, hogy ugyanazon Magyarország s kapcsolt részei valamennyi egyházi és világi urainak s nemeseinek s egyéb rendeknek az 1867-iki Sz. Lukács napjára, sz. kir. Pozsony városunkba közönséges gyűlést hirdetvén s ott magunk is jelen lévén, fenséges József főherceget, első szülött fiunkat, az ő jövődöbeli királyunknak megkoronázzák, —» tekintve tehát, hogy magából ezen diéta rendeletéből kiviláglik és saját emlékezetünkől is kétségtelenül tudjuk, hogy akkor még tényleg fennállván az iszonyatos eperjesi vérpad borzasztó mérszárlásai, az ország majdnem minden főbb rendei, életük s javaik veszedelme miatt végszorongatásban lévén, minden előleges választás nélkül kényuralmilag emeltetett fel a trónba; tekintve továbbá feltételesen mondott esküjének semmiségét, az erőszakolt szavazatoknak törvénytelenységét, s végre — ami legtöbb, tekintve azt, hogy a kényuralmat, melynél fogva annyi álnok békealku után is, nemhogy az országot régi szabadságába visszahelyezni igyekezett volna, hanem atyjának kormánytetteit megerősítvén, maga is folytatta és szolgálai megigázást célzó fegyvereinek kegyetlen pusztításától meg nem szűnt, — és mivel más részről — már országunk alapítója, Szent István első törvénykönyvének negyedik cikkében, a maga fiának Sz. Imrének s következőleg minden többi magyar királyoknak adott parancsait a következő szavakban fejezte ki: «Ezekből pedig, azaz a főnökkökből, zászlósokból, főispánokból, katonákból s nemesekből szolgának senkit se tégy, senkit ne nevez. Ha békeszerető léssz, úgy királynak és királyfinak fogszt tartatni és szeretettni a katonáktól, ha haragos, kevély, irigy, viszálkodó léssz s fejedet a főnökök s urak fejébe emeled, a katonák hatalma megalázza királyi méltóságodat, s másnak adják országodat;» — ezen ítéletet pedig az elhunyt császár is magára vonta az által, hogy magát nyakunk fölébe emelte, az ország karait és rendeit, szabad nemzetünket zsarnoki szolgaságba s hüberi alattvalóságba süllyesztette, megigázott gyanánt elnyomta, s hazánk összes törvényeit, szabad-

ságait eltiporta; s végre a trón birtokát József is csak a kényuralom által, nem pedig törvényes királyi jognál fogva, mint nem szabadon választott, hanem atyjától erőszakosan feltölt, követeli. Mi tehát ezen egyértelműleg s közakarattal alkotott törvényezikkelyünk erejénél fogva magunkat I. József császár s általa az egész osztrák ház engedelmessége, királyi tisztelete s koronánkra, országunkra s kormányunkra bármi módon követelt joga s hatósága alól szabadoknak, menteknek nyilatkoztatván, annak ellent mondvunk, azt megtagadjuk s ilyképen szabadságaink s legfőbb jogunk erejénél fogva, mi bennünket isteni és emberi törvények szerint megillet, önként és szabadon, senki által nem kényszerítve s minden ellentmondás nélkül a trónt üresnek nyilatkoztatjuk. S végre az ország mindazon fiait, kik jelen törvényünktől számitandó két hónap alatt szövetségünkbe lépni vonakodván, az ő hűségében és szolgálataiban bármi szín alatt megmaradnak s az ország törvényes hűségére vissza nem térnek, a haza ellenségének nyilvánítjuk, úgy, hogy a mondott határidő eltelvén, minden javaik örökre elkoboztatnak s az országra hárulnak, hivatalaik, méltóságaik, előjogaik megsemmisíttetnek, azonképen az egyháziak is, kik jelen rendeletünknek magukat alája nem vetik, minden javadalmakra képteleneknek nyilváníttatnak s minden politikai jogtól megfosztatnak.»

A függetlenségi nyilatkozatnak nagy hordereje vala, mert élére állítván a dolgot a nemzet és királya között, az egyenlő alapon való egyezkedést majdnem lehetetlenné tette és oda fejleszté a dolgokat, hogy vagy a függetlenségét védelmező nemzet legyőzetvén, jogait egyedül a hódító császár kegyelméből nyerheti vissza, vagy győzve az elnyomatás felett, egykori függetlenségét, mely jogilag akkor is fennállott, tényleg is kivívván, az osztrák háztól örökre elszakadjon és új államalakulások létrehozására szolgáljon főalkotó elemül. Mert ha sikerült volna a szövetséges rendeknek az általuk védelmezett ügyet diadalra juttatni és a törvényes formák mellőzésével és a jogfolytonosság megszakításával létrehozott új tényleges állapotot mely azonban éppen a megsértett nemzeti jogok megvédé-

sére, illetőleg a jogtalan elnyomatás meggátlására, tehát az ország jogainak fentartására velt irányítva —, hosszabb gyakorlat és megszilárdítás által új jogrend alapjává tenni, akkor az eleinte szövetségben levő két magyar állam, Erdély és Magyarország, a tömörülési irányzatnál fogva mielőbb personal unióba, majd teljes únióba olvadt volna egybe és nemzetiségében mihamar megerősödve, egy önálló, erőteljes nemzeti államot hozott volna létre.

A függetlenségi nyilatkozatban kifejtett jogelvek, bár nélkülözik a törvényes keletkezési formát és a jogfolytonosságot, minden esetre közelébb állanak az anyagi joghoz és jobban megfelelnek a magyar közjogi felfogásnak, mint azon tényleges állapot, melynek éppen a hazai jogjoggal és Magyarország állami önállásával való összeütközésből keletkeztek ezen önvédelmi szabadságharcok.

De a végzet könyvében más vala megírva.

Az 1708-ban végbement szerencsétlen trencsényi csata után megfordult a háború kockája, a felkelő seregek egymásután szenvedték vereségeiket. A magyar ügyet a német fegyverek végromlással fenyegették. Rákóczy külföldön keresett segínyt és közbenjárást, mert nem óhajtotta, hogy Magyarország az osztrák ház kegyelmére szoríttassék. De Károlyi Sándor a majtényi sikon a kurucz hadakkal a fegyvert letette s elfogadta a Pálffy János császári tábornok által elébe terjesztett békeponthokat. Rákóczy a békét nem találta kielégítőnek és annak megtartásában is kételkedett. Azt el nem fogadta, hanem hazájából, melynek szabadságáért oly hosszú időn át küzdött, magát örökre száműzte, hogy képviselje a magyar nemzetnek függetlenségre törekvő aspirációit.

A felkelő rendek azonban a békét elfogadván, ez által III. Károlynak örökösödési jogát is elismerték a magyar koronára. Ezzel ismét helyreállott Magyarország és az örökös tartományok közt azon viszony, melyet personaluniónak nevezünk.

Rákóczy azonban reményt merített azon körülménytől, hogy I. József elhalálozott és hogy őt a még meg nem koronázott öccse III. Károly követé, és a külföldön, külö-

nösen a francia udvarnál mindent elkövetett, hogy Magyarország a békébe befoglaltassék és legalább erdélyi fejedelmi széket megmenthesse, mert Erdélyország függetlensége nélkül a magyar szabadságot biztosítva nem látta. Mindezen kísérletei azonban sikertelenek maradtak, még fiait sem nyerheté vissza. XIV. Lajos halála után elhagyta Franciaországot és Rodostóba utazott, a hol aztán 1735-ben kiadta nemes lelkét, mely annyit küzdött hazájának szabadságáért, feláldozván minden földi javait azon ideálért, melyet akkor elérnie élvégre is nem sikerült neki, de melynek örök élete biztosítva maradt azon rajongó tiszteletben, melylyel iránta az utókor mindenkor viseltetett.

IV. FEJEZET.

A szatmári békétől 1848-ig.

10. §. *Magyarország és Erdély közjogi helyzete a practica sanctiót megelőzőleg.*

A szatmári békekötés a tényleg megszakadt viszonyt, mely a magyar nemzet és az ausztriai uralkodó ház között a Rákóczy-féle felkelést megelőzőleg fennállott, ismét helyreállította, és pedig oly alakban, mint az az elszakadás előtt jogilag fennállott.

A meghódolt nemzet az 1687. évi 2. és 3-ik törvény-cikkben kifejtett örökösödési elvet kétségen kívül állónak ismerte el és ez által azon tényleges állapotot, hogy Magyarország és az osztrák uralkodóház egyéb örökös tartományai ezentul mindig egy uralkodónak jogara alatt egyesüljenek, az örökösödési rend azonossága következtében hallgatag elismerte, de még a törvények szövegében határozott és megváltozhatlan kifejezésre nem juttatta.

Másrésről azt, hogy Magyarország önálló állam, ily alakban egy törvény sem mondotta ki, de ezt számos törvényeink, már természetüknél fogva kifejezték, és azon elvet, hogy Magyarország független alkotmányos királyság, mely

mint ilyen más országoknak alávetve nem lehet, és egyedül saját törvényei és szokásai szerint kormányozható és urául egyedül a magyar királyt, de csakis mint ilyet ismeri el, egész nemzeti multunk és törvényeink összeségének szelleme is, kétségen kívül állónak helyezték.

A szatmári békekötés IX. pontja azt mondja, — «Ő felsége mind Magyarország, mind Erdély jogait, szabadságait és törvényeit szentül és sértetlenül fentartandja s nem türendi, hogy az adott kegyelem ellenére akárki is újabb üldözéseknek és bántalmaknak tétessék ki.»

X. pontja pedig: »Az ország lakosainak fennmarad joguk a jövő országgyűlésen sérelmeiket előterjeszthetniök s azok orvoslátát Ő felségétől teljes szabadsággal kérhetniök, miszerint senkise kételkedhessék, hogy Ő felsége a magyarországi és erdélyi törvények hűséges megtartása s a hivatalokban benszüllöttek alkalmazása által az egész világ előtt tanusítani kívánja, miképen Magyarország és Erdély iránt valóban atyai indulattal viseltetik, valamint Ő is megkívánja viszont a nemzettől, *hogy ily törvény s alkotmányszerűleg kormányoztatván*, semmi más nemzet által nem engedi magát tulbaladtatni királya iránti hűségében.»

A szatmári béke e két utolsó pontja tehát elismeri mind a két magyar államnak, Magyarországnak és Erdélynek törvényeit. De a törvények elismerésének kétséget kizáró folyománya a két állam önállóságának elismerése is. Miután sem a magyar, sem az erdélyi törvények egyike sem mondja ki, hogy Magyarország vagy Erdély valamely más hatalomnak, mint a magyar királynak, illetőleg a magyar király személyében I. Lipót óta egyesített erdélyi fejedelmének, alá volna vetve, a magyar és erdélyi törvények megtartásának ígérete a két állam önállóságának elismerését foglalja magában.

Ámde Erdélyre nézve másként állottak a dolgok mint Magyarországon. Mert míg Magyarország törvényben monddotta ki a trónbetöltésre az örökösödés elvét és az ausztriai ház első szülöttét királyául ismerte el, Erdélyben mindez még nem történt meg s Erdélynek volt választott és törvényes formák közt beiktatott fejedelme, ki trónjáról még

nem mondott le, ez volt pedig II. Rákóczy Ferencz. És az erdélyi fejedelmi székre nem csak az örökösödés elve törvényben elfogadva nem volt, de Károly magyar király sem választatott még forma szerint Erdély fejedelmévé. Ha tehát szigorúan vesszük a szatmári béke X. pontját, melyben Erdély törvényei megtartatni ígértetnek, a béke e pontja Rákóczy fejedelemségének el nem ismerése által már is megsértetett. Ezáltal azonban Erdély állami önállása megszüntetve nem lett. A két ország azután is külön törvényhozással birt, külön közjoggal élt, külön gyakorolta biráskodási hatalmát, külön voltak kormányzszékei és egyedül az uralkodó közössége, — mely Magyarországon törvényes, Erdélyben azonban erőszakos formában jutott érvényre — volt a két haza között az egyedüli jogi kapocs. Ezen jogi kapocs azonban valóban jogi formát csakis 1712. május 20-án nyert, midőn az erdélyi országgyűlés Károlynak mint fejedelemlnek a hűségi esküt letette.

Volt azonban ezen sok sérelem által jogi folytonosságában sokszor és sokféleképen megszakított és törvényessé egyedül a tényleges állapot által szentesített közjogi kapcsolaton kívül egy erősebb, hatalmasabb kapocs a két haza között: az államalkotó nemzet egysége és a két állam politikai nemzetei között élő és soha ki nem oltható, a közös szenvedések által szétszakíthatatlanná vált történelmi és nemzeti együttérzés, mely elvégre is lerontá a mesterségesen felállított és ármány által támogatott válaszfalakat, s 1848-ban a két állam unióját hozta létre.

A szatmári békét követő 1714-ik évben összeült a magyar országgyűlés, mely a fegyverletétel óta még helyre nem állított és a kényuralmi időkben megrontott állami önállóságot szabályozta, illetőleg törvényes formájába visszaállította. A király kiadván a hitlevelet és letevén a koronázási esküt, megkoronáztatott. A mi az államhatalmi functiók legfontosabbikát, a törvényhozást illeti, annak önállósága többé kétségbe nem vonatott s a magyar országgyűlés e jogát tényleg gyakorolta. A kormányhatalom gyakorlásának módját illetőleg szükségessé vált a megigazítás. Erre nézve az első lépés vala a nádori méltóság betöltése.

Az 1715. évi törvények nagyrésze Magyarország kormányzati függetlenségének megalkotását célozza.

Igy a 3-ik törvényezikk kimondja, hogy Magyarország csak saját törvényei szerint kormányozható és nem más tartományok példájára.

A 17. törvényezikk 1. §-a kimondja, hogy a magyar királyi udvari kancellária hatalma épségben tartassék és hogy bármely más udvari kormányzékától ne függjön, hanem hogy a fejedelem közvetlen kormányzékével egyenlő értekezése legyen, de azzal érintkezzék.

A 18. törvényezikk kimondja, hogy a magyar kamara az udvarral érintkezzék, de attól ne függjön. — «A karoknak és rendeknek alázatos könyörgésekre és kérésekre Ő cs. és kir. sz. felsége a magyar kamarának az udvari bécsi kamarától való minden függését megszüntetni, egyedül csak amannak távolléte, ennek pedig folyvást a magyar király oldala mellett léte miatt a magyar kamara véleménye szerint is, nyerendő legkegyelmesebb leiratok tekintetéből az iratoknak és határozatoknak a cs. kir. kamara útján leendő felterjesztése végett, az érintkezést meghagyni kegyesen elrendelte.»

A magyar kamara tehát intézkedési körére nézve függetlennek mondatik ki, de a király és a magyar kamara közötti érintkezés, jobban mondva: a közvetítés eszközése a cs. kir. udvari kamarát illeti, mondván a törvény, hogy a magyar kamarának, valamint a magyar udvari kancelláriának utasítását is magyar tanácsosai hozzájárulásával fogja magának a király előadatni.

A belügy minden tekintetben, a pénzügyek általában önálló állami szervek által voltak intézendők.

A kiráskodást minden részben a magyar bírák gyakorolták, sőt azon visszaélés is megszüntetni rendeltetett, hogy a Bécsben tartózkodó magyarok ottani elhalálozása esetén vagyonuk, végrendeleteik és gyámok vagy gondnokok rendelkezésére nézve az udvari marchall hivatal, vagy más ausztriai hatóságok hatósága alá kerültek. (l. 1715. 20. t. cz.)

Ezen törvényekből kilátszik, hogy egyrészről Magyarország és kapcsolt részei, másrészről az osztrák örökös tar-

tományok között semmi egyéb jogi kapocs nem létezett, mint az uralkodó személyének közössége. A törvényhozás a magyar országgyűlést, vagyis a magyar király által egybehívott magyarországi és kaposolt részekbeli főpapokat, főrendeket, az ország karait és rendeit a királlyal együtt illette. — A biráskodást az ország törvényei és szokásai szerint a törvényes magyar bíróságok gyakorolták. Az ország csak saját törvényei és így csakis az erre megállapított törvényes szervek által volt kormányozható, mely szervek a fent előadott törvények szerint egyedül a királytól függtek s annak, mint más országok urának, minden más kormányzékaitól függetlenek voltak. És pedig független vala a pénzügyi kormányzat, független volt a belügyi kormányzat minden ága, az igazságügy, és ha a törvénynek tágabb értelmet tulajdonítunk, a külügy és honvédelem is.

A külügy ezen most felsorolt törvényekben nincsen ugyan felemlítve, de vannak törvényeink, melyek rendelik, hogy az országot illető minden ügyek magyarok tanácsaival intéztessenek, s a törökhöz küldendő császári követ mellé született magyar követ is rendeltessék amazzal egyenlő hatalommal. (l. 1681. 4. törv. cz.)

A hadügy, vagy jobban mondva, a honvédelem ugy sem lőn közös ügygyé, mert a magyar felkelősereg vezére is magyar méltóság — a nádor, mint az ország főkapitánya — vala.

De a hadügy önállóságán az 1715. 8. t. czikk homályos szövegezése által jelentékeny csorba üttetett. E törvény ugyanis csak azt mondja ki, hogy az ország sikeres megvédésére szükséges, hogy a nemesi felkelés mellett, a király állandó, benszültötekből és idegenekből álló katonaságot is tartasson az országban, és e végett a kívánt adót is megajánlja.

De sem az, hogy a katonaság miképen szervezendő, sem az, hogy a katonaságban a magyarok minő tekintetbe vétessenek, sem az, hogy annak viszonya az országhoz és annak alkotmányához minő legyen, sem az, hogy a magyar pénzen eltartandó állandó hadsereg a magyar királyt hivatalanál, vagy személyénél fogva illeti-e meg, egy szóval sines említve.

Az egész törvényczikk szelleme olyan, mintha az ország felfogadta volna a királyt arra, hogy azt a külellenségek ellen saját seregével mindaddig védelmezze, míg a nemesi felkelés fel nem ül. És az évi bér ezért az évenként fizetendő hadi adó leend. Ezen állandó hadsereg hivatva volt pótolni a szt. István-féle várszerkezett állandó katonaságát, vagy talán még inkább a Mátyás király fekete seregét, a királyt főhaduri jogánál fogva illető hadsereget, mely az ország határain kívül is tartozik harcolni. De ennek felállításánál, illetőleg szükségének elismerésénél a nemzeti irány kiveszett, nem érvényesült és oka lőn annak, hogy a nemesi felkelés értékének süllyedésével, a hadügy az állami kormányzat körén kívül eső idegen ügygyé nőtte ki magát, a mi magával vonta nemcsak a hadseregnek, hanem a hadi adó kezelésének és a külügyeknek is az országlakók befolyása alóli kivételét.

A törvény homályos szavai, valamint az, hogy abban a nemzeti irány kifejezésre jutása teljesen hiányzik, módot adott a katonai státusnak (a szoldateszkának) fejlődésére, mely a tényleges és jogi állapotok között idővel ismét ellentéteket hozott létre, s tápot nyújtott s hatalmat engedett az alkotmány megsemmisítésére működni, és az államhatalmi functiók némely részének idegen kézre kerülését elősegítette.

Erdélyben, noha tartattak országgyűlések, azok inkább csak tanácskozások voltak, mint törvényhozó gyülekezetek, mert határozataik törvénybe nem iktattattak és egybe nem foglaltattak, azok nem hoztak articulusokat egész 1744-ig. Így tehát Erdélyben a tényleges állapot sokkal inkább volt képes oly érvényt szerezni magának, mintha az a jogon alapulna, és a kimerült Erdély többé nem birt ama energiával, hogy függetlenségének törvényekben iparkodjon garantiákat szerezni. Az erdélyi közjog mindinkább zavarosabbá válik s a törvény a szokás által szentesített önkényes intézkedések mellett mindinkább háttérbe szorul. Ennek következtében Erdély önálló szereplése is mindegyre jelentéktelenebbé vált vala.

A pragmatika sanctió oly állapotban találta Magyar-

országot, hogy az egy teljesen független souverain állam vala és az örökös tartományokkal, valamint a római-német császársággal, egyedül az uralkodó személyének közössége által vala összefűzve, vagy is a tiszta, de esetleges personalunió alapult.

A personalunió ugyanis még mindig nem volt a magyar törvényekben kifejezésre juttatva, s egyedül az örökösödési rend véletlen azonossága által vala létrehozva. Ha például a király e méltóságáról lemondott volna, a nélkül, hogy az osztrák örökös tartományok feletti uralmát is letegye, előállhatott volna azon eset, hogy a magyar király és az osztrák örökös tartományok ura nem egy személy, hanem a magyar király azoknak csupán örököse lett volna és viszont. De a *pragmatica sanctio* elfogadása után mind ez megváltozott.

11. §. *A pragmatica sanctio.*

III. Károlynak férfiörökösei nem lévén, szükségét látta annak, hogy a trónöröklést az osztrák ház női ágára is kiterjessze. Ausztriában és az örökös tartományokban, melyek felett korlátlan hatalommal uralkodott, ezt könnyen tehette, mert ott törvényhozó maga a fejedelem vala. Ezen hatalmánál fogva tehát 1713. április 19-én tett családi rendelkezésével, fimaradékainak megszakadása esetére a nőági örökösödést és annak rendét megállapította. É pedig:

1. A fiág kihaltával Ő felségének VI. Károlynak leányait, 2. ezek kihaltával Ő felsége testvérének Józsefnek leányait, 3. ezek kihaltával Ő felségének Károlynak nővéreit, vagyis I. Lipótnak leányait, 4. minden Habsburg házból leszármazó örökös illessen a trónöröklés az első szülöttség rende szerint.

Ezen családi rendelkezés azonban Magyarországon az 1687. 2. és 3. t. cikk szerint érvénytelen nem birt, mert a Lipót ágycából származó fiág kihaltával a szabad királyválasztás joga visszaszállandó volt a nemzetre.

1723-ban III. Károly elérkezettnek látta az időt, hogy

ezen fennebb említett családi rendelkezését ha nem is egész terjedelmében, de legalább is lényegében a magyar országgyűlés által felfogadtassa. E terve sikerült is, a mennyiben az 1723. évi 1., 2. és 3. törvénycikkekben kimondatik, hogy az eddig fennállott feltételek (hitlevél, eskü, koronázás stb.) mellett a magyar szt. koronára nézve a Habsburg ház nőágának örökösödési joga elfogadtatik. És pedig:

«1. tör. cikk, Ő cs. kir. felségének az ország karai és rendei iránt, kik a jelen országgyűlésre szerencsésen és alig ha valaha látott gyakori számban összegyűltek, valóságos atyai és legkegyelmesebb hajlamát és fennmaradásukra és Magyarország, és csatolt részei közállománya előmenetelére, és a szomszéd országokkal, és örökös tartományokkal minden esetre, s a külérőszak ellen is megállapítandó egységére és a házi rend megőrzésére irányzott gondoskodását, s igyekezetét Ő cs. kir. felségének, az ország és csatolt részeinek karaihoz és rendeihez legkegyelmesebben intézett királyi meghívó leveleiből, és legújabbán tett előterjesztéseiből, valóban jobbagyi hűségünk buzgalmaival, és állandó hévvel legalázatosabban megértvén — — stb.

3. §. «Magyarország szt. koronájában, s hozzá csatolt részeiben, országaiban és tartományaiban ezen örökösödést a férfi első szülöttség rendéhez képest Ő szent felsége örökös országaiban és tartományaiban, Németországban, s azon kívül létezőkben általa már rendezett, megállapított, kihirdetett és elfogadott mód szerint elválhatatlanul, és ugyanazon ágnak egyenlő lépcsőzetén, a férfiág előnyével és figyelembe vételével kívánná rendezni és megerősíteni.»

Ezzel az örökösödési rend azonossága, valamint a pragmatica sanctió azon célja, mely azt, t. i. az örökösödési rendszernek azonosságát kívánatossá teszi, hogy Magyarország és az örökös tartományok *«mindenesetre a külérőszak ellen»* mint egységes, elválaszthatlan hatalom működjenek, világosan kifejezésre jut. Nem Magyarország állami önállóságának megszüntetése van ezzel kimondva, hanem az egy uralkodó személy alatt álló országok, t. i. a magyar állam és az örökös tartományok véd- és dacszövetsége:

«Akképen, hogy azon nő vagy annak férfi örököse, ki

a felséges ausztriai ház fent irt országainak és tartományainak a mondott felséges ausztriai ház által bevett első szülöttségi rendje szerint örököse leend, ezen és minden jövő örökösödési esetekben Magyarországnak és csatolt részeinek, országainak és tartományainak is, melyek hasonlóan megszthatatlanul értendők, ezen örökösödési jognál fogva szinte csalhatatlan magyarországi és csatolt részbeli királyának tartassék és megkoronáztassék.»

Tehát az itt megállapított örökösödési rendszer osztatlan birtoklást mond ki, vagy is kimondja: hogy az örökös tartományok az örökösök közt fel nem osztthatók, hanem valamennyi az első szülöttség rende szerint osztthatatlanul szálljon az utódra, a ki mindenkor egyszersmind Magyarország és csatolt részeinek királya is leend.

A magyar *pragmatica sanctió* 2. t. cikke azonban nem fogadja el az osztrák *pragmatica sanctiót* teljes terjedelmében, a mennyiben csak III. Károly leányai, József leányai és Lipót leányaira, és az ezektől származókra terjeszti ki az örökösödés jogát, és ezeknek kihaltával a szabad királyválasztás joga a nemzetre visszaszáll, míg az osztrák *pragmatica sanctió* azt negyedik sorban az összes Habsburg házból leszármazókra is kiterjeszti.

A 2. t. cikk 7. §-a így szól: «Károly, József és Lipót leányaira s azoknak törvényes róm. katolikus mindkét nembeli ausztriai örökös főhercegeire, Ő cs. kir. felsége által, más Németországban, valamint azon kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban az első szülöttségre nézve megállapított rend szerint, az előre bocsájtott joggal és renddel *osztthatatlanul és elválaszthatatlanul, viszonosan és együtt* Magyarországgal és ahhoz csatolt részekkel, országokkal s tartományokkal örökösképp leendő birtoklással, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.»

Tehát Magyarország és csatolt részei és az örökös tartományok osztatlanul, elválaszthatatlanul, viszonosan s együtt birtoklandók, vagyis akként szállanak az utódra, de nem együtt kormányzandók, mert ezt az 1723. 3. t. cikk kizárja.

A viszonos és osztatlan birtoklással a magyar állam

és az osztrák örökös tartományok között a personalunio világosan ki van mondva és nem csupán esetleges lehetőség nyújtatik arra nézve, hanem ez megváltozhatlan elvként van a törvényben felállítva. Ennek következtében, ha a magyar király trónjáról lemond, megszűnik az örökös tartományok felett is uralkodni és viszont. Ha ugyanis a király lemondana az osztrák örökös tartományok feletti uralkodásáról, akkor megszűnnék magyar király is lenni; mert a magyar törvény szerint a magyar trón birtoka elválaszthatlan az osztrák örökös tartományok trónjának birtokától. S ha a király a magyar trónról mondana le, hasonlóan megszűnnék az örökös tartományok ura maradni. De talán csak a magyar törvény szerint? Az osztrák törvény szerint is; mert a *pragmatica sanctio* nem csupán magyar törvény, hanem két oldalú szerződés a nemzet és uralkodó ház között, és mint ilyen, minden az osztrák házból származó örökösre egyaránt kötelező. Miután pedig az örökös tartományokban azon időkben kizárólag az uralkodót illette a törvényhozás joga, a mit az uralkodó magára és utódaira nézve kötelezőnek ismert el, az kötelező jogszabályt képez az osztrák örökös tartományokra nézve is.

Erdélyben a *pragmatica sanctio* sajátos alakban látott napvilágot. Itt az 1722. évi márczius 30-án kiadott és a Nagy-Szebenben tartott országgyűlésen a rendek által elfogadott és aláírt oklevél képezi annak alapját.

Ezen oklevél, melyet a király, mint Erdély fejedelme 1723. december 30-án megerősített, kinyilatkoztatja, hogy Károly férfineműjeinek kihalása esetén, az ausztriai ház nőága Erdélyben örökösül ismertetik el akképen, mint Magyarországon, t. i. az első szülöttség rende szerint, a férfi utódok előjogának fentartása mellett, Ő felsége többi országaiban és tartományaiban megállapított módon, első sorban Károly leányaira, másodsorban József leányaira, harmadik sorban Lipót leányaira, de nem az összes Habsburg házból leszármazókra nézve.

De a három ág kihaltával a szabad fejedelmválasztás jogának felelése, úgy mint a magyar *pragmatica sanctio*-ban, nem jut határozott alakban kifejezésre.

A fennebb hivatkozott oklevél azonban elfogadása alkalmával törvénybe nem iktattatott. Ez csak 1744-ben a nagy-szebeni országgyűlésen, tehát Mária Terézia uralkodása alatt történt a III. t. cikkben, tehát akkor, a midőn már régen érvényben volt.

Ugyanezen országgyűlés VI. t. cikkében a magyar 1723. évi 3. törv. cikkhez hasonlóan, a király mint fejedelem igéri, hogy az erdélyi törvényekben és kiadott oklevelekben foglaltak meg fognak tartatni.

Ezen két törvénycikket megelőzőleg az 1744. évi I. és II. erdélyi törvénycikkek mindazon törvényeket, melyek a szabad fejedelem választásra, valamint a török patronátusra vonatkoznak, semmiseknek nyilváníják. Ebből láthatólag a *pragmatica sanctio* Erdélyben tényleg előbb érvényesítettett, mint a trónöröklés elvének elismerése törvénybe iktattatott. A kimerült Erdély már nem volt képes állami önállóságának elismertetésére oly erélyt kifejteni, mint Magyarország.

Ellenben Magyarországon a *pragmatica sanctio*, daczára annak, hogy a personaluniót mindaddig felbonthatatlanná teszi, míg a három királytól leszármazó törvényes örökösök élnek, Magyarország állami önállását nemcsak nem csorbitotta, hanem a 3. törvénycikkben azt különösen kiemeli s azt mintegy ennek feltételévé teszi, s ez az utána következő törvények által újból megerősítettik.

Ilyen törvényünk az 1723. évi 4. t. cikk, mely kimondja, hogy: «miután a magyarországi régi szokás és törvény szerint Magyarországbán az 1715: 5. és 33. s az azokban hivatkozott és más ez iránt alkotott törvénycikkek értelmében a nádori s egyszersmind helytartói hatalom és méltóság is bennfoglaltatnék:

1. §. Annálfogva Ő cs. kir. felsége a nádori, egyszersmind helytartói hatalmat s törvényhatóságot, a felhívott törvénycikkek értelméhez képest kegyelmesen megerősíti.»

A 101. t. cikk, mely a királyi helytartó-tanácsot szervezi, kimondja, hogy a kir. tanács semminemű udvari kormányszéktől ne függjön, hanem — mint királyi tanács — Ő felségétől függjön, felterjesztései a királyhoz inté-

zendők, melyekre a válasz leirat, vagy királyi rendelet útján adandó. És ha a királynak bővebb értesülésekre van szüksége, a tanácsosok a királyhoz felhivandók.

A 104. t. cikk a külügyekről is megemlékezik, s az ország függetlenségét ezzel is kifejezésre juttatja: «Az ország-lakók, a *Magyarországot illető ügyekben és dolgokban* követ-ségekre is alkalmaztassanak. Ő felsége kegyelmes elhatáro-zásához képest az alkalmas és jól érdemesített magyarokat tekintetbe fogja venni.

Ily irányban haladt az 1741-ik évi országgyűlés is. Mielőtt azonban az ország függetlenségét kifejező s bizto-sító további törvények tárgyalásába bocsátkoznám, szüksé-gesnek látom röviden előadni a III. Károly uralkodása alatt történetek, melyek a jogállapot és tényleges állapot között, újabb ellentétek csiráit ébresztették s melyeknek tendenciáit a magyar nemzet nemcsak hogy észre nem vette, hanem kezdetben még istápolta is. Midőn ezen tendenciák iránya a nemzet előtt már világosan állott, akkor már a tényleges állapot egyrészt a nemzet által is megszokottá, másrészt megerősödötté és a végrehajtó hatalmat minden ízében elannyira behálózóvá vált, hogy annak bolygatása a nemzet és uralkodó közötti conflictusokra, a végrehajtó hatalom gyakorlási módjának teljes felforgatására és a jövő-dőre nézve kiszámíthatlan következményekre vezetett volna.

Károly az 1715. évi 8. t. cikk magalkotása óta, mely egy állandó és ugy idegenekből, mint benszülöttekből álló hadsereg létjogát elismeri és egyedül az annak fentartá-sára szükséges hadi adó megszavazását tartá fenn az országgyűlés kizárólagos jogának (a véradóról akkor még szó sincs, mert a seregek táborozás által voltak feláll tan-dók és kiegészítendők), két háborút viselt a török ellen. Az első 1716-ban vette kezdetét, melyhez Savoyai Eugen két nevezetes győzedelmének, ugymint a péterváradi és a nándorfehérvári ütközeteknek dicső emléke fűződik, s mely 1718-ban a passaroviczi békével végződött, Károly hatal-mát havasalföldön az Olt vizéig, Szerbiában a Timók, Morava és Drina folyókig, Boszniában az Unnáig terjesz-tette ki.

E fényes eredmény elkápráztatá a magyarok szemeit és az állandó hadseregnek a nemesi felkelés feletti előnyét bizonyította be. Egyuttal azonban azt hozta létre, hogy a nemzet a hadi dolgok iránt indolenssé lett és a hadseregre néze gyakorlandó befolyásának, mely őt törvényeink értelmében és szellemében illette volna, fenntartásáról és a hadi adóknak kik általi és miképeni kezeléséről egyáltalán nem gondoskodott. Ennek következtében az állandó hadsereg mint a király személyét illető sereg idegen kezekre került és a második török háborúnak, mely 1737-től 1740-ig tartott, balsikerei sem ébresztettek vágyat a hosszú harcokban megfogyott és kifáradt nemzetben arra, hogy az állandó hadseregben nemzeti önállásának aspirációit, nemzeti befolyását érvényre emelni törekedjék.

Az állandó hadsereg idegen szelleme és idegen institúciói tehát mindinkább megerősödtek, és 1741-ben az osztrák örökösödési háború alatt már ezen irányzat oly erőteljes vala, hogy az 1741. 63. t. cikkben elrendelt általános felkelés is nem hogy javított volna a helyzeten, hanem azáltal, hogy a megajánlott katonaság a háborús idők befejeztével az állandó hadsareggel szorosabb kapcsolatban maradt és abba belé olvadt, és így ezen állandó hadsereget az ország nemcsak pénzzel, de megajánlott ember anyaggal is nevelte, a nélkül, hogy annak szervezőtére is érvényesítette volna befolyását, az ország függetlenségének rovására tetemesen rontott.

Ez a hadsereg ügyének, (a fentartás terheinek megszavazásától eltekintve) az ország alkotmányától független fejlődését s a nemzeti befolyás alól való teljes kivonását, és így a hadsereg ügyének és az azzal szoros összefüggésben lévő és törvényeink ellenére a magyarok mellőzésével vezetett külügyeknek az uralkodó személyét illető ügygyé változását, s a hadak fentartására szolgáló hadi adónak idegen szervek által való kezelését hozta létre.

És így a legfontosabb kormányzati hatalmi ágaknak, a hadügynek, külügynek és nemsokára a pénzügyeknek is, az alkotmányos tényezők és szervek hatalma, illetőleg ellenőrködése alóli kivonása és udvari hatalommá válása

függőbe hozta az udvartól, esetleg az udvar idegen tanácsosaitól a magyar alkotmányos kormányzati szerveket is, melyek tehát, ha jogilag nem is, de tényleg az idegen udvari miniszterek befolyása alá kerültek.

12. §. Mária Terézia uralkodásának eredményei.

III. Károly 1740. okt. 20-án elhalálozván, leánya Mária Terézia lépett a trónra. Károly Albert bajor fejedelem, II. Friderik porosz király, III. Ágost lengyel király, a spanyol, a szardíniai, a francia udvarok valamennyien áhítozván az osztrák birtokokra, követeléssel léptek fel az ifjú királynéval szemben s fegyverrel támadták meg örökösödési jogait. A megszorult királyné 1741 május 14-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, hogy azon magát megkoronáztassa, s a kitörő háborúra szükséges hadi segílyt az ország részéről megszavaztassa. Az országgyűlés azonban igen heves vitákkal nyílt meg, melyek a mult sérelmeinek orvoslása körül forogtak s az országnak az uralkodó által ujabbán megsértett állami önállását iparkodtak helyreállítani. E végből a rendek tábláján egy oly javaslat készült, mely szerint, — hogy az osztrák minisztereknek befolyása a magyar ügyekre megszüntessék — egy állandóan a király személye mellett levő és kizárólag magyarokból álló miniszterium állíttassék fel, mely a magyar ügyekben kizárólag, a király összes birtokait illetőkben pedig a német miniszterekkel egyenlő hatáskörrel birjon.

A királynő június 25-én ünnepélyesen megkoronáztatott, a mi után a sérelmek ismét tárgyalás alá vétettek. E tanácskozásokban már a hadsereg kérdése is felvetett s a rendek azt kívánták, hogy a magyar katonaság ellátása és vezérlete magyar főhadi tanácsosokra bizassék, a magyar ezredek béke idején a hazában hagyassanak és a magyar várak ezek őrizetére bizassanak, végre, hogy a magyar főhadi tanács közvetlenül a királylyal érintkezzék.

Kivánták azt is, hogy a fejedelem titkos tanácsába magyarok is felvétessenek.

A királynő azonban e kívánatokat, úgy a mint azok előadattak, teljesíteni nem vala hajlandó. De míg a viták leghevesebben folytak, a királynő külső ügyei válságos helyzetbe jutottak. Ő tehát néhány magyar főúr tanácsára hallgatván, szept. 11-én a rendeknek személyesen adta elő szorult helyzetét, kik megindulva a királyné könnyein, feledték a közjogi sérelmeket s felkiáltának: «Vitam et sangvinem». Megajánlották a hadi segílyt és nehogy úgy tűnjék fel, mintha a királyné szorult helyzetét fel akarnák használni, az okt. 7-én leérkezett és a nemzeti kívánatoknak némileg megfelelő királyi választ elfogadták.

E királyi válasz alapján alkotott törvények, ámbár a III. Károly alatt alkotottaknál több befolyást látszanak biztosítani arra, hogy az ország ügyei ne csak jogilag, hanem tényleg is egy független állam kívánalmának megfelelően intéztessenek, mindazonáltal nem érték el a kívánt eredményt.

Az ország állami függetlenségének kifejezésére és biztosítására alkotott törvéncikkek, mint azt később látni fogjuk, nem hogy megakadályozták volna az idegen miniszterek befolyását a magyar ügyekre, sőt inkább azt csak elősegítették.

1741-ben azonban még sejtelve sem volt a nemzetnek arról, hogy az ezen országgyűlésen alkotott törvények nem hogy az ország önállóságát fogják emelni, hanem ezeknek tökéletlen volta és még tökéletlenebb végrehajtása következtében az ország önállóságát és függetlenségét még nagyobb veszély fenyegette, mint a sérelmek fénykorában I. Leopold alatt.

De lássuk ezen országgyűlés alkotásait.

Az 1741: 11. t. cikk kimondja: hogy «Ő felsége a magyar ügyeket és dolgokat mind belől, mind kívül az országon magyarok által végezteti s fogja végeztetni. Sőt felséges udvarában azokban, melyek a neki engedett legfőbb hatalomtól függnék, legmagasabb tanácsában s királyi működésében magyar hű tanácsosok munkájával és tanácsával fog élni.»

«Ha pedig felettébb fontos ügyek elintézése kívánta.

tik, az ország primását s a nádort és az ország főrendüi közül másokat feiséges személyéhez hivatja, s ekképen az ügyeket közli velök.»

A 4-ik §-ban pedig rendeli, hogy az államministerium-hoz magyar nemzetbelit is alkalmazand.

A 4-ik §. intézkedése azt czélozza, hogy az udvar ministerei között magyar is ülvén, a király magyar befolyás alá kerüljön. De az ellenkező éretett el, a mennyiben a magyar főhivatalok jutottak az államministerium befolyása alá, s ámbár a magyar kormányzések jogilag függetlenek voltak, még is tényleg az idegen kormány befolyása alá kerültek.

Az 1741. évi országgyűlés több czikke siet megerősíteni az 1715-ik évi törvényeket, melyek az ország függetlenségét fejezik ki.

A 12-ik t. cikk a tárnoki méltóságot és hatóságot állítja helyre; a 13-ik t. cikk a magyar királyi udvari kancellária függetlenségét és legfőbb törvényhatóságát ismét és határozottabb alakban juttatja kifejezésre.

Ezekhez hasonló a 14-ik t. cikk, mely kimondja és határozottan kifejezi, hogy a magyar kamara az udvari kamarától független legyen, az előtte tárgyalandó dolgokban feliratait közvetlenül Ő felségéhez tegye és az azok feletti királyi leiratokat a királyi udvartól nyerje. És minden a királyi kincstárt illető ügyek, következőleg a só és bánya ügyek a magyar királyi kamarának vettessenek alá.

A *pragmatica sanctio* a külerőszak ellen is megállapítandó egységről beszél, de nem azt fejezi ki, hogy a hadsereg közös, sem azt, hogy Ausztria háboruja szükségkép Magyarországa is. Mert ez csupán a védelem és nem a támadás közösségéről szól. Ezt kifejezik ki a hadügyre vonatkozó törvények, melyek közül az első, már 1715-ben hozatott (8. t. cz.). Ezt megújítják az 1741. 22-ik és a 68-ik t. cikkek.

Az 1715-ik 8-ik t. cikk így szól: «Minthogy a nemesek s mindazok, kik Magyarországon törvény által ezen nevezet alatt értetnek, bármi tisztségü, méltóságu és állapotu személyek legyenek, az ország védelmére katonás-

kodni s annál fogva személyesen felkelni, illetőleg csapataikat elszállítani, kivezetni tartoznak.

1. §. Valahányszor Ő cs. kir. felsége szükségesnek ítelné, az eddig ez iránt alkotott törvényekkel megegyezőleg, azt mostantól jövődre is kívánhatja s követelheti.

2. §. Mivel pedig csupán az által az ország elegendőleg meg nem védelmeztetnék, s annál fogva *mind benszülöttekből, mind külföldiekből álló, s rendezettebb katonaság lenne minden esetre tartandó, melyet zsold nélkül fentartani, azt pedig adó nélkül megszerezni nem lehetne, kétségtelenné válik, hogy a segély és szükséges adózás tárgya országgyűlésileg, hová tartozónak különben is elismertetik, a rendekkel elhatározandó lesz.*»

A nemesi felkelés tehát egyedül az ország védelmére rendelhető el, mint eddig. Az állandó császári királyi sereg pedig csak annyiban függ az országtól, hogy az annak tartására kívánt hadi adó és ujoneczok megszavazása az országgyűlés joga, de alkalmazásáról említés nincs téve, a miből következik, hogy Ausztria támadó háborúira is alkalmazható.

Továbbá 3. §-a: «Ha pedig véletlen ellenséges beütés esete rendkívülieg merülne fel, vagy különös előre nem látott égő háboru miatt az ügynek sürgetőleg kívánt módja, rendes formája nem volna megtartható, a karok és rendek az ily esetekre nemcsak tanácsosnak, hanem szükségesnek is tarták megalapítani; hogy a nádor, az ország primása, úgy szinte a főpapok, zászlós urak, a kir. ítélő tábla, a megyék és szab. kir. vársok, a mennyiben és mennyel nagyobb számban lehetséges, az országon belől és nem kívül egybehivassanak.

«4. §. Kik megértve az ily véletlen szükség esetét és azt az ország hasznára és szükségére elegendőnek látván és találván, ezen adózás kérdésében, — de az ország más dolgaiban nem, — tanácskozhassanak és határozhassanak.»

Az 1741: 22. t. czikk a hadi adónak rendkívüli módon való megszavazását azonban csak azon esetre szorítja, ha a beütés veszélye magát az országot fenyegeti, mondván: «Hogy semmi más esetben nincs helye a mondott törvény-

ezikben (1715 : 8.) kijelölt országegybehívásának, csak is *ha az ellenségnek véletlen Magyarországra berontása, vagy éppen az országot érdeklő égő háboru akadályozná az ország közgyűlésén való megjelenést.*» —

Az 1741 : 42. t. cikk pedig azon visszaélést akarja megszüntetni, hogy a magyar hadi adó pénztára idegenek által kezeltetik és kilátásba helyezi, hogy az adópénztár az országra fog bízni és magyarok által fog kezeltetni. De a mostani háborus idöket gyökeres reformokra alkalmasoknak nem találván, kívánja hogy addig is hadbiztonságra és pénztárnokságra magyarok is alkalmaztassanak, kik által a fenállítandó s beszedendő gyalog katonaságnak, mint a magyar adózási alaptól fizetendőnek, illetményei fedeztessenek.

A 63. t. cikk, mely a királyné személyes megjelenése és könnyei látása által okozott lelkesedésnek eredménye, elrendeli az általános felkelést. Elrendeli, hogy 12,622 gyalogos katona állíttassék a kapuk szerint kivetve. Ezen általános felkelés elrendelésével azonban kimondja, «hogy abból a jövőre semmi következés ne vonassék.»

Elrendeli a nemesség felkelését, a birtokosoknak kötelességévé teszi, hogy minden kapu után egy lovast szereljenek fel, s azokat az országon belöl élélmezzék, az ország határain kívül Ő felsége által élélmeztetvén.

A törvény meglehetősen részletesen intézkedik a felkelő sereg szervezésének módjáról is, sőt annak négy vezérét is kinevezi.

Ezen törvényezikk tehát nem csupán a nemesi felkelést rendeli el, hanem egy hadsereget is állít fel, mely hivatva volt egy önálló magyar hadsereget képezni és a már fenálló állandó hadsereg magyar részét magába olvasztani. De őseink vagy elfeledték vagy nem mertek a háborus időben arra is gondolni, hogy e hadsereg külső szervezetében a nemzeti iránynak bátrabban adassék kifejezés, mint azon hadseregben, mely az 1715. 8. t. cikk alapján birta létjogát. És így az új hadsereg olvadt a régibe és nem megfordítva. Az országnak pedig nem érvényesült felette a hadi adón és az ujonczok megszavazásán kívül semmi

joga. Így vált a hadügy lassankint az uralkodó hatalmi eszközévé.

A magyar hadak az osztrák örökösödési háboruban fényes fegyvertényeket vittek véghez és a királynő trónját és birtokainak legnagyobb részét megmentették. Mária Terézia ezért az urak iránti háláját tanusítandó, a magyar főurakat udvari kegyekkel halmozta el s hogy a közép nemességet is megnyerje, 1760-ban a nemes ifjakkból álló testőrséget alapította. De mindazon jótéteményei, melyeket a nemzetre halmozott, a magyar alkotmánynak nem csekély kárára voltak, mert a nemzet mindinkább elnémetesedett és bár az 1751. évi országgyűlésen már magyar szót is hallani a rendek tábláján, a nemzet többé nem küzdött azért, hogy alkotmányát újabb törvényekkel biztosítsa s hogy a magyar pénzen, s magyar vér árán fentartott hadseregre jogait kiterjeszteni iparkodjék. A 1751. évi ingerült országgyűlés közjogi törvényeket már nem alkotott. Leginkább az adó megajánlása körül forogtak a viták, melyeknek heves volta arra birta a királynőt, hogy 13 évig nem hívott egybe országgyűlést, hanem önhatalmilag intézkedett.

A kormányzések az udvari hatalomtól, a királynő minisztereinek tanácsától mindinkább befolyásoltattak s a királynőnek nem erőszakkal, de kedvezésekkel elérni szándékolt absolutistikus czélzataiban vak eszközökké törpülének. A királynő reDELETEivel a hadügyben, pénzügyben és közgazdasági ügyekben — a magyar állami függetlenség negálásával — Magyarország kormányzati rendszerét lassanként oly formába öntötte, mely azt az örökös tartományokhoz nagyon közel hozta.

A magyar királyi hadsereg a bécsi haditanács alá helyeztetett, idegen tábornokok abban német vezény szavakat, német szolgálati nyelvet honosítottak meg, s a nemzet kéjes mámorában elmerülve mindezt tétlenül nézte, s ha akadtak is egyes tiltakozó, vagy kérelmező hangok, azok mihamar lekenyereztetvén elnémulának. A határőrvidék megnagyobbíttatott és katonasága szaporíttatott, területe pedig generalátusokra osztatván, még polgári vonatko-

zásu ügyekben is a bécsi főhadi tanács katonai hatósága alá helyeztetett. A hadseregben ekként alig maradt egyéb magyar, mint a gyalogos katona szűk nadrágja s a huszár zsinóros dolmánya s öltözete.

Hasonló sorsban részesültek a pénzügyek is. A magyar királyi kamara az által, hogy a bécsi udvari kamarához magyarok is neveztettek, lassanként elveszté legfőbb hatósági tekintélyét, az 1715. évi 18. és az 1741. évi 14. t. czikkek ellenére a bécsi udvari kamarának fenhatósága alá került, különösen a só és bányaugyekre nézve, holott az 1741: 14. t. cikk ezeknek a magyar királyi udvari kamara alá tartozását különösen kiemeli.

Ugyszinte a vám- és bankügyek összpontosítottak és 1762-ben a ministeri bankválasztmány hatósága alá kerültek.

A közgazdasági ügyek pedig az udvari kereskedelmi tanács hatósága körébe vonattak és így a tényleges állapot és jogállapot között, nem ugyan erőszak útján, de önkényüleg ismét éles disharmónia keletkezett.

A külügyeket ugy Magyarországra, mint az örökös tartományokra nézve, a magyar főhivatalok befolyása nélkül, kizárólag Kaunizt minister intézte. Sőt az 1715. évi 8. t. cikk, valamint az ezt magyarázó 1741. évi 22. t. cikk világos rendelkezései ellenére a hadi segélyek sem közországgyűlésen, hanem egyenesen a megyék által szavaztattak meg.

A 7 éves háboru befejezése után 1764-ben Pozsonyba hirdetett országgyűlés már nem is foglalkozott alkotmányjogi kérdésekkel és ámbár heves viták folytak az adó megajánlása körül s a királynő neheztelve távozott az országból, a magyar országgyűlés már nem vala képes még csak oly magaslatra sem emelkedni, mint az 1741. évi és azt megelőzők.

És így az összpontosítási törekvéseket mihamar siker keronázta s a Magyarország állami önállását kifejező törvények már csak írott malasztta váltak, mert hazánk kormányát tényleg a bécsi államministerium és nem a törvényben felállított és függetlennek nyilvánított magyar kormányshékek képezték.

Mária Terézia mindezen eredményeket nem erőszakkal, hanem simán, mondhatni észrevétlenül, a nemzetnek s nemességünk hiúságának hizelegve, a főnemességet udvari kegyekkel elhalmozva, vitte keresztül.

A magasabb országos hivatalokban lévők, a főnemesség és a vagyonosabb köznemesség az udvar fényes légkörébe vonattak, a mi őket az ország függetlensége iránt mindinkább érzéketlenné és az udvar kegyeire egyre áhitozóbbakká tette, s hogy kívánságaikat könnyebben elérhessék s kielégíthessék, az udvarra nálok befolyásosabb idegen ministerek kegyét keresték s mihamar azok befolyása alá kerültek. Mária Terézia dédelgető politikája tehát nem maradhatott hatás nélkül az ország előkelőbb nemességére, melyben a nemzet értelmi ereje feküdt. Az udvar bódító légköre, a nemzeti fejlődés nem csekély kárára, főbbjeink és vagyonosabb értelmiségünk fejeit teljesen elmaszlagosította.

Azon kéjes álomból, melybe a nemzetet a nagy királyné által nyújtott és bőven élvezett mákonyital merítette, csakis II. József erőszakos és az ország jogait lábbal tapodó politikája volt képes felébreszteni.

De valamint a mákonyital szép álmokat okoz, azonban a mellett megrontja az emberi test idegrendszerét, úgy Mária Terézia kedveskedő, dédelgető, de nemzetietlen politikája is kellemes illuziókban ringatá a nemzetet, de e mellett főbbjeink hazafias erényeit is megrongálta és a II. József által álmából felriasztott nemzet tapasztalhatta, mennyire meg van rongálva idegzete, mennyire idegen befolyás alá kerültek főnemessége és országos főhivatalai.

A királynő uralkodásának utolsó évében egy nevezetes esemény járult a király birtokainak kiterjesztéséhez. Ez volt Lengyelország első felosztása, mely 1773-ban ment végbe s melyben Mária Terézia a mai Galiciát a magyar korona jogán nyerte. De Galicia nem csatoltatott az országhoz, hanem az örökös tartományok sorában hagyatott, daczára a magyar országgyűlések többszöri sürgetéseinek. Majd a következő évben az egykor Erdélyhez tar-

tozott Bukovina is megszállatott s ez is az örökös tartományokhoz csatoltatott.

A még III. Károly uralkodása alatt visszakerült temesi bánság azonban 1778-ban az országba visszakebeleztetett.

13. §. A nemzeti visszahatás II. József önkényi uralkodása ellenében.

Mária Terézia 1780. november 29-én elhalálozott. Utóda a lángelméjü II. József lőn, ki czélul tűzte ki maga elé, hogy a kormánya alatt álló országokat, ide értve hazánkat is, egy hatalmas, a szellemi és anyagi élet magas fokára emelkedett egységes birodalomná tegye.

II. József császár nem tartozott azok közé, kik lelki ismeretükkel megegyezhetőnek tartották: hitet tenni le egy ország alkotmányára, de a mellett azt hitők megszegésével minduntalan meg is sérteni. Egyenes jelleme és nemes lelke irtózott az efféle színjátéktól. Ő tehát tudva azt, hogy egybeolvasztási törekvéseiben semmi által sem gátoltatik annyira, mint Magyarország alkotmánya által, elhatározta, hogy magát meg nem koronáztatja, királyi hitlevelet nem ad ki, s a magyar törvények megtartására esküt nem tesz.

Ő azon téves hitben vala, hogy a magyar alkotmány semmibe vételével sikerülend központosítási terveit mihamar keresztülvinni.

Nem feladatom e helyütt fejtegetni a kérdést: vajjon II. József szaporította-e a magyar királyok számát, itt csak nézetemnek adok kifejezést, a miben több közjogásunk, köztük Korbuly és államférfiaink legnagyobbika, gróf Széchenyi István («Ein Blick auf dem anonymen Rückblick» címü művében) hasonló véleményt nyilvánítanak: hogy ő a pragmática sanctióban az örökösödés megszabott feltételeinek eleget nem tett és így magyar királynak nem tekinthető.

Mindjárt kormánya elején hozzálatott egyesítést célzó reformtervei véghezviteléhez. A magyar alkotmány és állami

önállás teljes semmibevételével rendeletek útján kezdé meg azoknak megvalósítását.

Legelső intézkedései között foglalt helyet az erdélyi és magyar kancelláriák egyesítése, azután a magyar kormány székek újabb szervezése. Ezek után a magyar sztr. koronát Bécsbe szállíttatta, majd egész birodalmában élő nyelvet akarván a hivatalos ügykezelésbe behozni, a német nyelvet Magyarországon is hivatalos nyelvvé tette. Magyarország állami különállását teljesen negálva, azt birodalma egyik tartományának tekintette és nevezte.

Ezen intézkedései következtében a magyar nemzet is felébredt azon narkotikus álomból, melybe őt Mária Terézia dédelgető politikája merítette.

A megyék hevesen tiltakoztak ezen alkotmány sértések ellen, de sikertelenül. József állhatatos maradt és a mit szépszerével keresztül nem vihetett, azt fegyveres megszállással hajtotta végre. Önkényüleg osztá fel az országot kerületekre, önkényüleg vetett ki adót, állított katonát, önkényüleg hajta végre a népösszeírássra vonatkozó rendeletét.

De a nemzet is erélyesen állott ellent József alkotmányellenes összpontosító törekvéseinek, mi arra bírta őt, hogy érezvén egészségének hanyatlását, 1790. január 28-án kiadott rendeletében 1791-re országgyűlés összehívását ígérte és türelmi rendeletének kivételével, valamennyit visszavonta és a szent koronát is visszaküldé az országba. A koronázás és országgyűlés iránt tett ígéretét azonban már be nem válthatta, mert 1790. február 20-án megszűnt élni.

Utóda II. Lipót, az elhunyt császár testvéröccse lett. A nemzet, mely József önkényű uralkodása következtében állami önállóságát sértve és veszélyeztetve látta, forrágásban vala, midőn II. Lipót trónra lépett és nem hiányoztak megyék, melyek a szabad királyválasztás gyakorlatbavételével fenyegetöztek, ha az ország törvényei megszegetnének.

Azon izgatott hangulatnak, mely széles e hazában uralkodott, eredménye lett az 1790/91-ik évi országgyűlési tanácskozások heves volta s azon két alaptörvény, mely

Magyarország állami önállóságát fejtette ki s ismertette el a király által. (1791: 10, 1791: 12.)

Lipót 1790. jan. 6-ára Budára hívta össze az országgyűlést, de a heves viták miatt, melyek a rendek közt új hitlevél kiadása, a magyar ezredeknek magyar lábra állítása, a magyar nyelv törvényes használata s más kérdések fölött folytak, a koronázás csak 1790. november 15-én mehetett végbe.

De lássuk ezen országgyűlés nevezetesebb alkotásait.

Ezen gyűlésen választatott először nádorrá ausztriai főherceg a király negyedszülött fiának Sándor Lipót főhercegnek személyében. És noha a választást törvénybe iktató 1791: 5. t.-cikk kimondja, hogy ebből a jövőre semmi következtetés ne vonassék, azontul mindig a Sándor Lipótól származó elsőszülött választatott nádorrá. Így 1796-ban Sándor fia József főherceg, így 1848-ban József fia István főherceg. Az 1791: 5. t.-cikk kötelezi a nádort, hogy az ország közepében, a kormány székek székhelyén lakjék.

Az, hogy a nádor ezentul osztrák főherceg vala, nevezetes tényező volt az ország állami függetlenségének tényleges megvalósítására. Ezáltal ugyanis Magyarország hatalmas és nagy befolyású közbenjáróra tett szert az udvarnál, másrésről pedig az ausztriai háznak egy megmagyarosodott, mondhatjuk magyar ága keletkezett. Az udvar Magyarország közjogi helyzetével jobban megbarátkozott és egyéb viszonyaival is megismerkedett. A nádori széles hatáskörhöz a királyi helytartó hatásköre is járult, a mi a főherceg nádorra teljes bizalommal ruháztatván az uralkodó által, semmi tekintetben csorbulásnak alávetve nem vala és így az folytonos szélesbedésben találta fejlődésének irányát. A nádori méltóság ekként jogilag szabadválasztás útján betöltendő, de tényleg örökös *alkirályi* jelleget vett fel, a mi Magyarországnak az örökös tartományoktól független fejlődését és a tényleges s jogi állapot közötti disharmónia kevesbedését vonta maga után.

A nádori méltóság ilyenén alakulása kifejezést talál az 1848-ik évi törvényhozásban is, és a független állami önállóság tényleges megvalósítását elősegítette, noha a jogi

elv és különösen a personalunio azáltal némi változást szenvedett. És ha a fejlődésnek ezen iránya továbbra is fennmarad, az ország nemzeti fejlődésére talán igen előnyös, de a királyi hatalom tényleges érvényesülését mindinkább háttérbe szorító eredményeket hozott volna létre.

Az 1790/91-ik évi 10. t.-cikk nem csupán az ország állami függetlenségének attribútumait foglalja magában, hanem Magyarország eddigi állami különállását határozottan ki is fejezi: «Ő Felsége kegyelmesen megismerni méltóztatott, hogy jóllehet a felséges ausztriai háznak nőg-beli örökösödése Magyarországbán és csatolt részeiben — az 1723: 1. és 2. t.-cikkekben — megállapított és hogy mint más országaiban és örökös tartományaiban, melyek Németországban s azon kívül fekszenek, a megállapított örökösödési rend szerint elválhatlanul ugyanazon birtokló fejedelmet illeti, mindaználta Magyarország csatolt részeivel szabad ország és az egész kormányzási formát (ide értve minden kormányzékait) független, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem saját önállással és alkotmányával bíró, annál fogva törvényesen koronázott örökös királya által, ekkép Ő felsége és az utána következő magyarországi királyok által saját *törvényei és szokásai szerint*, nem pedig más tartományok módjára *igazgatandó és kormányzandó*, azt rendelve az 1741: 8. és 11. t.-cikkek».

Ezzel ki van mondva, hogy Magyarország és az örökös tartományok között egyedül az uralkodó szükségszerinti közössége a jogi kapcsolat, azaz a két állam között fennálló viszony a tiszta personalunio és semmi más.

És mégis mindez csak írott malaszt maradt, mert a kormányzések úgy mint eddig, ezután is a bécsi ministerium befolyása alatt maradtak, elannyira, hogy Magyarország — a törvények biztosításai daczára is — a bécsi ministerium által kormányoztatott.

Az 1791. évi 12. t.-cikk pedig kimondja: hogy Magyarországon a törvényhozás, eltörlés és magyarázat joga, a törvényesen koronázott fejedelem és a törvényesen egybehívott országgyűlés közös joga, és országgyűlésen

kivül nem gyakorolható; hogy az ország ugynevezett pátensek által nem kormányozható; hogy a törvényes bíróságok formája királyi hatalommal meg nem változtatható, a törvényes bíróságok ítéleteinek végrehajtása meg nem akadályozható s a végrehajtó hatalom Magyarországon az örökös tartományoktól független.

Ezt megerősíti az 1791. évi 14. t.-cikk, mondván: hogy a királyi helytartótanács közigazgatási dolgokban a legfőbb kormányzók és a törvénytelen parancsokkal szemben kötelességévé tétetik, hogy azokra észrevételeit a királynál megtegye.

Ezen alkotmányjogi és az ország függetlenségét biztosító törvények mellett a nemzeti érzület emelésére és a nemzeti állam megalkotására törő irányzat is mutatkozik a 16. t.-cikkben, mely idegen nyelvnek hatósági behozatalát tilalmazza és a hazai nyelv terjesztésére és természeti jogainak helyreállítására tesz intézkedéseket.

De míg ezen törvények kimondják a tiszta personaluniót, addig az 1791: 17. t.-cikk abba közös ügyet kever, de azon közös ügy mikénti elintézését, annak módját nem írja eléggé körül s azt nyílt kérdésnek hagyja. E t.-cikk részben ismétli az 1741: 11. t.-cikket, részben világosabban akar intézkedni: (O felsége) «mind az államminiszeriumhoz magyarokat alkalmazand, mind pedig oly rendelkezéseket teend, hogy a kik a magyar nemzetből különben szükséges adományokkal és tehetségekkel felruházvák és a követség elvállalására hajlandók volnának, azoknak az állam belső kancelláriájában leendő bővebb kiképzésére mindenben kívánt bővebb alkalom nyújtassék».

Mondja továbbá: hogy «a magyar mind belső, mind külső ügyek, amazok magyarok által, ezek pedig magyarok befolyásával tárgyalassanak és így közvetlenül Ő felsége elhatározása alá terjesztessenek.

A 18. t.-cikk a magyar kormányzókat kötelezi, hogy az ország törvényére esküt tegyenek.

A 19. t.-cikk kimondja, hogy a pénzbeli, természetbeli, vagy ujonezbeli segélyek megadása az országgyűlés joga, hogy a hadi adó országgyűlésről-országgyűlésre és csakis országgyűlésen határozható meg.

Mindezen törvények tehát világosan kimondják, hogy Magyarország souverain állam, hogy a magyar országgyűlés független törvényhozó testület, hogy az országra terheket csakis az országgyűlés rakhat és hogy a belügyek teljesen önállóan intézendők. De a 17. t.-cikk oly intézménybe vagy testületbe akar befolyást szerezní a nemzetnek, mely a magyar közjogban eddig ismeretlen és csak egy helyütt van fölemlítve (1741: 11. t.-cikk), de nem a magyar törvényhozás által van felállítva. Ez az ugynevezett államministerium. E törvény tehát elismer oly organumot, melyet egy törvényünk sem szervez, elismer egy közös ügyet, de nem mondja meg, hogy abban a magyar érdek miképen érvényesüljön, csak azt kívánja, hogy érvényesíttessék.

Az első elismert közös ügy tehát a *pragmatica sanctio*ban elismert közös védelem ügyén kívül a külügy.

Arról sem szól egy törvényünk sem, hogy a hadügyi kormányzat a magyar ezredekben magyar legyen, ugyszintén, hogy a pénzügyek miképen intéztessenek.

Ezen kérdések tehát most is rendezetlenül hagyattak és a hadügyre vonatkozólag vajmi kevés intézkedés tétetett. Pedig, ha Magyarország szabad és független ország, akkor azon hatalmi eszközzel is birnia kell, mely szabadságának és függetlenségének anyagi súlyt ad.

A hadügy rendezése tehát nyílt kérdés marad, de már kezd vele a törvényhozás is foglalkozni. Az 1791. évi 66. t.-cikk, mely szól «a rendbeszedendő és tervben lévő dolgokról», a katonai szabályzatot és a magyar tisztképző akadémiát is fölemlíti.

A pénzügyre nézve, mint azt előbb előadtam, több törvényünk van, mely annak függetlenítését kimondja. Így az 1715: 18, 1741: 14., 42. t.-cikk. De mióta a magyar királyi udvari kamara a bécsi cs. udvari kamara befolyása alá került s a főhadí biztosság sem szerveztetett önállóan, nem csupán a hadakra vonatkozó pénzek fölötti rendelkezés jutott idegen kézre, hanem az ország egyéb pénzügyei is, különösen a só- és bányauügyek a bécsi kormány befolyása alá kerültek.

14. §. *Ferencz uralkodásának eredményei.*

II. Lipótnak 1792. márcz. 1-én bekövetkezett halála után, fia Ferencz következett a trónra, ki június 3-ára Budára országgyűlést hívott egybe s június 10-én megkoronáztatott.

Ezen országgyűlés leginkább a hadi segélyek megszavazásával foglalkozott és a háborus viszonyok között nem bolygatta a hadseregnek akkor fennálló intézményeit és idegen szervezetét.

De nehogy a hadsereg magyar ezredeiben az idegen szellem mindinkább tért foglaljon, a mint az Mária Terézia óta és különösen II. József kormánya alatt történt, a hadseregben, a magyar szellemnek helyreállítására s a magyar befolyás növelésére ugy ezen, mint az azután következő 1802, 1805, 1807, 1808 és 1830-ik évi országgyűléseken törvényes intézkedések is tétettek.

Igy az 1792. évi 8. t.-cikk azt mondja, «hogy a hadi biztosságokra, hadi kancelláriába, hadi parancsnokságokra és az azoktól függő kisebb hivatalokra is tekintet legyen, azt ő királyi felsége kegyelmesen eszközölni.»

Az 1792. évi 9. t.-cikk így szól: «A karoknak és rendeknek az iránt tett alázatos előterjesztésükre, hogy a magyar ezrekhez és határőrségekhez — fő és nagyobb tisztségekre is és ezredtulajdonosoknak való alkalmazásra — a született magyarokra különös tekintet legyen és hogy a magyar ifjuság a katonai akadémiákban a katonai szolgálatra előkészítették; Ő felsége a karoknak és rendeknek ezen kívánságát igazságosnak ismervén, egyszersmind kegyelmesen elrendelni méltóztatott, hogy ámbár a német ezrekben viszont, fő és nagyobb tisztségekben tetteleg magyarok is lennének, mindazonáltal Ő felsége a magyar tiszteknek, mind a magyar, mind a német ezrekben jelenleg létező száma iránt kívánt értesítést nyervén, annakutána azon módot követendi, hogy az egyenlő arány megtartatván, a további panaszra szolgáló ok megszüntessék és annál fogva a született magyarok azon bizonyos remény-

ben, hogy érdemek szerint magasabb fokra fognak emeltetni, katonákká legyenek, hanem az iránt is kegyelmesen intézkedni fog, hogy a magyar katonatisztek fiainak katonai szolgálatokra való kiképzésére, a mennyire lehet, alkalom nyújtassék.»

Az 1802. évi 1. t.-cikk *a magyar hadsereg létszámát 12 gyalog és 10 lovasezredben*, összesen 64 ezer főben állapítja meg, ide nem értve a határőröket. Kimondja, hogy a katonaság ügye, mind számra, mind annak kiegészítési módjára, az országgyűléshez tartozik. Tehát nem csak a hadsereg kiállítására, kiegészítésére, stb. hanem annak szervezetére is kiterjeszti intézkedéseit.

Az 1802. 4. t.-cikk egy magyar katonai akadémia felállításának szükségét fejezi ki s addig is elrendeli, hogy a néhány magányos áldozatkészségéből tett alapítványokon, a bécsi akademiában néhány magyar ifjú katonai kiképeztetést nyerjen. Ezen katonai akadémia felállítását (Ludoviceum) az 1808. évi 7. t.-cikk el is rendelte, de annak megvalósítása ellen a bécsi kormány annyi akadályt gördített, hogy az csak az Ausztriával kötött kiegyezés után, a honvédség szervezésével állítatott fel, de akkor is nem az eredeti célra, hanem a magyar kir. honvédség számára.

A hadügyre nézve tehát mindig többet és többet von a törvény a törvényhozás körébe. Ezek azonban az országgyűlésnek nem új jogai, hanem a hadseregire vonatkozó elhanyagolt jogok érvényesítése. Az 1830. 7. t.-cikk a hadi szolgálat idejét is meghatározza, rendelve, hogy a katonák 10 évi szolgálat után haza bocsáttassanak.

Ezekből láthatjuk, hogy törvényeink szerint a hadsereg kiállítására, eltartására vonatkozó intézkedések, tehát azok, melyek a tulajdonképeni hadügyre vonatkoznak, a magyar országgyűlés és a magyar kormányzat hatáskörébe tartoznak és így Magyarországot önállóan illető jogosítványnak jelentetnek ki.

Viszont a mi a véderő belső ügyét, u. m. annak a létszám megállapításán kívüli belső szervezetét, nyelvét és vezényletét illeti, azokra nézve hallgatnak és nem arra

törekcszenek, hogy ezek is az ország befolyása alá kerülve, a hadsereg magyar fele magyar intézménynyé tétessék, hanem csupán befolyást akarnak magyarok alkalmazása által a nemzetnek szerezni a hadseregben is.

A védelem ügyét azonban mindezek sehol sem érintik és lehetővé teszik, hogy az nemcsak közösen, illetőleg a bécsi hatóság útján kezeltessék, hanem hogy az azon állapotban maradjon, a hová az Mária Terézia és különösen II. József kényuralmi kormánya alatt fejlődött. Mert nem kíván a törvény egyebet, mint hogy a magyar ezredekben magyar tisztek alkalmaztassanak és hogy a főtisztségekre és parancsnokságokra is neveztessenek ki magyarok.

A nemesi felkelést azonban ezen törvények határozottan magyar nemzeti hadseregnek tekintik és abban a nemzeti nyelvet és nemzeti intézményeket emelik érvényre.

Az 1805. évi 1. t.-czikk szerint, mely az általános felkelést rendeli el, a felkelő sereg vezére a nádor, parancsnokai a négy kerületi vezér. Az 1808: 3. t.-czikk 13. §-a pedig elrendeli, hogy a nemesi felkelő seregnél az oktatási és vezényleti nyelv a magyar legyen.

Ebből ugy látszik, hogy a hadügy és a védelem ügyének rendezése a magyar alkotmány szelleme szerint, kizárólag az országot illette és a király alkotmányos joga a hadsereg vezérletén, parancsnokságán és legbelső szervezétének meghatározásán túl nem terjedt és hogy az állandó hadsereg magyar ezredeinek idegenszerű, nemzetietlen szervezete nem jogi, csupán tényleges állapot, melyet azonban a háborus viszonyok között a rendek bolygatni nem tartottak tanácsosnak.

De a bécsi miniszteriumnak a magyar ügyekre való befolyása, törvényeink ellenére, II. József önkényes uralma óta nemcsak a hadügyre, hanem a magyar kormánysszékekre és az ezek körébe tartozó belügyekre is annyira növekedett, hogy immár minden az egész országot érdeklő rendeletek ezen miniszteriumnak kezdeményezésére adattak ki kormánysszékeink által.

Akár ültek légyen ezen miniszteriumban magyarok, akár nem, akár gyakoroltak reá magyarok befolyást, akár

nem, ősünk nagy hibát követtek el azzal, hogy azon teljesen idegen és magyar törvények által semmiképen sem szabályozott testületet, államminiszterium nevezete alatt, az 1741: 11. t.-cikk és az 1791: 17. t.-cikkben felemlitik és oda magyaroknak is kineveztetését kívánják.

Mert az által nem azt érték el, hogy Magyarország nyert volna befolyást a birodalom ügyeire, hanem azt, hogy a birodalmi kormánynak az ország ügyeibe való avatkozását mintegy legitímálták.

A bécsi miniszteriumnak a magyar ügyekre való befolyásolási képessége mihamar a nemzet általános tudatába átplántálódott oly annyira, hogy a magyar király kormánynak nem a kormányzókat, hanem a bécsi kormányt nevezték és tekintették.

E mellett a francia forradalom demokratikus eszméi a nemzet egy részénél is ellenszenvre találtak és ezek az országot azoknak metelyétől megvédelmezendő, hajlandók voltak a bécsi kormány védő szárnyai alá menekülni, ha másként nem lehet, a nemzeti eszmék feláldozásával.

Igy történt, hogy ámbár törvényeink között egy sincsen, mely a sajtó teljes szabadságát gátolta volna, a demokratikus eszmék terjesztésének meggátolására a bécsi kormány által hazánkban is alkalmazásba vett szigorú könyvvizsgálat, a demokratikus eszmék terjesztésétől való félelem következtében a nemzet kebelében alig talált ellenszenvre, s a censura törvénytelen volta csak keveseknek jutott eszébe, de ezen kevesek sem mertek az ellen felszólalni. A bécsi kormány hatalma tehát úgy ezzel, valamint a titkos rendőrség szervezésével, hazánkban egy új igazgatási ágra, a köz- vagy államrendészetre is kiterjedt, a nélkül, hogy az ellen erősebb tiltakozás lett volna a nemzet részéről tapasztalható.

Martinovics és társainak, a demokratikus titkos társulat tagjainak, kivégeztetése sem keltett a nemzet nagy részében éles visszatetszést, sőt mi több, a bátrabbakat is megfélemlítette.

Csak is a megyei autonomia mentette meg tehát az országot attól, hogy alkotmányát végképen el nem vesz-

tette. A végrehajtó hatalomnak ugyanis nem voltak más eszközei, más szervei az országban, mint a megyék és ezek tisztviselői. Minden felsőbb rendelet a végrehajtás foganatosítása végett ezekhez volt intézendő. Ha a megyei közgyűlés a felsőbb rendeletet az ország törvényeibe ütközőnek találta, annak végrehajtását a következő szavakkal: «cum honore seponi» (tisztelettel félretétetik) megtagadta. Ilyenkor a kényuralom kénytelen volt erőszakhoz nyulni, a mi állami önállásunkra nézve azon üdvös eredménnyel járt, hogy élénk visszahatást keltett a nemzetben.

De mielőtt a kényuralom további működését ecsetelném, visszatérek azon időkre, a midőn még az országgyűlések tartása nem szünetelt oly hosszú ideig, a míg a kényuralomnak Magyarországnak a birodalomba való beolvasztását célzó tervei az alkotmányosság álarca megevalának elrejtve.

15. §. Az osztrák császárság keletkezése.

Bonaparte Napoleon 1804. május 18-án a francziák császárává kiáltatott ki. Ezen időben a francia fegyverek fénye és dicsősége már beragyogta egész Európát és tetemesen megrongálta az eddigi államalakulati viszonyokat. Ferencz császár és király belátta, hogy ezentúl a német római császárság már csak meddő czim s a német birodalom csak geographiai fogalom leend. Hogy tehát saját valódi hatalmának megfelelőbb czimre tegyen szert, 1804. aug. 17-én kelt manifestumában az osztrák császári czimet vette fel.

Ezáltal megállapított az örökös osztrák császárság, mely magában foglalta az összes örökös tartományokat: a két Ausztriát, Salzburgot, Tirolt, Vorarlberget, Krainát, Karinthiát, Stiriát, az osztrák tengerpartot, Csehországot, Morvaországot, Sziléziát, Galiciát és Bukovinát, valamint a Napoleontól 1797-ben a campoformai békében — Belgium és Lombardiáért kárpótlás fejében kapott Dalmátiát.

A rendek az 1802-dik évi országgyűlésen sürgették

ugyan, hogy a magyar korona jogán birt és ujonnan a magyar király hatalma alá került Galiczia és Dalmácia az országhoz visszacsatoltassék, de fáradozásaik sikertelenek maradtak. Azok mai napig sem csatoltattak Magyarországhoz, hanem az osztrák császárság alkotó részei maradtak.

A fent hivatkozott manifestum világosan kimondja: «a magyar király koronázása azonban jövőben is, minden változás nélkül s az eddigi módon és formában meg fog tartatni.» Továbbá: megemlékezvén az ország alkotmányának koronázási hitlevelében kiadott biztosításáról, figyelmeztet arra, hogy a mit egész birodalma nagyobb fénye és méltóságára tenni határozott, («t. i. az osztrák császári czim felvételét) az Magyarország jogainak, törvényeinek és alkotmányának épségben tartásával történjék.

Mindazonáltal az osztrák császári czim felvétele, új helyzetnek lőn megteremtője. Ez által ugyanis az örökös tartományok külsőleg is egy állammá egyesültek, mely mellett a jog szerint Magyarország és kapcsolt részei együtt, a közös uralkodó személy második, és Erdélyország, mely hasonlóan külön törvényhozással, alkotmánynyal és kormányzékkel birt, harmadik állama vala.

Mivel azonban Erdélyt az uralkodó a magyar szent korona jogán birta és a törvényes egyesítés a két magyar állam között nemsokára bekövetkezendő vala, bátran mondhatjuk: hogy ezzel be van fejezve a több ízben előadott és négy évszázadon át vajudó tömörülési procezzus, melynek eredménye az osztrák császár és magyar király kezében összpontosult kettős birodalom vala, mely egy oly elipsishez hasonlítható, melynek középpontja a közös uralkodó, határvonala uralkodói hatalmának területi köre és egyik góczpontja az osztrák császársággal Bécs, másik góczpontja Magyarországgal Budapest.

Itt egy valóságos kettős monarchia alakult, melynek egyik állama abszolút császárság, másik állama alkotmányos királyság. Törvényeink szerint a két állam között egyedüli összekötő kapocs az uralkodó személye s ha van is közösen intézendő ügyei, azok jog szerint kizárólag

az uralkodó személyének közösségéből vagy is a *pragmatica sanctio* szelleméből folynak, de a magyar törvények szerint ezen közös ügyek (mint a védelemügye, a külügyek és az ezekre vonatkozó pénzügyek) intézésére semmi közös organum felállítva nincsen.

Ámde mindezen a magyar törvényekben kifejtett és kifejezett jogelvek a valóságban nem érvényesültek a maguk tisztaságában, a mennyiben a védelem ügye, a külügy és a legtöbb pénzügyek, végre az állami rendőrség, nem magyar, nem is közös, hanem kizárólag osztrák állami szervek által intéztetének.

A francziák és Napoleon támadása, mely 1807. november 12-én Bécsset is francia kézre juttatá, végenyészettel fenyegeté az ifjú osztrák császárságot. A nádor József főherczeg a király által teljhatalommal felruházva küldetett az országba, hogy tegyen a veszély ellen, a mit jónak lát. Ő az országot a francziák betörésétől megmentendő, jónak látta a magyar közjog alapjára állani, melyben a tiszta personalunió leli magyarázatát és gyökerét, és Gróf Pálty Lipót tábornoknak, Pozsony parancsnokának meghagyta, hogy ha a francia hadak az ország határához közelednének, Magyarországot a háboruban semlegesnek jelentse ki.

A francia előhad parancsnoka Davoust ezen kijelentést annál is inkább örömmel fogadta, mert a nemzetet az uralkodó háztól való elszakadásra birni Napoleon terveibe fel vala véve.

Ferencz 1806. aug. 4-én letette a római császári czimet. Ekkor az udvar tanácsosai azon tervvel foglalkozának, hogy Magyarország és az osztrák császárság egy egységes birodalomba olvasztassék és miután e birodalomban, úgy terjedelmére nézve, mint lakosainak számára nézve, a természetes súlypont Magyarország, a birodalom súlypontjává ez tétessék. E terv véghezvitele azonban a király akaratán hajótörést szenvedett és így soha meg sem valósult.

A háboru Franciaországgal 1809-ben ismét kitört és ekkor ért oly gyászos és nevetséges véget az utolsó magyar nemesi felkelés.

Napoleon 1809. május 15-én Schönbrunnban kelt kiált-

ványában felszólítá a nemzetet, hogy szakadjon el az ausztriai háztól. A kiáltvány azonban nem tett hatást és a nemzet hű maradt uralkodójához.

A francia háború 1809. okt. 14-én kötött bécsi békével véget ért. E béke — hasonlóan a karloviczi békéhez — az 1741. évi 11. t.-cikk ellenére, Magyarország tudtán kívül, magyar tanácsosok közbejötté és tudta nélkül kötött meg, a mi annál is inkább sérelmes vala Magyarországra, mivel az Fiume és Horvátország elvesztésével, a magyar korona területét is csonkította.

De nem ez vala az egyedüli sérelem az ország alkotmányán. Az ország pénzügyei felett a bécsi kormány most is önkényűleg rendelkezett s a pénzügyi sérelmeket az 1811. febr. 20-án kiadott és a papir értékét leszállító pá tens kiadása által csak nevelték.

Ennek következtében az 1811—12. évi országgyűlés leginkább a pénzügyek kérdésével foglalkozott. A heves viták a királyt mindinkább idegenkedővé tették a magyar alkotmánytól és arra indították, hogy 13 évig országgyűlést sem hívott egybe, hanem pénzben, ujczokban, országgyűlésen kívül kívánt segélyt az országtól.

Napoleonnak bukása után pedig a bécsi kormány rendszeresen látott hozzá hazánk alkotmányának megrontásához. A kényuralom intézkedései azonban, különösen a nyomasztó és minden szellemi haladást előlő cenzura, erőteljes nemzeti visszahatást szültek. Az országban heves ellenzék keletkezett; a megyék feliratai végre, valamint az azokban kifejezésre jutott és mindenütt elterjedt elégedetlenség, arra birták a királyt, hogy 1825. szept. 11-én Pozsonyba országgyűlést hirdessen. Ezen országgyűlésen, mely 1827-ig tartott s melyen gróf Széchenyi István is feltűnt, leginkább a nagy nemzeti átalakulás alapját képező reformtervek felett folytak a viták, de a kívánt és várt eredményt még nem hozták létre.

Mindazonáltal már akkor élénk szellemi mozgalom keletkezett, mely különösen a magyar nyelv művelésére és természeti jogainak helyreállítására, valamint az ország közgazdasági helyzetének emelésére irányult.

Az 1830. évi december 13-ára hirdetett országgyűlésen, melynek tartama alatt Ferencz király meghalt, a reform javaslatok tárgyalattak. Ezen országgyűlés egész 1836-ig tartott és nevezetes alkotásokat hozott létre a magyar nyelvnek állami nyelvvé tételére nézve. Az 1832/36-ik évi 3. t. czikk kimondja, hogy ezentul a törvények magyar szövege tekintessék eredetinek. Ennél tovább ment az 1840. évi országgyűlés, melynek 6. t. cikke a magyar nyelvet az országban belől mindenben hivatalos és államnyelvvé teszi.

A nemzeti nyelvnek természetes jogait azonban csak az 1844. évi 2-ik t.-czikk juttatja teljes érvényre, rendelvén: hogy ezentul a királyi leiratok az országgyűléshez magyarul adassanak ki, az országgyűlési tárgyalások kizárólag magyar nyelven folyjanak; kivétel csupán a kapcsolt részek követeinek engedtetvén, kik 6 évig a latin nyelvet használhatják.

Hogy a kényuralmi rendszer befolyása következtében, különösen a főrendek körében mennyire hanyatlott a közjogi formák iránti ép érzék, arra nézve szomorú bizonyosság azon vita, mely az iránt folyt az országgyűlésen, vajjon Ferdinánd a trónralépte alkalmából őt üdvözlő feliratban I. vagy V. Ferdinandnak czimeztessék-e? Hiszen ha a főrendek kívánata, hogy t. i. Ferdinánd, miután mint osztrák császár e néven első, a magyar országgyűlés által is I. Ferdinándnak czimeztessék, elfogadtatik; ezzel a magyar országgyűlés elismerte volna, hogy Magyarország nem önálló állam, csupán az osztrák császárság autonóm tartománya.

Ilyen továbbá az is, hogy a bécsi kormány, mintha Magyarországnak is törvényes kormánya lett volna, úgy az országgyűlésen, sajtóban, mint a közéletben egyszerűen kormánynak, a monarchia együtt egyszerűen közbirodalomnak, álladalomnak neveztetett. Ezeken csak gyökeres és hazánk alkotmányát egész új alapokra fektető törvények voltak képesek változtatni.

A törvényellenesen fennállott tényleges állapot megváltoztatása végett egész 1848-ig nem hozatott törvény. Csupán a hadsereg kérdése az, mely némileg a nemzet

javára rendeztetett az 1840-ik 2. t.-czikkben. E törvénynek 12. §-a ugyanis kimondja, hogy «a magyar sor- és vég-helyi ezredekben tisztek, következésképen tábornokok és stabalisok is született magyarok legyenek». — 13. §-a pedig rendeli, hogy «az állandó ujonczok egyedül magyar ezredekben szolgáljanak s őket nem magyar ezredekhez semmi szin alatt áttenni nem lehet».

16. §. A nemzeti újraébredés.

Igy állottak a viszonyok a negyvenes években. A nemzet felébredt azon álomból, melybe részint a szabadságháborúk, részint a török elleni harcok, részint az idegen érdekekért folyt háboruszkodásokban, részint a kényuralom ellen folytatott küzdelmekben kifáradva, a múlt század végeig merült. Valahára öntudatára ébredt s belátta, hogy a nemesi kiváltságok fentartása és biztosítása nem elégséges arra, hogy Magyarország állami önállását és ezred-éves alkotmányát meglehessen védelmezni. Belátta azt, hogy magasabb álláspontra kell helyezkednie s hogy szellemi s társadalmi erőit összpontosítania, a lenyűgözt erőket felszabadítania, az elgyengülteket erősítenie kell, ha az európai művelt népek családjában, az európai önálló államok sorában helyt akar foglalni.

A nemzeti újjászületés nagy korszaka ez, a nagy jellem és szellemóriások küzdelme, az eszmék lélekemelő harca, melynek szemlélete felemeli a hazafiúi lelket azon magaslatra, hol a political ideálok oltárán áldoznak.

Nem a pártok uralmáért folyt itt a küzdelem, hanem azon eszményekért, melyekkel a magyar nemzetet nagygyá, a magyar államot szabaddá és erőssé, alkotmányos uralkodóját pedig hatalmassá tenni törekedtek.

Ezen időben indultak meg azon mozgalmak, melyek a magyar nyelvet az irodalomban, az állami életben és társadalomban uralkodóvá akarták tenni.

Ez időben indultak meg azon szabadelvű törekvések, melyek a rendi válaszfalak ledöntésével, a közteher-viselés

elvének érvényrejuttatása által, a szabadságot, alkotmányt, tudományos, szellemi és anyagi jólétet a haza minden polgárának közös tulajdonává s mindenki által megszerezhetővé iparkodtak tenni.

E nagy szellemi tusában két irányzat küzdött egymás ellen. Az egyik előbb a közjogi téren akarta tisztázni a helyzetet, a társadalmi s közigazgatási reformokra csak másodsorban fektetett súlyt. Ezen irányzat képviselője vala Kossuth Lajos. A második irányzat, melynek képviselője gróf Széchenyi István vala, első sorban a szellemi és anyagi jólét alapjait akarta megvetni, mondván: «hogy a mely nemzet vagyonos és művelt, annak okvetetlenül szabadabb is kell lennie».

Az Európa nyugatán történtek az előbbi irányzat győzelmét sietteték. Az 1848. évi februáriusi franczia forradalom által előidézett forrongás hazánkban sem maradt hatás nélkül.

Az 1848. évi márczius 15-ke azon nagy nap, mely az 1848. évi korszakalkotó törvényeket szülte s kivivta Magyarországnak nemcsak formai, de valódi függetlenségét, az uralkodóink idegen kormánya által annyiszor tagadásba vett tiszta personalunió megvalósítását.

A jog győzött az erőszak felett, de győzelme nem volt tartós, mert a nemzet nem vala még sem anyagi, sem szellemi erejében, sem nemzetiségében, sem új intézményeiben megizmosodva, consolidálva. Mindazonáltal az 1848. évi III. t.-cz. korszakalkotó vala közjogi viszonyainkra nézve és azok érvényét az erőszak sem vala képes többé megerőtleníteni.

V. FEJEZET.

1848-tól 1867-ig.

17. §. Az 1848. évi átalakulások.

Forrongott az egész világ. A trónok inogtak s a népek követelőleg léptek fel uralkodóikkal szemben. Még az osztrák császári főváros is lázongott s az udvar nem érezte magát biztonságban saját székvárosában.

Az 1848. évi márczius 15-én Pest utcáin felolvasott kiáltvány elhatott a pozsonyi országgyűlés termeibe s a nemzet követelte alkotmányának a közkivánalmaknak megfelelő ujjaalkotását. Az udvar nem szegült ellen a nemzet jogos kivánalmainak s a pozsonyi országgyűlés alkotásait V. Ferdinánd király szentesítette.

Ezek szerint az 1848. III. t.-cikk Magyarország állami önállóságának és függetlenségének megfelelőleg, megteremté a független magyar felelős ministeriumot. A VII. t. cikk kimondja, hogy Erdély Magyarországgal egyesíttessék és a XII. t.-cikk a nemzeti színt és az ország czímerét ősi jogaiba állítja vissza.

A nemzeti kiváltságok halomra döntettek a VIII. t.-cikk által, mely kimondja a közteherviselés elvét. És miután az 1848. évi kolozsvári országgyűlés I. t.-cikke kimondá Erdély unióját Magyarországgal, ez által a nagy reformelveket kimondó magyarországi törvényeknek is alávetette magát.

Ezzel egy időben az osztrák örökös tartományok kivánalmainak is elég tétetett és ők is alkotmányt kaptak. És így megszűnt azon anomalia, hogy egy kettős, azelőtt hármas monarchiának két államában, ezentúl egyben, alkotmányos, egyik államában pedig abszolút vala a kormány alkata. Ezzel a viszonyok ujjaalakulása be vala fejezve.

Két állam állott most egymással szemben, miután Erdély névleg is megszűnt önálló állam lenni. Mindkét állam alkotmányos vala s mindkettőben az alkotmány képviselői alapon szerveztetett. E két alkotmányos állam, a magyar királyság és az osztrák császárság között, nem vala semmi egyéb kapocs, mint — a *pragmatica sancti*óból kifolyólag — az uralkodó közössége; tehát a két állam között tiszta personal-unió létezett.

Mellőzve az 1848. évi pozsonyi országgyűlés és egyéb dolgok történetének előadását, egyenesen az ezen országgyűlésen alkotott III. t.-cikk minket érdeklő szakaszainak tárgyalásába fogok bocsátkozni.

Ezen fontos alkotmányunk nevezetesebb szakaszai így szólnak:

1. §. *„Ő felsége a király személye szent és sérthetetlen.”*

Ebből következik, hogy politikai cselekményei elbírálás tárgyát nem képezhetik s ezekért senkinek sem felelős.

2. §. «Ő felségének az országbéli távollétében a nádor és királyi helytartó az országban, s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének s a birodalom kapcsolatának épségbentartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja s ez esetben a mostani nádor, cs. kir. főherczeg Istvánnak személye hasonlókép sérthetetlen.»

E szakasz azon esetre intézkedik, ha a király az országból távol volna. E szerint a nádor a király távolléte alatt az alább említendő 7. és 8. szakaszokban felhozottak kivételével, a teljes királyi hatalmat gyakorolja. De csak a kormányzati hatalomra van a nádor hatalomköre kiterjesztve és nem egyszersmind a törvényhozásban való részvételre is. Mert a törvény világosan mondja: «a végrehajtó hatalmat.» — Ha ezen királyi hatalom nem egyedül a kormányzatra vonatkoznék, akkor nem ezen kifejezés, hanem a «királyi hatalmat,» kitétel állana a törvényben. Tehát a törvények szentesítésének, az országgyűlés egybehívásának, felosztatásának stb. joga ezentul is egyedül a királytilleti.

Ezen, valamint az ezzel összefüggő 3., 9., 11. §§. intézkedései arra czéloznak, hogy Magyarországnak a monarchia másik államától való teljes függetlenségét minden kétséget kizáró módon élesebben kifejezésre juttassák és hogy azon vizályt, mely a multban oly gyakran előállott, hogy t. i. az országon kívül lakó király idegen tanácsosainak befolyása alatt intézkedjék Magyarország ügyeiben, a lehetőségig kizárják. És hogy a nádor ezen hatalmának külső sanctió is adassék, e törvényszakasz kimondja, hogy ezen időre a nádor személye is sérthetetlen. De ez csakis az akkori nádorra, István főherczegre vonatkozik, mint ez a törvény megzorító szavaiból világos.

E szakasz azon szavai: «a korona épségének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, azt juttatják kifejezésre, hogy a király kormányzati hatalmával nem egyszersmind a koronával járó jogok is szállanak a nádorra,

s hogy a *pragmatica sanctió*ban foglalt kapcsolat Magyarország és az örökös tartományok között ezen időre sem szakítható meg és nem tekinthető semmikép sem megszakítotttnak és hogy a nádor hatalmát nem saját, hanem mint királyi helytartó, a koronás király nevében gyakorolja.

A teljes állami függetlenség a 3-ik §-ban jut érvényre. «Ő felsége s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat, a törvények értelmében, *független magyar ministerium által gyakorolják*, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által aláíratnak».

Ezen szakasz, összefüggésben a 4-ik §-al, mely szerint «a ministeriumnak minden tagja, mindennemű hivatalos eljárásért felelős», a végrehajtó hatalom gyakorlására nem egyeseknek befolyását biztosítja, mint a múlt század erre vonatkozó törvényei, (az 1715: 17, 18, az 1723: 4, 101, 104, az 1741: 11, az 1791: 14 és 17. t.-cikkek) melyek mindég csak arra czéloztak, hogy a kormányzat magyarok tanácsával és befolyásával intéztessék és gyakoroltassék, hanem azt a ministerek felelőssége által az országgyűlés, tehát az egész nemzet befolyása és ellenőrzése alá helyezte. Nem egyes magyaroknak ad módot az idegen befolyás ellensúlyozására, kikben egyedüli garancia magyar születésük, hanem oly intézményt honosít meg, mely az idegen befolyást kizárni és felelősség által az ország függetlenségét és a törvények szerinti kormányzást biztosítani és a végrehajtó hatalom gyakorlását a nemzet ellenőrzése alá helyezni törekszik.

Az 5-ik §. a ministerium székhelyévé Buda-Pestet teszi, mi által a két várost, az ország kettős fővárossává emeli.

A 3-ik §-sal szorosan összefügg és annak természetes kifolyása a 6-ik §. «Mindazon tárgyakra, melyek eddig a magyar királyi udvari kanczelláriának, a kir. helytartótanácsnak s a kir. kincstárnak, ide értvén a bányaügyeket is, köréhez tartoztak *vagy azokhoz tartozniok kellett volna*, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyokban. Ő felsége a végrehajtó

hatalmat ezentul kizárólag a magyar ministerium által fogja gyakorolni».

Ezen szakasz bővebb magyarázatot nem igényel. Intézkedései közül azonban kiemelem, hogy az eddig tényleg az osztrák császár hadseregébe beolvasztott magyar hadsereget és az ezáltal idegen lábon szervezett és vezetett védelmi ügyet, a közös védelem elvének megtagadása nélkül, az állami önállóságnak megfelelőleg ismét a magyar nemzet befolyása alá juttatja és annak vezetését a magyar állam szerveire bizza.

A 7-ik §. azon jogviszonyokat sorolja elő, melyek mindenkor kizárólag a királyt és sohasem a nádort illetik. A 8-ik §. szorosan összefügg a 13-ik §-sal és azért ott fogom megemlíteni.

A 9-ik §. így szól: «Azon tárgyak, melyek a 6-ik §-ban említett kormánytestületek által végelhatározás végett Ő felségéhez szoktak felterjesztetni, kivéve a 7-ik és 8-ik §-ban kijelölteket, Ő felségének ezen országbóli távollétében, a ministerium által a nádor s királyi helytartó elhatározása alá terjesztendők.»

A 11. §. szerint «a miniszerelnököt Ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő felségének jóváhagyásával nevezi ki.»

Tehát az összes kormányzati felségjogok, kivéve a tiszteleti felségjogokat, mint a 7. §-ban levők és a *pragmatica sanction*ból kifolyólag a hadseregre vonatkozólag a közös uralkodó személyét illető jogokat, mit a 8-ik §-ban fogunk említeni, a király távollétében a nádor s királyi helytartóra szállnak.

A 10-ik és az azután következő §-ok az összministerium szervezetét és hatalmuk mikénti gyakorlását és a jogi felelősség módját határozzák meg és így közelebbről minket e munka keretében nem érdekelnek, kivéve 13. §-t, mely így szól:

«A ministerek egyike folyvást Ő felségének személye körül lesz, s minden viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.»

Az Ő felsége személye melletti minister hatásköréről szól még a 8. §., mondván: «A magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, szinte úgy Ő felsége fogja a 13. §. szerint folyvást személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.»

Ezen két szakasz tehát azon ügyekről szól, melyek a kettős monarchia két államát közösen érdeklik, vagyis azon ügyeket, melyek a *pragmatica sancti*óból és az abban megállapított personálunióból kifolyólag egymással ellentétesen nem lennének elintézhetőek.

Ilyen ügynek tekinti a 8. §. — bár nem kifejezetten, de eléggé érthetőleg — a magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazását és a katonai hivatalokrai kinevezéseket. Az előbbi külügyekre vonatkozik; mert az, hogy a magyar hadsereg az országból kirendeltetik, nem folyhat másból, mint a külügyi viszonyok következményeiből, akár a monarchia másik államának megvédése, akár támadó háboru legyen a cél. De az utóbbinak, a katonai hivatalokra való kinevezések ellenjegyzésének a honvédelmi minister hatáskörétől való elvonása nem szerencsés alkotás, mert ez nem vonatkozik sem a háboru indítás jogára, sem a külügyre, sem a közös védelemre.

De e törvény kifejezetten sem azt nem határozza meg, hogy melyek azon ügyek, melyek a magyar államot a monarchia másik államával közösen érdeklik, sem azt, hogy az Ő felsége személye körüli minister ezekre vonatkozó befolyását miként gyakorolja. Csak elismeri, hogy vannak ily ügyek és sejteni engedi, hogy ez a külügy és közös védelem ügye. De ezen ügyek intézésére nem állít fel közös organumot, mert az Ő felsége melletti minister (kit a közéletben külügyministernek neveztek) nem közös, hanem kizárólag magyar minister vala.

És így a közösügyek elismerése mellett sincs érintve a tiszta personálunió, mert közös organum azok elintézésére felállítva nem volt. Ezen ügyek intézésének bővebb kifejtése a jövő törvényhozás feladata lett volna, de a beállott viszontagságos idők azt megakadályozták.

Mert alig vette át az új magyar ministerium az ország kormányát, a nemzet gyors haladását irigy szemmel néző osztrák államférfiak némelyike megkezdé az aknamunkát Magyarország függetlensége ellen. A szerb és oláh lázadás, a horvát pártütés mihamar zavarba bonyolíták az országot. Európa nyugatán is megszűnván a szabadelvű mozgalmak, az osztrák államférfiak nehánya, egyetértve a királyi ház némely tagjaival fájlalták az osztrák császárság jogtalan fölényének elvesztését s nyíltan tettek kísérletet annak visszaszerzésére. Különösen fájlalták a hadseregre és pénzügyre gyakorolt kizárólagos befolyást. Azzal iparkodtak tehát a magyar kormánynak nehézségeket okozni, hogy a katonaság parancsnokait, a viszonyok új változásáról vagy éppen nem, vagy helytelenül értesítették és így a főparancsnokok nagy része még mindég az idegen hatóságtól vette parancsait és nem engedelmeskedett a magyar kormánynak. Ehhez járultak a nemzetiségi lázongások és a horvát pártütés, melynek a megtévesztett udvar pártjára kelvén, a nemzet s udvar közt a viszony mindinkább feszült és 1848 október 6-án nyílt háboruban tört ki.

Előbb Jellásich horvát bán, később Windisgrätz herceg osztrák seregek élén az országba törtek és Pestet elfoglalták. Az ideiglenes kormány — mert a ministerium lemondott — Debreczenbe menekült s onnan tette meg védelmi intézkedéseit. 1849 február havában a magyar seregek javára fordult a fegyverek szerencséje, melyek mihamar megtisztíták az országot az osztrák hadaktól. A háborút eddig a nemzet V. Ferdinánd király nevében viselte az osztrák császári kormány ellen. De egyrészt fegyvereink szerencséje, másrészt a lemondásra birt V. Ferdinánd helyett trónra lépett Ferencz József császár neve alatt 1849 márcz. 4-én közzétett manifestum által felizgatva, a debreczeni országgyűlés 1849 ápril 14-én kinyilatkoztatta, hogy Magyarország elszakad az ausztriai háztól, azt trónvesztettnek és az országból örökre száműzöttnek nyilvánítja. Ezzel a szakadás be vala fejezve.

Az orosz beavatkozás azonban mihamar leigázta az országot és az önvédelmi harc 1849 augusztus 13-án Világos

mezején feltétlen fegyverletétellel ért véget. Október 5-én Komárom vára is kapitulált és október 6-án kezdetét vette a jogtapodás véres munkája. Az erőszak ismét legyőzte a jogot, de azt megsemmisíteni nem volt ereje.

18. §. A kiegyezés létrejövetele.

A függetlenségi harc leveretése után a magyar szent korona teste többfelől is megcsönkített. Erdély ismét elszakított az országtól, a Maros és Tisza közötti vidék és Bács-Bodrog megye Temesi bánság és szerb vajdaság neve alatt tartományokká alakítottak és a megcsönkített Magyarország is, mint osztrák tartomány kormányoztatott egész 1861-ig. A nemzet passiv ellenállása és az 1859. évi olasz háború eredménytelen kimenetele azonban megtörte az önkényuralom kitarthatását és 1861-ben újra felcsillogott a szabadság és az alkotmány halavány reménysugara.

Az udvar látva Magyarországon a kényuralmi rendszer ellen szünni nem akaró ellenszenvet és érezve azt, hogy ha a nemzetre és erejére nem támaszkodik, saját hatalmi súlya forog veszélyben, elhatározá, hogy az egész birodalmat és így Magyarországot is alkotmánynyal ajándékozza meg.

E végből kibocsáttatott az 1860-ik évi október 20-án kelt diploma, mely alkotmányt akart adni az egész birodalomnak és pedig olyképen, hogy mindazon ügyek, melyek az uralkodó valamennyi országát együtt érdeklik, mint a pénz- és hitelügyek, a jegybank-, postaügyek, katonáskodás, külügyek, közlekedés és kereskedelem, az egyes országok és tartományok gyűlései által kiküldött követekből alakuló birodalmi tanácsban tárgyalassanak. Ugyanekkor rendeletileg a magyar kir. udvari kanczellária is helyreállított, a magyar nyelv hivatalos használata elrendeltetett és az 1848. év előtti magyar alkotmány tartományi autonómiává degradálva visszaállított. Ezt követé az 1861. évi februáriusi patens, mely a birodalmi tanács szervezetét és abban az egyes országok képviselőit állapította meg.

De az e feletti tanácskozások végett 1861. évi április 2-ára egybehívott magyar országgyűlés, élén Deák Ferencz-czel, nem fogadott el semmi oly egyezkedést, mely a nemzetet és országot megillető jogokat csorbitja, hanem két feliratban kijelenté, hogy a birodalmi tanácsba követet küldeni nem fog. Ennek következtében a szept. 21-én kelt királyi leirat az országgyűlést dorgáló szavakkal rekesztette be és a gróf Forgách kancellárhoz intézett királyi kézirat az októberi diplomát is felfüggesztette.

Ezután következett az ugynevezett provisórium, mely az 1848 előtti tényleges állapotot léptette életbe, a mely azonban Deák Ferencznek a Pesti Napló 1865. évi husvétii számában megjelent híres cikkének hatása következtében mihamar véget ért, mert az uralkodó belátta, hogy a magyar nemzet alkotmányos jogaitól tágitani nem fog. Schmerling bukása után Majláth Forgách helyett kancellárrá és Senyey tárnokmesterré neveztettek ki, és 1865. évi december 10-én összeült az új országgyűlés. Az udvar a tárgyalások alapjául ismét csak az októberi diplomát akarta elfogadni, minek következtében a királyi leiratok és országgyűlési válasziratok eredménytelenek maradtak. Ehhez járult az 1866-ik évi porosz háború, mely az országgyűlés eredménytelen felosztatását okozta. A nemzet hajlandó volt ugyan a méltányos kiegyezésre, de az 1848-ik évi állapot senki sem akarta feladni. E végből az országgyűlés széteszlása előtt a kiegyezési munkálatok kidolgozására egy 67 tagból álló bizottság alakult, mely egy 15 tagból álló albizottságot választott.

Az 1866-ik évi porosz háború szerencsétlen kimenetele ismét meggyőzte az uralkodót, hogy a jogállapot és a tényleges állapot között az ellentétet továbbra is fenntartani nem lehet a kettős monarchia hatalmi állásának veszélyeztetése nélkül, s a november 17-iki királyi leirattal az országgyűlést ismét egybehívta, azon megjegyzést tevén a 15-ös albizottság javaslatára, hogy «az alkotmányos kiegyezés létesítésére alkalmas csatlakozási pontul szolgál.»

Deák Ferenczé az érdem, hogy megtalálta a kiegyenlítő és célravezető utat a magyar állam önállósága és a

sanctió pragmaticában foglalt elvek között, és megmutatta a módot, mely mellett megadassék mindenkinek, a mi őt illeti, a nemzetnek a nemzeté, a királynak a királyé.

Az 1867 évben Pestre egybehívott országgyűlés által a király, Ferencz József június 8-án a királyi hitlevél kiadása és az eskü letétele után a nemzet nagy öröme megrónáztatott és az 1867. évi kiegyezési törvények általa szentesítettén, mintán az alkotmány az örökös tartományokban is életbelépett, Magyarország és a monarchia másik állama, az osztrák császárság között a viszonyok a *pragmatica sanctió*ból kifolyólag a paritás alapján dualisticus alapon rendeztetvén; a jogállapot és a tényleges állapot ellentéteiből keletkezett harc a jog és erőszak között megszűnt.

Ezen kiegyezés szerint Magyarország és kapcsolt részei együttesen — mint addig is — önálló *souverain* államot alkotnak, míg a birodalom másik fele, az osztrák császárság hasonlóan önálló egységes állam. Mivel azonban a két állam felett egy *physikai* személy uralkodik, a *pragmatica sanctió*-ban foglalt közös védelem elvének közös intézményekben adatik kifejezés. E végre a monarchia mindkét felét egyaránt érdeklő külügyek, a közös védelem ügye és az ezekre vonatkozó pénzügyek intézése közös organumokra bízott, melyek mindkét állam egyenlő befolyásolásának vannak alávetve.

Igy jött létre a mai osztrák-magyar monarchia, mely az egy uralkodó személy jogára alatt álló két egymástól független állam szövetségének eredménye.

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar államnak az osztrák-magyar monarchia másik államához való közjogi viszonya az 1867-ik évi és ezután következő törvényeink szerint.

I. FEJEZET.

A közös ügyek és azoknak intézési módja.

1. §. A közös ügyek általában.

A *pragmatica sanctio* kimondja, hogy Magyarország és kapcsolt részeinek királya ugyanaz legyen, a ki egyszersemind az osztrák örökös tartományok uralkodója.

Az 1848-ik évi III-ik t. cz. 13. §-a említést tesz oly ügyekről, melyek Magyarországot az osztrák örökös tartományokkal közösen érdeklik; de azt, hogy melyek ezen ügyek, ugyszintén azt, hogy azok miképen intézendők, közelebbről nem részletezi. V. Ferdinándnak István nádorhoz 1848. márczius 31-éről Bécsből keltezett levele pedig az 1848. évi III. t. cz. 6. §-ára nézve, (mely az összes kormányzati ügyeknek a magyar ministerium utján való gyakorlását rendeli el) arra kívánja a karokat és rendeket figyelmeztetni, «hogy addig is, míg azon közálladalmi költségek aránya iránt, melyek az összbirodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás királyi megegyezésével intézkednék stb., ideiglenes intézkedés tétessék.»

A *pragmatica sanctio*ban és az 1848-ik III. törvény-

ezikben foglalt alapelvől indul ki az 1867. évi XII. t. czikk is, mely az 1723. évi I., II. és III. törvényczikkek-
ből kifolyólag, Magyarország és az osztrák tartományok
között a közös ügyeket határozottan körvonalozza, és az
azoknak intézésére hivatott közös organumokat felállítván,
ezen organumok hatáskörét és hatalmuk gyakorlási módját
is kijelöli és meghatározza.

A bővebb magyarázatot maga a szöveg adja meg,
mondván: «azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona
országai, másrészt az Ő felségének többi örökös tartományai
között jogilag fennáll, az 1723. évi I., II. és III. t. czikkek
által elfogadott *pragmatica sancti*ón», (tehát az uralkodó
személyének megváltozhatatlan közösségén) «alapszik, mely
Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati füg-
getlenségét biztosította.»

Az 1867. évi XII. t. cz. tehát Magyarország állami
önállóságáról le nem mond, sőt azt kifejezetten és határo-
zottan fenn is tartja, különösen kiemeli ezt annak 3. és 4.
§§-a, mondván: hogy a *pragmatica sancti*óban megállapított
azon föltétel, «hogy *Magyarország alkotmányos közjogi és bel-
kormányzati önállása sértetlenül fenntartassék*,» a jövőben is
érvényben maradhasson és Magyarország a *pragmatica
sancti*óban kimondott azon kötelezettségen tul, mely az egy ural-
kodó személy által birtoklandó országok és tartományok feloszt-
hatlan és elválaszthatlan birtoklásából származó közös védelmet
teszi szükségessé, más kötelezettségeket magára nem vállalhat.

Magyarország állami önállását fejezi ki a XII. t. cz.
7. §-a is, mondván: «a *pragmatica sancti*ó szerint közös
ugyan az uralkodó*) a mennyiben Magyarország koronája
is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is
uralkodik; de még ez nem teszi szükségessé, hogy a feje-
delem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg.
Ez közös megállapodásokat a *pragmatica sancti*óban kitü-
zött czél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával
pedig, s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal

* A törvény ezen kifejezése: «közös ugyan az uralkodó», nem
eléggé szabatos, a mennyiben — a mint ezt később kifejtendem — nem
az uralkodó, hanem annak csupán személye közös.

inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartási költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.» A törvény szelleméből tehát az következik, hogy az udvartartás nem közös, hanem a magyar király magas fejedelmi tekintélye megkívánja, hogy mint ilyen, is representáljon, és a magyar állam souverainitása a király személye és az udvartartás külső fénye által is kifejezésre jusson.

A közös ügyek alapját tehát a *pragmatica sancti*óból folyó közös védelem kötelezettsége képezi. Ennek egyik eszköze pedig a *külügyek* czélszerű vezetése, másik eszköze a *hadserég* és az erre vonatkozó intézmények közössége, vagyis a közös hadügy. Ezen ügyeket tehát Magyarország olyanoknak tekinti, melyek a monarchia másik államával közösen intézendők.

A törvény 16. §-ában «a pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a közösnek elismert tárgyakra fordítandók.»

Közösnek ismertetnek el tehát a *külügyek*, a *hadügyek* és az e kettőre vonatkozó *pénzügyek*. A *külügy* és a *védelem ügye*, nem az 1867. évi XII. t.-czikkben tételnek közössé, mert azoknak közössége már a *pragmatica sancti*óval megállapított elválaszthatlan és osztatlan együttbirtoklás szükség szerű következménye; az 1867: XII. t. cz. pedig csupán megmagyarázza és körvonalozza azokat, és intézésüknek módját állapítja meg, az új intézési mód szükségét az 5. §-ban ekként indokolván:

«Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem birt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett. Most azonban a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen

változott a helyzet az által, hogy Ő felsége alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentul nem képviselheti, s alkotmányos befolyását nem mellőzheti.»

Ezen feltételből kiindulva és azon reményben, hogy Ausztriában is hasonló törvény fog életbe lépni, a 27. §. kimondja: hogy a közös ügyek kezelésére és elintézésére egy közös miniszterium állítandó fel, mely hivatalos cselekményeiért nem az országgyűlésnek, hanem a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságoknak felelős.

A két fél között a közös ügyek intézésére nézve mellőzhetlen feltétel a teljes paritas. Ennek alapján mindkét fél törvényhozó testületei saját kebelükből, egyenlő számú tagokból álló bizottságot, delegációt küldenek ki, mely bizottságok feladata leendő: a közös ügyekre fordítandó közös költségekről szóló költségvetés megállapítása, a közös miniszterium számadásainak megvizsgálása, és hivatalos eljárásának ellenőrzése.

Közös organumok tehát: a *közös ministerium és a két állam delegációi.*

A többi és közöseknek ki nem mondott ügyek közöseknek nem tekinthetők, és a mennyiben Magyarországot illetik, kizárólag a magyar országgyűlés és az ennek felelős magyar ministerium hatáskörébe tartoznak.

2. §. A közös külügyek.

A külügyek közösségéről az 1867. évi XII. t. cz. 8. § a ekként rendelkezik: «A pragmatika sanctióból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő felsége uralkodása alatt álló országokat együtt illetik. Ennélfogva a *birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseletése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak.* A nemzetközi szer-

zódéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. *Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti,* s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely a 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon fog megállapíttatni. (L. j. m. 9. §.)

Tehát nem minden külviszonyra vonatkozó ügyek közösek, csupán azon külügyek, melyek az Ő felsége uralkodása alatt álló országokat együtt érdeklik. Így nem tekinthetők közös külügyeknek a Magyarország és idegen szomszédai között felmerülhető határigazítási kérdések, mert a terület feletti rendelkezés az állam területi integritásának következménye és mint ilyen, kizárólagos jogosítvány lévén, azok egyedül Magyarországot illetik. Így az önálló vámterület esetében a szomszéd államokkal kötendő kereskedelmi szerződések sem volnának közös ügyek, mert ezek is csak egyik vagy másik államot érdekelnék. A jelenleg fennálló vámszövetség mellett azonban ezek is közös külügyeknek tekintendők.

A külfölddel való érintkezés azonban még a nem közös külügyek tekintetében is egyedül a közös külügyminister által közvetíthető, mert e célra a magyar állam más szervvel nem rendelkezik. Ezen ügyek tehát a közös külügyminister közvetítésével ugyan, de nem általa, hanem kizárólag a magyar ministerium és a magyar törvényhozás által intézendők.

Ezt a törvény nem kifejezetten juttatja érvényre, de azért mégis világosan intézkedik, mert azon kitétel: a *«birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése»* intézendő a közös külügyminister által és a két ministerium egyetértésével; azt jelenti, hogy az egyedül Magyarországot illető ügyek ide nem tartoznak.

Ezt megerősíti a törvénynek ezen kitétele is: *«ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti».* Vagyis más külügyeket Magyarország közöseknek nem tekint.

A magyar törvény szerint a magyar ministerium és a magyar országgyűlés a közös külügyekre befolyást nemcsak gyakorolhat, hanem a ministeriumnak befolyását érvényesíteni kötelessége is.

A külügyek tárgyalása a delegációk elé tartozik ugyan, de azoknak a magyar országgyűlés által való tárgyalása, sines kizárva, csakhogy ezen ügyekben, mint a melyekhez hozzászólani Ausztriának is joga van, a magyar országgyűlés érdemleges határozatot nem hozhat, csnpán azoknak intézését a magyar ministerium útján befolyásolhatja. Ezen befolyást azonban megnehezíti az, hogy a közös külügyminister a magyar országgyűlésnek nem felelős.

Olyankor tehát, midőn a magyar országgyűlésen külügyek tárgyalatnak, kívánatos, hogy a külügyi politika intézője is képviseltessék. Es mivel a külügyminister minden intézkedéseit a magyar törvény szerint a két állam ministeriumaival egyetértőleg tartozik megtenni, igen természetes, hogy a külügyi politikát is az fogja képviselni, a ki a magyar ministeriumot képviseli, vagyis a magyar ministerelnök.

Az osztrák törvény ugy szövegére, mint tartalmára nézve a magyar törvénytől eltér, noha azzal lényegében nem ellenkezik.

E szerint közös ügyek: «die auswärtigen Angelegenheiten mit Einschluss der diplomatischen und commerziellen Vertretung dem Auslande gegenüber, sowie die in Betreff der internationalen Verträge etwa nothwendigen Verfügungen, wobei jedoch die Genehmigung der internationalen Verträge, insoweit eine solche verfassungsmässig nothwendig ist, den Vertretungskörper der beiden Reichshälften (dem Reichsrathe und dem ungarischen Reichstage) vorbehalten bleibt.»

Az osztrák törvény tehát minden külügyet közösnek tekint és nem köti ki, hogy azok az osztrák ministerium egyetértésével és beleegyezésével intéztessenek; és csupán a nemzetközi szerződések helybenhagyását tartja fenn a két törvényhozásnak, a mennyiben alkotmányyszerűleg szükséges.

Az osztrák törvénynek ezen utóbbi intézkedése azonban különös figyelmet érdemel, mert ezek szerint némely nemzetközi szerződések érvényességéhez az kívántatik, hogy a törvényhozás hozzájáruljon, a magyar törvény azonban ily

megkülönböztetést nem tesz, hanem csak általában kívánja, hogy a magyar ministerium a nemzetközi szerződéseket az országgyűléssel közölje, de azt már nem fejezi ki, hogy azoknak érvényéhez megkívántatik-e a magyar országgyűlés hozzájárulása, vagy nem.

Ezen kérdés a berlini szerződés becikkelyezése alkalomával került a magyar országgyűlésen megvitatás alá, az 1879-ik évi márczius 24-iki és ezeket követő országos üléseken.

A kormány és pártja azon felfogást nyilváníttotta, hogy a berlini szerződés érvényességéhez annak becikkelyezése nem volna mulhatlanul szükséges, de tekintettel a monarchia két állama közötti viszonyra, a becikkelyezés észszerűnek mutatkozik, miután ahhoz Ausztriában a törvényhozás hozzájárult.

Erre Szilágyi Dezső képviselő, jelenlegi igazságügyi minister azt fejtegette, hogy nem Ausztria törvényei képezik a mi jogunk forrását, hanem saját törvényeink. A kormány és pártjának, különösen Ormai képviselőnek és Tisza Kálmán akkori miniszterelnöknek azon felfogásával szemben, hogy Magyarországon csakis a kereskedelmi, továbbá a büntetések kiszolgáltatása, és az állam területében eszközözendő változtatások iránti szerződések érvényére kívántatik az országgyűlés hozzájárulása, kifejtette, hogy van a magyar alkotmánynak egy jogelve, amely számos törvényben el van ismervé és alkalmazva és ez abban áll, hogy államjogi kapcsolatot létrehozni a magyar állam és más területek között a monarchiának rendeleti vagy kormányhatalma nincs, ennél fogva közjogunk szerint a berlini szerződés jogi érvényéhez, mely Boszniát és Hercegovinát meg nem határozott időre a monarchiának, tehát Magyarországnak és Ausztriának államjogi hatalma alá veti, a magyar országgyűlés jóváhagyása szükséges. «És ha ezen törvények értelme iránt — így folytatá beszédét — némi kétely volna (1867 : XII., 1878 : XII.); ha zavaros idők folyamán az ellenkezőkre is lehetne, mint lehet, gyakorlatot felmutatni, a 28. §-ban megírt paritás, mely alkotmányunk sarkalatos jogtételét képezi, arra kötelez bennün-

ket, hogy a két lehető értelmezés közül azt fogadjuk el, a melylyel a paritás helyre van állítva, mely az ezen szerződésben foglalt kikötések érvényességéhez a mi jóváhagyásunkat épen oly szükségesnek tartja, mint a lajtántuli parlamentnek jóváhagyását.»

A vita eredménye az lőn, hogy a berlini szerződés becikkelyezéséről szóló eredeti javaslatból: «az Ő felsége által jóváhagyási záradékkal helybenhagyott szerződés *tudomásul vétetvén*, az ország törvényei közé iktattatik,» a «*tudomásul vétetvén*» szavak kihagyattak.

Ugy az ekkor lefolyt vitából, valamint a dolog természetéből és szelleméből az következik tehát, hogy az 1867-ik évi XII. törv. czikk 8. §-ában foglalt kifejezés, hogy a nemzetközi szerződések a törvényhozással közlendők, nem azt jelenti, hogy azok egyszerűen tudomásulvétel, hanem azt, hogy törvénybeiktatás végett közlendők. Mintán pedig a magyar országgyűlés legfeljebb csak a politikai kényszerhelyzet nyomása által moraliter szorítható valaminek törvénybe iktatására, de arra jogilag nem kényszeríthető, ennélfogva a nemzetközi szerződések érvényességéhez az országgyűlés hozzájárulása kívántatik.

Hiszen ha az itt-ott előforduló ellenkező gyakorlatot jogszabály alkotására hivatottnak tartanók, akkor igen veszélyes térre lépünk, mert bizony vannak törvényeink, amelyeknek szövegezésénél nem fordítottatott kellő gond Magyarországnak nemzetközi jogállásának kifejezésére, sőt némely törvénybe iktatott nemzetközi szerződésekben *osztrák-magyar alattvalók* is említettnek, holott ilyenek közös főhatalom hiányában nem léteznek.

Az 1867-ik évi törvények szellemével azon forma sem egyeztethető meg, amely mellett a legtöbb nemzetközi szerződés megszokott köttetni. Az 1869-ik évi XI., XIII., XIV.; 1870. évi I. t.-cikkekkel becikkelyezett posta-, illetőleg távirda egyezmények megkötésénél ugy Magyarország, mint Ausztria külön meghatalmazottak által voltak képviselve. Ellenben már a büntettesek kiadatása iránti szerződések megkötésénél csak egy meghatalmazott vala kiküldve, pedig az igazságügyi, továbbá a postai- és táv-

írdai közlekedést illető ügyek a monarchia két állama közötti jogviszony tekintetében egymástól különböző természettel épen nem bírnak.

3. §. A közös hadügyek.

Az 1867-ik évi XII. t. cz. 11. §-a a hadügyekről következőképen vélekedik: «Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos jogai folytán mindaz, ami az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozik, Ő felsége által intézendőnek ismertetik el.»

Ezen törvény szerint tehát a hadügyre nézve csak az tekinthető közös ügynek, ami kizárólag a közös uralkodó személy felségjogai közé tartozik: t. i. a hadsereg egységes vezérlete, vezénylete és belső szervezete, és a hadsereg maga. De a hadügy általában véve nem közösügy, mert a most említettek nem meritik ki a hadügy fogalmát. Az 1867. évi XII. törv. czikk tehát nem távozik el a pragmatica sanctióban foglalt közös védelem elvének szoros magyarázatától, mert ezen szavakat: «a hadügy közös», nem használja; hanem a királynak a hadügy körébe vágó személyes felségjogait sorolja fel, és csakis ez által ismeri el a hadsereget közösnek és az erre vonatkozó ügyeket olyanoknak, melyek egységesen intézendők.

Kisérjük figyelemmel a hadügyeknek és a védelem közösségének fejlődését és látni fogjuk, hogy az 1715. évi 8. t. cz. (melyre I. eák Ferencz a hadügyi kérdéseknek a 67-es bizottságban való tárgyalása alkalmával megjegyezte, hogy ez ránk rossz törvény) nem jelöli ki azon felségjogokat, melyek a királyt a hadsereg felett megilletik. Az ezen törvény alapján létjogot nyert hadsereg nem is tekinthető másnak, mint az országból is toborzott és részben az ország által megajánlott hadi adóból fenntartott hadseregnek, melyet épen a magyar király állított ki. E felett tehát a király legfőbb haduri joga kétséget nem is szenved-

hetett, mert hiszen az — az ország pénzsegélyével ugyan, de nem az ország, hanem a király által toborzott és fentartott hadsereg vala.

Az által azonban, hogy ezen hadseregbe az országgyűlés ujonczokat is megajánlott, és így az abban való szolgálatot a haza polgárainak egy részére nézve kötelezővé tette, hallgatag az ország által is kiállított hadseregbe is elismertetett a király legfőbb haduri joga, de ha ez történt, csakis magyar királyi és nem német, vagy osztrák császári minőségben, mert noha ezen legfőbb haduri jog a király személyes felségjoga volt is, a magyar állam polgárainak életével és vérével, a magyar országgyűlés által megajánlott katonasággal jogosan egyedül mint magyar király rendelkezhetett.

Ezt bizonyítja az 1848-ik évi III. t.-cz. 8. §-ának azon intézkedése is, mely szerint a királynak, a magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazására és a katonai hivatalok betöltésére vonatkozó rendelkezéseit az ő felsége személye körüli miniszter, tehát magyar miniszter fogja ellenjegyezni.

Első törvényünk, melyben a királynak a hadseregbe vonatkozó felségjogai kifejezetten említettnek, az 1867 évi XII. t.-cz. Mondhatná valaki, hogy a magyar hadsereg felett a király nem kizárólag magyar királyi, hanem épen úgy osztrák császári minőségéből kifolyólag is gyakorolja az ebben kifejezett felségjogokat, mert ezen törvény nem «a királynak», hanem «Ő felségének» kitételt használ, midőn az őt megillető felségjogokat felsorolja. Ezen magyarázat azonban erőltetett, mert legtöbb törvényünk, (még azok is, melyek kizárólag magyar ügyekre vonatkoznak), a király személyének megjelölésére «Ő felsége» kitételt használ és a dolog természetéből folyik, hogy a magyar törvények alapján Magyarországon felségjogokat Ő felsége egyedül magyar királyi minőségében gyakorolhat, mert Magyarországon egyedül a király ismertetik el közhatalomnak.

Tekintettel azonban arra, hogy a *pragmatica santió*-ban foglalt és az 1867. évi XII. t.-czikkben kifejtett védelem elve, az ezen törvény alkotásakor fennállott politikai

indokok befolyása következtében kívánatossá tette, hogy a magyar király személyének uralkodása alatt álló összes országok és tartományok hadseregei, egységes hadsereggé olvasztva, egységes vezénylettel, vezérlettel és belső szervezettel birjanak, a törvény mindkét államra nézve a hadsereget közösnek tekinti. Ezzel azonban a magyar hadsereg fogalmát nem csak meg nem szünteti, hanem azt határozottan és kifejezetten fenn is tartja. mondván, hogy az az egész hadsereg kiegészítő részét képezi, tehát nem önálló hadsereg ugyan, de mindenesetre külön hadseregnek kellene lennie.

Az 1867. évi XII. t. cz. 12. §-a a hadügyek nagy részét kivonja a közösség alól, és egyedül a védelem, vagyis a hadsereg ügyét hagyja meg közösnek. Így a magyar hadseregnek, (mely az 1715. évi 8. t.-cz. alapján létjogot nyert hadseregtől úgy létalapjára, mint fentartási módjára különbözik) időnkénti kiegészítése, az ujonczok megajánlásának joga, a megajánlás feltételeinek és a szolgálati időnek meghatározása, a katonaság elhelyezését, élelmezését és ellátását illető intézkedések, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország jogosítványait képezik.

Ezekből következik a XII. t. cz. 13. §-ának azon kijelentése, hogy a «védelmi rendszernek megállapítása, vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban ily megállapítás épen úgy, mint az átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető észszerűen; ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben felmerülhetők különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.»*

A hadügyi törvényhozás tehát, mint a törvényhozás általában, nem közös ügy és így csakis a hadügyre vonatkozó kormányzat közösségéről, annak is csak egy részéről lehet szó.

* Eme legutóbbi rendelkezés soha sem vétetett alkalmazásba.

Az, hogy a hadügyre vonatkozó törvények egymással egyenlők legyenek, nem kívántatik, csupán a czélszerűség teszi óhajtandóvá, hogy azok egyenlő elvekből kiinduló javaslaton épüljenek, és e végből a két törvényhozás között a megegyezés létrehozására mód nyujtassék. De ha a két törvényhozás meg nem egyezne, nincs kizárva a lehetőség, hogy pl. Magyarországon a tényleges szolgálat két évben, Ausztriában három évben állapittassék meg.

Mint mondtam, a hadügyi kormányzatnak is csak egy része közös; t. i. a hadseregnek egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozó része. Az a kérdés már most, hogy mi értendő e három kifejezés alatt?

Ide tartoznék mindenesetre: a hadsereg fővezérének, parancsnokainak és tisztjeinek kinevezése, ezeknek minden katonai és személyes ügyei, kivéve a XII. t. cikk 14. §-ában foglaltakat: t. i. a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyait, jogait és kötelezettségeit, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, melyek felett a magyar törvényhozás és kormányzat intézkedési joga fenn van tartva.

Továbbá a hadvezérlet és vezénylet gyakorlásának módja, a hadsereg harc képességének fentartására vonatkozó intézkedések, intézmények és intézetek, a kiképzésre, a begyakorlásra, a szolgálat mikénti teljesítésére, a fegyverem épségben tartására vonatkozó szabályzatok, utasítások kiadása, a felfegyverzés és más efféle kérdések. A tisztiképesítettség fokának és elnyerési módjának megállapítása, végre a seregszervezet-, a csapatkötelékek és seregintézetek megállapítása.

De az, vajjon a hadsereg vezényleti, oktatási és kezelési nyelve értendő-e a vezénylet alatt, legalább is vitás kérdés, mert a vezényleti nyelv eltérései a vezénylet egységét nem befolyásolják.

A hadsereg közös, és így a közösségnek a hadsereg címzéseiben is kifejezésre kell jutni. Ez azonban a hadsereg részéről egész 1889-ig nem érvényesült és a hadsereg katonai hatóságai és intézetei a «császári-királyi» jelzöt, a közös hadügyminister pedig a «k. k. Reichs-Kriegs-

Ministerium» címet használták. Ezen közjogi sérelmen segített az 1889-ik évi október 17-én kelt és a közös hadügyministerhez intézett legfelsőbb rendelet, mely meghagyta, hogy a hadsereg és minden intézetei és hatóságai a «császári és királyi» jelzőt használják.

A hadsereg közösségének az általa használt színek- és jelvényekben is kifejezésre kellene jutnia, és vagy az uralkodóház színeit és czimerét, vagy még helyesebben Magyarország és Ausztria combinált színeit és czimerét kellene használnia, hogy mindkét állam souverainitása kifejezésre jusson azokban. Ezen kérdés azonban sem elvileg, sem törvényhozásilag még mai napig sincsen tisztázva, mert sem az, hogy melyek tekintendők az uralkodóház színeiül és czimeréül, sem az, hogy a hadsereg minő színeket és jelvényeket használjon, törvényhozásilag el nem döntetett.

Az 1867-ik évi országgyűlésen a képviselőház tudomásul vette ugyan, hogy a fekete-sárga szín és a kétfejsas az uralkodóház színeiül és czimeréül tekintendők, de erre rézve törvényt nem hozott.

A hadügyek költségei, a mennyiben azok a hadsereg fentartására, kiállítására, felszerelésére, felfegyverzésére, igazgatására és kiképzésére vonatkoznak, közöseknek tekintetnek és a jelen munkának 9. §-ában tárgyalandó quóta arányában mindkét fél által közösen fedezendők.

Az osztrák kiegyezési törvénynek a hadügy közösségére vonatkozó intézkedése a magyar kiegyezési törvény rendelkezéseitől lényegesen eltér. E szerint ugyanis közös ügynek tekintendő: «Das Kriegswesen mit Inbegriff der Kriegsmarine, jedoch mit Ausschluss der Recrutenbewilligung und der Gesetzgebung über die Art und Weise der Erfüllung der Wehrpflicht, die Verfügungen hinsichtlich der Dislocirung und Verpflegung des Heeres, ferner die Regelung der bürgerlichen Verhältnisse und der sich nicht auf den Militärdienst beziehenden Rechte und Verpflichtungen der Mitglieder des Heeres».

És az uralkodónak a hadügyre vonatkozó felségjogai külön kiemeltetnek: «Die Anordnungen in Betreff der Leitung, Führung und inneren Organisation der gesamten

Armee stehen ausschliesslich dem Kaiser zu». Holott a magyar törvény egyedül ezen ügyeket, mint a közös uralkodó személyét a hadseregre megillető felségjogokat tekinti közösseknek, de ezeket sem nevezi kifejezetten közösseknek, csupán a tartalomról kell azt következtetni.

Az osztrák törvény tehát minden hadügyet közösnek tekint, kivéve az ujonezmegajánlás jogát, a hadsereg elhelyezését és ellátását, a védkötelezettség teljesítésére vonatkozó törvényhozást és a katonai személyek polgári vonatkozású ügyeit, míg a magyar törvény a hadügyi kormányzat közöségét egyedül a hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezetére szorítja.

Ezek szerint tehát mindazon kormányzati teendők, melyek nem közösök, a magyar ministerium hatáskörébe tartoznának, miután pedig a magyar hadügyi kormányzat élén a magyar honvédelmi minister áll, ő van hivatva annak vezetésére és azokért a magyar országgyűlés előtt ő felelős.

A magyar és az osztrák kiegyezési törvények között fennálló elvi ellenmondást a későbbi egyetértő és a véderőre vonatkozó törvényhozások szüntették meg, de ez által a hadsereg kérdése tetemesen complicálódott.

4. §. A hadügyek intézésének módja.

Hogy a hadügyi kormányzat közös és nem közös volta felől lehetőleg tiszta képet nyerjünk, láttuk, hogy az 1868-ik évi és későbbi törvények, melyek a véderőre vonatkoznak, minő intézkedéseket foglalnak magukban a hadügy közös és nem közös voltát illetőleg, és minő befolyást engednek ezek a közös hadügyminiszternek ezen ügyekre nézve, melyek az 1867. évi XII. törv.-czikk szerint nem tartoznának a közös hadügyek körébe.

Ámbár az előbbi szakaszban előadottak szerint a védelem ügye közösnek ismertetett el, míg a többi hadügyek kizárólag a magyar törvényhozás és kormányzat által, noha közös megállapodás útján létrehozott javaslatok alapján

készült törvények szerint volnának elintézendők; mindazonáltal a véderőről szóló törvények ezen kérdést nagyon complicálttá és nehezen megoldhatóvá tették. Mert ezek értelmében — daczára annak, hogy a védelem ügye közös, — a véderőnek nem minden alkatrésze közös; másrésről pedig a véderőre vonatkozó törvények a közös hadügyministernek oly hadügyekre is engednek befolyást, melyek e törvények hiányában az 1867. évi XII. t.-cz. szerint nem volnának közösek, és azok kizárólag a magyar ministeriumot, speciell a magyar honvédelmi ministert illetnék.

De ezen ügyeknek helyesebb és egyöntetűbb, a véderő hatásossá tételére különösen kívánatos elintézhete oly törvényes intézkedéseket tett szükségessé, melyek a hadügyi, de nem kizárólag katonai kormányzatban a közös hadügyministernek befolyást engednek.

Másrésről pedig szükséges volt a magyar állam egykori oly hadseregrészeinek fentartása is, melyekre valamint a nemzetnek a multban közvetlen lefolyása vala, úgy a jelenben is közvetlen befolyása legyen, és a melyek külső formájukban is nemzetiek lévén, «a magyar nemzeti államot» a véderő egy részének nemzeti alapon való szervezése által is kifejezésre juttatták.

Ily seregek voltak a multban: a nemesi felkelés, a nemesi banderiumok, 1848-ban az egész ujonnan szervezett hadsereg, vagyis a honvédsereg; ilyenek jelenleg: a honvédség és az ezt támogató népfelkelés.

Lássuk tehát, hogy melyek a véderő alkatrészei és minő befolyása van azokra úgy a közös, mint a magyar kormányzatnak.

Az 1868. évi XL. t.-cz. és a későbbi véderőtörvények (1882: XXXIX; 1889: VI.) szerint a véderő részeit képezik: a hadsereg és hadi tengerészet, a honvédség és a népfelkelés.

A közös hadsereg és haditengerészet hivatása a monarchia mindkét állama területének külellenségek elleni megvédeése és a belrend és biztosság fentartása, tehát a közös védelem eszközlése.

Miután a hadsereg és haditengerészet közös, mindazon

ügyek, melyek a hadseregnek katonai igazgatására vonatkoznak, úgy szintén a mozgósítás alkalmával teendő katonai intézkedések a közös hadügyministerium által intézendők. De a hadsereg kiegészítése, tehát a sorozások vezetése, a besorozott katonák besorozatása törvényességének elbírálása, a szolgálati kötelezettség alóli mentesség kedvezményének megadása, az ez iránt hozott határozatok felsőbb elbírálása, a sorozásoknál a közegek és a védkötelesek által elkövetett visszaélésekre vonatkozó közigazgatási eljárás és az ez iránt hozott határozatok felsőbb elbírálása, a hadseregből történt elbocsátások vagy más effélék következtében előállott fogyatékok pótlása, az ujonczjutalék évenkénti kivetése, végleges számbavétele, a hadseregnek béke idején való elhelyezése, laktanya ügyek, lóállítások, a katonai nyilvántartás, a katonai alapítványi ügyek egy nagy része stb., a magyar hatóságok, illetőleg a magyar honvédelmi minister által intézendők. Tehát azon hadügyek, melyek nem a szoros értelemben vett védelemre, vagyis nem a hadsereg harczképességére vonatkoznak, a honvédelmi minister hatáskörébe tartoznak.

De a fennebb említett ügyekre nézve a közös hadügyministernek is befolyást biztosít a törvény, midőn kimondja, hogy a törvény életbeléptetésére vonatkozó intézkedéseket a honvédelmi minister a közös hadügyministerrel egyetértőleg tegye meg. (1868: XL. t.-cz. 59. §)

Az 1882. évi XXXIX. t.-cz. IV. fejezete már világosabban szól, mondván: «A törvény végrehajtásával a honvédelmi minister bizatik meg, a ki az annak életbeléptetésére vonatkozó intézkedéseket a közös hadügyministerrel egyetértőleg teszi meg».

Miután azonban a véderőre vonatkozó törvények végrehajtása, az állítási visszaélések megtorlásánál a büntető igazságszolgáltatást is igénybe vette, az 1889. évi VI. t.-cz. 80. §-a kimondja: hogy «a törvény végrehajtásával a honvédelmi minister bizatik meg, a ki e részben, a mennyiben a bíróságok hatásköre érintetik, az igazságügyi ministerrel, egyébiránt pedig a közös hadügyministerrel egyetértőleg intézkedik.

A véderőről szóló törvények tehát a közös hadügy-ministernek a magyar országgyűlés által alkotott véderő-törvények végrehajtására, az ez iránt rendeleti úton kibocsátandó utasítások megkészítésére, világos befolyást biztosítanak és engednek, minek következtében azon hadügyek is, melyek nem csupán a védelemre, t. i. a katonai ügyekre, különösen a sereg egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkoznak, némileg közössé válnak, mert ezen ügyek is a legtöbb esetben a közös hadügy-ministerrel, illetőleg az ő közegeivel egyetértőleg intézendők.

5. §. A honvédség és népfelkelés.

I. A véderő másik alkatrészét képezi a honvédség. A honvédség háboru idejében a közös hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idejében pedig kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva.

A honvédség mint intézmény a magyar állam önálló hadseregét van hivatva pótolni, és mint ilyen, nemzeti alapon van szervezve; a magyar országgyűlés közvetlen befolyása, béke idején kizárólag a magyar királyi honvédelmi minister igazgatása, és katonai ügyekben a honvédség főparancsnokának parancsnoksága alá van helyezve. Háboru idején azonban, mint a közös hadsereg támogatására rendelt csapatok katonai ügyekben az ő felsége a király által kinevezett hadvezérnek van alárendelve.

Valamint Magyarországnak meg van saját honvédsége, épen úgy Ausztriának is vannak hasonló elvek alapján szervezett és kiegészített csapatai (a Landwehr).

A m. kir. honvédség felett kizárólag a magyar törvényhozás rendelkezik, és a mennyiben annak intézkedései az egész véderőre vonatkozó törvényeknek mindkét államban egyező és közös egyetértéssel megállapított alapelveibe nem ütköznek, Magyarország teljesen önállóan intézkedik; és így az, hogy a két állam honvédsége egyenlő szervezettel bírjon, épen nem szükséges.

Ily értelemben alkottatott meg az 1868. évi XLI.

t.-czikk, mely nem csupán a honvédség kiegészítésének, és a honvédségi kötelezettség teljesítésének továbbá csapatai béke idején való elhelyezésének módjáról rendelkezik; hanem annak belső szervezetét, a honvéd közigazgatási és katonai hatóságok szervezetét és hatáskörét, és a honvédségnek a közös hadsereghez való viszonyát is megállapítja.

Ugyanily értelemben intézkedik az 1890-ik évi V. t.-czikk is, mely az eddig hozott honvédségi törvényt hatályukból kilépteti, de ugyanazon elveket hagyja érvényben, mint az eddigiek.

Ezen törvényekben kimondatik, hogy a honvédség a magyar korona országain kívül csak kivételesen alkalmazható, és erre nézve a törvényhozás külön intézkedése szükséges. «Csak az országgyűlés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti el Ő felsége, az ország *összministeriumának felelőssége* s az ország képviseletének annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása: ellett, a honvédség alkalmazását az országon kívül is».

Az újabb törvény 10. §-ának 2. bekezdése azonban kivételt tesz az ~~egészségügyi szolgálatra~~ kijelölt honvédekre nézve, kik a magyar korona országainak vereskereszt egylete intézeteihez és sebesültszállító oszlopaihoz megfelelő számmal beoszthatók, és ezen egészségügyi szolgálatban az ~~ország határain~~ kívül részleges mozgósítás esetében is alkalmazhatók még akkor is, ha a közös hadsereg részleges mozgósítása által a honvédség nem érintetnék.

A honvédség tagjai ~~csakis magyar állampolgárok lehetnek.~~

A legfőbb haduri jognál fogva a törvények szerint Ő felségét a királyt illetik: a honvédség behívásának és mozgósításának joga az ország határain belől, a honvédség tisztjeinek kinevezése a honvédelmi minister előterjesztésére, a törzstisztek és tábornokok szolgálati alkalmazására vonatkozó rendelkezések.

A honvédség kizárólag a honvéd parancsnokságok és hatóságok rendelkezése alatt áll, mihelyt azonban a közös hadsereg csapataival közös működésre rendeltetnék, e viszony

tartamára a katonai fölé- és alárendeltség szabályai lépnek érvénybe. Háboruban az összes honvédség katonai tekintetben az ő felsége által kinevezett hadvezérnek van alárendelve, a ki azt magasabb rendű seregtestekben és pedig a körülmények igénylete szerint vagy külön, vagy a közös hadsereg csapataival egyesítve alkalmazza.

A vezérlet joga tehát, mint legnevezetesebb haduri jog a királyt illeti. De e mellett őt illeti a vezénylet joga is, a mennyiben a honvédségnél a rangfokozati és egyéb jelvények, nemkülönben a felszerelés és felfegyverzés, valamint *a szolgálati és gyakorlati szabályzatok egyenlők a közös hadseregével.*

De nem illeti kizárólag a királyt s honvédség belszervezetének megállapítása, mert arról a törvény részletesen intézkedik, tehát erre nézve a törvényhozás illetékessége a király által is elismertetik.

A honvédség vezénynyelve a magyar, Horvát-Szlavonországban a horvát, zászlója ő felsége nevének jelvényei mellett az ország színeit és a magyar állam czimerét, Horvát-Szlavonországokban azon országok egyesült színeit, de a magyar állam czimerét viseli.

Tisztjei rangban egyenlők a közös hadsereg tisztjeivel, de egyenlő rangfokozat mellett azok által megelőztetnek.

Mindezekből látjuk, hogy a honvédség a törvények értelmében fel van ruházva azon külső kellékekkel, melyek azt a magyar állam önálló hadseregévé volnának képesek tenni, ha annak a törvény által meg nem adott, de jövő törvény által megadható belszervezete egy különálló nemzeti hadsereg egységét és teljességét is megadta volna. De az által, hogy a törvényben csupán a területi hatóságok jutnak kifejezésre, és hogy egyedül gyalog és lovas ezredek (a régi törvény szerint gyalog zászlóaljok és lovas századok) vannak felállítva, míg a tüzérség és műszaki, valamint egyéb segédesapatok és intézetek a honvédségre nézve külön fel nem állítottak; a honvédség háboru idején önálló hadsereggént működni képtelen, ennél fogva a közös hadsereget háboru idején nem mint önálló nemzeti hadsereg, hanem mint nemzeti alapon szervezett katonai csapatok,

vagy nagyobb gyalogsági illetőleg lovassági csapattestek, képes csak támogatni.

A törvény nem zárja ki ugyan, hogy a honvédség önálló nemzeti hadsereggé fejlődhessék, de ezen jelentőségétől egyelőre tényleg megfosztja azt.

Továbbá azáltal, hogy a honvédségnél kezdetben legmagasabb rang az ezredesi vala, s a tábornokok a közös hadsereg tisztikarából rendeltettek a honvéd kerületi parancsnokságok élére, azon szokás honosult meg: hogy a honvédség tiszti karából tábornoki rangra előléptetett törzstisztek nem magyar királyi tábornokokká, mert ilyenek tényleg még nem léteztek, hanem «császári és királyi» tábornokokká neveztetének és neveztetnek ki ma is. De miután a tábornokok rangsorozata és állománya a közös hadseregbe és honvédségre nézve egységes, ennek következtében a honvéd- és közös hadseregbeli ezredek is közös rangsorozattal bírnak, a tábornoki előléptetésre való tekintettel.

Továbbá a honvédségi intézmény fejlődésével a törvényben foglalt intentiózus szervezeti hiányok szükségessé tették, hogy a honvédség fejlődésére és harczképessé tételére szükséges erőinek pótlását és kiképzését több tekintetben a közös hadsereg seregintézeteire támaszkodva eszközölje; minek következtében a honvédség és közös hadsereg között több érintkezési pont keletkezett.

Hogy a ma elért fejlődés az 1868-ik évi törvényhozás intentióival nem ellenkezik, ezt úgy a honvédségi törvények, mint a véderő törvények azon intézkedései igazolják, hogy háboru esetén a honvédség a király által kinevezett fővezér parancsnoksága alatt áll, ki azt a közös hadsereggel egyesítve is alkalmazhatja, továbbá hogy az 1889-ik évi VI. t. cz. szerint a honvédelmi miniszter, illetőleg a honvédség főparancsnoka, utóbbi a honvédelmi miniszter útján, kötelesek a honvédség létszámáról, felszereléséről, elhelyezéséről, katonai kiképezéséről és fegyelmi magoktartásáról a közös hadügyminiszternek folytonos tudomást nyújtani.

A honvédség összes költségei a honvédelmi miniszter tárczáját terhelik, tehát nem közösek, Azon költségeket

ellenben, melyek a honvédség hadi célokra lett mozgósításából s alkalmazásából erednek, miután a védelem ügye közös, a hadügyminister tárczája viseli.

Ezen intézkedések által a hadügyeknek közös és nem közös volta, valamint a honvédség fejlesztésének iránya annyira complicálódott, hogy annak bővebb fejtegetésébe e helyütt nem bocsátkozhatom. Itt csupán azon szerény nézetemnek adok kifejezést, hogy a dualismus keretében megerősödött magyar államnak, ha további fejlődését állami önállásának fentartása mellett, az 1867-ik évi alapon akarja elérni, a közös hadseregben a magyar hadsereg fogalmának erőteljesebb kifejezésre kell jutnia a jövő fejlődésben és a honvédségben egy önállóan működni képes nemzeti hadsereget kell megteremtenie.

II. A fegyveres erő harmadik alkatrésze a népfelkelés, mely csak háboru idején bír hivatással, mert csakis akkor szerepel. A törvény által hivatásául a közös hadseregnek és honvédségnek támogatása van kitűzve, de arról, hogy nemzeti alapon, vagy közösen szervezendő e, az 1868-ik XLII. t.-cz. mitsem szól, csupán annyit említ fel, hogy tagjai jelvényül nemzeti színű karkötőt viselnek. De e törvénynek szelleméből mégis kiviláglik, hogy a népfelkelés nemzeti alapon volt volna szervezendő, mert az a haza védelmére önként fegyvertragadó polgárokból állott volna és így nem a közös hadseregnek, hanem a honvédségnek kiegészítő részét képezte volna.

Az 1868. évi XX. t.-cz. (a népfelkelésről) a népfelkelési kötelezettséget általánossá tette, s a kötelezettek egy részét önálló népfelkelési jellegű és a honvédséghez hasonló jelvények alatt és vezényleti nyelv mellett szolgáló csapatok szervezésére rendeli alkalmazni; míg némelyeket közülök szükség esetén a közös hadsereg és a honvédség csapatainak pótlására a póttartalékosokkal egyenlő kezeltetésben rendel részesíteni.

A népfelkelés közjogi helyzetére nézve a honvédséghez hasonló elvek és szabályok alá esik és a népjog oltalma alatt áll. Az ország határain kívül csakis az országgyűlés beleegyezésével alkalmazható, tisztjeit a király nevezi ki

és miután béke idején csak keretei nyilvántartatnak, ha összehívása válik szükségessé, ez csak a király parancsára történhetik. Szóval a népfölkelés a véderőnek nemzeti alapon szervezett kiegészítő része, a mely azonban háboruban a honvédséghez hasonlóan a király által kinevezett fővezér parancsa alatt áll, és mozgositásának költségei a közös hadügyminister tárczáját terhelik.

6. §. A katonai büntető igazságszolgáltatás.

A mi a katonai büntető igazságszolgáltatást illeti, erre nézve az 1868-ik évi XL. t.-cz. következőleg szól: «a tetteges szolgálatban lévők katonai fegyelmi törvények alatt állanak, polgári viszonyaik és kötelezettségeik tekintetében mindazonáltal, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a polgári törvények és hatóságok alatt fognak állani. Addig is, míg a katonai törvények az általános védkötelezettség igényeinek megfelelőleg annak útján átdolgoztatnának, előzetesen már most kimondatik, hogy a törvény hatálybalépte napjától testi fenyíték és rabláncz-büntetés az álló hadseregben (hadi tengerészetben) és honvédségben nem alkalmazható.»

A katonai büntető törvényhozás nem tartozik a közös ügyekhez, de mivel annak mivolta és mindkét államban egyenlő rendezése a véderő harczképességére és fegyelmezhetésére erős befolyással bír; minden esetre a közös hadügyminister és a két állam honvédelmi és igazságügyi ministereinek előleges közös megállapodása szerint volna rendezendő. De a törvényhozás terén e tekintetben intézkedés mai napig sem tétetvén, ma is az ideiglenes állapot áll fenn, sőt a katonai büntető törvénykönyv szabályai a magyar honvédségre is alkalmazást nyernek.

7. §. Mily arányban járul Magyarország a közös hadsereg létszámának fentartásához?

Az 1868. évi XL. t. cz. a szárazföldi és tengeri közös hadsereg hadi létszámát az 1867. évi XII. t. cz. 11., 12., 13. és 14. §§-ban foglalt alkotmányos jogok (l. jelen munka 3. §-át) alapján s azok fentartása mellett a monarchia mindkét államterülete összes népességére nézve 800,000 főnyi létszámban állapítja meg, ide nem számítván a határőrséget.

Kimondja egyszersmind, hogy a közös hadseregnek és hadi tengerészetnek ezen létszáma 10 évre érvényes, és hogy az annak fentartását vagy megváltoztatását célzó javaslatok mind a két törvényhozás elé megegyezés végett még a kilenczedik év lefolyása előtt előterjesztendők.

Továbbá: az e szerint Magyarországra eső ujonczjutalék a 10 év lefolyása előtt csak úgy lesz kérdésbe vehető, ha Ő felsége az illető felelős kormányok útján annak emelését vagy leszállítását kívánja, a jutalék kiállítása azonban csak akkor történhetik meg, ha ezt azon évre az országgyűlés már meg is szavazta.

Ezek szerint tehát ha az ujonczok megszavazva nincsenek, a hadsereg létének jogalapja meg van, de pótlásának eszköze hiányzik, míg a törvényben kikötött 10 év leteltével, újabb törvényes intézkedés hiányában a hadsereg fenállásának jogalapja is megszűnik.

A hadjutalék kiszámításának alapjául a népesség számaránya vétetett és ezen arány szerint a 800,000 főnyi hadilétszámból a magyar korona országainak népességére 329,632 főnyi hadilétszám állapítottatott meg, számításon kívül hagyatván a határőrvidék népessége mindaddig, míg a határőrségi intézmény fennáll. Meghatároztatott egyuttal az is, hogy a 10 évi összes póttartalék nem lehet nagyobb az évi ujonczjutaléknál.

Időközben azonban a határőrvidék egy része polgárosittatván, az 1872. évi XXV. t. cz. által a magyar korona országaira eső hadjutalék 333,738 főre emeltetett; míg az

egész határőrvidék polgárosítása után a határőri intézmény is megszűnván, az 1873. évi XXXVIII. t. cikkben a magyar állam népességére eső hadjuttalék 342,988 főben állapított meg.

Az ekként megállapított hadilétszám, mely az egész közös hadseregre és hadi tengerészetre 800,000 főnél többet nem tehetett, 1879-ig volt érvényben, a mikor ez az 1879-ik évi LI. t. cz. által az 1879-ik év végéig továbbra is érvényben tartott.

Az 1889. évi VI. t. cz. 14. §-a a hadilétszám és hadjuttalék helyett az évi ujonczlétszámot és a magyar állam évi ujonczjuttalékát állapítja meg, hasonlóan a legközelebbi 10 évre szóló érvényre.

És pedig:

«A közös hadsereg és hadi tengerészet fentartására szükséges évi ujonczjuttalék, az 1867-ik évi XII. t. cz. 11., 12., 13. és 14. §§-aiban foglalt alkotmányos jogok alapján és azok fenntartása mellett 103,100 főben állapított meg, és ezen juttalék a magyar korona országai között egyfelől, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között másfelől, a népesség számaránya szerint, és pedig a legutolsó népszámlálás számeredménye alapján osztandó fel.»

«Az előbbi pontban megállapított ujonczlétszám 10 évre érvényes.»

«Az 1880-ik évi deczember 31-én a monarchia mindkét államának területén foganasosított népszámlálás eredménye szerint jelenleg a magyar korona országaiból 42,711 ujoncz állítandó ki.»

A törvény további intézkedései ezen ujoncz létszám megváltoztatására nézve ugyanazok, mint az 1868. évi XL. t. cz. 11. §-ának a hadjuttaléokra vonatkozó intézkedései. A szöveg is teljesen megegyezik, csak hogy abban a hadilétszám helyett az ujonczlétszám van felemlítve.

Az újabb törvény ezen változtatása azonban lényeges, mert míg a régi törvény szövege szerint a 10 év lefolyása után újabb törvényes intézkedés hiányában a közös hadsereg létének jogalapja szűnt meg; addig az új törvény szerint csak az ujonczjuttalék törvényes jogalapja enyészik el, a

mi különben is az ujoneczok évenkénti megszavazásának megtagadása által is, bár conflictus útján, elérhető volna.

Az új törvény továbbá nem állapítja meg a póttartalék maximumát sem, a mi ezelőtt korlátolva vala. E helyett a honvédség évi jutalékát határozza meg, azt 12,500 főre tevén.

8. §. *A közös pénzügyek.*

A pénzügy általában véve nem közösügy, és a pénzügyek intézése, valamint a pénzügyi törvényhozás a magyar kormányt, illetőleg a magyar országgyűlést illeti.

Az 1867. évi XII. t. cz. szerint azonban: «a pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a közösnek elismert tárgyakra fordítandók. Ez azonban úgy értelmezendő, hogy az említett tárgyakra kívántató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezelésről szóló szakaszokban előadatik; de azon összegnek, mely a költségekből a 18., 19., 20. és 22. pontokban körülírt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni oly módon, a mint a kezelésről szóló alábbi pontok megállapítják.» (1. a jelen munka II. r. 9. §.)

«Magyarország minden egyéb államköltségét a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium minden idegen befolyás teljes kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.»

A közös hadügyre és közös külügyre vonatkozó pénzügy tehát olyformán közös, mint a közös hadügy, t. i.: az erre vonatkozó törvényhozás, az ujoneczok megajánlásával, állításával stb. járó teendők épen úgy kizárólag illetik a magyar törvényhozást és honvédelmi ministert, mint az állami bevételek megszavazása, az adók és állami jövedel-

mek behajtása és más pénzügyi teendők a magyar országgyűlést és a magyar pénzügyministert.

És valamint a hadsereg ujonczaí Magyarországon által szolgáltatnak át a hadseregnek és a közös hadügyi kormányoknak, épen úgy a közös ügyekre vonatkozó költségek is az ország, illetőleg a magyar pénzügyminister által adatnak át a közös pénzügyministernek.

A kettő közössége között azonban van két lényeges különbség. Az egyik, mely szerint a hadügy kevésbé közös, mint a pénzügy; a másik, a mely szerint a pénzügy kevésbé közös, mint a hadügy. Az első az, hogy a míg az ujoncztulék a magyar hadsereg számára kizárólag a magyar országgyűlés által állapittatik és szavazzatik meg, addig a közös ügyekre vonatkozó költségvetés megállapítása közös organum elé, a delegatiók elé tartozik. A másik az, hogy a míg az egész hadsereg és így a magyar hadsereg is közösnek tekintetik, addig az állami bevételek nem tekintetnek közöseknek, kivéve a vámokból befolyó bevételeket, melyekről alább leendő szó.

Az osztrák törvény, bár más szavakkal, de ugyanazt fejezi ki, a mit a magyar törvény, mondván: «das Finanzwesen rücksichtlich der gemeinschaftlich zu bestreitenden Auslagen, insbesondere die Festsetzung des diesfälligen Budgets und die Prüfung der darauf bezüglichen Rechnungen,» közös ügynek tekintendő.

Az osztrák törvény tartalma tehát leginkább a pénzügyek közösségére nézve egyezik meg a magyar törvénnyel, míg a hadügyre és külügyre nézve attól, mint látuk, eltér.

9. §. Miképen fedezendő a közös költségek Magyarországon által.

I. Az 1867. évi XII. t.-cz. 18. §-a a közös költségek fedezéséhez való hozzájárulásról intézkedik és azt e két törvényhozás által kölcsönös alku útján megállapítandó arány szerint rendeli fedezni.

Az arány megállapításának célja az, hogy a monarchiának gazdaságilag erősebb vagy gyöngébb felére a terhek is azon arányban nehezedjenek, a mint azokat lakosságának számához, gazdasági fejlettségéhez és erejéhez képest egyenlő megterhelhetetés mellett elviselni képes lesz.

E végből a két állam törvényhozásai egyenlő számú tagokból álló küldöttséget választanak, melyek az illető felelős ministeriumok befolyásával a részesülési arányra nézve részletes adatokkal támogatott javaslatot dolgoznak ki.

E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjeszti és mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján határozatait a másik országgyűléssel közli. Ha a két fél között megállapodás jön létre, ez szentesítés végett Ő felsége elé terjesztetik.

Az arány tehát a két fél kölcsönös és egyértelmű megállapodásai alapján alkotott és mind a két országgyűlés által elfogadott törvényekkel állapittatik meg. Ez tehát a monarchia két állama között kötött nemzetközi szerződés jellegével bírna, ha az 1867. évi XII. t.-cz. 27. §-a nem tartalmazná a következő intézkedést:

«Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés sem tudna egymással megegyezni: akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján Ő felsége fogja eldönteni.

Ezen szakasz intézkedése sajátos, mert vagy azt kell alatta érteni, hogy azon esetre, ha a két fél törvényhozásai az arányra nézve megegyezni nem tudnának, akkor a kérdés nem törvény által, hanem Ő felsége döntése által nyeri elintézését; vagy azt, hogy a döntés törvénybe iktatás céljából ismét a két fél országgyűlései elé kerül megszavazás végett. Ezen utóbbi esetben vagy az országgyűlés jutna azon ferde helyzetbe, hogy a fejedelem akaratát elfogadni kénytelen, vagy a fejedelem, — a ki ezáltal annak volna kitéve, hogy a törvényhozások egyike-másika az ő hivatalosan nyilvánított akaratával juthat ellenkezésbe.

Ezen kényes kérdés megoldása a fejedelem felelőtlen-

ségi elvének sérelme nélkül csakis akként eszközölhető, hogy a költségfedezési arány meg nem egyezés esetén nem törvény, hanem az uralkodó akaratával döntenek el bizonyos időre. Mert különben az ország — a 68. §-nak kiterjesztő magyarázata alapján — törvényes intézkedési jogát magának fentarthatná s minden jogai e részben is sértetlenek maradnának, vagyis a közös költségek viselésére egyezkedés létre nem jönne, a mi a kiegyezési alapot lerontaná.

A kiegyezés nem sikerülte esetére az osztrák törvény meghatározott időre szóló fejedelmi döntést léptet életbe, mondván: «so bestimmt der Kai-ser dieses Verhältniss, jedoch nur für die Dauer eines Jahres.»

Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak leteltével ugyanazon módon új egyezkedésnek van helye.

II. Az első ilyen egyezkedés, mely a közös költségek fedezésének arányát megállapítja, az 1867. évi XIV. t.-cikkben van beiktatva. E szerint a közös költségek fedezésére kívánt összeghez 30 %-kal a magyar korona országai, 70%-kal Ő felsége többi országai járulnak. Ezen hozzájárulási arány a törvény szerint 10 évig marad érvényben.

Ezen egyezkedés akként értendő, hogy a közös költségekből mindenekelőtt a vámszövetség következtében az 1867-ik évi XII. t.-cz. 64. §-ában a közös bevételnek jelzett vámokból befolyandó jövedelem levonandó és az ez után megmaradt közös költségek a fenti arány szerint viselendők.

Az 1871-iki és ezután következő években a határőrvidek polgárosítván, annak területe a magyar állam organumainak törvényes hatáskörébe került vissza.

Ennek következtében a hozzájárulási arány is megváltozott és az e részben kötött egyezés az 1872. évi IV. t.-cikkben törvénybe iktatott és pedig:

a két varasdi ezred, továbbá Zengg és Sziszek községek 1871-ben polgári kormányzat alá helyezettvén, ezen terület után az 1872-ik évi január 1-től kezdve az 1867-ik évi XII. t.-cz.-ben községeknek elismert államügyek terhehez a magyar államkincstár oly módon járult hozzá, hogy az éven-

ként megállapított közös költségek $\frac{4}{10}\%$ -a a magyar állam terhére vétetett számításba s az ezen levonás után fennmaradt összeg a megállapított quóta arányában fedezendő.

Miután pedig a határőrvidék többi részei is polgárosítottak, a magyar kincstár a közöseknek elismert államügyek terheihez további $1\frac{6}{10}\%$ -kal járult az előbb említett módon, vagyis a közös költségek összegéből előbb 2% levonatik s a magyar állam terhére vétetik számításba és az ezután fennmaradt összeg a monarchia két állama által a quóta arányában viselendő.

Az itt megállapított arány 1877-ben 1878 márczius 31-éig és 1878-ban ugyanezen év május 31-éig meghosszabbított.

Az 1878-ik évben a kiegyezés megújítatván, az a XIX. t.-cz.-ben törvénybe iktattatott. E szerint a közösen viselendő költségekből a vámszövetség tartama alatt közös bevételnek kijelentett vámjövedék tiszta jövedelme (levonva belőle az adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések) levonandó s az ezután fennmaradt összeg a két állam által akként viselendő, hogy abból Magyarország az előbb említett 2%-ot fizeti és a többi fennmaradt összeg 30%-a Magyarországot, 70%-a pedig a monarchia másik államát terheli.

Ezen arány az 1887-ik évi XXIII. t.-cz.-ben egész az 1897. év végéig fenntartatott és csupán a Bosznia és Herzegovina occupálása következtében szükségessé vált intézkedésekkel bővített ki, t. i.: «az 1867. évi XII. t.-cz. 64. §-ánál fogva a vám- és kereskedelmi szerződés tartama alatt közös bevételeknek kijelentett vámjövedék tiszta jövedelme, mely a határvám-jövedéki visszatérítési, valamint a határvám-jövedéki biztosítások visszafizetései, nemkülönben az 1869. évi II. t.-cz. 1. §-a értelmében jelen törvény tartamára megállapított vámkezelési költségátalány és végre az 1879. évi LII. t.-cz. 13. §-a értelmében Bosznia és Herzegovina országos kormányának járó vámalátvány levonása után fennmarad, a közösügyi költségek fedezésére fordítandó és ennél fogva a közösügyi szükségletből mindenek előtt levonandó.»

Az 1872. évi IV. t.-cz.-ben foglalt 2% előleges levonása ezen törvényben nem érintetvén, az ma is fennáll.

A közös költségek fedezésére szükséges és Magyarország által fizetendő összegek beszedése a magyar költségvetés alapján a magyar pénzügyi minister által történik, ki is a havonként befolyt államjüvedelmekből azoknak egy részét havonként a közös pénzügyministerhez átteszi, ki az átvett összegnek a kitűzött czélokra leendő fordításáért felelős és a pénzek kezelője szoros számadással tartozik.

A mi a közös költségek fedezésére szükséges és a magyar államot terhelő pénzösszegnek a közös pénzügyministerhez való átszolgáltatását illeti, erre nézve az 1878. évi XIX. t.-cz. akként intézkedik, hogy: «ugy a magyar korona országai, mint a birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok kötelesek a közös kiadások fedezésére minden hóban havi bevételeiknek egy oly részét beszolgáltatni, mely ezen költségekhez* ugyanazon arányban áll, mint az összes járulékok az illető évre előirányzott kiadásaiknak főösszegéhez.»

Ha a havi részletek összege a járulék összegét el nem érné, az esetben kötelezik magukat az említett országok: hogy a különbséget és pedig tekintet nélkül bevételeikre, oly időszakban fizetendik le, hogy a közös államháztartás fennakadást ne szenvedjen.

10. §. *A közös ministerium felelőssége.*

I. Az 1867. évi XII. t.-cz. 27. §-a így szól: «Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak,

* Az idézett törvények ezen kifejezése: «*költségekhez*», helytelen, mert nincs értelme. Per analogiam az 1867: XV. t.-cz. 9. §-ában, mely a közösen viselkedő államadóssági terhek fedezésére havonként fizetendő összegek arányát hasonló intencióval állapítja meg, nem «*költségek*», hanem «*bevételek*» kifejezés áll, a mi a törvénynek világos értelmet ad. És valószínű, hogy itt is nem «*költségek*», de «*havi bevételek*» kifejezés volna alkalmazandó és értendő.

se Ő felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz e ministerium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.»

E ministerium tagjai, u. m. a közös külügyi, közös hadügyi és közös pénzügyi ministerek, valamint az egész közös ministerium, miután sem egyik, sem másik állam külön ügyeit nem intézhetik és kizárólag azon kormányzati teendőket viszik, melyek Magyarország részéről is közöseknek ismertetnek el, a magyar vagy az osztrák törvényhozó testületnek felelősek nem lehetnek. Szükségessé vált tehát, hogy ezeknek ellenőrzése oly organumra bízassék, melyben mindkét állam egyenlően van képviselve.

Az 1867. évi XII. t.-cz. Magyarország állami önállásával nem tartja megegyeztethetőnek, hogy e célra egy közös birodalmi tanács, vagy központi parlament állittassék fel, mert ez által egy közös törvényhozó testület keletkezne, a törvényhozás pedig semmiben sem közös, mert csakis a kormányzat némely ágai ismertetnek el közöseknek.

A közös ügyek tárgyalására és a közös kormányzat ellenőrzésére tehát egy külön organumot kellett felállítani és ez a két állam által e célra kiküldött két delegáció. A közös ministerium tagjai tehát, valamint az egész közös ministerium együttevén e delegációknak felelős és nem a két állam parlamentjeinek.

II. A delegációk szervezetét és hatáskörét 12. §-ban tárgyalom, itt csupán azon kérdést fejtem ki, hogy a közös ministerium mennyiben felelős és felelősségre vonása miképen történik.

A mi a közös kormányzat politikai felelősségét illeti, ez korántsem oly hatályos, mint a magyar kormány politikai felelőssége, mert a hol nincs igazi parlamentarizmus, ott a politikai felelősségre vonatás módja felette megvan nehezítve. Tudjuk, hogy a delegációk nem törvényhozó testület, nem parlament és így ott igazi parlamentarismusról szó

sem lehet. Mindazonáltal a delegáció is fel van ruházva azon jogosítvánnyal, mely a politikai felelősségre vonásnak leghatályosabb eszköze: és ez a közös költségvetés megszüntetésének, vagy megtagadásának joga. Ha tehát a delegációk a közös költségvetést megtagadják, a közös kormánynak vagy a megtagadás által érintett tagjának a további kormányzás lehetetlenné van téve.

Sőt a magyar országgyűlés sincs megfosztva azon jogtól, hogy közvetve a közös kormánynak, vagy valamely tagjának a tovább kormányzást lehetetlenné tehesse, mert a közös költségvetésnek Magyarországra eső része a magyar költségvetésbe is beveendő, és noha az itt többé vita tárgyát nem képezheti, ha az országgyűlés az egész magyar költségvetést elveti, a közös költségvetés sem juthat érvényre. Ezen eljárás azonban nemcsak a közös kormánynak, hanem a magyarnak bukását is maga után vonná, a miért is ez csak mint ultima ratio, vehető alkalmazásba.

A jogi felelősségre vonás esetei a magyar ministeriumra vagy tagjaira nézve az 1848. évi III. t.-cz. 32. §-ában taxativé vannak felsorolva. De az 1867. évi XII. t.-cz. 50. §-a e tekintetben általános intézkedést tesz és annak megítélését, vajjon a jogi felelősségre vonás esete concret esetekben fenforog-e, kizárólag a delegációk belátására bizza. A törvénynek erre vonatkozó intézkedése így szól:

«Mindenik bizottságnak joga leendő oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak, vagy e ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni s ezen indítványát írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározta, vagy ha az, az eltérő vélemények miatt együttes szavazó ülésen többséggel elhatározzatik; a határozat jogérvényesnek tekintendő.»

A vádhatározat a közös ministerium ellen tehát kizárólag a delegációk által hozható meg. Kivételt e tekintetben csak a közös pénzügyminister képez, ki ellen a függő államadósságok törvényellenes kezeléséért és közös kölcsön fölvétele esetében ezeknek kezeléséért a vádhatározat a két állam parlamentjeinek valamelyike által hozandó meg (1868.

évi XLVI. t.-cz. I. jelen munka II. r. 16. §-a), de a per bírósága akkor is a delegatiók által választandó.

III. A per bíróságáról az 1867. évi XII. t.-cz. 51. §-a intézkedik. A per bírósága mindkét állam törvénytudó, független állásu polgáraiból alakul, kiket az egyes országos bizottságok választanak. Minden bizottság a saját állama polgárai közül választ 24-et, a kettő együtt tehát 48-at. Mindenik bizottságnak joga van a másik bizottság által javaslatba hozott tagok közül okadatolás nélkül 12-öt, tehát együtt 24-et törölni, marad tehát legkevesebb 24 tag. A vádlottak együtt törülhetnek 12 tagot, marad tehát legkevesebb 12 tag. De ezen törlésnek akként kell történni, hogy mindenik bizottság által választottak közül egyenlő számú tagok maradjanak. Az így megmaradt tagok fogják a per bíróságát képezni, a kik ezután a fennálló törvények és legjobb lelkiismeretük szerint ítélnék.

Arra nézve, hogy minő törvények, illetőleg melyik állam törvényei mérvadók az ítélelhozatalnál, ezen törvény nem intézkedik. Véleményem szerint a vád alá helyezett minister azon állam törvényei szerint ítéendő meg, a melynek alkotmányos törvényeit megsértette, nem pedig a szerint, a melynek polgára. Mert különben hol lenne meg a garancia arra nézve, hogy egy osztrák állampolgár, ki közös minister, a magyar alkotmány törvényeit tiszteletben fogja tartani?

Az is kérdés, vajjon a magyar 1848. évi III. t.-cz. azon intézkedése, hogy a vád alá helyezett és elmarasztalt minis-
ternek királyi kegyelem csakis általános bűnbocsánat esetén adható, érvényes-e a közös ministerekre? Véleményem az, hogy ha azon minister magyar állampolgár, akkor érvényes, mert mint közös minister, a magyar államnak reá ruházott functióit is mint minister végzi.

II. §. A delegatiók.

I. Mintán az 1867. évi XII. t.-cz. Magyarország állami önállóságát feladni nem akarja, nem is engedheti meg, hogy a közös ügyeknek a kormányzathoz nem tartozó része közös

parlament által intéztessék; mert ha ily közös parlamentet Magyarország elismerne, ezáltal állami souverainitásáról mondana le, és annak egy részét valamely magasabb állam-fogalomra, egy szövetséges államra ruházná.

De másrésről a közös ügyek intézése kizárólag a magyar országgyűlés közreműködésével sem eszközölhető, mert akkor a kettős monarchia másik államának önállása szenvedne csorbulást. Ennek következtében szükségessé vált egy oly testületnek, oly közös organumnak felállítása, mely a közös ügyeknek nem a kormányzat köréhez tartozó részét intézze, a nélkül, hogy ezáltal egyik vagy másik állam önállósága megcsönkítettetné.

Ezen elvből indult ki az 1867. évi törvényhozás, midőn az ezen évi XII. t.-cz. 28. §-a kimondja: hogy miután közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio*; egyrésről a magyar korona országai együtt, másrésről Ő felsége többi országai és tartományai együtt, (tehát a monarchia két állama) ugy tekintessenek, mint két külön, teljesen egyenjogu fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetlen föltétel a teljes paritás.

Ezen paritás elvének megvalósítására alkottattak a közös ügyek tárgyalására mindkét állam törvényhozó testületei által kiküldött országos bizottságok, delegatíók, melyek a nélkül, hogy közös törvényhozó testületet képeznének, a két állam törvényhozó testületeinek a közös ügyek intézésére befolyást gyakorolni lehetővé teszik.

II. E végből mind a két állam törvényhozó testülete választ saját kebeléből egy meghatározott számú tagokból álló bizottságot, még pedig a magyar bizottság tagjai a magyar országgyűlés mindkét házának tagjai közül választandók. Az osztrák törvény hasonlóan intézkedik. Ezen bizottságok vannak hivatva a közös ügyek nem kormányzati részének intézésére.

A paritas elve megkívánja azt is, hogy a két állam ezen bizottságai egyenlő számú tagokból álljanak. A törvény 29. §-a ezen bizottságok tagjai számának maximumát ugy Magyarország-, mint Ausztria részéről 60—60 tagban állapítja meg.

E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek csak egy ülősszakára választandók, s az év leteltével vagyis az ülősszak kezdetével azoknak minden hatásköre megszűnik, tagjaik azonban újra megválaszthatók. A delegatiók tehát a két országgyűlés által a közös ügyek tárgyalására delegált testületek, melyeknek mandátuma csak egy évre terjed.

Ezen mandátum következtében a bizottságok minde-
 nike fel van hatalmazva, hogy a közös ügyeket a legjobb belátása szerint tárgyalja, miért is a törvény kimondja, hogy e bizottságok előleges utasítások által meg nem köthetők.

A két delegatio külön-külön, saját nyelvén tartja üléseit. E végből mindenik saját kebeléből külön választja elnökét, tollvivőjét és hivatalos személyzetének minden tagját, ugyszintén maga állapítja meg ügyrendjét és tanácskozási szabályait.

Kiküldésükre az országgyűlés, összehívásukra azonban Ő felsége van jogositva. A bizottságok ülésezési idejét és helyét is Ő felsége határozza meg. A törvény csak azon óhajnak ad kifejezést, hogy a paritas elvének megfelelőleg, a bizottság felváltva egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha Ő felsége többi országainak gyűlése ugy akarná, az osztrák örökös tartományok más valamelyik fővárosában ülésezzenek. De a törvényben megkívántatik, hogy a bizottságok oda hivandók egybe, a hol Ő felsége azon időben tartózkodik. Mindedig a delegatiók felváltva Bécsben és Budapesten üléseztek.

A bizottságok külön-külön ülésezvén, határozataik is külön-külön hozatnak. A mit egyik vagy másik bizottság szótöbbséggel határoz, az egyik vagy másik bizottság határozatának tekintendő. Az egyes bizottsági tagok saját igazolásukra kívánhatják ugyan, hogy különvéleményük jegyzőkönyvbe iktattassék, az ily különvélemények azonban a bizottság többsége határozatának erejét nem gyöngítik. Azon körülmény, hogy a bizottságok külön üléseznek és külön is határoznak, kívánatossá teszi, hogy működésükbe összhang hozassék.

De miután a két bizottság együtt tanácskozása az 1867. évi XII. t.-cz. 34. §-ában ki van zárva, e törvény a határozatok hozatalára nézve akként intézkedik, hogy mindenik bizottság nézeteit a másikkal saját nyelvén írott ízenetek útján közölje, de az ízenet mellé annak hiteles fordítását is mellékelje.

Ha az ízenetek váltásából kitünnék, hogy a két bizottság véleménye egymástól eltér, és ezen eltérés több üzenetváltás után is fenmaradna, akkor a két bizottság — de kizárólag egyszerű szavazás végett — együttes ülést tart. Ily együttes szavazó ülésekben a bizottságok hol egyikének, hol másikának elnökei felváltva elnökölnek. Határozat csakis úgy hozható, ha úgy egyik, mint másik fél delegatióinak kétharmada jelen van. Határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel pedig a paritas elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb; azon esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatióiból bármely okból több tag hiányzik, a másik félnek delegatiója is tartozik tagjainak számát sorshuzás útján olyképen leszállítani, hogy mindkét fél delegatiója, tagjainak számára nézve egyenlő legyen.

A jegyzőkönyv ilyenkor, t. i. közös szavazó ülésen, mindenik fél nyelvén vezetendő a két fél tollvivői által, s közösen hitelesítendő.

Ily együttes szavazóülést joga van mindenik félnek kívánni, ha valamely kérdésben három üzenetváltás sikertelen maradt. Ily esetekben a szavazási ülés helyét és idejét a két fél elnökei együtt állapítják meg s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

III. A bizottságok hatásköréhez kizárólag a kifejezetten közösnek nyilvánított és határozottan a bizottságokhoz utalt ügyeknek tárgyalása tartozik s a magyar országgyűlés elé tartozó ügyekbe nem avatkozhatnak.

A magyar országgyűlés által kiküldött bizottság az országgyűlést a monarchia másik államával szemben képviseli.

A közös ministeriumok mindenik bizottság elé külön terjesztik a hatáskörükbe utalt ügyeket, s mindenik bizottság fel van hatalmazva a közös ministeriumhoz kérdéseket

intézni és attól felvilágosításokat követelni, melyekre a közös ministerium feleletet adni tartozik.

A bizottság ülései rendszeren nyilvánosak, határozat csak nyilvános ülésen hozható.

A feloszlott országgyűlés által kiküldött bizottság megbízása megszűnik, s az új országgyűlés új delegatiót választ.

A bizottság tagjai élvezik az immunitást, de mentelmi joguk felfüggesztése fölött az illető országgyűlés határoz, csakis ennek együtt nem léteben határoz maga az illető bizottság.

A bizottság tagjaiban időközben beállott hiányok az eleve megállapított póttagok belépése által pótoltnak. Lemondás esetén annak elfogadása fölött az illető országgyűlés, ennek együtt nem léte esetén az illető bizottság határoz.

A delegatiók tehát nem az országgyűléstől független testületek, hanem azoknak képviselői, megbízottai és léte-
lük az országgyűlésekkel szoros kapcsolatban van.

12. §. *A delegatiók feladatai és hatásköre.*

I. A delegatiók legfontosabb feladata a közös költségvetés megállapítása.

A közös költségvetés kizárólag a közösnek elismert ügyekre fordítandó költségeket, vagyis kiadásokat és bevételeket foglalja magában. A közös kiadások a közös külügyminister körében fölmerült, a diplomatiái és kereskedelmi képviseltetéssel járó, a hadügyministeri tárczát terhelő, végre a közös pénzügyminister körében és a közös főszámszék kebelében fölmerült kiadásokon kívül, újabban a Bosznia és Hercegovina igazgatásával járó azon rendes kiadásokat foglalják magukban, melyek az occupált tartományok bevételeiből nem fedezhetők.

Közös bevételek a közös ügyek költségeinek fedezésére quóta szerint a monarchia mindkét állama által fizetendő összegek és a közös vámterület következtében az 1867. évi XII. t.-cz. 64. §-a szerint a vámokból befolyó jövedelmek,

melyek a közös költségek összegéből mindenekelőtt levonandók, végre a közösen fölvett kölcsönök.

Az ezen bevételeket és kiadásokat magukban foglaló költségvetés megállapítása a delegatiók feladata, míg a többi költségeket és bevételeket mindenik állam ministeriuma és országgyűlése önállóan állapítja meg.

II. De a közös költségvetés elkészítése nem kizárólagos joga a közös ministeriumnak, mert annak elkészítésénél mindkét állam ministeriumai hivatva vannak közreműködni, miért is a törvény rendeli, hogy a közös költségvetést a közös ministerium mindkét külön felelős ministerium befolyásával fogja készíteni s úgy adja azt át mindenik bizottságnak.

Ennek következtében a bizottságok az előke terjesztett közös költségvetést külön tárgyalják és észrevételeiket egymással írásbeli izenetek útján közlik. Az egyes pontok szerint, a melyekre nézve a két delegatio határozata egyezik, érvényes határozatnak tekintendő, a melyekre nézve különbözik, azokat együttes szavazóülésekben szavazattöbbséggel döntenek el.

Ha a közös költségvetés a delegatiók által egyetértőleg és szavazóülésekben eldöntetvén, ily módon tárgyalatott, a közös költségvetés megállapítottnak tekintendő. Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem az előre megállapított quóta arányában mindenik fél köteles a közös költségvetésből reá eső részt viselni és fedezni.

Ebből azonban nem az következik, hogy a magyar országgyűlésnek azon jogán, hogy az állami költségeket és az országra hárítandó terheket törvény alakjában megállapítsa, csorba ejtetett volna; mert az 1867. évi XII. t.-cz. 41. §-a azt rendeli, hogy a magyar ministerium a befolyásával készített és a delegatiók által megállapított közös költségvetésből a Magyarországra eső összegeket a magyar országgyűlés elé terjesztendő költségvetésbe is fölveendi, csak hogy ezen rovatok a mennyiségre nézve többé vitatás alá nem vehetők. A magyar országgyűlésnek azonban joga van a magyar ministerium által benyújtott egész költség-

vetést elvetni és akkor az abban foglalt közös költségvetés sem nyerhet megvalósulást.

Tehát a mint látjuk, a magyar országgyűlés befolyása a közös ügyekre és közös ministeriumra nemcsak a delegatio útján gyakorolható, hanem saját cselekvősége útján is, csakhogy kerülő uton és a magyar kormány megbuktatása árán

III. A delegatiók hatáskörébe tartozik továbbá a közös költségekre vonatkozó számadások megvizsgálása, ugyszintén határozni mindazon ügyek fölött, melyeket a közös ministerium mint hozzá tartozó ügyeket előkbe terjeszthet, vagy előkbe terjesztteni köteles. A bizottságok ezeket is külön tárgyalják, és azok fölött egyező vélemény esetében külön, különböző vélemények esetében pedig együttes szavazóülésekben határoznak.

A delegatiók határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő felsége által megerősítendők, s ha megerősítették, kötelező erővel bírnak. De törvényt nem képeznek és nem is képezhetnek, kizárván azt az 1791-ik évi 12. t.-cz., mely szerint Magyarországon a törvényhozás joga kizárólag a magyar országgyűlést és a megkoronázott magyar királyt illeti.

A delegatióknak fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatait O felsége mindenik országgyűlésnek az illető külön felelős ministerium által adatja tudtára, s a magyar országgyűlésnek tudtára adott ily határozatokat Magyarországon csakis a magyar felelős ministerium hajthatja végre.

A delegatiók mindenike a szorosán vett közös ügyekre nézve, melyeket a közös ministerium terjeszt elő, kezdeményezési joggal bír. Mindënik bizottság tehet ilynemű javaslatot, a mely a többi tárgyakhoz hasonlóan tárgyalandó.

A közös ministerium felelősségre vonásáról már fönebb szólottunk. (L. jelen munka II. rész 10. §. III.)

IV. Mindezekből láthatjuk, hogy a delegatiók bírnak mindazon jogositványokkal, melyekkel a parlamentek és tagjai is fel vannak ruházva mindazon függetlenségi garantiákkal, melyekkel a parlamentek tagjai, de közös parlament-

nek még sem tekinthetők, mert a parlamentek legfontosabb jogosítványát, a törvényhozás jogát nem gyakorolhatják, csupán határozatokat hozhatnak, mivel az egész monarchiára vonatkozó közös törvényhozás nem létezik.

E tekintetben az osztrák törvény a magyartól lényegesen eltér. Ennek megfelelő intézkedése így szól: «Das der Vertretungskörper beiden Reichshälften (dem Reichsrathe und dem ungarischen Reichstage), zustehende *Gesetzgebungsrecht* wird von demselben, insoweit es sich gemeinsamen Angelegenheiten handelt, mittelst zu entsendenden Delegationen ausgeübt».

Az osztrák törvény tehát a delegatiókat közös parlamentnek tekinti. Ezen felfogása azonban teljesen téves és helytelen, mely a gyakorlatban megvalósulást nem nyerhet, mert a delegatiókban a törvényhozás tárgyát képezhető ügyek nem is tárgyalatnak, kivéve a közös költségvetés megállapítását, de ez is az országgyűlésen válik törvényté. Határozataik tehát inkább administratív jellegűek. Hiszen a hadügy és külügy körében fölmerülhet minden tárgy, mely a törvényhozás elé tartozik, kizárólag a két állam parlamentjeihez van utalva: így a véderő kiállítására és a vérendszer megállapítására vonatkozó törvények, ugyyszintén a külfölddel kötendő kereskedelmi és nemzetközi szerződések törvénybe iktatása, a külön parlamentek hatáskörébe tartoznak.

Az osztrák törvény ezen szövegezése tehát nem tekinthető egyébnek, mint alapos fogalomzavarnak, mert a delegatiók úgy működési körükre, mint a magyar törvényben kifejtett lényegükre nézve Magyarország és a monarchia másik állama parlamentjeinek a közös ügyek tárgyalására, a közös kormányzat ellenőrzésére és a közös költségvetés megállapítására megbízott, delegált testületei, melyek a parlamentek jogosítványainak nagy részével csakis azért ruháztattak fel, hogy a most említett három functiót sikerrel végezhessek, nem pedig azért, hogy az egész monarchiára közös törvényeket alkossanak.

II. FEJEZET.

A közös érdekű ügyek.

13. §. Általában.

I. Az előbbi fejezetben előadottakon kívül az 1867-ik évi kiegyezés alapján más oly ügyek, melyek Magyarország és Ausztria között közösen, vagyis közös organumok által volnának intézendők, nincsennek.

De a mint az 1867-ik évi XII. t.-czik 52. §-a kifejti: a közöseknek elismert ügyeken kívül «vannak még más nagyfontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sanctióból*, de a melyek részint a *helyzetnél* fogva, *politikai tekintetből*, részint a két fél *érdekeinek találkozásánál* fogva: czélszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.»

1. Ilyeneknek tekinti az idézett törvény az Ausztriát terhelő államadósságok terhei egy részének elvállalását. De a midőn azt, hogy Magyarország az abszolút hatalom által létrehozott államadósságok egy részét elvállalni hajlandó, kimondja és annak elvállalását Magyarország érdekében lévőknek magyarázza, nehogy a monarchia másik fele a nagy teher alatt összeroskadjon és ez által Magyarország jólétét is veszély fenyegetse; különösen kiemeli, hogy az államadósságokat illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül hozattak létre, szorosan jogilag nem illetik.

De a törvényben kifejtett czélszerűségi és politikai tekintetekből, kész az ország ezen államadósságok terhének egy részét, de nem magát az abszolút korszak alkotta adósságokat, előleges szerződés alapján elvállalni, és ez iránt a monarchia másik államával, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

2. A hitelügy sem közös, de oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind Ő felségének többi országai sa-

ját érdekekben czélszerűnek látandják, valamely új kölcsönt együtt és közösen venni fel, a hitelügy is közösnek lesz tekintendő. De miután Magyarországot saját beleegyezése nélkül semminemű adóssággal terhelni nem lehet és az ország oly államadósságot, melynek felvételéhez határozottan és törvényes formában hozzá nem járult, magára nézve kötelezőnek el nem ismerhet: ennél fogva a közösen felveendő kölcsönöknél annak elégséges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e fel, Magyarországra nézve minden egyes esetről a magyar országgyűlést és nem a delegatiót illeti. Ezen közös hitelekre tehát Magyarország és Ausztria között formális és Magyarország által törvénybe iktatott szerződés kötendő.

3. A kereskedelem ügye sem közös, miután azonban Magyarország és Ő felsége többi országai között e tekintetben a kölcsönös érdekek és érintkezési pontok számosak, czélszerűnek találja a törvény, hogy azokra nézve a monarchia két állama között időnként kereskedelmi- és vámszövetség köttessék. E szövetség pedig akként volna megkötendő, hogy a két állam ministeriumai a szövetségi javaslatot közös egyetértéssel készítsék meg és a két állam törvényhozása elé terjesszék. E szövetség tehát csakis törvényhozási uton, a két állam törvényhozásainak egyértelmű hozzájárulásai által létesítendő. És miután kereskedelmi ügyekben mindaddig, a míg ily vámszövetség fennáll, a két állam területe a külfölddel szemben egy testnek lesz tekintendő, az 1867. évi XII. t.-cz. 62. §-a a vámszövetség esetére kimondja, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

4. Hasonló czélszerűségi okoknál fogva egyértelmű megállapodások útján lennének az ipartermeléssel szoros kapcsolatban lévő közvetett adók, azoknak nemei, aránya és a kezelésére vonatkozó módok és intézkedések is rendezendők; nehogy egyik kormánynak vagy törvényhozásnak e részbeli önálló intézkedései a másik állam jövedelmének csönkítését vonhassák magok után.

5. De a kereskedelemmel szoros összefüggésben vannak a vasutak is, és így azon vasutvonalakra nézve, melyek a

két fél részéről kötendő és törvények alakjában létrehozandó szerződések szerint ilyeneknek mondatnának ki, mindkét fél érdekében közös intézkedések lehetnek szükségesek. Hogy melyek lennének ily közös intézkedés alá tartozó közlekedési vonalak, azokra nézve hasonlóan előleges szerződések alapján kell intézkedni, úgy szintén arra nézve is, hogy meddig terjedhetnek ezen közös intézkedések.

6. Kivánatos továbbá, hogy a pénzrendszer és pénzláb hasonlóan közös legyen, vagyis inkább, hogy a vámszövetséghez tartozó országokban a pénzláb egyenlő legyen. Ez azonban a magyar királynak a pénzverésre és kibocsátására vonatkozó fejedelmi jogait legkevésbé sem érinti.

Ha pedig ezen tárgyak felett az egyezkedés a monarchia két állama között nem sikerülne, az ország önálló intézkedési jogait sértetlenül fentartandja.

Közös érdekű ügyek tehát: a közös hitelre, a közös vámterületre, ebből kifolyólag a közös pénzrendszere és pénzlábra, valamint a közös közlekedési vonalakra vonatkozó ügyek.

II. A közös ügyek és a közös érdekű ügyek között tehát két lényeges különbség van; az egyik azoknak jogi természetében, a másik azoknak intézési módjában nyilvánul.

1. Ez ügyek jogi természetét illetőleg: a közös ügyek a *pragmatica sancti*óból kifolyólag ismertetnek el közöseknek és így mindaddig, a míg a *pragmatica sancti*ó által létrehozott helyzet fennáll, közösek maradnak és egyedül azoknak intézési módja szenvedhet változást. A közös érdekű ügyeknél ellenben az alap nem a közjogi kapcsolat, hanem az ebből folyó helyzetből támadt *célszerűség*, a két állam érdekeinek többszörös találkozása és egyezése; jogalapjuk nem a *pragmatica sancti*ó, hanem a két állam között alkotmányos uton kötendő és időnként megújítandó és megújítható, tehát a körülmények szerint változó nemzetközi szerződések.

2. Ezen ügyek kezelési módját illetőleg: a közös ügyek az 1867-ik évi közjogi alap szerint közös organumok által intézendők, s a magyar országgyűlés és a magyar minis-
terium azokra csupán befolyást gyakorolhat, de azokat nem

maga intézi; míg a közös érdekű ügyek intézése kizárólag a magyar országgyűlést és a magyar felelős ministeriumot illeti, s a közösség csak abban áll, hogy azon elvek és törvényes intézkedések, melyek az intézés módját meghatározzák, a két állam önálló factorainak közös, egyértelmű megállapodásai útján jönnek létre.

A közös ügyek lényege állandó jellegű, míg a közös érdekű ügyeknek lényege is változásoknak van alávetve a szerint; a mint a helyzet, a politikai és közgazdasági viszonyok változnak.

A közös ügyek közössége tehát *közjogi*, a közös érdekű ügyek közössége pedig *közgazdasági és politikai* természetű.

14. §. Az államadósságok terhe egy részének elvállalása.

A mint az előző szakaszban kifejtettem, Magyarország az alkotmányos megegyezése nélkül kötött, illetőleg létrehozott államadósságokat magára nézve kötelezőknek el nem ismerheti, czélszerűségi okokból azonban kötelezi magát, hogy azon államadósságok terhének egy részét, évenként fizetendő járulékok alakjában fedezni fogja, illetőleg fedezésükhöz hozzá fog járulni.

Ezen elvállalás módját, mértékét és feltételeit állapítja meg az 1867. évi XV. t.-cz., mely előleges értekezés alapján a két állam küldöttségei közt létrejött megállapodások folytán előterjesztetvén és a magyar országgyűlés által elfogadtatván, az ország törvényei közé iktattatott.

I. E szerint a magyar korona országai, az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 1868. évi januárius 1-étől kezdve 29.188.000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek, melyekből 11.776.000 forint ércz pénzben fizetendő.

Egyszermind megegyezésileg megállapítottatott, hogy az eddig létező különböző adóssági czimek lehetőleg kimerítő módon egységes járadék adósságá változtassanak át,

s a pénzügyeknek tökevisszafizetések általi megterheltetése lehetőleg kevesbítettessék.

A konvertálásra nem alkalmas adósságokra nézve pedig, a visszafizetésükre megkívántató összegek egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek be, a beszerzésből származó tehertöbbletet Ausztria vállalja magára, s hozzá a magyar korona országai évenként 1.150,000 forintnyi összeget fizetnek, ebből 150,000 forintot ezüstben, de az ennek következtében eső kamatok és más ekként keletkezett pénzügyi előnyök Ausztria javára esnek.

Az ezüstben fizetendő 150,000 forint által az osztrák általános földhitel intézettel kötött, s mintegy feléig a magyar kincstári uradalmakra bekebelezett államjósággal kölcsön törlesztendő, ennek kamatai azonban a 29.188,000 forintnyi állandó évi járulékból bennfoglaltatnak.

Ha a magyar kincstári jósággokra bekebelezett kölcsön törlesztve leendő, akkor a 150,000 forintnyi ezüstben járó fizetés megszűnik és az évi 29.188,000 forintban megállapított kamatjárulék a bekebelezett kölcsön kamatjárulékaiknak kevesbedése szerint a törlesztési tervhez képest kevesbitendő.

A magyarországi állampénztárban elhelyezett biztosítékokat és letéteményeket a magyar pénzügyi igazgatás fizeti vissza, de az ezekért járó kamatok a 29.188,000 forintnyi évi járulékból befoglaltatnak, és a menüiben a kamatfizetés Magyarországon történik, abba beszámítandók.

A most előadott összegekkel járul Magyarország az alkotmányos beleegyezése nélkül kötött államadósságok terhének fedezéséhez.

II. Ezen összegeken kívül az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló s összesen 312.000,000 forintnyi függőadósság mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik. A mi tehát a függő államadósságot illeti, ez a két fél által közösen garantírozandó, vagyis közös adósságnak tekinthető.

A gmundeni, aussei, és halleini sóbányákra bekebelezett százmillió forintnyi zálogjegyek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges összegekből a Magyarországra eső évi járulékból a 29.188,000 forintnyi állandó évi járulékból

és a konvertálás költségeinek fedezéséhez évenként fizetendő 1.150.000 forintnyi állandó összegben benfoglaltatik, tehát az ezen zálogjegyekben lévő adósság nem tekinthető közösnek. Mintán azonban ezen zálogjegyek oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy azok együttvéve 400.000.000 forintot meg nem haladhatnak, de ezen véghatáron belől a zálogjegyek időnkénti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótlendő; az államjegyeknek ez összefüggésből eredő 400 millió belőli szaporulata szintén a két fél jóállása alá helyeztetik.

Ha a *pragmatica sancti*óból kifolyólag közös ügyek rendkívüli költségeinek fedezésére új közös hitel volna kötetendő, ilyenkor annak megkötése a két fél törvényhozása között létesítendő egyezés alapján törvényhozásilag lesz eszközendő, s a kamatok, vagy a tőkevisszafizetéshez való hozzájárulási arányt a közös ügyek költségeinek fedezésére nézve meghatározott quóta aránya szabja meg.

III. Minden más közös szükségleteknek hitel útján való fedezéséről mindkét fél szabadon rendelkezik és arról mindenik fél a maga részére maga gondoskodik.

Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló adósságnak minden szaporítása, mely a 400 millió forintot (levonva belőle a zálogjegyek összegét) felülmulja, úgy szintén jövőben a szaporítás megállapítására vonatkozó rendszabályok meghatározása, csakis a két ministerium útján kötött és a két törvényhozás megegyező törvényhozási actusával létrehozott egyezmény mellett eszközölhető.

Mindkét államnak tetszésére hagyatik, hogy az államadóssági kamatjárulékokat adóssági kötvények általi törlesztése, vagy készpénzbeli tőke visszafizetése, tehát tőketörlesztés által csökkenthesse. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg ez esetben a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából, tehát Magyarország részéről ama 29.188.000 forintból levonatik.

A vasutak garantírozását mindkét fél a területén lévő vasutakra nézve maga eszközli, azon vasutakra nézve pedig, melyek mindkét fél területén átvágnak, továbbá a duna-gőzhajózási társulatra nézve külön egyezmény kötendő.

Mindkét fél tartozik a közös kiadási és államadóssági járulékok fedezésére havi bevételeinek egy részét, mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékaik összege az évi illető kiadási budgetjük főösszegéhez, minden hóban beszolgáltatni. Ha azonban a havi részletek a hozzájárulási tartozás összegét nem érnék el: akkor a különbözet a bevételekre való tekintet nélkül beszolgáltatandó, nehogy a közös pénzügyi szükséglet tennakadjon. Ez esetben a közös pénzügyminister a magyar, illetőleg az osztrák pénzügyministerrel egyezményre lép. (V. ö. jelen munka II. rész 9. §. III. *) alatti jegyzetét. (1878. XIX. t.-czikk.)

Mindezekből világos, hogy a pénzügy, daczára az annak közösségét igazolni látszó egyezségeknak, nem közös, és kivéve a függő államadósságokat és a közösen felveendő hiteleket, az államadósságok sem közösek, hanem Magyarország az alkotmány életbe léptetése előtt létrejött államadósságoknak csak terhei egy részét vállalta magára és az újonnan kötendő kölcsönöket is csak annyiban ismeri közöseknek, a mennyiben azok a *pragmatica sancti*óból folyólag közös ügyekre fordítandó költségek fedezésére szolgálnak, de ezek is, noha a közös pénzügyministernek átadandók, nem a delegatiók, hanem előleges egyezkedés után a két fél törvényhozásai által szavaztatnak meg.

15. §. Az osztrák-magyar bank és a 80 milliónyi osztrák bankadósság.

I. Az osztrák-magyar monarchia mindkét államát megilleti a jog önálló jegybankok felállítására. Ezen jog 1867-ben csak fentartatott de igénybe nem vétetett. Sőt az önálló jegybank létesítése az 1878-ik évi kiegyezés alkalmával is függőben hagyatván elhatároztatott, hogy egy osztrák-magyar bank létesíttessék, mely működését az osztrák-magyar monarchia mindkét államára kiterjeszszé.

Ennélfogva az 1878. évi XXV. t.-czikk ezen banknak 1878. évi június 1-től 1887. évi december 31-éig az egész

monarchia területére kizárólagos szabadalmat adott, melyet az 1887-ik évi XXVI. t.-cikk némi módosításokkal további 10 évre, egész 1897. évi december 31-éig meghosszabbított.

Ezen törvényeket kiegészítik: az osztrák-magyar bank alapszabályai, a magyar és osztrák bankpiaczkok érdekében a bankkal kötött egyezmény, melyet a bankkal az 1887-ik évi XXVI. t.-cikk által adott felhatalmazás alapján a két állam pénzügyministerei kötöttek és melyben a most hivatkozott törvényezikkel a banknak adott 10 évi szabadalmon kívül, a bank szabadalma Boszniára és Hercegovinára is kiterjesztetik. E szerint a bank az okkupált tartományokban állíthat fiókokat, melyekre nézve az igazgatóságokra bízott teendőket közvetlenül a bank főtanácsa végzi.

II. Az osztrák nemzeti bank az előadottak szerint 1878-ban *szabadalmazott osztrák-magyar bankká* alakult át, melynek czége német nyelven: «*österreichisch-ungarische Bank*»; pecsétje: az osztrák-magyar monarchia czimere*), a czímet magyar és német nyelven tartalmazó körirattal.

A bank székhelye Bécs, de a bank minden üzletágra nézve — kivéve a jelzáloghitelt és a záloglevél-üzletet — Bécsben és Budapesten főintézetet tart, egy-egy külön igazgatósággal.

A bankot kifelé a főtanács képviseli, mely az alapszabályok korlátaí közt jogosítva van mindazon intézkedésekre, melyek a közgyűlésnek fentartva nincsenek.

A főtanács áll a kormányzóból, két alkormányzóból és 12 főtanácsosból. A kormányzót Ő felsége nevezi ki a két állam pénzügyministereinek közös javaslatára. A két alkormányzó egyike, a ki egyuttal a bécsi igazgatóság elnöke, az osztrák pénzügyministernek javaslatára, másika, ki egyuttal a budapesti igazgatóság elnöke, a magyar pénzügyministernek javaslatára, Ő felsége által neveztetik ki. Ezek azonban a főtanács hármas kijelölése alapján hozatnak a pénzügyministerek által javaslatba.

* Az osztrák-magyar monarchia czimerére vonatkozó intézkedés, — miután ily czimer igen helyesen meg nem állapított — a későbbi erre vonatkozó törvényekben mellőztetett.

A főtanácsosokat a közgyűlés választja, és pedig nyolczat a közgyűlés tagjai közül, és 2—2 tagot a bécsi és budapesti igazgatóság által javaslatba hozott jelöltek közül.

A budapesti igazgatóság tagjai magyar, a bécsi igazgatóság tagjai osztrák állampolgárok.

A bank közgyűlései Bécsben tartatnak, s azokon csak osztrák és magyar állampolgárok vehetnek részt.

Ellenőrzés végett az osztrák és a magyar kormány egy-egy biztost, és egy-egy helyettest neveznek ki, hogy ezek által az államkormányok meggyőződést szerezhessenek arra nézve, vajjon a bank a szabályok értelmében jár-e el.

A kormánybiztosok a közgyűlés, főtanács, vagy az illető igazgatóság határozata ellen felszólalhatnak, és e felszólalásnak, ha az az alapszabályoknak megsértése miatt történik, felfüggesztő hatálya van.

Ha a felszólalás az igazgatóság határozata ellen szól, az eldöntés a főtanácsot illeti, de ha a közgyűlés vagy főtanács határozata ellen szól, az ügy tárgyalás végett a felszólaló kormánybiztos kormánya elé terjesztendő. Ha a kormány a bankkal nem lép egyezsége, akkor a vitás kérdésben egy Bécsben egybeülő és 7 tagból álló választott bíróság dönt, melybe 3 tagot a bécsi legfőbb törvényszéknek, 3 tagot a budapesti curiának elnöke nevez ki, a vezetése alatt álló bírói testület kebeléből. A hetedik tagot, ki egyszersmind a bíróság elnöke, a 6 tag választja. Ha a választásnál az abszolút többség hiányzik, az elnököt esetenként felváltva a budapesti curia, vagy a bécsi legfőbb törvényszék elnöke nevezi ki.

Mindezekből láthatjuk, hogy a bank alapszabály szerinti szervezete, valamint az erre vonatkozó törvények, szigoruan akarják a dualismus elvét és a paritást keresztülvinni ezen közös intézményben, érvényesítvén abban Magyarország teljes befolyását. Mindazonáltal az osztrák-magyar bank intézménye a monarchia két állama között ismét oly érintkezési pontot létesít, mely a közöttök fennálló unió céljával semmi összefüggésben nincs, és hazánkat gazdasági és pénzügyi függésbe hozza Ausztriától.

III. A bank jogosítva van szabadalmának tartamára, a monarchia területére önmagára szóló bemutatónak kívánatra kifizetendő kamattalan utalványokat, bankjegyeket kibocsátani, melyek 10 forintnál kisebb összegekről nem szólhatnak. A bankjegyek egyik oldalon magyar, másik oldalon német, azonos tartalmu szöveggel, valamint a szabályszerű czéjjegyzéssel látandók el.

Az osztrák-magyar bank részvénytőkéje 90 millió forintból áll, mely 150 ezer 600 forintos részvényre oszlik. A részvénytőke felemelése vagy leszállítása csakis mindkét állam által helybenhagyott közgyűlési határozat által történhetik.

Az osztrák-magyar bank minden kötelezettségeiért egész vagyonával kezekszik.

A részvényesek közgyűlése Bécsben tartatik.

A bank ingatlanai azon államban adóztatnak meg, a melyben fekszenek; a jövedelemnek a jelzáloghitel-üzletből eredő része, a banknak az adóév december 31-én a monarchia egyik és másik államában kinnlévő jelzálogos kölcsönbeli tőkekövetelése arányában; az adóköteles jövedelemnek többi része pedig a banknak a monarchia egyik és másik államában fennálló intézeteinek tisztajövedelmeinek arányában adóztatik meg.

A banktársulat feloszlik a szabadság lejártával, vagy ha a feltételeket nem teljesíti, a két állam egybehangzó törvényhozása által.

IV. Az osztrák-magyar bank kérdésével szoros összefüggésben van a 80 milliónyi osztrák bankadósság elvállalásának kérdése.

Az osztrák nemzeti bankot ugyanis 1863 óta 80 millió forintnyi osztrák államadósság illette. A midőn ezen osztrák nemzeti bank 1878-ban osztrák-magyar bankká alakult át, Magyarország, bár erre kötelezve nem vala, ezen bankadósság törlesztésének egy részét magára vállalta.

Erről Ausztriával egyetértőleg az 1878. évi XXVI. t. cz. következőleg intézkedik: az osztrák-magyar bank évi tisztajövedelméből — a bank alapszabályainak 102. cikke értelmében — a monarchia két felének javára eső rész a

80 milliónyi osztrák államadósság törlesztésére fordítandó. Az osztrák-magyar bank szabadalmának lejártával még törlesztetlenül fennmaradó részből pedig a magyar állam 30%-ot vállal magára olyképen: hogy az ennek megfelelő összeget 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül fogja Ausztriának lefizetni. A bank alapszabályainak 102. cikke így szól: «A bank üzleteinek és vagyonának évi jövedelméből az összes költségek levonása után a részvényeseket legelőbb is a befizetett részvénytőke 5%-a illeti meg. A még fennmaradó tisztajövedelem 10%-a a tartalékalap javára helyeztetik el és a maradékból legelőbb az osztalék a befizetett részvénytőke 7%-ára egészített ki. A fennmaradó résznek fele a két állam javára esik, még pedig úgy, hogy abból 70% az osztrák, 30% a magyar kormányt illeti.

Ha a forgalomban lévő bankjegyek összege a bank érzékszletét 200 millió forinton tulmenő összeggel meghaladja, akkor a bank ezen többlet után évenként 5%-nyi adót tartozik fizetni, melyből 70% az osztrák, 30% a magyar kormány javára esik. Az 1887-ik évi XXVII. t. cz. ezen jegyadókból befolyó jövedelmet is a 80 milliónyi adósság törlesztésére rendeli fordítani.

A magyar bankpiaczkok leszámítolási és kölcsönüzlete céljára Magyarország részéről 50 millió forint boesátatit a budapesti főintézet rendelkezésére, mely összeg az osztrák piaczkok üzletére nem fordítható.

16. §. *A függő államadóságok kezelése és ellenőrzése.*

I. Miután a függő államadóságok a monarchia mindkét államának közös jótállása alá helyeztettek, szükségessé vált erre nézve oly törvényt alkotni, mely ezen szorosan véve nem közös ügynek kezelését és e kezelés ellenőrzésének módját megállapítja, ugyszintén az ellenőrzés gyakorlására hivatott organumokat felállítja.

E végből alkottatott az 1868 ik évi XLVI. t.-cz., mely az ide vonatkozó részletes szabályokat foglalja magában.

A függő államadóságok közössége nem folyik a prag-

matica sanctióból és csupán politikai szempontok vezették a törvényhozásokat, midőn azokat mindkét fél közös jóállásá alá helyezték. A közös pénzügyminister hatásköre tehát nem terjedhetne ki a függő államadósságokra, mert azok nem tartoznak a közös kül- és közös hadügyekre vonatkozó pénzügyekhez. Azonban ezeknek külön közös organumokra bízása csak complicációkat eredményezett volna, és így jónak látták a törvényhozások, hogy a közös jóállás alá helyezett függő államadósságok kezelését is a közös pénzügyministerre bizzák, de azok kezelésének ellenőrzésére oly bizottságokat létesítsenek, melyek egyedül saját államuk törvényhozásának felelősek, és egymástól elkülönítve működnek, hogy ez által a függő államadósságoknak szorosan véve nem közös volta kifejezésére jusson.

Ha pedig ezen ellenőrző bizottságok egyike a közös pénzügyminister ellen a függő államadósságok kezelése miatt vádat emelne, miután csakis saját államának törvényhozó testülete előtt emelheti a vádat, és nem a delegációk előtt, igen természetes, hogy ezen vád alá helyzési indítvány is csak az illető állam parlamentje és nem a delegációk által tárgyalandó, de a közös ministerium a monarchia két állama parlamentjei közül egyiknek sem felelős, csakis a delegációknak, a mi meg azt teszi szükségessé, hogy a felelősségre vonás a delegációk által eszközöltessék.

E végett jónak látták a törvényhozások akként intézkedni, hogy a két állam parlamentjei és a delegációk ebbeli működésében összhang hozassék létre, és hogy a vádindítvány tárgyalása és a vádemelés joga a parlamenteket, a vád elbírálására hivatott bíróság megválasztása pedig a delegációkat illesse.

II. Ezen alapelvből indul ki az 1868-ik évi XLVI. t. czikk, mely a monarchia másik államával előzetesen létrejött mágállapodások eredménye s erre vonatkozólag a következőket rendeli.

Ugy a magyar korona országai, mint a birodalmi tanácsban képviselt országok a közös jóállás alá helyezett függő államadósságok kezelését a közös pénzügyministerre

bizzák, és a kezelés ellenőrzésére mindkét fél külön-külön hat tagból és három póttagból álló ellenőrző bizottságot választ saját kebeléből.

Az államjegyek és a váltójegyek készítése és az ezekre való felügyelet, az elhasznált jegyek megsemmisítése, a forgalmon kívül helyezett jegyek beváltása és az ezen műveletek körüli eljárás által igényelt költségeket és díjazásokat Magyarország 30%, Ausztria pedig 70% arányában viselik. Ezen költségek fejében az 1868 évre számadás terhe alatt a magyar pénzügyminister 200.000 forintot szolgáltat át a közös pénzügyministernek. A jövőre azonban ezen költségek az ellenőrző bizottságok előirányzata alapján az illető törvényhozások költségvetéseibe vétetnek fel.

Azonkívül a kezelési költségek fedezésére közös költségalap alkottatik, és pedig a forgalmon kívül helyezett államjegyek be nem váltásából származó nyereség a pénzjegyek készitési és kiállitási költségének fedezésére, és ha az összeg arra elegendő, a többi kezelési költségek fedezésére fordítandó. Ezen pénzalap szintén az ellenőrző bizottságok ellenőrködése alatt áll.

Ha pedig a függő adósságok közös kezelése megszűnik, akkor ezen kezelési alap Magyarország és Ausztria között a quóta arányában oszlik meg.

III. Az ellenőrző bizottságok minlenike áll hat tagból három póttagból, melyek közül két tagot és egy póttagot a felső ház, négy tagot és két póttagot a képviselőház választ. Működési idejük az illető törvényhozások megbízatásának egész idejére és feloszlataés esetén az új választások megejtéseig terjed.

Mindenik bizottság saját kebeléből választja elnökét, s a működésére nézve létrejött közös megállapodást, ugy szintén az ellenőrködés eredményét saját jegyzőkönyvébe iktatja.

Mindenik bizottság ellenzárlatot gyakorol az államjegyek főtartalékára nézve.

Határozathozatalra legalább 3 tag jelenléte szükséges.

A bizottságok tagjai eljárásukért csakis saját országgyűlésüknek felelősek.

A bizottságok feladata: a) őrködni a felett, hogy a forgalomba bocsátott pénzjegyek összege a törvényhozás által megállapított maximumot meg ne haladja;

b) ellenőrizni az államjegyek és a váltójegyek készletét, a jegyek készítését, az elhasznált jegyek megsemmisítését;

c) felügyelni, hogy az 1867. évi XV. t.-cz. 5. §-ában említett sóbányai utalványok kevesbedése folytán az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló és összesen 312 milliót tevő függő adósság növekedése állandóvá ne váljék;

d) a függő államadósságokból havonként kimutatásokat közrebocsátani.

Mindenik bizottság évenként külön jelentést tesz eljárásáról az illető törvényhozásnak. És ha a jelentésben oly előterjesztés foglaltatnék, mely megegyező törvényhozási intézkedést igényel, az illető parlament felszólítja kormányát, hogy az 1867. évi XV. t.-cz. 5. §-a alapján a másik törvényhozás ministeriumával is érintkezésbe lépve, azon tárgyban terjesztszen elé törvényjavaslatot.

Ha az ellenőrző bizottságok bármelyike a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve vádat emelne, s ennek alapján az illető parlament a vád alá helyezést kimondaná, erről a delegációk értesítendőek. A delegációk ez esetben a tárgyalás mellőzésével a bíróság megalkotásához fognak.

A szükséges munkaerők a bizottság rendelkezésére a közös pénzügyminister által adatnak.

A közös pénzügyminister s alárendelt közegei a bizottságoknak tartoznak felvilágosításokat adni s könyveiket és számadásaikat megtekintés végett nyilvántartani.

A bizottság tagjai fizetés nélkül teljesítik kötelezettségeiket és csupán a közös miniszterium. székhelyén kívül lakó tagok huznak utazási és napidíjat, melyet az illető törvényhozás állapít meg.

17. §. *A kereskedelmi és vámszövetség.*

I. Az 1867-ik évi törvényhozás a kereskedelemre nézve azon elvből indult ki, hogy ámbár a kereskedelem ügye a monarchia másik államával közösnek nem tekinthető, a két állam között fennálló közjogi kapcsolat, a geographiai helyzet, a külfölddel való érintkezés, a szabad kereskedelem elvének megközelítése, mindannyian kívánatossá teszik, hogy a monarchia két állama egymással meghatározott időre szóló vám- és kereskedelmi szövetséget kössön, mely szerint a külkereskedelemre nézve az egész monarchia területe egy vám- és kereskedelmi területet képezzen, és a külfölddel való kereskedelmi érintkezésben is egységesen vagyis ugyanazon consulatások által képviseltessék.

A vám- és kereskedelmi szövetség tehát, mely az 1867. évben a monarchia másik államával kötött, és a XVI. t.-cz.-ben törvénybe iktattatott, eltekintve az alakiságoktól, beltartalmára nézve mindazon kellékekkel el van látva, melyek azt nemzetközi szerződéssé teszik. Maga a törvény czíme: *«szövetség»* kizár minden oly magyarázatot, mely azt nemzetközi szerződési jellegétől megfosztaná. Határidőhöz kötött tartama pedig kizárja mindazon magyarázatokat, melyek Magyarország állami önállóságára károsak volnának.

Nem feladatom e helyütt közgazdasági értekezésbe bocsátkozni, hagyom azt azoknak, kik arra hivatottak. A szövetség közgazdasági oldalának mellőzésével tisztán és kizárólag közjogi és politikai szempontból szándékozom azt tárgyalni és kimutatni, hogy a mig formailag Magyarország állami souverainitását ezen szövetség legkevésbé sem érinti, addig a külső látszatra nézve mennyiben szenvednek változást, illetőleg csorbulást a külfölddel szemben a független államiság, a magyar közjogi szempontok, valamint mennyiben korlátoztatik Magyarországnak belügyeiben szabad rendelkezési joga.

II. A törvény az egész felett domináló- és főelvként kimondja, hogy mindkét fél államterülete ezen szövetség

idejére és annak értelmében, egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ebben benfoglaltatik a szövetség lényege, a törvény többi intézkedése csak ezen alapelvből levont conclusiók kifejezése akar lenni.

Ennek következtében: a szövetség tartama alatt a két fél egyikének sincsen joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéről a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámmilletéket vetni és e végből közbeeső vámvonalat állítani.

Bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, amennyiben oly adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli.

A közös vámhatárból kizárva maradnak a vámkülzetek.

Mi az itt mondottak tényleges eredménye?

A monarchia államai a külfölddel leginkább kereskedelmi érintkezésben állanak. Ha a vámterület nem közös, úgy Magyarország, valamint a monarchia másik fele, a külfölddel kereskedelmi ügyekben saját nevében érintkezik, a mi Magyarországnak állami önállóságát tényleg és minden alkalommal juttatná érvényre és kifejezésre. De miután a közös vámterület mellett a külföld nem találja meg Magyarország és Ausztria között a határt, melyet a kereskedelmi forgalomban épen a vámvonal tesz érezhetővé; azon téves nézetre jut, hogy Magyarország csupán az osztrák császárszágnak egyik széles autonómiával bíró része, de nem souverain állam. Ez az egyik.

A másik eredmény az, hogy a forgalom és közlekedés a két állam közt határt nem ismervén, az örökös tartományok területe az ország lakosaira, viszont a magyar korona területe az örökös tartományok lakosaira nézve, a külföld jelentőségét majdnem teljesen elvesztik és módot és alkalmat szolgáltatnak a *«szűkebb és tágabb haza»* fogalmának keletkezéséhez.

A két állam területe a kereskedelmi forgalomban úgy tűnik fel, mintha csak egy államterület volna és ehhez járulván a külföldön a közös kereskedelmi képviseltetés is,

ezen helyzet Magyarország állami önállóságának érzetét és képzetét úgy az örökös tartományokban, mint az azokon kívül eső külföldön is, különösen a laikus nagy közönség körében, zavarossá, a magyar közjogi törvényekkel és felfogással ellenkezővé teszi. Sőt már a magyar államéletben is Ausztriát sem tekintik külföldnek, az osztrák állampolgárt nem tekintik idegennek, holott Ausztria ránk nézve külföld és polgárai is külhonosak, akár csak más külföldiek. Ezen felfogás manapság már annyira átitta közéletünket, hogy a monarchia másik államának területéről sem parlamentben, sem a közélet bármely más terén, sem a sajtóban nem beszélnek mint külföldről, hanem oly területről, mely ránk magyarokra sem nem külföld, sem nem belföld, hanem e két fogalom közé sorozandó valami volna.

A törvényben kifejtett alapelv a vámszövetségről szóló törvény többi intézkedéseit, melyek alább következnek, vonja maga után:

1. Az 1867-ben fennállott, ámbár a magyar törvényhozás hozzájárulása nélkül létrejött oly kereskedelmi szerződések, melyek idegen államokkal kötettek, jelesen: kereskedelmi-, vám-, hajózási-, consularusi-, posta- és táv-írdaszzerződések, tartamuk egész idejére az egész monarchia területére ezután is érvényben hagytak. Mert ha ezen szerződések, melyek a monarchia másik államának területére nézve érvényesek, érvényüket veszítették volna, akkor az egész vámszövetség halomra dült volna, vagy pedig Ausztria részéről ezen szerződések megtörendők lettek volna.

2. A közös vámterületből következett az is, hogy a jövőben kötendő ily szerződések az egész vámterületre nézve egyértelműen kötessenek meg, a mi magával vonta azt is, hogy a monarchia két állama a külfölddel szemben kereskedelmi ügyekben is a közös külügyminiszter útján képviseltessék. E mellett azonban, miután a kereskedelmi ügyek nem közös ügyek, az ily szerződések mindkét állam parlamentje alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett azon megállapodások alapján kötendők, melyek a két fél illető szakminiszterei között létrejönnek. De a megkötés maga, miután az a vám- és kereskedelmi szerződés értelmében az

egész monarchia területére kiterjed, a közös külügyminiszter által történik.

3. Az eddig (1867-ig) fennállott vámtarifák és vámtörvények, valamint kezelési szabályok mindkét állam területén ezután is érvényben maradtak és csakis közös egyetértéssel voltak változtathatók vagy megszüntethetők. Így az új vámkülzetek felállítása szintén csak közös egyetértéssel történhetett.

4. A vámok szedése és kezelése azonban a két fél kormányainak az alájok rendelt államterületeknek határai között fentartatott, de ezek kölcsönös ellenőrködése alá helyeztetett.

III. A fent hivatkozott 1867. évi XVI. t.-cz. értelmében a tengeri hajózás és kereskedelem hasonlóan közös egyetértéssel megállapított törvények és szabályok szerint eszközölendő, a kereskedelmi hajók mindkét állam czimerét és színeit viselik s minden oly ügyekben, melyek külföldön való olta:munkra és érdekeinek képviselőjére vonatkoznak, az ott székelő cs. és kir. consulatesoktól, és felsőbb vonalban — nem a kereskedelmi ministerektől — hanem a közös külügyminisztertől függnek. De a tengerészeti és kikötői igazgatás a két fél szakministerei alatt áll, ámbar lehetőleg összhangzatos módon intézendő. A tengeri magánjog mindkét állam tengerpartjára egyenlővé tétetik.

Az «Ausztriai Lloyd» postaszállító és hajózási vállalat a közös külügyministerium vezetése alatt áll, de a két állam szakminiszttereinek erre vonatkozó befolyása fentartatik. E vállalatnak szerződésileg biztosított államsegély a külügyminiszterium költségvetésébe tartozik. (L. jelen munka II. r. 18. §.)

A folyamhajózás is, a mennyiben ez ügyek az idegen államokhoz való viszonyt illetik, a két fél kormánya és törvényhozása befolyásának fentartása mellett, hasonlóan a közös külügyi miniszterhez tartozik. A két állam területét érintő folyamatok használatának ügyét illetőleg egyetértő eljárás követendő.

A vasutakra nézve egyenlő üzletszabályzat állapítandó meg.

A consularusi ügyeket a két fél kereskedelmi ministerei befolyásának fentartásával a közös külügyminister vezérli.

A törvény azonban tovább ment a kereskedelmi ügyeknél, és az egyenlő elvek alkalmazását a *só- és dohány-jövedékre, és a fogyasztási adókra* is kiterjesztette, a mi a belső pénzügyi kormányzat és törvényhozás önállóságát is korlátolta, és a két állam kormányzatát a kölcsönös ellenőrzésre e tekintetben feljogosította.

A pénzérték ezentul is az osztrák érték maradt, és az egyenlő mérték és súlyrendszer behozatala is, valamint a nemes fémek finomsági tartalmának egyenlő elvek szerinti meghatározása elvben elfogadtatott.

A kereskedelmi és iparügyekben a két állam lakosai a belföldiekkel egyenlő bánásmódban részesülnek és teljes egyenjogúságot élveznek.

A szabályszerűen kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén egyenlő érvénnyel bírnak, s az árubélyeg és mustraoltalom közösen eszközöltetik. Az irói és művészi tulajdon közös oltalom alá helyeztetik.

A posta- és távirdaügy azonban a két állam területén külön, de egyforma elvek szerint rendezendő és intézendő.

A hitel- és biztosító intézetek engedélyezése azon állam ministeriumát illeti, melynek területén az illető társulat székhelyét választja, de ha működését a másik állam területére is ki akarja terjeszteni, alapszabályainak előmutatása mellett az ez iránti engedélyt az ottani ministeriumnál köteles megszerezni.

Ha e vám- és kereskedelmi szövetség, mely 10 évre volt érvényes, fel nem mondatott volna, az mindig 10 évről 10 évre fennállónak ismertetett volna el, a mire nézve az 1867. évi XVI. t.-cz. XXII. czikke így szól: «a felmondás mindenkor csak a 9-ik év végén történhetik meg, s ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés hasonló uton haladék nélkül megkezdendő».

«Mindazonáltal a szerződési idő öt első évének elteltével mindenik félnek szabadságában állandó a határozmányok megváltoztatására alkudozást indítványozni, mely alkudozást a másik fél vissza nem utasíthat. Ha ez uton

az egyezség hat hónap alatt el nem érhető. mindkét fél szabadságában áll egy évi felmondással élni. Ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés baladék nélkül megkezdendő.

Ha a szövetség a törvényes időben felmondatot, és újabb szövetség létrehozása nem sikerül, az 1867. évi XII. t.-cz. 68. §-a lép érvénybe, t. i. az ország törvényes intézkedési jogát fentartja, s az önálló vámterületre vonatkozó jogai sértetlenül maradnak.

IV. Az 1877. évben a vám- és kereskedelmi szövetség, mely kellő időben felmondatot, lejárván, miután új szövetség nem jött létre, annak érvénye közös megállapodás alapján az 1877: XVII. t.-czikkben 1878. márczius 31-éig, majd 1878-ban a XIII. t.-czikkkel 1878. június végéig meghosszabbított.

Időközben megkötöttén az új vám- és kereskedelmi szövetség, ez az 1878-ik évi XX. t.-czikkben az ország törvényei közé iktattatott.

Az 1878: XX. t.-cz ugyanazon közjogi intézkedéseket tartja fenn, melyek az 1867: XVI. t.-czikkben vannak kifejezve. Lényegesebb módosítások e tekintetben a következők:

Az idegen államokkal kötött szerződések, melyek a közgazdasági viszonyokat a külföld irányában szabályozzák, jelesen: kereskedelmi-, vám-, hajózási-, consulatusi-, posta- és távirda-szerződések, mind a magyar korona országaira mind Ő felsége többi királyságaira és országaira nézve egyaránt kötelező erővel bírnak. Az ilyen szerződésekre nézve az alkudozás és szerződés megkötése mindkét törvényhozás alkotmányos hozzájárulásának fentartása mellett, a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközölnökök.

Ha ily szerződések lejártával az egyik fél az abban kikötött felmondási jogot igénybe vétetni akarja, e szándékáról a másik fél legkésőbb hat hóval a felmondási idő előtt értesítendő, hogy további eljárás iránt a szükséges tárgyalás megindíttassék. Ha ezen idő alatt egyetértés nem jön létre, a külügyminister által a szerződés, mihelyt csak egyik fél is kívánja, felmondandó.

Továbbá e törvény elvben kimondja, hogy a fennálló vámkiülzetek megszüntetendők.

A VII. cikk pedig rendeli, hogy mindkét fél folyam-kereskedő hajói, midőn az osztrák-magyar monarchia határain túl üznek folyamhajózást, oly esetben, mikor lobogót tüznek fel, a tengeri hajók számára rendelt közös lobogót kötelesek használni.

A helyi vasutak építésének és üzletének szabályozása — a mennyiben azok egyik állam határain túl nem terjeszkednek — mindenik államterületnek külön tartatik fenn.

A métermérték-rendszer időközben behozatván, az mindkét állam területén csak közös megállapodással létrejött törvényhozás útján változtatható meg.

Ezen szövetség 1887. évi XXIV. t.-cikkkel némi változtatásokkal, melyek azonban a közjogi helyzetet nem érintik, további 10 évre, 1897-ik évi december 31-ig meghosszabbított, és pedig oly módon, hogy ha fel nem mondatik, a következő 10 évre, és így tovább 10 évről 10 évre fennállónak ismertetik el. A felmondásnak az utolsó előtti év végéig kell megtörténni, mely esetben a szövetség megújítása iránti tárgyalások megkezdendők.

A kereskedelmi és vámszövetség tehát lényegében 1867 óta mai napig nem szenvedett változást, mert annak itt fel nem hozott újabb intézkedései, mint az adóvisszatérítésekre vonatkozó, inkább pénzügyi és közgazdasági, mintsem közjogi jellegűek.

Fontosabb ezek közt csak a valuta rendezésére vonatkozó azon elvi kijelentés, hogy a valuta helyreállításával behozandó új érték «az osztrák-magyar érték» elnevezést fogja viselni.

18. §. *Az osztrák-magyar Lloyd gőzhajó-társasággal kötött hajózási- és postaszereződésről.*

A vámszövetséggel és közös vámterülettel szoros kapcsolatban volt a Lloyd gőzhajó-társasággal kötött hajózási és postaszereződés, mely a vámszövetségben kimondott és

érvényre juttatott elvek alapján a monarchia mindkét államának kereskedelmi ministerei egyetértésével létrejött megállapodások alapján a közös külügyminister által megkötöttén, az 1878. évi XXVII. t. cikkben törvénybe iktattatott.

Ezen szerződés részletes intézkedéseket foglalt magában a gőzhajótársaság posta- és egyéb hajójáraitára, valamint az ezekért s a két állam kereskedelmi és közlekedési érdekeinek előmozdításaért a társaságnak nyújtandó állami segélyre nézve. Kötelezettségeket állapított meg a társulat részéről a monarchiával szemben, melyekért viszont a két állam a társulatot állami segélyben részesítette.

Kötelezte a Lloydot, hogy Bécsben és Fiumében főügynökségeket állítson föl, a posta-közlekedést közvetítse, s kimondotta, hogy az igazgatóság tagjai, valamint a társaság alkalmazottjai csak osztrák vagy magyar állampolgárok lehetnek, és e tekintetben kivételnek csakis a közös külügyministerium engedélyével lehet helye.

A Lloyd «osztrák-magyar Lloyd» céget használt és a cs. és kir. közös külügyminister hatósága alatt állott, de a magyar és az osztrák kereskedelmi ministerek a társaság igazgató tanácsába egy-egy tagot neveztek ki.

A Lloyddal kötött ezen szerződés tehát Magyarország és Ausztria között új közös érintkezési pontokat hozott létre, és a közösen intézendő ügyek számát szaporította, a két állam közjogi viszonyára azonban befolyással nem volt.

Az 1878. évi XXVII. t.-cikkben törvénybe iktatott szerződés az 1888. évi június végével lejárván, az 1888. évi XXI. t.-cz. által 1898. évi július 1-ig új szerződés kötöttett, mely az előbbi alapot lényegében nem változtatta meg.

Ezen szerződés azonban az 1891. évi XXIX. t.-cikkkel az 1891. évi december 31-ével hatályon kívül helyeztetett, Magyarország pedig a magyar tengeri hajózás érdekében az «Adria» magyar tengerhajózási részvénytársasággal lépett szerződésre.

A magyar kereskedelmi minister ugyanis 1891. évi

márczius 28-án az Adriával a szerződést megkötve, ezen szerződés az 1891. évi XXX. t.-cikkkel az ország törvényei közé iktattatott, mi által a magyar tengeri hajózás és postaszállítás Ausztria befolyásolása alól végleg emancipáltatott.

III. FEJEZET.

A megszállott tartományok jogi helyzete.

19. §. Bosznia és Hercegovina megszállása.

A berlini szerződés által az osztrák-magyar monarchia feljogosítottatott, illetőleg az Európai hatalmak részéről megbízottatott, hogy a török birodalomnak két tartományát, Boszniát és Hercegovinát, fegyveres erővel megszállja.

A megszállás 1878-ban végrehajtatott, de a nevezett tartományok a monarchiának sem egyik, sem másik feléhez nem csatoltattak, hanem azok felett a török szultán uralkodói jogai elvben épségben hagyattak. A megszállott tartományok közigazgatása azonban Ausztria-Magyarországra bízottatott.

A berlini szerződés, mely az osztrák-magyar monarchiát Boszniára és Hercegovinára nézve megillető jogokat részletesen meghatározza, az 1879. évi VIII. t.-cikkben iktattatott Magyarország törvényei közé.

A megszállás foganatosítása után, a mely mellett a török szultán souverainitása a megszállott tartományok felett továbbra is (legalább névleg) fentartatott, sőt a szultán neve ezentul is a közimákba befoglalandó, és ünnepélyek alkalmával a minaretekre a török zászlók is feltűzhetők maradnak; a kettős monarchiát nem illeti több jog a megszállott tartományok felett, mint az: hogy ezen országokban helyőrségeket állítson fel, és ott a polgári és katonai igazgatást vezesse és gyakorolja.

Szüükségessé vált tehát, hogy a megszállott tartományok igazgatásának módja meghatározassék, valamint azon kérdés is eldöntessék, hogy különösen Bosznia, mely egykor

Ráma királyság neve alatt a magyar koronához tartozott, most miután a magyar király tényleges hatalma alá visszakerült, Magyarország által igazgattassék-e, vagy a monarchia valamelyik közös szerve által a monarchia mindkét állama nevében.

A törvényhozások ezen kérdés megoldásánál azon elvből indultak ki, hogy miután a megszállott tartományok a monarchiához nem csatolhatók, és csupán a berlini szerződés által Ausztria-Magyarországnak adott jognál fogva határozatlan időre szállattak meg; a magyar koronának Boszniára való névleges jogezime még nem érvényesülhet.

És tekintettel arra, hogy a berlini szerződés által a megszállással nem csupán Magyarország, hanem Ausztria-Magyarország lőn megbizva, illetőleg arra felhatalmazva, és a megszállás is nem kizárólag Magyarország, hanem a monarchia mindkét államának együttes közreműködésével lőn végrehajtva, és az occupatióval járó terheket a monarchia mindkét állama közösen viselte; a törvényhozások akként intézkedtek, hogy az e tartományok megszállva tartásával és igazgatásával járó terheket mindkét állam közösen viselje, és e tartományok igazgatása is közös organumokra bízassék.

20. §. A megszállott tartományok jogi helyzete.

I. Az erre vonatkozó és a két állam kormányai között közös megállapodás után létrejött határozmányok az 1880. évi VI. t.-czikkben iktattattak Magyarország törvényei közé. E szerint:

1. A ministerium a monarchia közös ügyeire néve fennálló törvényeink szellemében felhatalmaztatik, illetőleg utasittatik, hogy Bosznia- és Hercegovinának a közös ministerium — tényleg a közös pénzügyminister — által vezetendő ideiglenes igazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon. A ministerium résztvesz mindazon tanácskozásokban, melyek ezen ideiglenes közigazgatás irányának és elveinek megállapítása, valamint vasutak építése céljából a közös ministeriumban tartatnak.

2. Ezen tartományok közigazgatása úgy rendezendő be, hogy annak költségei azon tartományok saját jövedelmeiből fedeztessenek. De ha és a mennyiben ez azonnal teljes mértékben elérhető nem lenne, a rendes közigazgatás érdekében fedezendő összegekre vonatkozó előterjesztések, a közös ügyekre nézve fennálló törvények értelmében a monarchia két felének két kormányával egyetértőleg állapítandók meg.

A mennyiben azonban Bosznia és Hercegovina igazgatása oly állandó beruházásokra venné igénybe a monarchia pénzügyi hozzájárulását, melyek nem a rendes közigazgatás keretébe tartoznak, — úgy mint vasutakra, középítkezésekre, vagy hasonló rendkívüli kiadásokra, — az ily járulékok csak a monarchia mindkét államában összhangzóan hozott törvények alapján engedélyezhetők. Ugyanezen módon állapítandók meg azon irányelvek, melyek szerint az említett tartományokban a következő ügyek szabályozandók és kezelendők: *a)* a vámintézmények; *b)* azon közvetett adók, melyek a monarchia két felében közös egyetértéssel megállapított hasonértelmű törvények szerint kezeltetnek; *c)* a pénzrendszer.

3. Minden változtatásához ama viszonynak, melyben ezen tartományok a monarchiához állanak, a monarchia két állama törvényhozásának egyetértő jóváhagyása szükséges.

A mi a 2. pontot illeti, ez megkülönbözteti a rendes igazgatási költségeket a rendkívüli beruházási költségektől. A rendes kiadások költségvetése a delegációk által tárgyalatik és azokat Magyarország a quota arányában viseli; míg a rendkívüli kiadásokra, beruházásokra a két állam egyértelmű törvényhozása szükséges, de az ekként megállapított terheket Magyarország az előbbiekhöz hasonlóan a quota arányában viseli.

II. Az okkupált tartományok az 1879. évi LII. t. ezikkal a közös vámterületbe olvasztattak. Ennek következtében a monarchiának Bosznia- és Hercegovinával szemben fennállott vámhatára megszűnt és a mondott tartományoknak Szerbiával, Montenegróval és Törökországgal érintkező határain új vámvonal állíttatott fel. És így a monarchia vámvonala a mondott határokig terjed, ennélfogva Ausztria, Magyar-

ország és az occupált tartományok egy vám- és kereskedelmi területet képeznek.

Az 1887. évi XXIII. t.-cz. (I. jelen munka II. r. 9. §. II.), mely a quota meghatározásáról és az 1887. évi XXIV. t.-cz. (I. jelen munka II. r. 17. §. IV.), mely a vámszövetség módosításáról szól, a vámszövetségre vonatkozó határozatokat már Boszniára és Hercegovinára teljes érvényben kiterjeszti. Sőt az 1887. évi XXVI. t.-cz., mint ezt a bankkérdésnél kifejtettem, ezen tartományokra az osztrák-magyar bank szabadalmát is kiterjesztette.

Mindezen intézkedések a monarchia mindkét állama által alkotmányos uton és egyetértőleg alkotott törvények által hozattak létre, de az occupált tartományoknak minden közreműködése nélkül.

Bosznia és Hercegovina tehát alkotmányt nem élveznek, e tartományok absolutisticus módon igazgattatnak és közigazgatásuk, valamint belső szervezetük a közös kormány által javaslatba hozott cs. és kir. rendeletekkel, illetőleg a közös pénzügyminister kibocsátványai által, mint a kire az occupált tartományok közigazgatása bízott, szabályoztatott. A közös kormány e tartományokban 1881-ben kihirdette az általános védkötelezettséget, mely szerint a fegyverfogható férfiak (kivéve a papokat, orvosokat, gyógyszerészeket, tanítókat stb.) három évi tényleges és kilencz évi tartalékos katonai szolgálatra kötelezvék.

III. Az occupált tartományok fentebb előadott helyzete sajtósági viszonyokat hozott létre.

1. A közös ügyeket egy oly kérdéssel szaporította, mely az 1867. évi XII. t.-czikkben nincsen felemlítve. És noha ezen kérdések nem tartoznak is a szorosan vett közös ügyekhez, azok mégis nagyrészt közösen intéztetnek, különösen pedig a költségek a quota arányában viselendők és az administratiót a közös kormány viszi.

2. Két alkotmányos állam közös kormánya, mely alkotmányos módon köteles kormányozni, egy megszállott területen a kormányzati jogokat azon terület lakosainak minden befolyása nélkül gyakorolja, és az ezekkel szemben elkövetett kormányzati cselekményeiért nem az általa igazgatott

terület népének, hanem a megszálló államok delegációinak felelős.

Szóval két alkotmányos állam, ha csak ideiglenesen is, de határozatlan időre, egy souverain állam (Törökország) területének bizonyos része felett absolutisticus elvek szerint uralkodik a nélkül, hogy akár ezen terület lakosainak, akár azok souverain fejedelmének (a török szultánnak) abba legkisebb beleszólása is lenne, sőt ott még a haduri felségjogokat is gyakorolja, az onnan sorozott katonaságot joga lévén a saját területeire helyezni el helyőrségre.

IV. FEJEZET.

A monarchia két állama közötti közjogi viszonyra vonatkozó egyéb kérdések.

21. §. A végrehajtó hatalom gyakorlásának módja Magyarországon 1848-ig.

A végrehajtó hatalom Magyarországon, a mint azt már kifejtettem, mindenkor az ország fennálló és alkotmányos uton létrehozott törvényei és a hazai jogszokás értelmében, csakis az erre hivatott és törvény vagy ezzel egyenlő erejű országos szokással megállapított szervek által volt gyakorlandó.

Ezen szervek voltak az országos kormányzatban a kormányzések, a helyi kormányzatban a vármegyék és a szabad királyi városok.

Az ország kormányzásának joga mindenkor a királyt illette, a ki az ország törvényeinek korlátain belől azt szabadon gyakorolhatta.

A nemzetnek 1687 előtt meg volt adva a jog és mód arra, hogy azon esetben, ha a király a végrehajtó hatalom gyakorlásában az ország törvényeit megsértette, jogainak védelmére fegyvert ragadhasson. Hogy hányszor volt szükség a jognak védelmére, azt előadni a történelem feladata.

A szatmári béke megkötése után az 1687. évi ország-

gyűlés által elfogadott törvények az egész nemzet által elismertetvén, az ellenállás jogának megszüntével a jogos kényszer is megszűnt arra nézve, hogy a király a nemzeti jogokat a végrehajtó hatalom gyakorlása közben meg ne sérthesse. A király az országra vonatkozó rendeleteit ezen-tul is csak az országos kormányzések útján adhatta ki és adta is ki, de ezekben t. i. a kormányzésekben hiány-zott a garancia arra, hogy az ily rendeletek végrehajtását, ha azok az ország törvényeibe ütköznének, meggátolni képesek legyenek. Noha a kormányzések engedelmes-kedni tartoznak az ország törvényeinek, éppen úgy enge-delmeskedni tartoznak a király akaratának is, de nem lévén a törvények megsértéseért az országgyűlés által fele-lősségre vonhatók, a kötelességek összeütközése esetében nem a törvényeknek, hanem rendesen a király akaratának engedelmeskedtek. Ebből támadtak azután azon sérelmek, melyeknek orvoslására az országgyűlések nem voltak képe-sek hatályos módot találni.

A király hatalmának és a törvények megsértésének csakis a nádori méltóság azon széles hatásköre volt képes némi korlátot vetni, mely őt a királynak az országból való távolléte alatt királyi helytartóvá tette, ennél fogva mindazon ügyekben, melyek nem voltak különösen a király személyének fenntartva, a király nevében teljes intézke-dési joggal volt felruházva.

Midőn az 1848. évi törvényhozás Magyarországon a parlamentáris kormányformát honosította meg, és életbe léptette a független magyar felelős ministeriumot, a nádori hatáskör nemcsak meg nem szűnt, sem szűkebbre nem szo-rult, hanem az 1848. évi III. t.-czikkben újabban is és határozott formában kifejezésre jutott, (l. jelen m. I. rész V. fej. 17. §.)

A végrehajtó hatalom gyakorlása tehát a királynak az országból való távollétében a nádort illetve teljes ki-rályi hatalommal és ez esetben még a minisiterelnökököt is ő nevezte ki, s az akkori nádor István főherczegnek sze-mélye is sérthetetlen vala.

Tapasztaltatván azonban, hogy a nádornak királyi

helytartói hatalma nem volt képes meggátolni az 1848-ban bekövetkezett szomorú félreértéseket, az 1867. évi törvényhozás a parlamentarismus elvének érvényre emelését a nemzet alkotmányos jogainak épségben tartására elégségesnek találta, és ehhez képest másként intézkedett.

22. §. A Végrehajtó hatalom gyakorlása a király által az 1867. évi törvények szerint.

Az 1867. évi törvényhozás az elébb előadott indokokból kiindulva, és hogy a magyar ministerium a magyar ügyekben kizárólag, az Ő felsége összes birodalmát illető ügyekben pedig a monarchia másik államának ministereivel és a közös ministerekkel egyenlő mértékben, közvetlen felvilágosításokkal és tanácsokkal szolgálhasson a királynak, az 1867. évi VII. t. cikkben kimondja: hogy Ő cs. és apost. kir. felsége a végrehajtó hatalmat a törvények és alkotmány alapján a magyar ministerium által személyesen gyakorolja.*

Ezzel a királyi helytartói hatalom ki van zárva, és királyi rendeletet csakis Ő felsége a király adhat ki, az állami tisztviselőket, kiknek kinevezési joga fenn van tartva, és a bírákat csakis a király nevezheti ki. De miután az 1848. évi III. t.-cz. értelmében a királynak csakis azon rendelkezése bír érvénnyel, mely a Budapesten székelő ministerek egyike által ellenjegyeztetett, Ő felsége a végrehajtó hatalmat csakis a magyar felelős ministerium útján* gyakorolhatja.

Ennek következtében szükségessé vált az 1848-ik évi III. t.-cz. azon §§-ainak megváltoztatása, melyek a nádor királyi helytartói hatalmát fenntartják. E végből az 1867. évi VIII. t.-cz. rendeli, hogy a miniszerelnök előterjeszté-

* * A törvénynek ezen kifejezése helyett: «Ő Felsége a végrehajtó hatalmat a törvények és alkotmány alapján a magyar ministerium által személyesen gyakorolja», helyesebb lett volna: «a magyar ministerium útján személyesen gyakorolja.» Mert ha személyesen gyakorolja, akkor csakis más útján, de nem más által gyakorolhatja.

sére annak ministertársait Ő felsége nevezi ki, a VII. t.-cz. pedig az 1848. évi III. t.-cz. 2., 3., 9., 11., 17., 19., 24. és 38. §§-ainak a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkozó intézkedéseit érvényen kívül helyezi és ez által a nádor királyi helytartói minőségét és hatáskörét megszünteti. Ugyanezen törvényezikk 2. §-a pedig mindaddig, míg a nátori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg szabályozva nem lesz, a nádorválasztást elhalasztja.

A törvény ezen intézkedései következtében, valamint az által, hogy 1867-ben a monarchia másik állama alkotmányt kapott, és a parlamentaris kormányforma, a felelős ministerium intézménye a monarchia másik felében is életbe lépett, a hol Ő felsége uralkodói jogait hasonlóan személyesen és felelős ministerei útján gyakorolja; lehetővé vált, hogy a monarchia két állama, Ausztria és Magyarország, egyenlő politikai súlylyal birjanak, s hogy a végrehajtó hatalom gyakorlása mindkét államban, ha nem is egyenlő törvények szerint, de egyenlő elvek szerint gyakoroltassék.

Ezt nem változtatja meg a közös ministerium felállítása sem, mert épen az által, hogy a közös ministerium a monarchia mindkét államának egyaránt ministeriumát képezi, a melyre a magyar törvény a magyar ministerium befolyását érvényesíteni rendeli, a közös ügyek intézése sem történhetik a magyar ministerium mellőzésével.

23. §. A birói hatalom gyakorlása.

A birói hatalmat Magyarországon mindenkor a magyar törvények, vagy a hazai jogszokás és az ez által recipiált jogszabályok alapján, a magyar király nevében kizárólag a magyar bírósági szervek, u. m. a megyei és városi bíróságok, továbbá a királyi bíróságok, a kapcsolt részekben a báni tábla, egyházi ügyekben a szent székek gyakorolták.

Az 1791. évi 12. t.-cz. szerint ezen törvényes hazai

biróságok törvényes ítéleteinek végrehajtását megakadályozni, vagy a király vagy bármely hatóság által felülvizsgálat alá venni nem lehetett. Ezen elven a birói hatalom gyakorlását szabályozó 1869. évi IV. t.-cz. lényegében mit sem változtatott.

Valamint a multban, úgy a jelenben is a biráskodás közös nem volt és közös organumok által ma sem gyakorolható.

E tekintetben törvényeink csupán négy esetben tesznek kivételt, u. m.:

1. A közös kormánynak, vagy valamely tagjának vád alá helyezése esetén, mely esetben a bíróság a monarchia mindkét államának törvénytudó polgáraiból állítandó össze;

2. az osztrák-magyar banknak a kormányok valamelyikével szemben felmerült vitás ügyeinek eldöntésénél, hol a bíróság hasonlóan a két állam polgáraiból, és pedig a magyar királyi kuria és a bécsi legfőbb törvényszék tagjaiból állítandó össze;

3. a katonai büntető igazságszolgáltatásnál;

4. a consuli biráskodásnál.

Az első kettőnél mindjárt első tekintetre látszik, hogy azok nem közös, hanem egyes bíróságok, és nem állandóan működő rendes, hanem mindig csak «ad hoc» egybeállított választott bíróságok, a melyeknek működése a birói souverainitást nem érinti.

A katonai büntető igazságszolgáltatás pedig, noha közös szervek által intéztetik, törvény által mai napig sincs szabályozva, és csupán az 1868. évi XL. t.-cz. tesz róla említést, a mennyiben a tényleges állapotot ideiglenesen továbbra is fentartja. E szerint katonai büntető ügyekben a közös hadseregnek nézve a császári és királyi hadbíróságok, a honvédségre nézve a m. kir. honvéd hadbíróságok illetékesek, melyeknek tagjai személyi viszonyaikra nézve a közös hadügyministernek, illetőleg a m. kir. honvédelmi ministernek vannak alárendelve. A régi katonai büntető törvénykönyv érvénye úgy a hadseregnél, mint a honvédségnél — eltekintve a testi fenyték és rabláncz büntetéstől — ma is fennáll.

A közös hadsereg tagjai felett tehát a büntető bíraskodást közös bíróságok gyakorolják. De mivel ezen közös bíróságok joghatósága nem rendes bírói joghatóság, és nem törvényben megállapított kivétel, hanem csupán ideiglenesen fentartott állapot, abból a magyar király bírói felségjogaira nézve jogi következtetéseket tenni nem lehet.

Igy voltunk eddig a consuli bíraskodással is, mely eddig nem volt törvény által szabályozva. Némely államokban, leginkább az oszman birodalom területén az osztrák és magyar alattvalók és a védenczek *) felett a passaroviczi békeszerződés értelmében a bíraskodást az osztrák, illetőleg ujabban az osztrák-magyar consulatások gyakorolták, felebbezési fórumai pedig osztrák főtörvényszékek voltak. Ezen sérelmes állapot megszüntetése iránt megindítottak a tárgyalások már 1869-ben, de mihamar félbeszakították, csak nem régen nyertek befejezést. Ezen tárgyalások alapján a consuli bíraskodásról szóló törvényjavaslat az országgyűlés elé terjesztetvén, az 1891-ik évi XXXI. törvény-cikkben az ország törvényei közé iktattatott.

Nevezetesebb intézkedései a következők:

A consuli bíraskodást a magyar és osztrák honosok, valamint a védenczek felett a külföldön a consuli bíróságok gyakorolják. Ennek első fokú gyakorlása a consuli hivatalokat, második és utolsó fokban pedig a Konstantinápolyban felállított consuli főtörvényszéket illeti, mely utóbbi áll egy elnökből, a megkivántató számú főbírákból és a szükséges segédszemélyzetből. Az elnöki állás felváltva magyar vagy osztrák honossal, a főbírói állások pedig egyenlő számú magyar és osztrák honossal töltendőek be, és pedig: «*Ő felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya*» az elnököt, a közös külügyminiszterrel és a másik állam ministeriumával egyetértve azon állam ministeriumának előterjesztésére és ellenjegyzése mellett nevezi ki, a mely állam honosa sorban következik, a főbírákat pedig a külügyminiszterrel egyetértve azon állam ministeriumának elő-

* A védenczek államszerződés vagy gyakorlat alapján az osztrák-magyar consuli hatóságok védelme alatt álló idegenek.

terjesztésére és ellenjegyzése mellett, a mélynek honos javaslatba hozandó.

A consuli bíróságok és a főtörvényszék segédszemélyzete felett a fegyelmi hatalmat a külügyminister saját hatáskörében gyakorolja, a főtörvényszéki elnök és főbírák felett hozandó fegyelmi határozat meghozatalánál azonban a kinevezésre előterjesztő ministeriumnak is van beleszólása, s az állásuktól felmentettekre nézve az illető hazai fegyelmi hatóság határozza meg a jogkövetkezményeket.

A consuli elsőfoku bíróságok és a főtörvényszék *«Ő felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya nevében»* ítélnék.

Valamely consuli bíróság és a monarchia valamely államának bírósága vagy hatósága között felmerülő illetékségi összeütközés esetében mindkét állam ministeriuma egyetértve, a közös külügyministerrel tartott értekezés után határoz. Ugyanez áll a bíróküldésre is.

Jelen törvény hatályba lépte napjától 10 évig marad érvényben, és ezen idő alatt csak Ausztria hasonló törvényének megváltoztatása vagy megszüntetése esetében és annak megfelelően, változtatható vagy szüntethető meg.

Igaz ugyan, hogy ezen bíróságok alsó fokban közösek, és csak felső fokban bírnak vegyes bíróságok jellegével, igaz az is, hogy ezek magyar honos felett is nem csak a magyar király, de egyszersmind az osztrák császár nevében is ítélnék; mindazonáltal ezen kettős hivatkozás nem a bírói hatalom egységét, hanem épen a consul bírói hatalma forrásainak különbözőségét fejezi ki. Azon körülmény pedig, hogy ezen bírói hatalom esetenként külön adatik-e meg a magyar király és külön az osztrák császár részéről annak a consuli bírónak, vagy pedig minden consuli bírónak külön magyar és külön osztrák törvény által 10 évre, tehát meghatározott időre, a consuli bíró bírói hatalma forrásainak különbözőségét meg nem szünteti, sőt azt elég világosan ki is fejezi.

24. §. A magyar államnyelv használata a közös és az osztrák kormányokkal való érintkezésben.

Magyarországon az állam nyelve a magyar. Ennélfogva az összes állami hatóságok és bíróságok minden hivatalos ügyködésükben a magyar nyelvet használják, és az idegen hatóságokkal is magyar nyelven érintkeznek. Kivételt e tekintetben csak a horvát-szlavonországi hatóságok és kir. bíróságok képeznek, melyek hivatalos ügyködésükben az államkormányval szemben is a horvát nyelvet használják, sőt velük szemben az államkormány is a magyar szöveg mellett hasábosan a horvát nyelvvel él. Az alsó foku hatóságok azonban a közös kormányval és az osztrák ministeriummal közvetlenül nem érintkeznek, ennélfogva e helyütt csakis a magyar államnyelv használatáról lehet szó.

A magyar ministerium a közös és az osztrák ministeriummal közvetlenül érintkezik. Ezen érintkezésben azonban különbséget kell tenni a közös és az osztrák ministerium között. Az osztrák ministerium ugyanis idegen hatóság, holott a közös ministerium a magyar államnak is kormányzati organuma.

A közös kormány székhelye Bécs, hivatalos ügykezelési nyelve a német, ennélfogva minden közös hatóság hivatalos nyelvél a németet használja, és a magyar ministeriummal is német nyelven érintkezik.

A magyar ministerek azonban a közös ministerekkel szemben általában véve a magyar államnyelvet használják, és e tekintetben kivételt egyedül a magyar honvédelmi ministernek a közös hadügyministerrel való érintkezése képez. A honvédelmi minister ugyanis a közös hadügyministerrel gyakori hivatalos érintkezésben áll, és nehogy a magyar átiratoknak a hadügyministeriumban való lefordítása a gyors elintézését igénylő katonai ügyekben az ügymenet gyorsaságát hátráltassa, ezen ministerek közös megállapodás alapján egymásközi levelezéseikben a német nyelvet használják.

De azon közös hadseregbeli hatóságokkal, melyek

Magyarország területén fekszenek, és így a magyar honvédelmi miniszterrel közvetlen összeköttetésben állanak, ezen ministerium is egyedül magyar nyelven levelez, kivéve a horvátországi 13. hadtestparancsnokságot, a melylyel a német nyelv van használatban.

A magyar törvényhozás nyelve a magyar és a horvát*) a magyar delegáció nyelve azonban csakis a magyar, ha pedig a delegációk közös szavazóülésben határoznak, a határozatok, a magyar és az osztrák delegációk tollvivői által magyar és német nyelven külön szerkesztendőek, mert ez törvényben is meg van határozva.

Az osztrák ministeriumokkal az 1867. év óta fennálló gyakorlat szerint a magyar ministerek áttatában német nyelven érintkeznek, a magyar alsóbb hatóságoknak magyar nyelvű közvetlen megkereséseit azonban az osztrák alsóbb hatóságok elfogadni tartoznak.

A közös és az osztrák ministerekkel való érintkezés nyelve nincs ugyan törvényben meghatározva, de miután 1867-ben ez így vétetett gyakorlatba, és mivel az ellen az országgyűlés kifogást nem tett, vagy ha voltak is e tekintetben egyes felszólalások, mint 1890-ik évi november havában, a magyar miniszterelnök válaszáat, mely az eddigi gyakorlatra hivatkozott, az országgyűlés tudomásul vette, és ezen gyakorlatnak megváltoztatása iránt nem intézkedett.

Ezeknek törvény általi szabályozása tehát a jövő törvényhozások feladata.

25. §. *A czimzések, színek és czimerek kérdése.*

Az 1868-ik évi november 14-ről kelt legfelsőbb elhatározás szerint — mely a külhatalmakkal is közöltetett — a felség jogok körébe tartozó cselekményeknél, különösen

* Magyarországon ugyanis három törvényhozás van, úgy mint magyar, horvát és magyar-horvát. Az elsőnek nyelve a magyar, a másodiknak a horvát, a harmadiknak a magyar mellett a horvát is, mert a magyar-horvát törvények tárgyalásánál a horvátországi képviselőknek, bár nem szokásos, joguk van saját nyelvükön is felszólalni, és ezen törvények horvát nyelven is szerkesztetnek.

az idegen hatalmakkal Ő felsége nevében kötendő állam-szerződéseknél a közös uralkodószemélynek czime ekként használandó: «Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya.» A szerződések szövegében ezen czimek alkalmazandók: «Ausztria császára és Magyarország apostoli királya»; vagy «Ő császári és apostoli királyi felsége»; vagy «Ausztria császára és Magyarország királya»; vagy röviden «Ő felsége a császár és király».

A kettős monarchiát alkotó két állam együttes megjelölésére pedig e czimek használtatnak: «osztrák-magyar monarchia»; vagy «osztrák-magyar birodalom» vagy «Ausztria-Magyarország» («Oesterreich-Ungarn» «Autriche-Hongrie»). A közös kormány, a közös hadsereg és hadtengerészet valamint azoknak minden hatóságaik a «császári és királyi» jelzővel élnek. Ezen jelzőt viselik jelenleg 1889. óta a «cs. kir.» jelző helyett az udvari tisztségek is, ámbár ez nem correct, mert a magyar király magas fejedelmi tekintélye megkívánná, hogy az a magyar udvari tisztségek által jusson kifejezésre, nem pedig azudvari tisztségek közösségében.

Magyarország színei: a vörös, fehér és zöld, lobogója is e színeket viseli, még pedig vizirányosan egymás alatt. Czimere ketté osztott vörös mezejű paizs, melynek jobb felén széltekben négy fehér pólya húzódik, bal felén hármás zöld dombon koszorúval ékitett arany koronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt. A czimerpaizs felett a magyar szent korona lebeg.

A magyar állam czimere pedig rendeleti uton ekként állapítottatott meg: közepütt Magyarország czimere, körülvéve Horvátország, Tótország, Dalmátia, Fiume és Erdély czimereitől. A czimerpaizsok felett a magyar államegység jelvénye, a magyar szent korona lebeg. A magyar állami hatóságok és a magyar királyi honvédség ezen színeket és czimereket használják, a m. kir. horvát honvédség lobogója azonban a társországok színeit, (vörös fehér és kék), de a magyar állam czimerét viselik. A társországok autonóm hatóságai saját czimereiket és színeiket használhatják, de a czimer felett a magyar állam egységét kifejező magyar szent koronával.

A czimer és színekérdésre egyáltalán csak hiányos tör-

vényhozási határozataink vannak, míg a közös miniszteriumok és a közös tengeri és szárazföldi hadsereg színeire és czimerére nézve törvényes határozatok egyáltalán nincsennek. Ezen kérdésnél a tényleges állapot még mindig nincs összhangban a jogállapottal, a mennyiben a közös kormány és közös hadsereg által használt színek és czimerek ugyanazok, melyeket az osztrák állami hatóságok használnak, és így nem adnak kellő kifejezést Magyarország állami önállóságának.

A czimer és színkérdés körül a legnagyobb fogalomzavar uralkodik, a melynek tisztázása és rendezése a jövő törvényhozás feladata.

A közös miniszteriumok és a szárazföldi közös hadsereg színekül a fekete-sárga bicorolt, czimerül a kétfejű sást, mint az uralkodó színeit és czimerét használják. De az osztrák-magyar követségek és consulátusok a magyar lobogót is kötelesek kitűzni. A hadi tengerészet ellenben piros-fehér lobogót használ, a mi Ausztria tartományi színe.

Hogy e két szín közül melyik az uralkodó színe, a piros-fehér-piros-e vagy a fekete-sárga, az nincs eldöntve. Az ausztriai uralkodóház színei az előbbiek, mert annak tagjai — az uralkodó kivételével — azokat használják, míg a fekete-sárga szín, és a kétfejű sas a volt német birodalom jelvényeiből maradt vissza, és az uralkodóház tagjai közül csak az uralkodó által használtatik. Ehhez járul az is, hogy az osztrák állami hatóságok szintén a kétfejű sassal és a fekete-sárga bicolorral élnek.

Az osztrák magyar monarchiának közös jelvény gyanánt megállapított czimere és színei nincsenek, a miért is ilyenek nem használhatók. A kereskedelmi hajókra azonban a dualismus elvének megfelelőleg a következő lobogó használata van elrendelve: a lobogó hosszas négyszöget képez, mely két egyenlő részre oszlik. A lobogó rud melletti rész vörös-fehér vörös vízirányos csik Ausztria czimerével, a másik rész vörös-fehér-zöld csik, Magyarország czimerével. A kereskedelmi hajók lobogóin tehát a magyar állam egyenjogúsága az osztrák császársággal szemben kifejezésre jut, de a hadseregre és a hadi tengerészetre nézve az nem nyert színekben és czimerben kifejezést.

HARMADIK RÉSZ.

A magyar állam és Ausztria között fennálló közjogi viszony jogi természete.

I. FEJEZET.

Államok összeköttetései.

I. §. Bevezetés. Az állam fogalma.

Legyen a tudományos terminologia bármennyire kifejlődve, az általa megállapított kifejezések mégis vajmi ritkán meritik ki mindazon helyzeteket, és az esetlegességek kiszámíthatatlan sokasága által létrehozott szövevényesnél szövevényesebb viszonyokat, melyeket több százados történelmi fejlődés szokott létrehozni a népek és államok életében. Jól mondja Madách: hogy

«A tudomány sántán követi csak
A meglevő ifju tapasztalást.»

Mert a tudomány csak tág kategóriákat képes felállítani, a melyek között a gyakorlatban az éles határvonalat megvonni nem lehet és a gyakorlati élet által létrehozott viszonyok csak többé-kevésbbé, de teljesen vajmi ritkán fedetnek a tudományban megállapított fogalmak által, a legtöbb esetben pedig az élet alkotta viszonyok a tudomány által felállított kategóriák egyikének vagy másikának, néha többnek is, csak jeleit viselik magukon, de szorosan véve azoknak egyikébe sem sorozhatók.

«Exact fogalmat nem bírván az elme,
Ti mégis mindig azt keresitek
Önátkotokra, büszke emberek.

Vagy nézd e kardot, hajszállal nagyobb
 Kisebb lehet s lényben nem változott.
 Ezt folytathatnók véges végtelen,
 S hol az exact pont, mely határt tegyen?
 Bár érzésed rögtön reátalál,
 A változás nagyban midőn beáll.»

Mondja Madách. És ki meri tagadni, hogy igaz?!

A tudomány nem képes elkerülni az ellenmondásokat, mert a mig egyik helyütt valamely fogalomnak szigorú meghatározását adja, addig másutt új fogalmakkal találkozván, oly kifejezéseket használ azoknak jelölésére, melyek az előbb általa felállított meghatározást tarthatatlanná teszik.

Igy pl. souverainitas alatt értjük az állami főhatalom azon tulajdonságát, melynél fogva az nem korlátozható, saját akarátán kívül semmi más hatalom által meg nem köthető, nem felelős és oszthatatlan; és azért mégis beszélünk félsoverain vagyis oly államokról, melyeket a nem korlátozható állami főhatalom csak más nálánál magasabb hatalom által fölállított korlátok közt illet.

Ha már a tudományban fellállított alapfogalmakban sem vagyunk képesek elkerülni az ellenmondásokat, miképen volnák képesek azt kizárni ott, hol a gyakorlati élet alkotta viszonyokat kell a tudomány által készített kaptafák egyikére vagy másikára huzni.

Épen azért fejtegetéseim fonalának alapjául nem szándékom a német állambölcselek elvont okoskodásait venni, hanem a meglevő, és a történelmi fejlődés által létrehozott tényleges viszonyokból kiindulva, szándékozom kifejteni mindazt, mire állításaimat alapítsam, és nem az elméletileg felállított kategoriákba fogok iparkodni belészorítani a történelem alkotta helyzeteket, hanem a történelem alkotta helyzetekhez fogok iparkodni megfelelő műkifejezéseket keresni.

Ausztriához való speciális viszonyunkat pedig két szempontból kiindulva szándékozom fejtegetni; az egyik a fennálló jogviszony jogi természete, a másik a magyar nemzeti közfelfogás, mely ezen viszony felől széles e hazában ural-

codik, s a mely úgy a kiegyezési törvények megalkotását megelőző történelmi eseményekben, mint a magyar nemzet politikai életében ma is nyilvánul.

Mindenek előtt az állam fogalmával kell tisztába jönnünk. De nagyon eltérnénk a céltól, ha ezen fogalom meghatározásánál is elvont alapokra helyezkednénk, melyek az államok keletkezésénél soha sem szolgáltak irányadókul; hanem itt is oly alapot kell keresnünk, a mely megfelel a tényleges viszonyoknak és a nemzetközi életben is kifejezésre szokott jutni.

Nem lehet kétség az iránt, hogy az államok nemzetekké szerveződött népek által, azoknak állandó megtelepedése következtében hozattak létre. Az állami élet alapját tehát a nemzeti élet képezi, a mely az embereknek meghatározhatlan külső és belső körülmények folytán egy közös főhatalom alatt eszmei személylyé való szerveződése által keletkezik. Az ekként létrejött nemzettest alkatelemei különböző hivatást teljesítenek ugyan, de mindazonáltal egy közczélnek, az egész nemzet céljának használnak.

Valamint az emberi test szervezetébe az egyes szerveknek, melyek egymással szoros szervi összefüggésben vannak, különböző hivatásuk van, de valamennyien mégis egy közös célra, az emberi élet fentartására és továbbfejlesztésére szolgálnak, és az egyes tagok az egésznek érdekében alárendelt jelentőségüekké válnak, úgy a nemzeti életben a nemzettestet alkotó elemek is különféle hivatással bírnak, de valamennyien egy célra, az egésznek célját hivatván szolgálni, s mint ilyenek a nemzeti élet fentartására és továbbfejlesztésére hivatván, és mihelyt e közczéllal ellenkezésbe jutnak, létjogosultságukat veszítették el.

De ezen szerves összetartozáság feltételezi a főhatalom létezését, a mely alatt a nemzeti tevékenység nyilvánulásának forrását kell értenünk.

A főhatalom tehát oly viszonyban van a nemzettel, mint az emberi lélek az emberi testi szervezettel. A szerveket ismerjük, azoknak működését látjuk, de a szervek felett uralkodó emberi akarat érzékeinken kívül esik, azt csak a szervek tevékenységének nyilvánulásából ismerjük

fel. Így az állami életben is a nemzeti akarat gyakorlására hivatott organumokat érzékeink által felfoghatjuk, azoknak működését látjuk, de magát a főhatalmat, a nemzeti akarat forrását csak nyilvánulásai után ismerhetjük.

Az állami élet alapját tehát a nemzeti élet képezi. De valamint az emberi élet is csak ideiglenesen nélkülözheti az állandóságot, a helyhezkööttséget, úgy a nemzeti élet is csak állandó területen nyerhet egységes fejlődést.

De a míg az egyes ember saját céljainak megvalósításánál a helyhezkööttséget inkább nélkülözheti, mert a míg egyrésről életének tartama összehasonlíthatatlanul rövidebb időre van szabva, úgy másrésről megélhetésének feltételei is könnyebben megszerezhetők; addig a nemzetek életében annak biztosítására az állandó terület elkerülhetlenül szükséges, mert a nagy nemzettest oly mozgékony-ságra, mint az egyes ember, képtelen, és mert a nemzeti élet szervei nem képesek kiállani a hirtelen változó életviszonyok okozta viszontagságokat, hanem azoknak behatása alatt mihamar bomlásnak indulnak és a nemzettest hova hamarabb feloszlik.

Az államiságot tehát egy népnek meghatározott földterületen szövet személyiséggé történt fejlődése képezi, mely személyiség nem más célnak, hanem öncéljának, önmaga fentartásának és továbbfejlesztésének van hivatva szolgálni.

Ennélfogva az állam meghatározott földterületen élő nemzetté szerveződött embersokaságból álló, önmagáért létező eszmei személy, mely mint ilyen, saját akarral bír, a melynek alapján jogokat szerezhet, azok felett saját nevében szabadon rendelkezik, azokat elidegenítheti, korlátozhatja, fentarthatja, megváltoztathatja és megszüntetheti, de azok szerzésének, elidegenítésének, korlátozásának, fentartásának, megváltoztatásának és megszüntetésének módjait önmaga állapítja meg, érvényt azoknak saját nevében és saját hatalmával szerez.

Az államnak tehát, hogy önmagáért létező eszmei személy legyen, jogi alapon képződött teljes szervezettel kell bírnia, mely önmagában egy teljes egészű képez. Mert ha

a szervezet annyira hiányos, hogy magasabb rendű eszmei személy szerveire van szüksége, hogy nemzeti élete fennakadást ne szenvedjen, az ily nemzet nem államalkotó nemzet, annak területe nem államterület, az ilyen eszmei személy nem állam, mert nem önmagáért létezik, hanem csupán azért, hogy egy nála magasabbrendű és önmagáért létező eszmei személynek, vagyis államnak kiegészítő részét képezze.

Mert nem minden nemzet van azon helyzetben, hogy államot alkathasson, hiányozván erre nézve anyagi ereje, államalkotó képessége. És ha ily nemzet alkot is azon területen, melyet hatalmába kerített, ideig-óráig tartó államot, más hatalmasabb és terjeszkedére vágyó nemzetek által mihamar elnyomatik, nemzeti fejlődésében meggátoltatik, állami organismusa felbomlik és beleolvad a hódító nemzet szervezetébe.

Különösen akkor, ha a hódító nemzet tagjai a meghódított nemzet területén is letelepesznek, a hódító nemzet által a meghódított nemzet amannak szervezetébe szivódik fel, hogy úgy mondjam, az által mintegy felemésztetik. Az ilyen államban a hódító nemzet az egész államra saját nemzeti bélyegét nyomja, és a meghódított nemzetnek nemzeti jellegét előli, állami szervezetét teljesen megsemmisíti.

De ha a hódító a meghódítottnak területén le nem telepszik, azt meg nem semmisíti, nemzeti individualitását szét nem rombolja, hanem némi különállással tovább is életben hagyja, annak igazgatási és kormányzati szerveit azonban saját állami szervezetébe illeszti bele, s a főhatalom szerveit úgy rendezi be, hogy ámbár a meghódított nemzet is, mint ilyen, részesül annak gyakorlásában, mindazonáltal az államalkotó nemzet mellett arra való döntő befolyása elenyészik, és így nem ugyan a nemzet, hanem annak állami élete megsemmisül, szervei a hódító nemzet szerveinek alsóbb rendű kiegészítő szerveivé válnak; ilyenkor az államon belől egy hasonlóképen eszmei személy létezik ugyan, de ez nem állam, mert nélkülözi a főhatalmat, a szervezet teljességét, az önmagáért való létezését, a menyiben csakis az uralkodó nemzet által létesített állam

tagjaként jelentkezik, annak érdekében áll fenn, és mihelyt azzal ellenkezésbe jut, az uralkodó nemzet szempontjából létjogát elvesztette.*

Az ily különállás tehát nem állami, hanem csak tartományi különállás, mert itt hiányzik az egységes főhatalom. a mennyiben annak functióit az itt létező szervek csak részben, és akkor sem kizárólag, hanem azon államnak, melynek alá vannak rendelve, neve alatt és befolyásolása mellett gyakorolják.

De államok juthatnak oly helyzetbe is, hogy — ámbár önmagukért létező egységes eszmei személyiségüket el nem veszítették, — mindazonáltal más államokkal szorosabb kapcsolatba lépnek, és pedig vagy önkaratukból, valamely államcél könnyebb és czélszerűbb megvalósítása végett, vagy pedig a viszonyok kényszerűségének batása alatt, mert nem rendelkeznek oly anyagi erővel és hatalommal, melylyel akaratuknak minden irányban érvényt szerezni képesek volnának.

2. §. *Uralkodó és hűbéres államok.*

Valamint a középkor virágzási szakában az egyes ember a társadalmi helyzetének megfelelő vagyoni alappal és anyagi erőnek megszerzése végett a nála hatalmasabbak zászlajához szegődött és ekképen hűséges fegyverszolgálati fejében a hiányzó és társadalmi helyzetét biztosító anyagi erő és vagyon biztosítását és megszerzését magának lehet-

* Így pl. Horvát- és Szlavonországek államot nem képeznek, noha a magyar anyaországtól némileg önálló nemzeti életet élnek, mert ugy törvényhozói, mint kormányzati szervei hiányosak, s azokat a magyar állam központi szervei vannak hivatva pótolni. Országos törvényhozásuk szervei a horvát-szlavon országgyűlés és a magyar király, a belügyre, igazságügyre és a vallás- és közoktatásügyre vonatkozó törvényeik kötelező erejüket tehát nem csupán a horvát-szlavon országgyűléstől, hanem a magyar király szentesítésétől nyerik, valamint országos kormányuk is hivatalos hatalmának forrását a magyar király kinevezésében találja, továbbá a többi kormányzati ágakra vonatkozó törvényhozásuk és kormányzatuk a magyar államakarat kifejezését képezi.

ségessé tette; épen úgy láttuk azt a multban államoknál is, hogy nem rendelkezvén azon anyagi erővel, mely állami életük fennmaradását számukra biztosítja, más náluk hatalmasabb államok védőszárnyai alá menekültek, a nélkül azonban, hogy megszűntek volna önmagukért létező eszmei személyek lenni, a nélkül, hogy lemondtak volna önálló létükről, és csupán bizonyos szolgáltatásokra kötelezték magukat, a melyeknek fejében azon állam, a melylyel szemben alárendeltségi viszonyba jutottak, megszerezte nekik a hiányzó physikai erőt, támogatván őket minden külső erőszakos befolyás ellen saját hatalmával.

Igy jöttek létre a hűbéres, vagy patronatus alatt álló államok.

A hűbéres államok birnak saját államalkotó nemzettel, saját államterülettel, főhatalommal és saját hatalmi eszközökkel, önmagukban egy teljes szervezett egészet képeznek, de főhatalmuk nem teljesen szabad, hanem egy másik állam főhatalmától többé-kevésbbé függésben van, a nélkül azonban, hogy azzal szervezeti összefüggésben állana.

A kapocs az uralkodó (szuzerain) állam és a hűbéres állam között a szerződészerű hűségen alapszik, a melynek következtében a hűbéres állam az uralkodó állam ellen nem háboruszkodhatik, azt háboruiban pénzzel vagy sereggel segíteni tartozik, annak felsőbbségét külsőleg elismeri, gyakran belügyeibe való avatkozását is eltűri, de viszont ennek fejében őt az uralkodó állam minden külső támadás ellen saját tekintélyével és hatalmával is megvédeni tartozik.

Ily hűbéres viszonyok államok között leginkább hódolatás, ritkábban önkéntes alávetés útján keletkeztek.

Ily viszonyban voltak Szerbia, Bulgárország, Rumania, Ráma, Galiczia és Lodomeria Magyarországgal, ily viszonyban voltak a dunai fejedelemségek és Erdély a Törökbirodalommal szemben, ily viszonyban volna ma Bulgárország Törökországgal szemben.

Ujabb időben az ily államösszeköttetések mindinkább megszűnőfélben vannak, a laza hűbéri kapocs a nemzetiségi eszmék hatása alatt mindinkább gyöngült, sőt az 1877—78-ik

évi török-orosz háboru óta teljesen felbomlott, elannyira, hogy egész Európában manapság már csak Bulgárország és Törökország között áll fenn, és ez is inkább csak névleges, mint tényleges hűbéri viszony.

3. §. *Államok szövetezése (alliance.)*

Valamint a modern társadalomban nem többé a hűbéri rendszer képezi a módot arra, hogy a gyöngébbek a hatalmasokkal szemben érdekeiket megóvhassák, hanem az egyenlőknek egyenlő alapon való szövetezése, épen így az államok életében is újabb időben ezen törekvés nyilvánul, — úgy egyes esetekben a megegyező concret érdekeknek, valamint az állandóan és hosszabb időn át közösnek látszó általános érdekek előmozdítása céljából.

Előfordul ugyanis, hogy több állam érdekei bizonyos concret esetekben egymással megegyezőeknek ismertetnek fel, a melyeknek sikeresebb és hatásosabb megvalósíthatása végett célszerűnek mutatkozik, hogy azok egymással szövetségre lépjenek. Ezen szövetségek vagy meghatározott időre, vagy a concret cél eléréséig kötöttek meg.

Ilyenkor az egyes államok megtartják teljes önállóságukat, annak semminemű korlátozását el nem ismerik, mindenik állam szabadon cselekszik, úgy bel-, mint külügyeiben, csupán a szövetség célját illetőleg jutnak közös megállapodásra, de az ily szövetezések nélkülöznek minden jogi és erkölcsi kényszert, s a szövetezett államokat egyedül a közösnek felismert érdekek kapcsa fűzi össze.

Ily szövetezések irányulhatnak akár más államok fegyveres hatalmának ellensúlyozására, vagy megtörésére akár közgazdasági célok előmozdítására. Az előbbi esetben létesülnek véd- és daczszövetségek, az utóbbi esetben közgazdasági-, leginkább vám- és kereskedelmi szövetezések.

Ily szövetezéseknek számos példáit mutatja fel a történelem. Így pl. a Napoleon ellen alakult véd- és daczszövetségek, vagy az európai államok között kötött közgazdasági szövetségek.

Ezek kizárólag nemzetközi jellegűek és nélkülöznek minden államjogi caractert, épen azért mihelyt a szövetség célja elértetett, vagy hatalmasabb érdekek jutnak egymással összeütközésbe, felbomlanak, — mert azon kapocs, mely létrehozta őket, szétmálik vagy szétszakad. Így a véd- és dacszövetségek megszűnnek, ha azon állam, a melynek magatartása annak okául szolgált, háboruban leveretik. Így a közgazdasági szövetségek is mihamar felbomlanak, mihelyt az egymással szövetségben lévő államok közgazdasági vagy egyéb érdekei egymással összeütközésbe jutnak. Sőt nem ritka az eset, hogy az ily szövetségek felbomlása az azt alkotó államokat egymással ellenséges viszonyba juttatja, mely ellenségeskedés közgazdasági vagy fegyveres háboruban jut kifejezésre.

De épen azért, mivel ezen szövetségek csak nemzetközi jellegűek, és nélkülöznek minden államjogi caractert, ennél fogva ideiglenesek, azoknak bővebb fejtegetésébe bocsátkozni feleslegesnek tartom.

4. §. Államszövetség (*Staatenbund*.)

Némely népek részint tagjaiknak nagy száma, részint edvezőtlen viszonyok és külső behatások következtében nem képesek egy összefüggő területen letelepedni, vagy közös főhatalom alatt egy nemzetté szervezkedni, és így — noha nem nélkülözik az államalkotó erőt — egységes államot sem alkothatnak, hanem egymástól szétszakadozva szervezkednek, és hol erősebb, hol gyöngébb nemzetekké és államokká fejlődnek, néhol más nemzeteket olvasztván magukba, néhol más nemzetek fennhatósága alá kerülván.

Így látjuk, hogy a szkythák, bár bennük sem az államalkotó képesség, sem a nemzeti összetartozóság érzete nem hiányzott, csak ritkán jutottak oly helyzetbe, hogy egységes állammá szervezkedjenek, de akkor is a külső behatásoknak mihamar engedni kényszerülván, mielőtt nemzeti és állami életük megerősödhetett volna, ismét kisebb álladalmakra voltak kénytelenek szétszakadni, a mely kisebb

álladalmak épen az erőteljes nemzeti összetartozóság érzete következtében, különböző combinációkban egyesülésre törekedtek, a mi a szkythák által alkotott államok gyakori keletkezését és felbomlását, továbbá térbeli változását okozta.

Ehhez járult a nomád életmód, a mely a gyakori területváltozást lehetségessé tette s ezen népeket a Duna és a Csendes Oceán, továbbá a 45. és az 52. szélességi fokok között elterülő keskeny és 1200 mértföld hosszú földszalagon folytonos hullámlásban tartotta. Ezen népek tehát az északról és délről jövő külső behatások következtében egymástól gyakran elszakítottak, a mi lassankint a nemzeti összetartozóság érzetét is gyöngítette.

És a míg egyrészt a nemzeti közérzület kifolyása következtében nem egyszer látjuk közöttük az egyesülésre irányzott törekvéseket, másrészt a mozgékony életmód nem engedé, hogy az egyes szervezett törzsek között keletkezett magasabb rendű nemzeti szervi kapocs megizmosodjék. Ennek következtében a szkylha nép számos különböző és eltérő nagyságu területeken, más-más időben, más és más nevek alatt különböző államokat alkotott, a melyek mihelyt egymással szomszédságba jutottak, szövetségi alapon azonnal egyesülni törekedtek, míg kedvezőtlen viszonyok behatása alatt ismét és pedig az előbbtől eltérő alakulások szerint szakadtak szét és ismét új alakulatokban egyesültek.

Herodot a szarmatákat is ide számítva négy egymással szövetséges szkylha államról emlékezik meg, melyek között a királyi szkylhák képezték az összetartó uralkodó elemet, míg Strabo egészen más területen és más nevek alatt szereplő szkylha államokat említ. Majd Atilla idejében valamennyit a hunok vezérszerepe mellett egy szövetségben, közös főhatalom alatt látjuk egyesülni, de a gyöngé, még eléggé meg nem erősödhetett szervezet halála után külső behatások következtében felbomlik s az egyes törzseket még távolabb szakítja egymástól, mint a mennyire azelőtt voltak.

A IX. században már gyöngül az összes szkylha népek közötti nemzeti közérzület s a besnyőket a magyarokkal és kazarokkal, a magyarokat a bolgárokkal és kunokkal ellen-

séges viszonyban látjuk fellépni. De más részről az egyes törzsek között szorosabbá fejlődik a szövetségi kapocs, a kisebb nemzetek között mindinkább egységes nemzeti szervezetté izmosodik a törzsek szövetsége s különösen a magyaroknál, kik mai hazánk területén állandóan letelepesznek, a törzsek szövetsége az állandóan egy területen való tartózkodás következtében oly egységes nemzeti szervezetbe tömörül, mint ezt a középkor egy népénél sem látjuk.

Más népek, mint a görögök, a területi terepviszonyok által szétdarabolva, számos kisebb, leginkább községi államokká alakulnak, de e mellett nem vész ki belőlök a nemzeti összetartozóság érzete sem, a mi leginkább a perzsák elleni védcsaták alkalmával létrejött szövetségben lel kifejezést. De másrészről a községi államok egymás iránti féltékenysége a közös veszély megszűntével a hegemoniára való törekvés következtében a szövetséget mihamar semmivé teszi és az egységesebb és a községi állam fogalmán felülemelkedni tudó makedonoknak adja át a görög elem rovására az államalkotás szerepét.

Ismét más nép, mint a germán, tagjainak nagy száma és egyéni önállóságra való hajlandósága következtében volt képtelen az egységes államalkotásra, és ha akadtak is egyesek, kik képesek voltak a german népeket nagyobb tömegekben egy főhatalom alatt egyesíteni, a nagyobb german álladalmak belső okoknál fogva mihamar szétbomlanak, az egyes german nemzetek által elfoglalt területek mihamar a népvándorlás befejezte után számos magán-dominiumokra szakadnak, melyeknek mindenike saját állami életre törekszik, s az egész csak csupán laza hűbéri kapocs csatolja össze.

Nagy Károly birodalma a verdüni szerződéssel 843-ban három részre szakadt, melyekből Franciaország, Németország s a kettő között húzódó területek keletkeztek. Majd az utolsó frank királyok alatt és azoknak kedvezményéből az örökös grófok és hercegek tartományaik kormányzóiból azoknak fejedelmeivé válnak és mások is önálló uralomra tesznek szert. Az egységes állami szervezet mihamar felbomlik s az egyes uradalmak önálló állami életre emelkednek, a melyeknek csak a királyság főhűbéruri hatalma

ad némi egységet külső formájában, de az egységes állami szervezet szétmálását — különösen Franciaországban — meggátolni képtelen.

Franciaországban azonban Capet Hugó idejétől megkezdődik az egységes főhatalom alá terelése a francia nemzetnek, a számos apró hűbéresek hatalmának megtörésével a királyság hatalma különösen VI. Lajostól kezdve egyre gyarapszik s az ország egységes állammá alakulása XI. Lajos alatt az abszolút hatalmu francia királyságban leli befejezését. XIV. Lajos halála után már nem a tartományoknak állami önállóságra való törekvése az egyesítés, hanem az egységes francia nemzet, mint egész, a királyság abszolút hatalma ellen kezd reagálni és buktatja meg a királyságot a múlt század végén. És soha többé azon idő óta, mióta Franciaország egységes állammá alakult, abban szétszakadási törekvésekkel nem találkozunk.

Nem így volt ez Németországban. Itt a hűbéri rendszer okozta szakadozottság nem volt oly erős, mint Franciaországban, de a X. században a szász dynastia által egységes főhatalom elismerésére szorítottatott, azonban a francia hűbéreseknél mégis hatalmasabb német herczógok, a Hohenstaufok által a pápaság ellen indított küzdelem zavarait felhasználván, már a XIII. században árnyékhatalomná súlyoszték a császárságot és önállóságra való törekvésük legyőzte a császárok egyesítési törekvéseit. Habsburgi Rudolf már nem is törekszik meggátolni az egységes államból a szövetséges állammá alakulásnak feloszlási processusát, hanem családi birtokainak szaporításán fáradozik.

Amíg tehát Franciaországban a hűbéri szakadozottságot az egységes állammá fejlődés váltja fel, addig a német királyság több visszaeséssel ugyan, de foederatív állammá alakul, az egyes német fejedelmek uralmi jogai tágulnak, a német-római császárság pedig benső értékéből mindinkább veszít. Az egyes német fejedelemségek önálló állami élete folyton erősödik és a XVIII. század végével már oly annyira megizmosodik, hogy a Napoleon-féle háborúk már nem találnak egy egységes, vagy szövetséges német birodalmat, hanem annak területén a bajor, porosz, szász stb.

királyságokat, a független állami életet élő német hercegségeket stb. és az újonnan keletkezett osztrák császárságot.

De éppen azon körülmény, hogy az egységes francia nemzet legyőzte az egyes önálló német államokat, a német nemzetekben az egység felé törekvés, a nemzeti összetartozás érzete kezdetet fejlődni, a mely a kisebb nemzetekre szakadozott németséget arra készítette, hogy az egyes német nemzetek szorosabb szervi kapcsolatban, állami egységben olvadjanak össze.

De ezen egyesülési processus nem haladt oly gyorsan, hogy az mindjárt a szükség érzetének felébredésével meg is valósult volna, hanem előbb egy közvetítő állapotra volt szükség, a mely a nemzeti összeolvadásnak, a német nemzeti eszme megerősödésének alapjául szolgáljon.

A német birodalom történetében tehát két irányzatot látunk; az első a XIII. századtól kezdve egész a XVIII. század végéig az egységes német birodalom felbomlására és önálló német államok keletkezésére, a második az önállóvá vált német nemzeteknek ismét egy nemzetben és állami egységben való egyesülésére törekszik.

Az első irányzat eredményezte a német császár egységes hatalmának árnyékhatalomra süllyedését, mely új államok keletkezését okozta a német birodalomban. Majd a XVIII. század végén az egyes német államok teljes szétválását és a rajnai szövetség keletkezését, később a teljes felbomlást hozta létre. Az utóbbi irányzat pedig ezen század első felének végén a nemzeti eszme közrehatása következtében a német «Bund»-nak adott létet, melyben az egyes államok souverainitásuknak teljes fenntartása mellett, a nélkül, hogy közös főhatalmat maguk felett elismertek volna a szövetséget közösen érdeklő ügyek intézésére közös organumokat állítottak fel. De ezen szövetség több változáson ment keresztül s az 1866-ik évi porosz-osztrák és az 1870—71-ik évi porosz-francia háború befejeztével Poroszország hegemoniája alatt a mai német császárság nevét viselő szövetséges állammá fejlődött.

Más történelmi okok következtében jött létre az észak-

amerikai unió és a svájci kantonok szövetsége, a melyeknek fejlődési phasisai hasonlóak az előbbiéhez, a mennyiben az előbbi 1778-tól 1787-ig, az utóbbi 1798 előtt és később 1815-től 1848-ig, szintén államszövetséget képeztek, de a későbbi fejlődésben hasonlóképen szövetséges állammá alakultak.

Az államszövetségben a szövetséget alkotó államok oly közösségbe lépnek, mely szerint mindenik állam megtartja teljes souverainitását, hanem azt saját érdekében a közösnek felismert érdekek és célok megvalósítása végett némi tekintetben a közös akaratnak veti alá, ezen közös akarat kifejezésére organumokat alkot, de az ezek által kifejezésre juttatott közös akaratot mindenik állam saját szerveivel hajtja végre, mert a szövetség organumai nem közös főhatalomnak organumai, azok nem rendelkeznek állami hatalommal és végrehajtási szervekkel.

Az államhatalom kezelői a szövetséget alkotó egyes államok, a melyek közül ha valamelyik a szövetség akaratával ellenkezésbe jön, az a szövetség akaratának végrehajtására jogilag nem kényszeríthető, legfeljebb a szövetségből kiléptetnek tekintetik.

Az államszövetség tehát teljesen souverain államoknak oly összeköttetése, melyben a szövetkező államokat közösen érdeklő ügyek egyöntetű elintézése, rendszerint nemzetközi szerződések alapján, az egyes államok főhatalmának alávetett közös organumokra bízatik.

Az államszövetség annyiban különbözik az államok szövetkezésétől, hogy a míg az előbbi állandó közös célok elérésére alakul, addig az utóbbi csak egyes konkrét célok és érdekek megvalósítása végett jön létre. Amíg tehát az államszövetség előreláthatólag hosszabb és meghatározatlan időre alakul, addig az államok szövetkezése a szövetkezést létrehozó szerződésben kikötött határidő lejártával, vagy a konkrét cél elérésével eo ipso felbomlik.

Ebből folyólag különbözik továbbá abban, hogy az államszövetség a szövetségi akarat kifejezésére organumokat létesít, és azok akaratnyilvánításának megfelelően tartoznak cselekedni a szövetséget alkotó államok, hacsak a szövetségből ki nem lépnek, mert erre nemzetközi szerződésekkel

vagy egyoldalú ígérettel kötelezték magukat; ellenben az államok szövetségének a közös akarat nyilvánítására hivatott organumai nincsennek, mert minden egyes konkrét esetben, midőn ily közös akarat nyilvánításának szüksége előáll, az egyes államok külön organumai vannak azt hivatva előzetes megállapodások után külön-külön kifejezésre juttatni.

Az államok szövetezése tehát tisztán nemzetközi jellegű, míg az államszövetség állandóbb és már államjogi elemeket is foglal magában.

5. §. Szövetséges állam (Bundesstaat).

Ha az államszövetség oly irányban fejlődik, hogy az ezt alkotó államok egymással szoros szervei összeköttetésbe lépnek, és souverainitásokat nem csak korlátozzák a szövetség tartamára, hanem arról bizonyos irányban végleg le is mondanak, és nem csupán oly közös szerveket alkotnak, melyeknek akaratnyilvánítása a szövetség akaratnyilvánításának képviselőjeül tekintetik, hanem az ekként nyilvánuló szövetségi akarat végrehajtására közös végrehajtó szervezetet is alkotnak, szóval a szövetség felett annak minden alkotóelemeire nézve egyaránt érvényesülő közös főhatalmat is szerveznek, és ez által a szövetségben egy magasabbrendű eszmei személyt létesítenek, mely önmaga szerez érvényt akaratának, és a melylyel szemben a szövetségben foglalt tagállamok a szövetség illetőségi körére nézve alárendelt jelentőségűekké válnak, keletkezik a szövetséges állam.

A szövetséges államban a főhatalom egységes, de annak gyakorlása megoszlik a szövetség és a tagállamok között, és a kettő közötti dualismus jut érvényre. Ugyanis minden tagállam saját belügyeire nézve önálló organismussal rendelkezik, mely a szövetségi organismustól önálló, annak alávetve nincsen, van saját ügyeire saját törvényhozása, államfője, bírói szervezete, az állami akarat végrehajtására hivatott szervei, de ezeknek illetőségi köre korlátozva van. Viszont a szövetséges államnak is megvan a saját organismusa, államfője, törvényhozása, bírói szervezete, végrehajtó szervei és hatalmi eszköze, de ezeknek illetőségi köre szintén

korlátolva van a tagállamok organismusainak illetőségi körével szemben. Ennek megfelelően a szövetséges államnak van államterülete, mely a tagállamok államterületeinek összegét foglalja magában, vannak állampolgárai és államalkotó nemzete, mely a tagállamok állampolgárait és államalkotó nemzeteit foglalja magában.

A szövetséges államban tehát két állampolgárság létezik, ennek megfelelőleg mindenik állampolgár két államnak polgára és alattvalója, a tagállamé és a szövetséges államé, és engedelmeskedni tartozik egyaránt a szövetséges államnak és a tagállamnak is.

A szövetséges állam polgáraitra vonatkozólag megengedő, tiltó és parancsoló jogszabályainak nem a tagállamok közvetítésével, hanem közvetlenül saját kényszereszközeinek alkalmazásával saját közegei útján szerez érvényt, viszont ugyanezt teszik a tagállamok is saját hatáskörükben saját polgáraikkal szemben.

A szövetséges állam illetékességi körébe tartoznak az összes külügyek és ebből kifolyólag a háború ügye, a hadüzenés, béke- és szerződéskötés, a diplomáciai képviseltetés, szóval mindazon ügyek, melyek a szövetséges államot a nemzetközi vonatkozásokban és ebből kifolyólag érdeklik és illetik. Ezen ügyek intézésére nemcsak a tagállamok küldöttei, hanem az egész nemzet mint ilyen, saját képviselőtének közreműködése mellett gyakorol befolyást.

E mellett a tagállamok illetékességi körébe tartoznak az összes belügyek, melyeket minden tagállam saját szervei által intéztet és ezekre nézve a szövetséges állam organumai nem képeznek a tagállammal szemben felsőbb fórumot.

A tagállamok tehát illetékességi körükben a szövetséges államnak alávetve nincsenek, attól önállóak, annak nem alá-, hanem mellérendelve jelentkeznek. Viszont a szövetséges állam az ő illetékességi körében a tagállamoktól független s azoknak felette áll.

A szövetséges állam alkotmánya a tagállamokétól külön alkotmány, külön szervek által alkotott külön törvényeken épül fel, tehát nem a tagállamok megegyező akaratnyilvánításán, hanem saját hatalmának alapján fejlődik és a tag-

államokétól független kormányval, bíróságokkal, hivatalnoki szervezettel bír.

~~A szövetséges állam tehát tisztán államjogi alakulat, mely az egyes tagállamok között kizár és megszüntet minden nemzetközi vonatkozást, mert az egyes tagállamokat egy nemzetközi egészbe olvasztja össze és azoknak nemzetközi jogai a szövetséges államra mint egy egész — szállanak át.~~

Ily államalakulatnak három fényes példáját mutatja fel a történelem, ezek: az észak-amerikai Egyesült-Államok, Svájc és a mostani német császárság, tehát két köztársaság és egy monarchia.

A különbség azonban egyrészt Svájc és az Unio, másrészt a német birodalom között nem csupán az uralmi alkatban van, hanem abban is, hogy míg az előbbieken a tagállamok területei között nem nagy a különbség és az egyes tagállamok teljesen egyenjogúak, addig a német birodalom egysége Poroszország hegemoniáján alapul, mely ugy területre és népességre, valamint politikai súlyra is a többieket tetemesen fölülmulja és azon kedvező helyzetben van, hogy a porosz király egyszersmind a német birodalom császára és a porosz miniszterelnök a birodalmi kancellár.

A történelmi fejlődés azt mutatja, hogy a szövetséges államok előzőleg államszövetségek voltak és ezekből fejlődtek. Ennélfogva az államszövetség csak átmeneti alakulat, a mely a szerint, a mint az államszövetséget alkotó nemzetekben az önállóságra való törekvés, vagy a nemzeti összetartozás érzete erősebb, vagy felbomlik, mint ez a német birodalommal történt a múlt század végén, vagy szövetséges állammá fejlődik, mint az Unio, Svájc és Németország a jelen században.

6. §. *A personal unió.*

De államok nemcsak belső erkölcsi erők közrehatása következtében, — milyen a nemzeti közérzet — hanem gyakran külső körülmények behatása következtében is juthatnak egymással összeköttetésbe.

A középkori királyság magánhatalmi természete és a trónnak örökösödés útján való betöltési módja ugyanis gyakorta oly helyzetekbe hozta az államokat, hogy két vagy több államnak államfője egy természeti személyben találkozott. Azon lehetőség, hogy a középkori monarchiák trónjai örökösödés útján megszerezhetők voltak, és azon körülmény, hogy az államfő uralkodói hatalma magánhatalom természetével bírt, azon törekvést honosította meg az európai uralkodó családok között, hogy egymással összeházasodjanak. házassági és örökösödési szerződésekre lépjenek és ez által az egyik uralkodó család a másiknak kihalása esetén családi hatalmát nagyobb és nagyobb területekre terjesztsze ki.

És a mily bomlasztó hatással volt egyrészt a középkori államalakulatokra az uralkodók fiai között létrejött gyakori osztály, épen oly egyesítő hatással voltak azokra az örökösödési szerződések, melyek az egyik uralkodó család kihalása esetében a másik uralkodó család hatalmát növelték.

Az államfő hatalmának magánhatalmi természete okozta, hogy ha physikai okok az ekként egy természeti személy hatalma alá kerülő birtokok között az egyesülést nem gátolták, miután az államfő személye volt az állami egység kifejezője, az ily birtokok egységes birtokká, egy állammá olvadtak össze, amint ez az osztrák örökös tartományokkal történt.

De nem egyszer történt, hogy az egy uralkodó személy birtokát képező területek területi folytonosságának hiánya, valamint az azok feletti uralmi jogok különböző tartalma, néha az ily birtokok lakossága közötti faji és nemzeti különbség lehetetlenné tették ezen birtokoknak egy állami szervezetbe, egy állami egységbe való összeolvadását.

Igy pl. Németalföld és Spanyolország egész a XVI. század végéig egy uralkodó személy birtokait képezték ugyan, de egymástól nagy távolban voltak. Így pl. II. Ulászló magyar király cseh király is vala, csak hogy a mig Magyarország független és önálló volt, addig Csehország német birodalmi hűbért képezett. Ennélfogva ezen államoknak összeolvadása lehetetlen vala.

Sőt miután az európai államok nem voltak valamennyien örökös monarchiák, hanem ezek között választó királyságok is voltak, mint pl. Magyarország, Lengyelország, a német birodalom, előfordult azon eset is, hogy két állam uralkodójává egy physikai személy választatott, vagy az, hogy az egyik állam örökös fejedelme a másik állam fejedelmévé választatott.

Ily esetekben annál kevésbé egyesülhetett a két állam egymással, mert különbözött a jogczim, a melynek alapján a közös uralkodó személy az egyik és a másik állam trónjára jutott. Különböznél is, a hol az államfő uralkodói jogai közhatalmi természetűek voltak, már maga e közhatalmi természet lehetetlenné tette, hogy az uralkodó személyének közössége az uralkodói jogok egységét hozza létre s az egy személy jogára alatt álló államok egymással állami egységbe olvadjanak össze. Így pl. a magyar és a lengyel királyság közhatalmi természetűek voltak és a Nagy Lajos, vagy I. Ulászló idejében létrejött összeköttetés, melyet az uralkodó személy közössége szült, a két államot egymással egybe nem olvaszthatta.

Igy jött létre a középkor uralkodó felfogása és az örökösödési elv következtében az egymástól független államok közt azon kapocs, mely az uralkodó személyének közösségében találja kifejezését és ennél fogva personalis uniónak neveztetik.

A personalis unió tehát két vagy több egymástól független államnak oly összeköttetése, melyet közöttük az uralkodó személyének közössége szül.

Amint a fennebb előadottakból látható, ezen összeköttetések különböző okokból eredhetnek és ennek megfelelőleg különböző tartalommal és jogi jelentőséggel bírnak. Personalis unió keletkezhetik véletlenül: ha két vagy több állam uralkodójául ugyanazon természeti személy választatik meg; vagy ha az egyik állam örökös uralkodója a másik állam uralkodójává választatik meg; vagy ha két vagy több állam trónöröklési törvényei szerint ugyanazon egy személyt illet meg azoknak trónja.

Ezen összeköttetési viszonyok esetlegességen alapulnak

és csakis történelmi jelentőséggel bírnak, ennél fogva *esetleges* vagy *történelmi personal unió*nak nevezhetők.

Az esetleges personal unio az ezt alkotó államok között semminemű közösséget nem hoz létre. Mindenik állam megtartja teljes függetlenségét, a közöttük fennálló kapcsolat a közös uralkodószemély halálával ipso jure megszűnik. Állandóbb jelleggel csakis azon esetben bír, ha az unió a trónöröklési szabályok esetleges megegyezése következtében jön létre, de itt is csak addig áll fenn, a míg ezen szabályok az unió fennállásának kedveznek, de a mint a két állam örökösödési rendje szerint a változott személyi viszonyok következtében nem egy physikai személyt illet meg a két állam trónja, pl. ha az egyikben csak a fiág bír örökösödési joggal, a másikban a női ág is, és a fiág kihal; az unió itt is ipso jure felbomlik, a nélkül, hogy annak felbontására valami különös államjogi cselekmény lett volna szükséges.

Az esetleges personal unió tehát nélkülöz minden államjogi jelentőséget, és legfeljebb azon nemzetközi jelentőséggel bír, hogy miután a külügyi politika vezetése a monarchát illeti, a két egymással personal unióban álló állam között a háboru eshetősége nem valószínű addig, a míg a két állam trónján egy személy ül, de jogilag kizárva nincsen.

De ha egyik állam a másik állam trónörökösödési szabályait részben vagy egészben magáévá teszi s alaptörvényben kimondja, hogy mindaddig, a míg ezen alaptörvényben kifejezett eset fennáll, a két állam fejedelmei egy természeti személyben találkoznak, és ezáltal kizárni törekszik azt, hogy a két állam egymással háboruba keveredhessék, és mintegy állandó szövetkezést hoz létre, nem ugyan törvényben kimondva, vagy szerződésileg biztosítva, hanem akként, hogy ezen szövetség az uralkodó természeti személyének állandó közösségéből eredő és állandóan hosszabb időre egyöntetű külpolitikának természetszerű következménye; a personal unio jogi alapot nyer és *jogi* vagy *állandó personal unió*nak nevezhető.

Ily jogi vagy állandó personal unio volt Irland és Anglia közt az 1800-ik évet megelőzőleg.

Azonban a jogi personal unio is főképen nemzetközi jogi jelentőséggel bír és az ezt alkotó államok között nem hoz létre álladalmi közösséget, nem alkot közös szerveket, még kevésbé közös főhatalmat, és államjogi jelentősége csak annyiban van, amennyiben ezen viszony fennállása törvényben van biztosítva és kifejezetten elismerve, a mi a fejedelem személyének közössége következtében létrejött érdek-közösségnek állandó és jogi jelleget kölcsönöz.

7. § *A reál unio.*

Oly államok között, melyeknek uralkodói egy természeti személyben találkoznak, különösen akkor, ha a közöttük fennálló viszony már jogi personal unio, igen természetes, hogy az uralkodó személyének közössége következtében érdekközösség is fejlődik, a mely érdekközösség közöttük szorosabb kapcsolatot is szülhet, daczára annak, hogy azon államok államalkotó nemzetei egymástól eltérő szelleműek és közöttük a nemzeti összetartozóság érzetének kifejlődése a faji és nemzetiségi különbség, vagy egymással ellenkező történelmi tradíciók következtében lehetetlen.

És talán épen azért, mert a közösnek felismert érdekek állandóságának biztosítására törekeshetnek, de azt a nemzeti összetartozóság érzetében, annak hiánya miatt, fel nem találhatják, lépnek egymással oly viszonyba, hogy a hiányzó erkölcsi kapocs helyett más azt pótló kapcsolatra tegyenek szert, mit a jogi personal unióban ismernek fel.

Ha ily okok hozták létre a jogi personal uniót és a politikai és hatalmi viszonyok kedveznek a további közledésnek, legyenek azok akár az érdekek közösségéből kifolyók, akár a közös uralkodószemély egyesítési törekvéseiből származók, nincs kizárva az eshetőség, sőt nagyon is természetes, hogy a nemzeti összetartozóság érzetének teljes hiánya mellett is, a personal unióban levő államok egymással szövetségésre lépnek, vagy egymással államszövetséget hoznak létre.

Ennek következtében némely ügyek intézésére közös

megállapodásokra jutnak, vagy némely ügyeket nemcsak közöseknek jelentenek ki, hanem azok intézésére közös organumokat alkotnak, de közös főhatalmat maguk fölött azért el nem ismernek, és előáll közöttük a personal unio és az államok szövetkezése, — vagy a personal unio és az államszövetség közötti combinatio. Az előbbi eset csak nemzetközi jelentőséggel bír és nélkülöz minden államjogi character-t, az utóbbi eset azonban államjogi jelleggel is bír. Mert tekintettel arra, hogy az ily közösség nem csupán az uralkodó személyének közösségén, hanem egyszersmind *a közöseknek elismert ügyeknek közös organumok általi intézésén is alapul, az ily personal uniót — megkülönböztetésül azon personal uniótól, mely kizárólag az uralkodó személyének közösségében bírja az államösszeköttetés alapját, realis uniónak nevezhetjük.*

De államok különböző természetű összeköttetései néha oly combinatiókban is fordulnak elő, hogy azoknak osztályozása és az előbb felsorolt kategóriákba való sorolása felette nehéz, valamennyi ily combinatióra pedig új és találó műkifejezéseket alkalmazni szinte lehetetlen. De nem is szükséges, mert ezen sajátzerű alakulatok oly ritkák, hogy azok megjelölésére elégséges, ha mindazon jelzőket, melyeknek ismertető jeleit magukon viselik, egymás mellett soroljuk fel.

Előfordul ugyanis, hogy valamely szövetséges államnak fejedelme fejedelme egyszersind a szövetség valamely tagállamának is, sőt előfordulhatna az is, hogy az egymással personal unióban élő államok együtt nem csupán államszövetséget, hanem szövetséges államot is alkotnak, és itt a reálunió nem a personal uniónak és államszövetségnek, hanem a personal uniónak és szövetséges államnak combinatioja következtében állana elő.

Az előbbi esetre példa a német császári és porosz királyi koronának egy természeti személy fejjén való egyesülése, utóbbi esetre példát nem tudok, bár az osztrák közjogászok és Szabó Gyula ilyennek iparkodnak feltüntetni a Magyarország és Ausztria közötti jogviszonyt, le hogy mennyiben van igazuk, azt később fogom kimutatni.

Mintán azonban a most említett államösszeköttetések-nél a reál unio jelentősége a szövetséges állam jelentősége mellett elenyésző csekély, mert az utóbbinak köteléki természetű sokkal szorosabb, mint az uralkodó személyének közösségéből folyó köteléké, az ily államösszeköttetések nem az uralkodó személy közösségének, hanem a szövetséges államnak szempontjából bírálendók el, a melynek tisztán államjogi jellege mellett az előbbi kötelék legfeljebb politikai, de nem közjogi szempontból jöhet tekintetbe.

8. §. *Különböző terminológiák a personal- és reál unio kifejezéseket illetőleg.*

Az államok különböző összeköttetéseiről felállított általános tanok előadásának befejezése előtt szükségesnek látszik, félreértések elkerülése végett, a reál unio kifejezés régebbi és újabb értelme közötti különbség feltüntetésé.

Eddig ugyanis, míg az államjog terén a fogalmak nem voltak eléggé tisztázva, és egyes kifejezések hol ennek, hol annak a fogalomnak megjelölésére használtattak, vagy egyes fogalmak megjelölésére különböző kifejezések alkalmaztattak, a tudományos és közönséges életben sok fogalomzavar támadt.

Igy különösen a hazai közjogi iróknál az «ország» és az «állam» kifejezések felcserélve használtattak egymás helyett, és néha az ország alatt államot, vagy államterületet, néha pedig valamely állam egy tartományát értették, sőt gyakran egy nép által lakott terület geográfai megjelölésére is az «ország» kifejezést használták.

Ennek azután az lett az eredménye, hogy az oly államot, mely több egymástól önnálló államnak personal unióban való egyesüléséből egységes állammá fejlődött, a nélkül, hogy a szövetséges állam közbevetett fejlődési processusán is keresztül ment volna, az egyes országrészek azonban a konkrét viszonyok következtében szélesebb tartományi autonomia élvezetében hagytak, megkülönbözte-

tésül azon viszonytól, melyben az egyes alkotórészek állami jellegüket is fentartották, reál uniónak, az utóbbi viszonyt personal uniónak nevezték.

Ezen felfogás szerint tehát a personal unio alatt oly államösszeköttetés értendő, melyben az összeköttetés szülőoka az uralkodó személyének közössége, de az egy uralkodó személy jogára alá tartozó részek állami jellegüket és önállóságukat el nem veszítették; a reál unio pedig oly egységes állam, a melynek alkotó országai (vagyis tartományai) a multban önálló és egymással personal unióban élő államok voltak, a jelenben azonban állami jellegüket már elvesztették, és csupán szélesebb körű tartományi autonómiát élveznek, mint pl. Irland, Angol- és Skótországok, melyek 1800 május 16-ika óta Nagy-Britannia neve alatt egy egységes államot alkotnak, s az egykori állami különállásnak ma már csak az uralkodó czímeiben és az angol nemzet államalkotó voltában, és a mai tartományi különállásban maradt fenn nyoma.

Ezen terminológiát, illetőleg a personal- és reálunio kifejezéseket ezen értelemben, használták és használják még ma is jeles közjogászaink, mint Deák Ferencz, Korbuly Imre s a legtöbb activ magyar államférfiu, kik a Magyarország és Ausztria között 1867 előtt fennállott közjogi viszonyt tiszta personal uniónak, a mai viszonyt pedig nem tiszta personal uniónak nevezik, és ezen viszonyra a reál unio kifejezés használatát perhorrescálják.

A hazai írók közül Szabó Gyula *«A magyarország és Ausztria közt létező államjogi viszonyról»* szóló munkájában, érezve ezen régi terminologia hiányait, a német államjogi írók, különösen Jellinek behatása következtében, *reál uniónak* oly államösszeköttetést nevez, melynél fogva az egyesülés nem egyedül az uralkodó személyének esetleges közösségén nyugszik, hanem a midőn *«két vagy több állam alaptörvényileg megállapított közös államjogi viszony, vagy intézmények által van egybekapcsolva, a nélkül azonban, hogy az egybekapcsolt államok azért új állammá válnának.»* És a midőn a jogi personal uniót a reál unio fogalma alá vonja, azon következtetésre jut, hogy úgy a *pragmatica sanctio*, valamint az 1867. évi

kiegyezés által Magyarország és Ausztria között egyaránt realunio jött létre.

Nagy Ernő ellenben nagy becsü «Közjog»-ában az előbbi §-ban általam megállapított terminológiának megfelelő meghatározást követ, de annak bővebb kifejtésére nem törekszik.

Az előbbi szakaszokban kifejtettek alapján tehát a *real uniót* akként határozhatjuk meg, hogy az nem egyéb, mint *oly personal unio, a mely nem csupán az uralkodó személyének közösségén, hanem az uniót alkotó államok által egymással közösennek elismert ügyeknek közös organumok általi intézésén is alapul, a nélkül azonban, hogy az egyes államok egymással szövetséges államba olvadnának össze.*

II. FEJEZET.

Magyarország és Ausztria közös organumainak jogi természete.

9. §. *A magyar király és az osztrák császár két uralkodó egy személyben.*

Azon gyakran használt kifejezés, hogy a Magyarország és Ausztria között fennálló közjogi kapocs az uralkodó közösségében fekszik, téves értelmezésekre adhat okot, mert ha szorosan ragaszkodunk a szavak értelméhez, e szó: «közös uralkodó», közös főhatalom létezését jelentené, a mi azt tenné, hogy az osztrák-magyar monarchia szövetséges államot képez.

A történelmi részben előadtam, hogy az Árpád- és vegyes házból származó királyaink alatt Magyarország nemcsak souverain állam vala, hanem a hegemoniát ő vitte Európa keletén. Nem lehet szó a német birodalom és Magyarország felett közös főhatalomról a Habsburg-házból származó királyok alatt sem, eltekintve a többi okoktól, már csak azért sem, mert ugy a magyar királyság egész 1687-ig, mint a német-római császárság 1804-ig, választó monarchiák voltak, és így a magyar királyi és a német

császári trón, egymástól független jogi actus útján töltettek be. Még kevésbé lehet ezt állítani Magyarországra és a Habsburg-ház örökös családi birtokairól, mert itt nemcsak a trón betöltése, hanem megszerzésének módja is, egészen ellenkező természetűek valának.

A helyzet e tekintetben akkor sem szenvedett változást, midőn Magyarország örökös monarchiává változott; mert Magyarországon a király egészen más törvények szerint, más módon tartozott gyakorolni uralkodói jogait, mint akár az örökös tartományok uralkodója, akár a római császár a német birodalomban.

Ezen helyzeten a *pragmatica sanctio* sem változtatott, mert ez csupán azt rendeli, hogy Magyarország és kapcsolott részei királyául az koronáztassék, a kit az osztrák örökös tartományokban illet a trónöröklés, és ezt is feltételekhez köti, továbbá az ország alkotmányos jogait és önállását továbbra is fentartja, sőt a Habsburg-ház három női ágának kihalása esetére a szabad királyválasztás jogát is érvényben hagyja, a mi a magyar trónnak eddigi önálló jogállását ezután is *eo ipso* feltételezi. Magyarország és az osztrák örökös tartományok felett tehát ez sem állapít meg közös főhatalmat.

Midőn 1804-ben Ferencz királyunk felvette az osztrák császári czimet, ezt Magyarországgal is tudatván, kijelentette, hogy az ország alkotmányos jogai, függetlensége és önállása ez által nem fog csorbittatni.

Az ország független önállását az 1848-ik évi törvényhozás még inkább érvényre emelte, és az 1848-ik évi III. t.-cziknek a nádorra mint királyi helytartóra vonatkozó rendelkezései még inkább kifejezésre juttatták azt, hogy a magyar király csakis mint ilyen, gyakorolhat Magyarországra felett uralkodói jogokat, és ha az országból távol van, ezek legnagyobb része a nádorra mint királyi helytartóra száll át.

Az 1867-ik évi törvényhozás a *pragmatica sanctio*t vevén kiindulási alapul, annak érvényét továbbra is fentartotta. Sőt az 1867-ik évi XII. t.-czikk 7. §-a a magyar királyi udvartartás költségeit is Magyarország által külön

rendeli megállapítani, mivel ez a magyar király magas fejedelmi tekintélyével sokkal inkább megegyezik, mintha az Ausztriával közösen állapíttatnék meg. Ez is világosan bizonyítja, hogy az 1867-ik évi törvényhozás az uralkodót mint közhatalmat, közösnek nem tekintette.

Ezt bizonyítja a magyar király külön megkoronázása, a mi az állambatalom külön jelképes átruházása; továbbá a kiskoru király gyámságára vonatkozó, és hatályukból ki nem léptetett törvényeink, melyek szerint Magyarországon a gyámkormányzóság a nádort illeti, míg Ausztriában az uralkodóhoz legközelebb álló nagykoru ausztriai főherceget, és így a király kiskorusága esetén az uralkodói jogok egy személy nevében ugyan, de két uralkodói minőségben, esetleg két gyámkormányzó által volnának gyakorlandók. Mert habár jelenleg a nádori szék nincs is betöltve, a most említett esetben a jelenleg még mindig érvényes törvények szerint (a mennyiben törvényhozással más intézkedés nem tétetnék), Magyarországnak ad hoc okvetlenül nádort kellene választania, mert a nádori szék betöltése csupán fel-függesztetett, de a méltóság megszüntetve nincsen.

Lehet, sőt valószínű, hogy ezen esetben törvényhozással ugyanazon főherceg bizatnék meg a gyámkormányzósággal Magyarország részéről, vagy ugyanaz választatnék nádorrá, a kit Ausztriában illet a gyámkormányzóság, de jogilag az ellenkező sincs kizárva.

Tehát igaz ugyan, hogy a magyar király az örökösödési rend azonossága következtében és a *pragmatica sanctio* értelmében egyszersmind osztrák császár is, de Magyarország felett uralkodói jogokat, melyek az osztrák császár uralkodói jogaival nem azonosak, csakis egyedül magyar királyi, és soha osztrák császári vagy közös minőségben nem gyakorolhat.

Hogy az egy *physikai* személyben két uralkodó találkozott és találkozik, és hogy ezen egy *physikai* személy Magyarország és az örökös tartományok felett közös főhatalmat, vagy egységes közhatalmat soha sem gyakorolhatott és ha időnként tényleg gyakorolt, ezt a királyok által szentesített törvények ellenére tette: azt bizonyítja a meg-

nevezések eltérései és O felségének jelenleg használatban levő czimei is. Így VI. Károly római császár mint magyar király III. Károlynak, II. Ferencz római császár mint magyar király I. Ferencznek, I. Ferdinánd osztrák császár mint magyar király V. Ferdinándnak nevezetetik.

Ugyszintén az Ő felsége által használt czimek: *«Ausztia császára, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya;»* vagy *«Ausztiai császár és Magyarország apostoli királya;»* vagy *«Ő császári és apostoli királyi felsége;»* vagy *«Ő felsége a császár és király;»* mindmegannyian azt fejezik ki, hogy *a két állam trónjain ülő egy személy két uralkodó, vagyis osztrák császár és magyar király, hogy az osztrák császári és magyar királyi trón nem közös, hanem két egymással egyenrangú trón*), melyek azonban egy természeti személyt illetnek.*

Ezt igazolja az 1867-ik évi III. törvényczikk, mely V. Ferdinándnak és örököse Ferencz Károlynak a trónról, illetőleg a trónöröklésről 1848. december 2-án történt lemondását utólagosan becikkelyezi, és melyben — mint-hogy ezen lemondásról az okiratok általánosságban és csak az ausztiai császárságról szólanak, Magyarország pedig azokban külön megemlítve nincsen — az országgyűlés ünnepestyes óvást tesz minden ebből Magyarország önállására és függetlenségére nézve vonható káros következtetések ellen. És a melyben: *«egyszersmind az ország jogai biztosítása tekintetéből jövőre megállapittatik, hogy minden ezentul bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék».*

Ezt bizonyítja végre az is, hogy a magyar király a teljes királyi jogokat csakis magyar királylyá koronáztatása után nyeri el, míg Ausztriában a koronázás csak jelkép, de koránt sem bir a magyar koronázással azonos közjogi jelentőséggel.

* Ezt Deák Ferencz II. felirati javaslatában, melyet az 1861. évi országgyűlés magáévá tett, ekként fejezi ki: *«Ausztia császára egyszersmind Magyarország királya, de nem úgy s nem azért, mert császára Ausztriának, hanem egyedül azért, mert a sanctio pragmatica szerint a két külön trón ugyanazon fejedelmet illeti.*

Mindezekkel szemben nem állhatja meg helyét Szabó Gyulának «A Magyarország és Ausztria közt létező államjogi viszonyról» írt munkájában a Lajtán tuli helytelen felfogás befolyása következtében és annak alapján kifejtett azon állítása sem: hogy «ugyanazon egy személy Magyarországra nézve mint magyar király, Ausztriára nézve pedig mint osztrák császár jelentkezik. De ezen egy személyben jogilag létező két uralkodó mellett egy jogilag létező harmadik is van, t. i. az osztrák-magyar monarchia uralkodója».

Szerinte ezen közös uralkodót a magyar törvény Ő felségének, az osztrák Kaisernek nevezi. Hiszen majd minden törvényünk, ha nem is kivétel nélkül, a magyar király személyének jelölésére Ő felsége kifejezést használ, még akkor is, ha azt csupán mint magyar királyt akarja feltüntetni.

Ambár Szabó Gyula azonnal kifejezést ad annak, hogy Dantscher von Kollersberg azon állítása, mely ezen közös uralkodót «osztrák-magyar császárnak» nevezi, államjogunkkal homlokegyenest ellenkezik, a lényegre nézve mégis ezen felfogásnak hódol. Pedig önmagával jut ellenmondásba ezen elnevezés visszautasításával, mert ha ily elnevezések jogosultságára külön törvényhozási actust kíván, mely azt kifejezetten juttassa érvényre, annál inkább kellene megkívánnia azt is, hogy egy közös és azelőtt nem ismert uralkodónak vagy közhatalomnak létrehozása is csak külön törvényhozási actus által és csakis világosan és kifejezetten eszközölhető.

A magyar országgyűlés ezen tant nemcsak el nem ismerte, hanem az ellen a magyar nemzeti közfelfogás mindenkor határozottan tiltakozott is, és annak, hogy e két, egy természeti személyben találkozó uralkodó mellett egy harmadik, közös uralkodó is léteznék, törvényekben sehol kifejezést nem adott.

Ennélfogva bátran állithatjuk, hogy *Magyarország felett semminemű ügyekben más uralkodói közhatalom nem létezik, csakis a magyar király, és hogy a magyar királyi és az osztrák császári trón két külön egyenrangú trón, hogy a magyar király és az osztrák császár két uralkodó, habár ezek egy természeti személyben találkoznak is.*

10. §. A delegatiók nem képeznek közös parlamentet.

Ha figyelembe vesszük a történelmi előzményeket, melyek a delegatiók intézményét létrehozták, ezen intézmény két ellenkező áramlat küzdelmének eredményeül tekinthető. Az egyik áramlat az egységes osztrák császárság megvalósítása felé törekedett, a melyben Magyarország egy szövetséges államnak tagállamaként szerepelt volna. A másik áramlat Magyarország teljes állami függetlenségét akarta megvalósítani, és nem ismert el Ausztriával szemben semmi nemű közösséget, egyedül az uralkodó személyének közösségét és az ebből kifolyó közös védelem elvét.

Az előbbi áramlat az udvar köréből indult ki, és az 1860-ik évi októberi diplomában és az ezt követő 1861-ik évi februári patensben leli kifejezését, míg az utóbbi áramlat a magyar nemzetnek állami önállóságához való szívos ragaszkodásban találja gyökerét és leginkább azon erőteljes tiltakozásban nyilvánul, a mely az 1861-ik évi országgyűlés válaszfelirataiban foglaltatik.

A magyar nemzet szívosan ragaszkodott állami önállóságához, és élén Deák Ferenczcel visszautasított minden oly alkut, mely az országnak az őt eddig jogilag megillető önállóságán csorbát ejtett volna.

De a midőn Deák és hivei a politikai viszonyoknak a megegyezésre kedvező voltát látták, hogy valahára véget vessenek azon türhetetlen és a hazára is káros helyzetnek, mely a nemzetet és uralkodóját folytonosan feszült viszonyban tartotta, hajlandónak mutatkoztak a viszonyt szorosabbra fűzni a monarchia két állama között, mint az az 1848-ik évi törvények szerint lett volna, mindazonáltal Magyarország teljes állami önállóságát sem akarták feladni.

Az októberi diploma és a februári patens közös parlamentet iparkodtak a nemzetre erőszakolni, a magyar nemzet azonban erről hallani sem akart. Azt azonban beismerte, hogy vannak ügyek, melyek Magyarországot és Ausztriát közösen érdeklik, és hogy találjon módot, mely ezen ügyek

egyértelmű intézését biztosítja a nélkül, hogy azzal Magyarország teljes önállósága csorbíthatnék, folyamodott a delegáció intézményéhez.

Az eszme az Andrássy Gyuláé volt, és azt Deák Ferencz is magáévá tette és megvalósította.

A midőn tehát a delegációk intézménye elfogadtatott, a nemzet határozottan kijelenté, hogy ezen intézményt azért fogadja el, hogy a közös ügyek egyöntetű intézésének biztosítása mellett a közös parlamentet mégis mellőzhesse, mert ennek létesítésével közös törvényhozás, közös népakarat, szóval közös főhatalom keletkezett volna. Tehát már magában azon czélzatosság, a melylyel a delegációk intézménye elfogadtatott, teljes világításba helyezi azt, hogy nem egy közös parlament jellegével bíró testület szervezése czéloztatott, hanem annak megalkotása által a nemzet épen ezen közös parlamentet akarta lehetetlenné tenni.

Már pedig azt, hogy a nemzet oly intézményt fogadjon el, a melylyel eddigi törekvéseit nemcsak meg nem valósítja, hanem azokat még meg is semmisíti, rosszakarat nélkül feltételezni nem is lehet. És hogy egy intézmény közös főhatalom organumának legyen tekinthető, arra nézve nem elégséges az, hogy ott a közös főhatalom organumának characteristicumát erőszakos uton ki lehet magyarázni, hanem ahhoz megkívánatnék az is, hogy határozott állami akarattal egy közös főhatalom organumának jelentessék ki.

A történelmi szempont és a törvény intentiója tehát határozottan a mellett szól, hogy a delegációk közös parlamentet nem képeznek, és nem egy közös főhatalom organumai.

A második szempont, mely a delegációkat nem engedi közös parlament gyanánt tekinteni, az, hogy ezen intézmény nem valamely közös törvényen alapul, melyet valamely ad hoc kiküldött és a szövetséges állam akaratnyilvánítására hivatott közös törvényhozó testület állapított meg és az uralkodó közösen szentesített volna, mert oly közös alkotmányozó gyűlés egybe sem ült, ilyennek létjogát a magyar országgyűlés még távolról sem ismerte el.

Pedig ha a delegatiók közös parlament, vagyis az *«osztrák-magyar népakarat»* nyilvánítására hivatott organum volnának. azoknak hatáskörét vagy összealkotási módját maguk a delegatiók, vagy még inkább egy ad hoc kiküldött közös alkotmányozó gyűlés volna hivatva meghatározni, és volna jogositva megváltoztatni, nem pedig a két állam külön országgyűlései.

Mintán azonban ezen jogok csakis a külön országgyűléseket illetik, már csak azért sem lehet őket közös törvényhozó testületnek tekinteni, mert létezésüket is nem közös törvényhozásnak, hanem külön magyar-, és külön osztrák törvényhozásnak köszönhetik.

De ha tekintjük a delegatiók összealkotási módját és szervezetét, ez is kizárja azoknak közös parlamenti voltát.

Minden szövetséges államban a közös törvényhozás oly szervekre van bízva, melyek nem csupán a szövetséget alkotó tagállamoknak, hanem az egész szövetséges államnak, mint ilyennek is képviselői. A hol két-kamararendszer van, az egyik kamarában nem a tagállamok kiküldöttei foglalnak helyet, hanem a szövetséges állam polgárainak a népesség számaránya szerint választott képviselői, és csak a másik kamarában ülnek a tagállamok küldöttei. E két kamara közül pedig a döntő súly a képviselőházban van és a második kamara csak correctivum, csak ellenőrző közege, nehogy egyes tulhatalmas tagállamok képviselői, kik az első kamarában a többséget képezhetik, a többi kisebb népességű és területű tagállamok érdekeinek rovására cselekedjenek.

És ha e két-kamara rendszer helyett egy-kamara rendszer áll fenn, akkor sincs az akként szervezve, hogy abban csak a tagállamok küldöttei üljenek, hanem kifejezésre kell abban jutni a szövetséges állam polgárai összeségének is a népesség számaránya szerint képviselve.

De a delegatióknál az ellenkezőt látjuk. A delegatiókat az osztrák birodalmi tanács és a magyar országgyűlés két háza küldi ki saját kebeléből és pedig tagjaikat egyenlő számban.

A magyar delegáció, a mint ez a magyar törvényben ki

is van fejezve, *a magyar országgyűlést a monarchia másik államával szemben képviseli*, a miből következik, hogy a magyar törvény az osztrák delegatiót Magyarországgal szemben az osztrák birodalmi tanács képviselőjének tekinti.

A delegatiók tehát nem egy szövetséges államnak, hanem két szövetségben lévő külön államnak organumai. Czimük: a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságok. Két külön testületben külön tandeskoznak, külön határoznak és csak kivételes esetekben ülnek össze közös szavazó ülésben. Életük az őket kiküldő parlamentek életével szorosan összefügg, tagjaik mentelmi joga felett az őket kiküldő parlamentek határoznak, megbízatásuk az őket kiküldő parlamentektől származik és határozataiknak az őket kiküldő parlamentek alávetve nincsenek.

Azon ellenvetés, hogy a delegatiók azért nem tekinthetők a monarchiát képező két állam országgyűléseinek megbízottai, meghatalmazottai gyanánt, mert a megbízott több jogot nem gyakorolhat, mint maga a megbízó; azon tévedésen alapul, mintha Magyarország a közös ügyekre nézve minden jogáról lemondott volna. Miután a delegatiók hatáskörét külön magyar és külön osztrák törvények állapítják meg, ezen külön forrása az őket megillető jogoknak csak azt bizonyítja, hogy azok tényleg még mindig megilletik a magyar országgyűlést és az osztrák birodalmi tanácsot és azok más külön törvény által a delegatióktól megvonhatók. És talán nem képviselője-e az országgyűlés a választóknak, holott a választók nem hozhatnak törvényt, csak az országgyűlés? Rendes birói tárgyalásoknál nem képviselője-e az ügyvéd a perbenálló félnek, holott a fél maga nem intézheti a peres eljárást?

A mi a közös parlamentekre némileg emlékeztet, az a közös szavazó ülés. De ez csak kiegyenlítő expediens, a mely a delegatiók jogi természetén mit sem változtat, mert a delegatiók hatásköre nem terjed odáig, hogy az ott hozott határozatok egy közös államakarat nyilvánulásából eredő és általánosan kötelező jogszabályt alkothassanak és így a közös szavazó ülés csak azt bizonyítja, hogy a delegatiók közös organumot képeznek ugyan, de nem közös parlamentet, hol a közös állami akarat nyilvánul.

Ha pedig azon kérdést vetjük fel, hogy minek a közös organuma, erre azt válaszoljuk, hogy nem valamely közös hatalomnak külön organuma, hanem hogy a «közös» kifejezés már magában véve is azt jelenti, hogy annak hatásköre nem egy egységes forrásból indul ki, és így az nem egy egészet mint ilyet képvisel, hanem két külön egészet közösen képvisel.

Más szavakkal a delegációk nem az osztrák-magyar monarchiát mint egységes államot, hanem a külön Magyarországot és külön Ausztriát, tehát a két külön államot egymással szemben és közösen együtt képviselik.

De a legfőbb és legnyomatékosabb érv, a mely kizárja azt, hogy a delegációk közös parlamentet képezzenek, a delegációk hatáskörének korlátolt voltában rejlik.

A mint a II. rész 12. §-ában kifejtettem, a delegációkat még a formai értelemben vett törvényhozás joga sem illeti meg, már pedig ez a parlamentek legfontosabbik jogosítványa, a mely nélkül egy testület sem tekinthető parlamentnek. A közös költségvetés megállapítása sem sorolható a formai értelemben vett törvényhozás körébe, mert a delegációk által megszavazott közös költségvetés Magyarországon mindaddig nem törvény, a míg azt a magyar országgyűlés a magyar állami költségvetésben meg nem szavazza, mindaddig fedezetlenek a közös költségvetésben megállapított és Magyarországot terhelő költségek, a míg a magyar kormány annak végrehajtására a magyar országgyűlés által fel nem hatalmaztatik.

A delegációk határozatai leginkább administratív jellegűek, melyek az állampolgárookra sem az egyik, sem a másik állam területén kötelezettségeket nem róhatnak, és így a törvény azon rendelkezése, hogy a delegációk határozatait Magyarországon csakis a magyar kormány hajthatja végre, majdnem feleslegessé válik.

A delegációk tevékenységi tere majdnem kizárólag a közös kormányzat ellenőrzésére irányul, és így határozatai nem az egyes államokra, hanem a közös kormányra nézve kötelezők.

Mindezekből láthatjuk, hogy ámbár a delegációk a

külön Magyarország és külön Ausztria közös organumai, mindazonáltal azok közös parlamentet nem képeznek, és nem egy egységes és az egész monarchiára kiterjedő közös főhatalom organumai.

11. §. A közös ministerium közösségének közjogi természete.

A közös ministerium megalkotásával Magyarország állami főhatalmának azon illetőségi körét, mely a közös ügyeket foglalja magában, nem idegenítette el, csupán bizonytalan időre Ausztriával együtt egy közös organumra ruházta,*) de azok intézésére befolyását továbbra is fenntartotta, mert a magyar országgyűlés — noha a magyar kormánynak megbuktatása árán — az egész költségvetés megtagadása mellett a közös ministeriumnak is lehetlenné teheti további működését.

Azon hatalomkör, mely a közös ministeriumot két állam megegyező akaratnyilvánítása következtében illeti, nem képezhet egy közös és a két állam főhatalmaitól független, önálló léttel bíró hatalomkört, hanem annak fennállása a két állam akaratának megegyező voltától van függővé téve.

De a közös ministerium önálló hatalomköre ellen szól az 1867-ik évi XII. törv. czikk 8. §-a is, mely a közös külügyminister által intézendő közös külügyeket mindkét fél ministeriumával egyetértésben és beleegyezésével rendeli intéztetni. Ez ellen szólnak továbbá mindazon törvényeink, melyek a hadügyministert intézkedéseinek sikeresítése érdekében a m. kir. honvédelmi minister beleegyezéséhez és egyetértő működéséhez kötik, végre az ellen szól az 1867-ik évi XII. t.-czikk 40. §-a, mely rendeli, hogy a közös költségvetést a közös ministerium mindkét külön felelős ministerium befolyásával fogja készíteni.

Ha tehát a közös ministerium az osztrák-magyar szö-

* Ezen kérdés kifejtését lásd az 1867. évi XII. t.-cz. jogi természetének fejtegetésénél a III. fejezet 13. §-ában.

vetséges államnak volna önálló organuma, nem volna lehetséges, hogy működése legtöbb és legfontosabb phásisaiban a magyar ministerium egyetértéséhez és beleegyezéséhez kötéssék, és hogy arra a magyar ministeriumnak világos törvényben befolyás biztosittassék.

Azon körülmény, hogy a közös ministeriumnak a két állam külön ministeriumai által való befolyásolásának joga az osztrák törvényben nem foglaltatik, a magyar törvény érvényére irrelevans és még inkább bizonyítja azt, a mit a kiegyezési törvények jogi természetének tárgyalásánál (III. fejezet, 13. §.) szándékom kifejtteni, hogy a közös intézmények alapjukat két állam önálló akaratában lelik, a mely államakaratok egymástól némi tekintetben eltérő intézkedéseket hoztak létre.

Egyedül a közös ministerek kinevezésének ellenjegyzése az, a mi a közös ministerium különállására és önálló hatalomkörére enged következtetni. A közös ministerek ugyanis az eddigi gyakorlat szerint a közös külügyminister ellenjegyzése mellett neveztetnek ki, holott a kiegyezési törvények szelleme azt kívánná, hogy Magyarország és Ausztria ministerelnökei ellenjegyezzék azoknak kinevezését. De ezen gyakorlatnak törvényes alapja hiányzik, sőt azt magyar szempontból a törvények szelleme ellenére keletkezettnek mondhatjuk, mert a közös külügyministernek birodalmi kancellár jellegét a magyar alkotmány el nem ismerheti. Miután ezen ellenjegyzések Magyarországon törvényileg szabályozva nincsenek, jogi következtetések levonásának alapjául nem szolgálhatnak.

Az előadottak alapján tehát bátran mondhatjuk, hogy a közös ministerium nem egy közös főhatalom külön organuma, hanem két önálló állam külön főhatalmainak közös organuma, mely a hatalma forrását képező államakaratok által nem is egyenlő mértékben rubáztatott fel intézkedési ogkörrel.

*12. §. A közös hadsereg és a külön honvédségek,
mint a közös védelem eszközei.*

A történelmi részben kifejtettem, hogy a mai közös hadsereg — bár az 1715. évi 8. törv. czikk alapján létjogot nyert hadseregtől létalapjára és fentartási módjára különbözik — a régi és helytelenül császárinak nevezett hadseregből, illetőleg az ország részéről megajánlott magyar csapatoknak a császári seregbe való beolvasztásából keletkezett és fejlődött, és így ennek mai szervezete és közös jellege jóval régibb keletű, mint a Magyarország és Ausztria között közös organumokat felállító 1867-ik évi törvényeink.

Annak eredete királyaink legfőbb haduri felségjogában keresendő, a mely a Habsburg-házból származó királyaink abszolút hatalomra irányult törekvései következtében, és az Árpád-, majd a vegyes házból származó királyaink uralkodása alatt fennállott honvédelmi rendszer megsemmisülésével a zsoldos hadak rendszerére való áttérés folytán, különösen a szatmári béke óta folyton erősödött; és az 1848/49-ik évi szabadságharc óta a koronának egyik legföltékenyebben őrzött személyes felségjogát képezte.

Az udvar körében a kiegyezés idejében még mindig uralkodó, és egységes (Magyarországot is magában foglaló) Ausztriára törekvő áramlat tehát ezen, a magyar királyt megillető és történelmi alapon fejlődött személyes felségjoghoz ragaszkodott legerősebben, hogy ez által megmenthesse az egységes Ausztria megvalósíthatásában vetett utolsó reményeket.

Ezzel szemben a magyar nemzet az önálló és nemzeti alapon szervezendő magyar hadsereg iránti aspirációiról lemondani nem akart, de a törvények betűjéből arra vonatkozó jogát, szemben az udvart befolyásoló áramlattal, világosan kimutatni nem vala képes.

Ezen két áramlat közötti compromissum eredménye lőn tehát az 1867-ik évi XII. t.-czikk 11. §-a, mely szerint: „Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a

magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belső szervezétére vonatkozik, Ő felsége által intézendőnek ismertetik el», míg a 12. §. a hadügy körébe tartozó mindazon ügyeket, melyek világos törvények szerint ez országot illették, kivonja a közösség alól.

De a 11. §. többféleképen magyarázható szövegezésével arra törekedett, hogy abból Magyarországnak az önálló hadseregre vonatkozó természeti jogát, kedvezőbb viszonyok között, idő multával kimagyarázni lehessen a nélkül, hogy annak megvalósítása a közös védelem elvének keresztülvitelét alterálná.

Ekként a hadsereg közösségének alapja nem a Magyarország és Ausztria közötti közjogi viszonyban keresendő, hanem abban, hogy az uralkodó személyének közössége és az uralkodó személyét a hadseregre nézve megillető felségjogok lehetőségessé teszik, hogy a közös védelem egy közös szervezettel, egységes vezérlettel és vezénylettel bíró hadseregben lelje támaszát, a nélkül, hogy ez által Magyarországnak a hadügyre nézve fennállott jogai idegen hatalomra ruháztatnának.

Valamint tehát a közös minisztérium a monarchiát alkotó két állam közös organumát képezi, épen úgy a közös hadsereg is azon két külön állam közös védelmi eszköze és nem egy összállam vagy szövetséges állam külön hadserege.

A hadsereget illető törvényeink, melyeknek a közös hadsereg létalapját köszöni, nem közös törvényhozásnak eredményei, hanem a magyar állam souverain akaratán alapulnak; ennél fogva a közös hadsereg sem képezheti egy közös főhatalomnak, hanem csakis a külön magyar és külön osztrák államok főhatalmainak közös hatalmi eszközét, mert fennállását két különböző jogforrásnak köszöni.

A hadsereg közössége tehát korántsem a monarchiát, mint szövetséges államot, megillető jognak respectálása, hanem egyedül a közös uralkodó-személy akaratára való tekintet következménye és mihelyt az uralkodó ez iránt másképen határozna, Magyarországot Ausztria többé nem

gátolhatná a hadsereg közösségének felbontásában és az önálló magyar hadsereg megalkotásában.

A két honvédség csapatai minden körülmények között a monarchiát képező két állam külön csapatai, a magyar királyi honvédség tehát Ausztriára való tekintet nélkül, a közjogi kapocs sértetlen fentartása mellett is, bármikor volna olyképen szervezhető, hogy az külön és működésre képes magyar hadsereget képezzen.

Azon körülmény, hogy háboru esetén a honvédség is a király által kinevezett fővezér parancsa alatt áll és hogy annak tagjai béke idején is bizonyos alá- és felé rendeltségi viszonyban állanak a közös hadsereg tagjaival szemben, nem rontja le előbbi állításomat, mert ez egyedül a Magyarország és Ausztria között a közös védelemre irányuló szövetségnek természetes folyománya.

Hiszen oly államok hadseregei felett is, melyek egymással concret esetben kötnek csak véd- és dacszövetséget, melyeknek seregei egymástól teljesen önálló működésre vannak képesítve és egymástól eltérő szervezettel bírnak és felettük nem egy közös uralkodó-személy gyakorol haduri jogokat, a harezmezőn egységes vezénylet létesülhet és volt is rá példa, hogy létesült.

Annál inkább kell ennek létesülni oly államok seregei vagy csapatai felett, melyek egymással állandó védelmi szövetségben vannak és egy uralkodó-személyt ismernek seregeik legfőbb hadurának.

A hadsereg közössége és háboru idején a monarchia mindkét államának összes véderői felett való egységes vezényletnek törvényben történt kimondása, és ebből következőleg a hadsereg és a két honvédség tagjai és csapatai között, már béke idején bizonyos viszonyosságnak fennállása tehát korántsem teszi szükségessé azt, hogy a véderő nem Magyarország és Ausztria közös véderejének, hanem egy közös osztrák-magyar állami hatalom egységes védelmi eszközének tekintessék.

III. FEJEZET.

Az osztrák-magyar monarchia nem képez szövetséges államot.*13. §. Az 1867-ik évi XII. törvényezikk jogi természetete.*

Tudjuk, hogy Magyarország és Ő felsége többi örökös tartományai és országai között jogilag, vagyis a magyar törvények szerint állami közösség 1867. előtt nem létezett.*) Voltak ugyan egyes kormányzati ágak, melyek törvényeink ellenére a bécsi minisztériumnak hatáskörébe vonattak, volt arra is eset, hogy a magyar kormányzások az idegen miniszterek befolyása alá kerültek, sőt 1849-től kezdve Magyarország alkotmánya is eltörültnek jelentetett ki; de mindezen állapotok a hazai törvényeket sértették és ezen sérelmek orvoslását országgyűléseink folyton sürgették. Sőt II. Józsefnek törvényellenes országlása után szükségesnek látták őseink, hogy az 1791-ik évi X. t.-czikkben kimondassék, hogy Magyarország szabad és független ország, mely saját önállással és alkotmányával bír és semmi más népnek vagy országnak alávetve nincsen.

Az 1848 ik évi országgyűlés a független magyar felelős ministerium létesítése által az ország teljes állami önállását nemcsak fenntartotta, hanem azt hatályos garantiákkal is biztosította, bár a kérdés gyökeres megoldását teljesen keresztülvinni és végleg tisztázni a közbejött szomorú események következtében nem vala képes.

És talán az 1867-ik évi törvényhozás megszüntette volna a magyar állam souverainitását és lemondott volna a jogilag eddig fennállott állami önállóságról?

Vizsgáljuk az 1867-ik évi kiegészítési törvények jogi természetét és látni fogjuk, hogy az ez évi XII. t.-czikk a közös organumok felállítása által Magyarország állami

* Erre nézve lásd Deák Ferencz: «Adalékok a magyar közjoghoz.»

függetlenségét fel nem adta, abból semmit el nem idegenített, csupán az állami hatalom bizonyos körét, illetőleg annak gyakorlását, a politikai viszonyok hatása következtében, de a magyar állam érdekében, mindazonáltal nem visszaszerezhetlenül közös organumokra ruházta.

Az 1867-ik évi közjogi kapcsolat törvényen alapul, de nem osztrák-magyar közös törvényen, hanem külön magyar és külön osztrák törvényen. Alapja tehát két különböző, egymástól független jogforrás, t. i. az 1867. évi XII. magyar t.-czikk és az 1867-ik évi december 21-iki osztrák törvény.

De Magyarországra nézve az 1867-ik évi december 21-iki osztrák törvény semmi tekintetben sem kötelező, és a magyar államjogra nézve jogi jelentőséggel vagy befolyással nem bír. Magyarországnak Ausztriához való közjogi viszonya csakis az ezelőtt fennálló törvényeink, és az 1867-ik évi XII. t.-czik, valamint az ennek alapján keletkezett törvények szerint bírálható el.

Az 1867. évi XII. t.-czikk nem képez közös törvényt, hanem legfeljebb két állam között kötött nemzetközi szerződésnek magyar részről való törvénybe iktatását. Ha ez valóban nemzetközi szerződésnek törvénybe iktatása volna is, Magyarország souverainitását ez sem rontaná le, mert nemzetközi szerződések azoknak felbontása vagy megváltoztatása által megszüntethetők.

De most lássuk, vajjon tekinthető-e az nemzetközi szerződés törvénybe iktatásának?

Ezen törvény előleges egyezkedésnek köszöni létrejöttét, és Ausztria intéző köreivel való előleges tanácskozások és egyértelmű megállapodások jutottak benne törvényes formában kifejezésére. Ez tehát szerződési jelleget adna a törvénynek. De külső alakja, tartalma, az osztrák törvénytől eltérő szövege és intentiója nélkülözi azon kellékeket, melyek azt nemzetközi szerződéssé tennék.

A nemzetközi szerződések törvénybe iktatásának szokásos formája következő:

A bevezetés a szerződés törvénybeiktatásának kijelentését foglalja magában, azután következik hasábosan egy-

más mellett a szerződés magyar és idegen nyelvű teljesen azonos tartalmu szövege, a melynek első pontjai a szerződésalkötési szándék kijelentése mellett a szerződő felek meghatalmazottjainak megnevezését, a többi czikkekre osztott pontjai pedig a szerződő államok kölcsönös megállapodásait és kötelezettségeit tartalmazzák; aláírva a szerződő államok meghatalmazottjai által. Ezeket némelykor befejezőképpen követi a szerződés érvényének felfüggesztő feltétele, és végül a szentesítési záradék.

Külső alakjára nézve tehát az 1867-ik évi XII. törv. czikk nem nemzetközi szerződés.

Talán tartalmánál fogva tekintendő nemzetközi szerződésnek? Lássuk, mit mond a törvény czime és az «Előbeszéd».

«A magyar korona országai és az Ő felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

«Ő császári és apostoli királyi felsége, mintán többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, legmagasabb trónbeszédében, melylyel a jelen országgyűlést megnyitni méltóztatott:

«felszólítá az országgyűlést, hogy a *pragmatica sanction*nak, mint különösen elismert jogalapnak, elveiből kiindulva, gondoskodnék oly módokról, melyeknél fogva mind Magyarország és társországainak a *pragmatica sanctio* által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együtt maradásának életfeltételei sértetlenül megóvassanak, egyszersmind pedig a fent érintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrésről a magyar korona országai, másrésről Ő felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosíttassék.

«Őszinte örömmel üdvözölte az országgyűlés ő császári s apostoli királyi felségének ezen legmagasabb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megállapítani óhajtván, ez által trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát mindannyi népeinek a közügyek iránti érdekelttségére mint

természeteszerű s ennél fogva legszilárdabb alapra kívánta fektetni.

«Ez okból Magyarország főrendei és képviselői *nem mulasztották el gondoskodni oly módokról, a melyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I. II. és III. t. cikkek által a felséges uralkodóknak és Magyarország közt létrejött, a mely egyrészt a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok és tartományoknak az 1723. évi I. és II. törv. cikkek értelmében együttes és elválaszthatatlan birtoklását, másrészt pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztosította, lényegében jövőre is sértetlenül fenntartassék.*

Ennél fogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az Ő felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyok pontosan és határozottan kijelöltesse; s hogy a két egymástól független alkotmányos képviselet közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapíttassék; az országgyűlés erre vonatkozólag a következőkben állapodott meg:...» Ezután következik a törvény szövege.

Az előbeszédben, vagy a törvény címében az előleges megegyezés kifejezésre nem jut, és abból az Ausztriával való egyetértő megállapodás, tehát a szerződésről ki nem világlik, és csupán a nemzetet képviselő országgyűlésnek a királylyal egyetértő megállapodásáról beszél.

A 23., 24., 25. és 26. §§ szövege*) pedig világosan

* A törvény szövegében kifejtetvén a közös ügyek és megállapítván azon módozatok, a melyek szerint a közös ügyek költségeiben való részvétel aránya fog meghatározatni, a 23. §. még csak a jövőben létrehozandó szerződések megkötésének szándékát fejezi ki, mondván «Kimondja az országgyűlés, hogy Ő felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.» Azután így folytatja:

«24. §. Ez lévén a közös ügyekre és ezek kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indokolás célja, önként következik, hogy annak egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fenntartása képezi.»

«25. §. A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert

kifejezi azt, hogy ezen törvény nem az Ausztriával történt kölcsönös megegyezések szerződésszerű kifejezése és törvénybe iktatása, hanem hogy ez egy oly alaptörvény, a mely Ausztriával a szerződés-kötés lehetőségét előmozdítani és annak irányát megjelölni törekszik.

Ezen törvény tehát sem külső alakjára, sem szövegére és belső tartalmára nézve nemzetközi szerződésnek nem tekinthető.

14. §. Folytatás.

Az 1867-ik évi XII. törv. czikk intentiói a *pragmatica sanctió*ra való hivatkozásban lelik kifejezésüket. Eltekintve az előbeszédben foglalt vonatkozásoktól, a XII. törv. czikk 1. §-a ugyanis ezt mondja: *«azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő felségének többi örökös tartományai közt jogilag fennáll, az 1723. évi I. II. és III. törvényczikkek által elfogadott pragmatica sanctión alapszik».*

Ezen törvényczikkek ezen és más hivatkozásai tehát kétségen kívül helyezik azt, hogy a Magyarország és Ausztria közt fennálló jogi kapcsolat alapjául egyedül a *pragmatica sanctió* fogadható el, vagyis egyedül a fejedelem személyének közössége, és nem az Ausztriával egy szövetséges államban való összeolvadás.

A fejedelem személyének megváltozhatatlan közösségére van alapítva a közös védelem elve és ebből kifolyólag, — a mint azt az 1867. évi XII. törvényczikk is kifejezi —, a külügyek czélszerű vezetése, mely czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő fel-

Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármely közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S Ő felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányos befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

«26. §. Ezen két alapfeltétel mellett a közös ügyek kezelési módja következő lenne.» ... Ezután következik a közös ügyek intézési módjának meghatározása.

sége uralkodása alatt álló országokat közösen érdeklik. Az 1867. XII. t. cz. ugyanezen elv folyamányaként ismeri el a hadügyek azon részének közösségét, mely a hadsereg vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, t. i. a személyes felségjogokat. A közös ügyek elvi alapja tehát a fejedelem személyének megváltozhatlan közössége.

Ebből kitünik, hogy az 1867. évi XII. t. cz. nem akar Ausztriával szemben új alapon hozni létre közösséget, mert csakis és egyedül a *pragmatica sancti*ón alapuló közösséget ismeri el. *Ezen törvényczikk-nek legnagyobb része úgy jelentkezik, mint a pragmatica sancti*ót hitelesen magyarázó alaptörvény és ujat csak annyiban foglal magában, a mennyiben a közös ügyeket világosan precisirozza és meghatározza azon feltételeket, a melyek megvalósítandók, hogy Magyarország Ausztriával szerződési viszonyba lépjen, meghatározván egyuttal a közös ügyek intézésének módját. De a míg a fejedelem személyének közösségéből kifolyólag elvileg közöseknek kimondott ügyeknél Magyarországot és alkotmányos jogait mindenütt fejedelmével és annak jogaival állítja szembe és «közösnek tekintetik,» «elismertetik» kifejezéseket használ, addig a közös organumok felállítását tartalmazó határozatai mindenütt egyszerű rendelkezéseket foglalnak magukban és sehol annak nyomára nem akadunk, hogy Magyarország azon rendelkezések megváltoztatásáról valamely kötelezettség formájában, vagy jogok átengedésének kifejezésével lemondott volna, hanem a 23. §-ban kijelenti, hogy az eddigi rendszer megváltoztatását *a helyzet változása teszi czélszerűvé*, és a 26. §-ban a közös ügyek kezelésére nézve megállapított módot a 24. és 25. §§-okban kifejezett feltételekhez kötöttnek jelenti ki.

Az 1867. évi december 21-éről kelt osztrák törvény egészen más szempontból indul ki és úgy tünteti fel határozatait, mintha azok az alapjukat képező elvekre nézve is ujat foglalnának magukban. Az 1849-et követő absolut uralmi kormányformával bíró és Magyarországot is magában foglaló egységes Ausztriából látszik kiindulni, és úgy szövege, valamint a közös ügyekre vonatkozó intézkedései is azt látszanak feltüntetni, mintha nem a közöseknek

elismert ügyek korlátoznák az új alkotmányos Ausztria souverainitását, hanem mintha Magyarország állami önállóságának elismerése hozna létre új államjogi viszonyokat a kettős monarchiában.

De nem csak intenciókban, hanem intézkedéseiben, tartalmában is különbözik a magyar törvénytől, mert a delegációkat közös törvényhozásra véli feljogosítani, mert a külügyek intézése körül az osztrák miniszterium befolyását nem érvényesíti, mert a hadügyeket általában közösenek jelenti ki és az ez alóli kivételeket taxative sorolja fel, holott a magyar törvény a hadügyek közösségét csakis a hadseregbe, illetőleg annak egységes belső szervezetére, vezérletére és vezényletére szorítja, bár e mellett nem közös hadügyeket taxative is sorol fel.

A nemzetközi szerződések a szerződő államokra nézve kötelezettséget foglalnak magokban, azoknak tartalmát, vagy felbontásuknak feltételeit megállapítják. Az 1867. XII. t. cz. azonban ily kötelezettségeket meg nem állapít, csak kilátásba helyezi azokat, mert az 1867. évi XII. t. cz.-ben és az osztrák törvény megfelelő tartalmu pontjaiban, a közös költségek fedezésének módját megállapító, ugy szintén a magyar törvény 52—69. §§-aiban a közös érdekű ügyekre vonatkozó intézkedések nem foglalnak magukban elvállalt kötelezettségeket, hanem csak kilátásba helyezik az ezek iránt kötendő nemzetközi szerződések létrehozatalát.

A magyar és az osztrák törvény tehát nem csak jogforrásukra, hanem szövegükre, tartalmukra és intenciókra nézve is különböznek egymástól és így nemzetközi szerződés törvénybe iktatásának sem tekinthetők.

Mindazonáltal van közöttük bizonyos szoros vonatkozás és ez az, hogy intézkedéseik előleges tanácskozások és megállapodások eredményei, melyek gyakorlati kivitelükben és végeredményükben a fejedelem személyének közössége folytán lehetségessé teszik a közös ügyeknek közös organumok általi intézését, vagyis két államnak sok tekintetben megegyező akaratnyilvánítását foglalják magukban.

Mindezeknél fogva 1867. évi XII. törv. czikk és az 1867-ik évi december 21-éről kelt osztrák törvény két

államnak külön akaratnyilvánítása, melynek következtében lehetségessé van téve, hogy az általuk a közös ügyek intézésével megbízott közös organumok megbízatásaiknak megfelelően zavartalanul járhassanak el, és hogy az itt előadott alapon a két állam között nemzetközi szerződések köttethessenek; vagyis *Magyarország és Ausztria akaratának egyezségkötés nélküli megegyezése, de nem nemzetközi szerződés.*

És valamint két egymással szerződési viszonyban nem lévő egyén külön-külön egy harmadik részére kiállított, bár lényegileg megegyező meghatalmazását, miután annak visszavonhatlansága ki nem kötött, bármikor visszavonhatja, mert pusztán ez által közöttük szerződési viszony nem keletkezett; épen úgy az 1867-ik évi XII. törv. czikknek a közös ügyek intézésének mikéntjét meghatározó rendelkezései is Magyarország egyoldalú és egyoldaluan megváltoztatható akaratnyilvánítását foglalván magukban, visszavonhatók és azoknak megváltoztatása Ausztria beleegyezésétől függővé téve nincs.

Van azonban az 1867. évi XII. törvényezikk rendelkezéseiben szerződési jelleg is, mely annak stabilitását biztosítja, de nem Ausztriával szemben, hanem a magyar nemzet és királya között, a ki az örökös tartományok uralkodója.

Erre vall az előbeszéd tartalma, különösen annak előadása, hogy ezen törvény rendelkezései királyi felszólítás következtében jöttek létre, ugyancsak a törvény szövegében foglalt és a *pragmatica sanctió*-ra történő gyakori hivatkozások is, melyek kifejezik, hogy ezen törvény is azon alapon keletkezett, a melyen a *pragmatica sanctio*, t. i. a király és nemzet között létrejött szerződésen.

De leginkább kifejezik a nemzet és uralkodója között kötött szerződés jellegét a 24. §. azon szavai, «hogy annak egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi», és a 25. §. következő szavai: «A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság ő felsége többi országaiban és tartományaiban is életbe lépjen.» Ezen feltételek teljesítése ugyanis nem Ausztriától, hanem egyedül a királytól függ, a ki egyszersmind az osztrák örökös tartományok uralkodója. A 6.—17. §§, de különö-

sen a 11. §., (mely a hadügyekről szól,) pedig világosan a nemzetet állítja szembe a királylyal és az egész törvény szövege, tartalma és szelleme azt fejezi ki, hogy a közös ügyek intézésének illetén megállapítása az uralkodó kívánsága, a melynek teljesítése nem Ausztriának, hanem a közös uralkodó személynek cselekményétől van függővé téve.

De meg Magyarország 1849-ben nem Ausztriával, hanem uralkodójával hasonlott meg első sorban, kiknek kezében Ausztria csak eszköz volt a magyar alkotmány elnyomására és így 1867-ben is nem Ausztriával kellett kibékülnie, tehát a megállapodások létrehozatalánál is a 67-es bizottság nem Ausztriának, hanem az uralkodónak megbízottjaival értekezett.

Az 1867. évi törvényczikk tehát épen úgy okleveles szerződés a magyar nemzet és uralkodója között, mint a pragmatica sanctio, azzal a különbséggel, hogy a pragmatica sanctio érvényének megszűnése egy a nemzettől és az uralkodó akaratától nem függő véletlen esettől, t. i. az ausztriai uralkodóház női ágának kihalásától van függővé téve, míg az 1867. évi XII. törvényczikkben ilyen, a szerződő felek akaratán kívül álló feltétel nem foglaltatik.

15. §. Ausztriával a közös érdekű ügyekre és a quóta megállapítására vonatkozólag kötött nemzetközi szerződések.

A mi az 1867-ik évi XII. törv. czikk által elvben elfogadott, illetőleg Magyarország által elfogandónak, elvállalandónak kimondott kötelezettségeket illeti, ezekre nézve az egyezkedés joga magában ezen törvényben van fentartva és ezen kötelezettségek megállapítása végett mindkét állam által törvénybe iktatandó nemzetközi szerződések kötését teszi szükségessé.

Igy jöttek létre a quótáról, az államadóságok terhei egy részének elvállalásáról szóló, valamint a kereskedelmi és vámszövetségre vonatkozó, ugyszintén később a bankügyre és más közös érdekű ügyekre vonatkozó törvényeink,

a melyek mindannyian a monarchia másik államával kötött nemzetközi szerződések törvénybe iktatását képezik.

Igaz ugyan, hogy ezen nemzetközi szerződések nem azon formában iktattattak törvénybe, a mely más államokkal kötött szerződések törvénybe iktatásánál szokásos, mindazonáltal ezek nemzetközi szerződések, mert szerződési jellegük némileg a külső alakban is kifejezésre jut, tartalmuk pedig, miután kölcsönösen jogokat és kötelezettségeket illetőleg kötelező ígéretekkel állapítanak meg és megegyező akaratnyilvánításon alapulnak, nemzetközi szerződési jellegüket kétségen kívül helyezi.

És ha az 1867-ik évi XII. törvényezikk nem tekinthető olyannak, a mely Magyarország állami souverainitását csorbitja, talán ezen törvényeink csorbitják azt, mert kötelezettségeket rónak az országra?

Lehet ezen törvényeket helyteleníteni politikai szempontból és azt állítani, hogy Magyarországot gazdasági függésbe hozza Ausztriától vagy más effélét, ez azonban nem tartozik ide. Államjogi szempontból azonban legkevésbé sem kifogásolhatók, mert az ezekben megállapított kötelezettségek mind megannyian határidőhöz kötve és így ideiglenes érvényűek.

Már pedig ki állíthatja azt, hogy azért, mert valamely állam szabad akaratát, szabad akaratából meghatározott időre korlátozza, lemondott volna souverainitásáról? Hiszen akkor nem volna egyetlen állam sem souverain, mert a mai politikai és nemzetközi élet nem engedi meg, hogy valamely állam szomszédaitól teljesen elzárkózzék.

Ily természetű szövetkezések manapság mindennaposak oly államok között is, melyek egymással semminemű államjogi közösségben sem élnek, annál természetesebb ez oly államok között, melyek az uralkodó személyének közösségénél fogva egymásra vannak utalva. Azon körülmény, hogy ezen szövetkezések mily tárgyakra és mily tartalommal kötettek meg Magyarország és Ausztria között, ezen szövetkezés jogi természetén mit sem változtatnak, mert azoknak tartalma nemzetközi szerződési és ideiglenes jellegüket meg nem szünteti és így Magyarország souverainitását sem érinti.

16. §. Összehasonlítás más államok hasonló viszonyaival a történelmi fejlődés különböző folyamán.

Magyarország a mohácsi vészt követő időkben csupán annyiban volt némi kapcsolatban az osztrák örökös tartományokkal, illetőleg a német birodalommal, hogy ugyanazt választá királyául, a ki az örökös tartományokban uralkodott, illetőleg a kit a német választó fejedelmek római császárrá választottak. A personal unió tehát annyira esetleges vala, hogy még csak hasonló trónöröklési törvény sem biztosított annak állandóbb jelleget. Közös érdekeket egyedül a folyton növekedő oszman hatalom terjeszkedési iránya teremtett közöttük. Ily laza volt a viszony Lengyelország és Magyarország között Nagy-Lajos és I. Ulászló alatt, Lengyelország és Szászország között II. és III. Ágost, illetőleg I. és II. Frigyes Ágost királyok, továbbá Poroszország és Neuenburg között II. Frigyes alatt.

Az 1687-ik évi 2. és 3. törv.-cikkeken az osztrák örökös tartományokban fennálló örökösödési rendszer első szülöttségi rendje elfogadtatván, az esetleges personal unió állandóbb alakot nyert, de Magyarország és Ausztria között az uralkodó személyének közössége még kimondva nem volt, és így a kapcsolat alapját egyedül a trónöröklési rend véletlen azonossága képezte. A német birodalommal szemben azonban az előbbi helyzet ezután sem változott, mert a német császári trón ezután is választás útján tölthetett be. A viszony tehát ezen időszakban is csak esetleges personal unionnak nevezhető.

Ily viszonyban voltak: Németország és Spanyolország V., illetve I. Károly korában, Anglia és Hannover 1714-től 1837-ig, Dánia és Schleswig-Hollstein 1460-tól 1863-ig. És ha Magyarország a Habsburg ház női ágának örökösödési jogát el nem fogadta volna, a férfiág kihaltával épen úgy felbomlott volna a personalis unió, mint felbomlott Anglia és Hannover, nagy Spanyolország és a német birodalom között.

De a *pragmatica sanctio* Ausztriához való ezen hely-

zetünkön lényegesen változtatott. A magyar nemzet ugyanis 1723-ban a Habsburg-ház női ágának az Ausztriában fennálló első szülöttség rendje szerinti trónörökösödési jogát elfogadván, törvényben kimondta, hogy Magyarország és kapcsolt részei, másrésről Ő felsége egyéb örökös tartományai a közös védelem eszközlése végett viszonylagosan együtt, elválaszthatatlanul és feloszthatatlanul birtoklandók, De ezen törvényeink csak az unio czélját jelölik meg, de nem egyszersmind az ebből folyólag közössé vált ügyeket is. Ezen viszony tehát állandó vagy jogi personal unio vala.

A míg a magyar király egyszersmind német-római császár is volt, e viszony habár csak esetlegesen, de első pillanatra olyannak tűnik fel, mint a mai porosz királyság viszonya a mai német császársághoz. Pedig e két viszony egymástól lényegesen különbözik, mert a mai német császár egy szövetséges államnak, a német birodalomnak fejedelme, melynek Poroszország egyik tagállama és így a német császár német császára egyszersmind Poroszországnak is, ellenben a római császár Magyarországnak csak magyar királya vala, de római császára nem volt soha.

Magyarország tehát, eltekintve az esetlegességtől, tényleg olyan viszonyban volt a német birodalommal, mint Irland volt 1800 május 26-át megelőzőleg Angliával szemben. Egy volt az uralkodó személye, de külön volt a két trón; külön voltak országgyűléseik és külön törvények szerint éltek. És valamint az angol erőszakos beavatkozás az ir ügyekben mindinkább érvényre jutott, épen úgy hazánkban is a német befolyás erőszakos uton szerzett érvényt magának. De a míg Irland 1800 május 26-án alkotmányos formában nyilvánított államakarattal Angliával egyesült és ezáltal állami létéről lemondott, addig Magyarország nem engedett az erőszakos nyomásnak és bár tényleg nem egyszer másként állt a dolog, jogilag Magyarország és Ausztria, valamint Magyarország és a német birodalom között államjogi közösség nem létezett.

Azon időtől kezdve, midőn Ferencz császár és magyar király felvette az osztrák császári czimet, az egy uralkodó kormánya alatt álló két állam, — az absolut uralmi oszt-

rák császárság és az alkotmányos magyar királyság — oly tényleges helyzetbe jutottak egymással, mint a minő viszony van ma Finnország és Oroszország között.

Finnország ugyanis alkotmányos nagyfejedelemség, mely saját törvényhozással, önálló beligazgatással, külön állampolgársággal és finn hadsereggel bír. Törvényt csak a négy rendből álló finn országgyűlés hozhat, adót is csak az szavazhat meg. Finn területre az orosz alattvaló csak külföldre szóló utlevéllel léphet. Legfőbb kormányhatósága a nagyfejedelem által kinevezett 20 tagból álló fejedelmi tanács, melynek elnöke a finn főkormányzó. A nagyfejedelem az orosz ezár, a ki mellett állandóan egy finn miniszter tartózkodik.

Oroszország ellenben abszolút uralmi császárság, melyben a kormányzói és törvényhozói hatalom egyedüli forrása az uralkodó akarata. És valamint a külföld előtti közös képviseltetés és a mindinkább érvényesülő német befolyás következtében Magyarország az európai életben az osztrák császárság részének tekintetett, holott nem vala az; épen úgy Finnország is a külföld által az orosz birodalom alkotó részének tekintetik, holott jogilag Finnország is önálló állam.

17. §. Folytatás: Összehasonlítás Svéd- és Norvégországgal.

Magyarország és Ausztria között 1848-ban a helyzet annyiban változott, hogy Ausztria alkotmányt kapott, és így mindkét állam külön felelős ministeriumok kormányzata alá jutott, a mi lehetségessé tette, hogy a jogállapottal ellenkező tényleges állapot megszüntetessék és egyedül a jogi personal unio jusson kifejezésre nemcsak a törvényekben, hanem a valóságban is,

Ezen újabb viszony külső formájában felette hasonlít azon viszonyhoz, melyben Svédország és Norvégország állanak egymással.

Norvégia ugyanis 1814-ben alaptörvényileg elfogadta a Svédországban uralkodó Bernadott dinastiának első szü-

löttség rendje szerinti trónöröklési jogát, de megtartotta állami önállóságát, alkotmányán oly módosítások eszközése mellett, melyek az uralkodó személyének közössége daczára, Norvégiának állami életét és eddigi alkotmányának lényegét továbbra sem érintették. Ezek szerint Svédország és Norvégia között közös az uralkodó személye, és ebből folyólag elvben a védelem és tényleg a külföld előtti képviseltetés.

Mindkét államban a király a hadsereg legfőbb parancsnoka, de a hadsereg és a hadügy azért még sem közös, sőt a király hadügyi felségjogai sem azonosak. A külügyek intézésénél pedig a jelenleg fennálló állapot ellen Norvégia részéről erős harcz folyik, hogy a Svédország által való külügyi képviseltetésnek vége vettessék.

Lássuk előbb a két állam alkotmányának főbb vonásait és az azok szelleme közötti nevezetes különbségeket.

Mindkét ország alkotmányos királyság, melyeknek törvényhozó testületei a két kamara-rendszer szerint népképviseleti alapon szervezvék és a kormányzat felelős államtanács által intéztetik. De a míg Svédországban a törvényhozás a király és az országgyűlés közös jogát képezi, addig Norvégországban a törvényhozás egyedül az alsó (odelsting) és felsőházból (lagsting) álló országgyűlést (storting) illeti, és a királynak csak korlátolt vetojoga van.

A kormányzat teendőit a felelős államtanács intézi mely Svédországban 10 tagból áll, kik közül egyik a külügyminister, továbbá 6 tárczával bíró tanácsos, három tárcza nélküli tanácsos, ez utóbbiak közül egyik a svéd államminister.

A norvég kormány áll két államministerből és legkevesebb 8 államtanácsosból. Ezek közül egy államminister és két államtanácsos mindig a király személye mellett tartózkodik, hogy a király személyére Norvégia befolyását különösen a külügyek intézése körül érvényesítse.

Ezen intézmény hasonló az 1848. évi magyarországi III. törv.-cikk 13. §-a által felállított «Ő felsége személye körüli minister» intézményéhez, mert hiszen ezen minister is arra volt hivatva, hogy a külügyek intézésére befolyjon,

minek következtében a közönséges életben külügyministernek neveztetett.

Svédországban a király a hadügyi kormányzat intézésében az államtanács ellenjegyzése nélkül cselekszik, míg Norvégországban hadügyi felségjogai felette korlátolva, mert idegen hadsereget, ide értve a svédet is, Norvégiában elhelyezni, vagy onnét a norvég hadsereget kivinni a storting beleegyezése nélkül nem szabad. Épen így a külügyi felségjogok közül a békekötés, szövetségekötés és felmondás is csak a norvég államtanács hozzájárulásával eszközölhető, mely a stortingnek felelős.

A király állandó székhelye Stockholm, de minden évben bizonyos időt Norvégországban tartozik tölteni. Azelőtt azon időre, a mig a király Norvégországból távol vala, helytartója a norvég alkirály volt, a ki csak a közvetlen trónörökös, vagy annak legidősebb fia lehetett. Ezen intézmény hasonló volt a magyar nádor királyi helytartóságának intézményéhez, különösen azóta, mióta ausztriai főherczeg választatott nádorrá, czélja pedig az vala, hogy a leendő király megismerkedjék a norvég viszonyokkal.*

A viszony tehát, mely ma fennáll Svédország és Norvégország között, felette hasonló ahhoz, a mely fennállott Magyarország és Ausztria között az 1848-ik évi törvényeink értelmében. Különösen föltűnő e hasonlatosság a következőkben:

Az uralkodó család ott épen úgy első sorban svédnek, mint nálunk osztrák uralkodóháznak tekinthető; és a mint a mi uralkodónk Bécsben, a norvégeké épen úgy Stocholmban tartja állandó székhelyét; azután Svédország és Ausztria az anyagilag hatalmasabbak, de Norvégország és Magyarország az alkotmányosabbak; a norvég alkirályság intézménye emlékeztet a magyar nádorság intézményére királyi helytartói hatásköre tekintetében; végre a három államtanácsosnak, kik a norvég érdekek képviselésére, és a király személyének a norvég érdekeknek megfelelő befolyásolására

* Ugy látszik, hogy a helytartóság intézményével Norvégia nem volt megelégedve, mert 1842 óta Norvégia kívánságára megszüntettetett.

hivatvák, folyton a király személye melletti tartózkodása nagyon hasonló a magyar Ő felsége személye körüli minis-
terség intézményéhez.

De a mi legjobban emlékeztet azon viszonyra, melyben Magyarország Ausztriához állott 1848 előtt, az a külügyek intézésének módja.

Norvégiának ugyanis a külügyek intézésére és a külföld előtti képviseltetésre épen úgy, mint Magyarországnak 1848 előtt és 1848-ban, ma sincsenek állami szervei, hanem ezen ügyeket épen úgy Svédország intézi saját szerveivel Norvégország részére is, mint 1848 előtt és 1848-ban Ausztria közgei intézték Magyarországra nézve.

A midőn Norvégia Svédországgal uniora lépett, a külügyek azon idők általános felfogása szerint kizárólag a király személyes felségjogának tekintettek és Norvégia, eddig sem foglalkozván külügyi politikával, azoknak miképeni intézésére mindaddig nem gondolt, a míg arra a szükség nem kényszerítette. A király pedig e téren nem részesíté Norvégia állami önállását figyelemben, hanem a külügyeket Norvégiára nézve kezdetben udvari kanczellárja, későbbben pedig a svéd külügyminister utján intéztette. De 1818-ban az történt, hogy a svéd külügyminister egy angol kereskedőczég ellenében Norvégia érdekeit sérelmesen elhanyagolta. Ezen időtől kezdve Norvégia folyton követelte, hogy a külföld előtt külön képviseltessék és noha ebbeli követeléseit azóta több ízben ismételten megújította, sem azt, hogy a külügyek közös szervek által intéztessenek, sem azt, hogy külön külügyi hivatalt szervezzén, Svédország ellenszegülése miatt kivinni képes nem vala.

A külügyek intézésének mai módja tehát nem Norvégia beleegyezésével, hanem annak akarata ellenére áll fenn, és így jogi következtetéseknek épen úgy nem szolgálhat alapjául, mint nem szolgálhatott nálunk 1848 előtt, mert azon befolyás, melyet Norvégia a külügyek intézésére gyakorol, nem törvényen alapszik, hanem csak egy 1835 ben kiadott királyi resolúción, ennélfogva a külügyeknek önálló szervek által való intézése jogáról le nem mondott, hanem attól csak tényleg van megfosztva

és ezen kérdés ott mai nap is a megoldatlanság stádiumában vajudik.

A most említett királyi resolutio szerint a külügyeket továbbra is a svéd külügyminister intézi és azokra Norvégia csak annyiban gyakorol befolyást, a mennyiben egy norvég államminister a ministeri (vagyis diplomatiái) tanácsban részt vesz, de az itt hozott határozatokért a storting által felelősségre nem vonható.

A skandináv unióban a külügyek intézésével és a külföld előtti diplomatiái képviseltetéssel szorosan összefügg a konzulátusi ügy és attól mai nap sines elválasztva, daczára annak, hogy Norvégia Svédországtól külön vám- és kereskedelmi területet képez és egymástól a két állam teljesen eltérő irányu külkereskedelmi politikát üz.

A külügyek rendszerint ministeri vagy pedig összetett államtanácsban nyerik elintézésüket. A ministeri tanács, a melyben a tisztán diplomatiái kérdések tárgyalatnak, svéd intézmény, az összetett államtanács az uniót létrehozó 1814-ik évi alaptörvény által létesítettett.

A tulajdonképeni diplomatiái kérdések tárgyalására és a követek kinevezésére hivatott ministeri tanács áll a svéd külügyministerből, két más svéd ministerből és a király személye mellett tartózkodó norvég államministerből.

Az összetett államtanácsban (sammensat staatsraad), — a mely a szerint, hogy a király Norvégiában vagy Svédországban tartózkodik, áll a norvég államtanácsból és három svéd ministerből, vagy a svéd államtanácsból és három norvég ministerből, — intéztetnek azon külügyek, a melyek mindkét államot egyaránt érdeklik, nevezetesen: a hadüzenés, békekötés, a külhatalmakkal kötendő nemzetközi szerződések megkötése, a magasabb konzuli hivatalnokok kinevezése és fölmentése és a külügyi képviseltetéssel és a konzuláris ügygyel járó kiadásokra vonatkozó ügyek. De ezen tanácsban a külügyekre nézve az előadó mindig a svéd külügyminister.

Azon nemzetközi szerződéseket, melyek egyedül Norvégiát illetik, a király néha nem az összetett, hanem a norvég államtanácsban tárgyalatja, de ezen esetben is

megerősítését a svéd külügyminister útján hozza köztudomásra.

A mint az előadottakból látható, Svédország és Norvégia között az unio hasonló okoknál fogva jött létre, mint Magyarország és az osztrák örökös tartományok között, t. i. a közös védelem biztosítása végett. És Norvégia akkor, a midőn az uniot létesítette, azt állami különállásának teljes fentartásával tette és azon ügyeknek intézésére, a melyek az uralkodó személyének közösségénél fogva közös egyetértéssel intézendők, nem létesített közös organumokat. A sammensat staatsraad sem tekinthető ilyennek, mert ezen tanács tagjai az itt hozott határozatokért nem felelősek mindkét állam parlamentjeinek, hanem a svéd tagok csak a svéd országgyűlésnek (Rigsdag), a norvég tagok pedig csak a Storthingnek. A külföld előtti diplomatiái és kereskedelmi képviselők közösek ugyan, mert ezek norvégek is lehetnek és úgy Svédországnak, valamint Norvégiának ügyeit is intézik, de ez csak tényleges állapot, mert Norvégia azoknak közösségét meg nem alapította, törvényben el nem ismerte, sőt attól nagyon óvakodik és arra törekszik, hogy teljes önállóságát ez irányban is érvényre juttassa. Ezen tényleges állapot tehát jogi következtetéseknek alapjául nem szolgálhat.*)

És valamint Magyarország 1848 előtt és 1848-ban az Ausztriával közös egyetértéssel intézendő ügyekre nézve közös organumokat nem létesített és Magyarország a külügyeket csak azért nem intézte saját külön állami szerveivel, mert ilyenekkel még nem rendelkezett és ezen kérdésnek megoldását törvény által szabályozni még nem vala módjában; épen úgy Norvégia is csak azért hagyja külügyeit Svédország közegei által ellátni, mert eddig nem volt még képes jogainak teljes érvényt szerezni Svédországgal szemben.

A hazai jog ott is úgy harczol a svéd befolyás ellen,

*) A norvég viszonyokra nézve lásd Ibsen Sigurd «Union» című művét, továbbá: T. H. Aschehong «Norges nuverende Staatsforfating»; Bredo Morgenstjerne «Höires og Venstres Unionspolitik»; H. E. Berner «Norsk eller faelles Udenrigsminister?»

hogy érvényesülhessen, mint harczott hazánkban 1848-ig az osztrák befolyás ellen, hogy kivívja a teljes önállóságot. És ha valaki azt mondaná, hogy a külügyek terén Magyarország nem is gondolt az önállóság teljes kivételére, mert hiszen 1848-ik évi törvényeink sem létesítettek külön magyar képviseltetést, arra röviden válaszolok. Azért, mert Magyarország nem gondoskodott 1848-ban a külügyek önálló, de Ausztriával egyetértő intézésének módját megállapító precíz jogszabályokról, korántsem állithatni azt, hogy Magyarországnak arra nem volt joga, vagy hogy ebbeli jogáról lemondott volna. Magyarország azon időben sokkal jobban el volt foglalva belügyeivel és állami önállóságának Ausztria beolvasztási törekvései ellen való körülbástyázásával, semhogy gondot fordíthatott volna a külügyek, különösen a külföld előtti képviseltetés intézési módjának megállapítására. A külügyek tekintetében az ország függetlenségének egyelőre elég volt téve azzal, hogy a magyar katonaság az országon kívül csakis az Ő felsége személye körüli minister beleegyezésével, annak ellenjegyzése mellett volt alkalmazható, a ki pedig a magyar országgyűlésnek volt felelős.

A magyar katonaságnak az országon kívüli alkalmazása pedig Magyarországnak Ausztria érdekében viselendő háborújára vonatkozik és az Ő felsége személye körüli miniszternek ez iránybani felelőssége biztosítékul szolgált Magyarország részére a *pragmatica sanctio*ban foglalt azon alapelv érvényesülésére, hogy Magyarország Ausztriának támadó háborúiban résztvenni nem tartozik, egyedül Ausztria megtámadtatása esetén köteles azt védelmezni.

Az 1848-ik évi törvényeink értelmében tehát Magyarország és Ausztria között a jogi *personalis unio* nemcsak sértetlenül épségben tartatott, hanem igen sok tekintetben törvényes garantiák által tényleg is biztosított.

18. §. *Az 1867-ik évi törvények által létesített közjogi alap.*

Az eddig elmondottakban kifejtettem, hogy Magyarország és Ausztria között a jogi kapocs a *pragmatica sanction*tól kezdve az uralkodó személyének közössége vala, és hogy az 1867-ik évi XII. törv.-czikk is egyedül ezen alaplól indult ki a közös ügyek rendezése terén.

De másrésről kifejtettem azt is, hogy az osztrák császár és a magyar király két uralkodó egy személyben, és hogy az osztrák-magyar monarchiának mint ilyennek, közös fejedelme nincsen; kifejtettem, hogy a delegatiók nem képeznek közös parlamentet, hanem csak a közös ügyek tárgyalására és a közös kormány ellenőrzésére kiküldött delegált testületeket; hogy a közös ministerium nem egy közös főhatalom külön organuma, hanem két állam külön főhatalmainak közös organuma; hogy a közös hadsereg nem egy közös főhatalomnak, hanem két állam külön főhatalmainak közös védelmi eszköze. Ha mindezeket egybefoglaljuk, Magyarország és Ausztria fölött közös főhatalom nem létezik, hanem a monarchiát alkotó két állam külön főhatalmainak vannak közös organumai.

Ennélfogva ki van zárva az, hogy az 1867-ik évi XII. törv.-czikk alapján keletkezett viszonyt a szövetséges állam szempontjából vegyük bírálat alá, mert ez a közös főhatalom hiányában, de közös szerveknek felállítása következtében csakis az államszövetség természetével birhat.

«Összes közös intézményeink a magyar állami *souverainitás*nak önálló gyakorlásából keletkeztek. Sem a külügyek közössége, sem a hadsereg közössége nem származik valamely egységes birodalom összakaratából, a minő a törvényhozás terén nem létezik, hanem származik Magyarország önálló *souverain* törvényhozási akaratának gyakorlásából, tehát két különböző, egymástól független jogforrásból.»

Nem közös a trón, mert csupán az uralkodó személye közös, nem közös a törvényhozás, és így nem lehet közös a főhatalom sem. Ennélfogva az 1867-ben felállított közös organumok nem annyira államjogi, mint inkább kormány-

zati technikai intézmények, melyek Magyarország souverainitását nem alterálják. Közös főhatalom hiányában pedig Magyarország és Ausztria között 1867 óta is hiányzik az állami és államjogi egység.

Ezen viszony jogi természetén mit sem változtatnak a közös érdekűeknek kijelentett ügyekre vonatkozó és határidőhöz kötött, nemzetközi szerződések jellegével bíró törvényeink, mert ezek csak ideiglenes szövetkezést eredményeznek bizonyos ügyek egyöntetű intézésére nézve, két egymástól független állam között.

Hazánknak Ausztriához való viszonya tehát három elemet foglal magában, u. m. jogi personal-uniot, államszövetséget és államok szövetkezetét.

E három elem közül legállandóbb jelleggel bír a jogi personal-unio, mert mindaddig, míg a Habsburg-ház három női ága ki nem hal, az változatlan marad. Kevésbé állandó jellegű azonban az államszövetség, mert — tekintjük azt akár nemzetközi szerződés által létrehozott, — akár pedig két állam egyoldu, bár megegyező akaratnyilvánítása alapján keletkezett szövetségnek, — az 1867. évi XII. t.-czikkben létesített közös intézmények a magyar állam egyoldalú akaratától is megváltoztathatók és a közöseknek elismert ügyek intézése más alapon is rendezhető, mihelyt ezt a szövetség lényegén kívül fekvő okok lehetségessé teszik: mert az ennek alapjául szolgáló 1867-ik évi XII. t.-cz. Ausztriával szemben kötelezettségeket még nem vállal el és megváltoztathatlansága sem kikötve, sem feltételekhez kötve nincsen.

Állandóbb jelleget ad azonban ezen államszövetségnek az, hogy az alapjául szolgáló törvény nemzet és uralkodója közötti szerződést tartalmaz, és oly alaptörvény, a melyre az 1867 óta keletkezett törvényeinknek egész rendszere mint basisára támaszkodik s megváltoztatásának lehetősége nemcsak a nemzet és királya akaratától, hanem az Ausztriával kötött számos szerződések lejártától is függővé vált. E mellett annak sértetlen fentartása a nemzet többségének és a koronának megegyező kívánsága.

Legkevésbé állandó jellegű azonban ezen államok

között a közös érdekű ügyekre nézve létrejött szövetkezés, mert annak tartamára az államszövetség fennállása befolyással nem bír, holott az államszövetség felbontását a közös érdekű ügyekre vonatkozó szerződésekben elvállalt kölcsönös kötelezettségek — ha nem is lehetetlenítik, — de mindaddig akadályozzák, a míg azok jelen alakjukban fennállanak.

Miután tehát Magyarországnak Ausztriához való viszonyában a legállandóbb elem, és így a legerősebb is, a *pragmatica sanctio* következtében létrejött jogi personal-unio, ezen — három különböző elemet magában foglaló — viszony is főképen annak szempontjából bírálendő el.

A personal-unionak azon nemét, melyben az az államszövetségi elemmel párosul, — miután abban már nem csupán personális, de reális elemek is találhatók — reál-unio néven neveztük el, ennél fogva ezen elnevezés teljesen ráillik a Magyarország és Ausztria közötti közjogi viszonyra is, a melyben a personális elem az állandó és Magyarország akaratától független, de a reális elem egyedül Magyarország souverain akaratától és érdekeinek miképeni alakulásától van függővé téve.

Ezen reálunióban tehát Magyarországnak souverainitása csak annyiban és addig van korlátozva, a mennyiben és a meddig a reáluniót a tiszta personalunio terére lépve, felbontani nem akarja, de Magyarország állami függetlenségéből az 1867. évi XII. törv. czikk, és a kiegyezési törvények el nem idegenítették egy hajszálnyit sem. És éppen az teszi ránk magyarokra nézve becsessé az 1867. évi közjogi alapot, hogy az csak addig állhat fenn, a meddig Magyarország souverain akaratából azt lerontani és helyette újat alkotni nem akar.

Hiszen, ha ez nem így volna, hanem akként, a mint azt különösen a Lajtán tul állítják, a hol még mindig az egységes osztrák birodalom eszméjéhez akarnak ragaszkodni és a monarchiát szövetséges államnak akarják tekinteni, akkor miképen volna lehetséges, hogy létezzék Magyarországon két, számra nézve tekintélyes országos párt*),

* A függetlenségi és 48-as, és a 48-sz párt.

melynek programja a fennálló közjogi viszony lerontása, miképen volna lehetséges az, hogy a szövetséges állam egysege ellen ezen két párt büntetlenül agitálhasson és nyíltan hirdesse az «osztrák-magyar állam» lételét fenyegető elveit és tanait. Nem bélyegezné-e ezen törekvéseket az «osztrák-magyar nemzeti közérzület» a hazaárulással egyenlőnek és nem szólalna-e fel a közvélemény ezen üzemek elnyomása végett? Nem gondoskodnék-e a szövetséges állam központi hatalma ezen létalapját fenyegető elvek uralmának elnyomásáról és ha kell, a büntető igazságszolgáltatás eszközeit nem ragadná-e meg azoknak kényszereszközökkel való elnémitására? -

De épen az, hogy az 1867-ik évi közjogi alap egy ilyen pártnak létezését és törvényeinkkel nem ellenkező voltát lehetségessé teszi, és hogy ezen két párt annak törvényes eszközökkel való megdönthetőségében bizik, azt bizonyítja: hogy az 1867. évi XII. törvényczikában Deák Ferencz oly művet alkotott, mely lehetségessé tette a közös ügyeknek czélszerű elintézhetését megvalósítani a nélkül, hogy Magyarország souverainitásából csak egy «ciotta» is elidegenítettett volna.

Magyarországon az egész közvélemény tagadja a kettős monarchia szövetséges állami voltát, és hazafiatlanságnak bélyegez minden oly törekvést, mely azon tant terjeszti, hogy Magyarország souverainitását elidegenítette volna és hogy hazánk az osztrák örökös tartományokkal egy államba olvadt volna össze, melynek Magyarország csak tagállama lenne. Nincs e hazában párt, nincs államférfi, ki közjogunkkal megegyeztetetők tartaná az «osztrák-magyar állameszmét» és ne hirdetné Magyarország teljes állami önállóságának jogi alapját. És vajjon van-e oly porosz, bajor, vagy szász államférfi, a ki kételkednék abban, hogy Németország egységes állam, és a ki azt állítaná, hogy a német egység souverain államoknak egyoldalulag bármikor felbontható szövetsége?!

De nemcsak az 1867-ik évi alap nem olvasztotta össze Magyarországot és Ausztriát egy szövetséges államban, hanem azt a történelmi mult és a politikai viszonyok a jövő

fejlődésben is lehetetlenné teszik, mivel ezen összeolvadásnak utjában áll a magyar nemzetnek az osztrák örökös tartományok nemzeteitől elütő nemzeti jelleme, tradíciói, államalkotó képessége, eltérő álladalmi és társadalmi intézményei s a honpolgárok szívéből a közös hazafiság érzetének teljes hiánya, vagyis azon erkölcsi kapocs, mely egyesíté a multban a két magyar hazát, Magyarországot és Erdélyt, és a mely összefűzi például a svájci szövetséget, az északamerikai Uniót, a német birodalmat.

Tehát sem a jogszabályokból, sem a nemzeti közérzetből azt, hogy az osztrák-magyar monarchia egy szövetséges állam, melynek Magyarország csak tagállama, kimagyarázni nem lehet, és a mint Magyarország 1867-ben Ausztriával közös törvényhozást és főhatalmat maga felett el nem ismert, úgy nem ismer el ma sem, hanem ragaszkodik azon souverainitáshoz, melyért tenger vér folyt a multban, s melyet sem a pápa világi uralma, sem a római német császárok, sem a bizantziak, sem a török, megdönteni képesek nem voltak, és az uralkodó személyének Ausztriával való megváltozhatatlan közösségében akár a Deák Ferencz által alkotott kiegyezési alapnak lerontása, akár annak további sértetlen épségbentartása mellett, marad továbbra is független és szabad állam, mely semmi más népnek vagy államnak alávetve nincsen.

TARTALOM.

	Lap.
Előbeszéd	3
Bevezetés	5

ELSŐ RÉSZ.

**Magyarország és a monarchia másik állama között fennálló
közjogi viszony történelmi fejlődése.**

I. FEJEZET.

Az Árpádok és a vegyes házból származó királyok kora.

1. §. Az Árpádok kora	11
2. §. A vegyes házból származott királyok kora	24

II. FEJEZET.

A Habsburg házból származó választott királyok kora.

3. §. A mohácsi vész után keletkezett pártviszonyok irányelvei...	25
4. §. Az ellenkirályok	30
5. §. A magyar szt. koronának a német császári koronával állan- dóan egy főn való találkozása	37
6. §. Erdély elszakadása a magyar koronától	41

III. FEJEZET.

*A Habsburg házból származó örökös királyok a szatmári
békéig.*

7. §. A trónöröklést kimondó törvény előzményei	43
8. §. A trónöröklés kimondása	50
9. §. Rákóczy felkelése	59

IV. FEJEZET.

A szatmári békétől 1848-ig.

10. §. Magyarország és Erdély közjogi helyzete a pragmatica sanctiót megelőzőleg ...	68
11. §. A pragmatica sanctio ...	76
12. §. Mária Terézia uralkodásának eredményei ...	82
13. §. A nemzeti visszahatás II. József önkényű uralkodása ellenében ...	91
14. §. Ferencz uralkodásának eredményei ...	95
15. §. Az osztrák császárság keletkezése ...	99
16. §. A nemzeti újraébredés ...	104

V. FEJEZET.

1848-tól 1867-ig.

17. §. Az 1848. évi átalakulások ...	105
18. §. A kiegyezés létrejövetele ...	112

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar államnak az osztrák-magyar monarchia másik államához való közjogi viszonya az 1867. évi és ezután következő törvényeink szerint.

I. FEJEZET.

A közös ügyek és azoknak intézési módja.

1. §. A közös ügyek általában ...	115
2. §. A közös külügyek ...	118
3. §. A közös hadügyek ...	123
4. §. A hadügyek intézésének módja ...	128
5. §. A honvédség és népfelkelés ...	131
6. §. A katonai büntető igazságszolgáltatás ...	136
7. §. Mily arányban járul Magyarország a közös hadsereg létszámának fenntartásához ...	137
8. §. A közös pénzügyek ...	139
9. §. Miképen fedezendők a közös költségek Magyarország által ...	140
10. §. A közös ministerium felelőssége ...	125
11. §. A delegátiók ...	147
12. §. A delegátiók feladatai és hatásköre ...	151

II. FEJEZET.

A közös érdekű ügyek.

13. §. Általában	155
14. §. Az államadósságok terhe egy részének elvállalása	158
15. §. Az osztrák-magyar bank és a 80 milliónyi osztrák bankadósság	161
16. §. A függő államadósságok kezelése és ellenőrzése	165
17. §. A kereskedelmi és vámszövetség	169
18. §. Az osztrák-magyar Lloyd gőzhajótársasággal kötött hajózási és postaszerveződésről	175

III. FEJEZET.

A megszállott tartományok jogi helyzete

19. §. Bosznia és Hercegovina megszállása	177
20. §. A megszállott tartományok jogi helyzete	178

IV. FEJEZET.

A monarchia két állama közötti közjogi viszonyra vonatkozó egyéb kérdések.

21. §. A végrehajtó hatalom gyakorlásának módja Magyarországon 1848-ig	181
22. §. A végrehajtó hatalom gyakorlása a király által az 1867. évi törvények szerint	183
23. §. A bírói hatalom gyakorlása	184
24. §. A magyar államnyelv használata a közös és az osztrák kormányokkal való érintkezésben	188
25. §. A címzések, színek és czimerek kérdése	189

HARMADIK RÉSZ.

A magyar állam és Ausztria között fennálló közjogi viszony jogi természete.

I. FEJEZET.

Államok összeköttetései.

1. §. Bevezetés. Az állam fogalma	193
2. §. Uralkodó és hűbéres államok	198
3. §. Államok szövetezése (alliance)	200
4. §. Államszövetség (Staatenbund)	201

	Lap.
5. §. Szövetséges állam (Bundesstaat)	207
6. §. A personal unio	209
7. §. A reál unio	213
8. §. Különböző terminológiák a personal és reál unio kifejezéseket illetően	215

II. FEJEZET.

Magyarország és Ausztria közös organumainak jogi természete.

9. §. A magyar király és az osztrák császár két uralkodó egy személyben	217
10. §. A delegációk nem képeznek közös parlamentet	222
11. §. A közös ministerium közösségének közjogi természete	227
12. §. A közös hadsereg és a külön honvédségek, mint a közös védelem eszközei	229

III. FEJEZET.

Az osztrák-magyar monarchia nem képez szövetséges államot.

13. §. Az 1867. évi XII. törvényzikk jogi természete	232
14. §. Folytatás	236
15. §. Ausztriával a közös érdekű ügyekre és a quota megállapítására vonatkozólag kötött nemzetközi szerződések	240
16. §. Összehasonlítás más államok hasonló viszonyaival, a történeti fejlődés különböző folyamán	242
17. §. Folytatás. Összehasonlítás Svéd- és Norvégországgal	244
18. §. Az 1867. évi törvények által létesített közjogi alap	251